

HEINRICH MANN

DIANA

REGÉNY

**FORDITOTTA
SZINI GYULA**

**BUDAPEST, 1920
A KULTURA KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2023
ISBN 978-963-417-548-3 (online)
MEK-22656

I.

1876 júliusában tele volt az európai sajtó az ifju Violante D'Assy hercegnő bájosságának, merész tetteinek hírével. Ugy emlegették, mint »a magas arisztokráciához tartozó« rassz«-nőt, akinek gyönyörű fejecskéjében a legpikánsabb ötletek támadnak és akinek politikai kalandjai érdemesek arra, hogy a történelem örökítse meg, anélkül, hogy azért igen komolyan venné őket.

Nem is lett volna helyes, ha komolyan vették volna a kalandjait, mert eredményük nem volt úgyszemint. A nemzetközi felső tizezer egyik legbüszkébb tagja volt, mikor azt vette a fejébe, hogy szülőföldjét, Dalmáciát, forradalommal borítsa lángba. Csakhogy rosszul járt romantikus összeesküvésének vállalkozásával; majdnem, hogy kézrekerítették, meg kellett szöknie Dalmáciából; minderről az ujságok sokat irtak.

Az Assyak palotájában éjjel - az összeesküvők éjjele - ragyogó társaság gyűlt össze Zarában a Piazza della Colonnán. Most dől majd el minden; a vakmerő nő valamennyi hódolója, követője ott volt szeme előtt ebben az utolsó órában. Csupa olyan ember, aki magas polcra vágyik, hangadó akar lenni az ifju, uj, kikiáltandó királynő tanácsában - aztán húszéves tisztecské, akik pályájukat, életüket adják oda szemének egy pillantásáért. San Bacco marchese is odasietett; a marchese öreg garibaldista volt, aki nélkül összeesküvés az öt világ-részben nem eshetett meg. Ott van a hercegnő főfőmindenegybe is, Rustschuk Christián báró; többször is kikeresztelkedett már; bárói rangja van.

Maga a hercegnő még késik; valamennyien őt keresik a szemükkel. Kettős sorfalat alkotnak az ajtaja előtt; elhallgatott az izgatott suttogás. Most megjelenik a hercegnő; éljen rivalgás van kitörőben, hanem ő - ingben áll ott és mosolyog. Tolakodás, mormogás; az emberek szeme karikára nyílik. A legvakmerőbb, legodaadóbb hivei nem akarnak erről tudomást venni, nem akarják meglátni: de ing az mégis, hálóing, lábíg erő, igazi és dus angol csipkével van diszítve.

Hirtelen lecsuszik az inge is. Valamelyik úr ijedt, elhárító mozdulatot tesz a kezével; olyik hölgy elsikoltja magát. Kebléig hull most alá a könnyü kelme; a feszültség a tetőpontjára hág; ott áll a hercegnő báli-toillete-ben és mosolyog. Átlép az ingén, a mit valaki elszed alóla; beszélni kezd; nem történt semmi.

Levelet hoznak neki. Elolvassa, aztán eldobja és rátípor. Legbizalmasabb barátja Pavic, vagy másként Pavese, a szenvedélyes néptribun írja neki, hogy elveszett minden; azonnal való menekülés ajánlatos. Odalenn várja a hercegnőt a kikötőben.

A hercegnő visszavonul. A terembe sisakkal a fején tiszt lép be: »A király nevében!« Körülpillant; kérdésekkel ostromolják; mutatja az elfogató-parancsot. Vele szemben megint hálóingben, a hercegnő dugja ki fejét az ajtón. Az ezredes megijedt; tiszteleg. »Nem érzem jól magam, - mondja a hercegnő, - kicsit visszavonultam. Megengedi, hogy felöltözzem? Csak egy félórát?« Erre rögtön a palota valamennyi helyiségéből minden vendég a lépcsőházba tódul. Csipkefátyolos, sárga atlaszruhás hölgy odakinn hangos kacajba tör ki. Egész sereg ur fogja körül; minden lépésnél szorosán mellette maradnak. Kocsiba emelik. A mikor a lovak már vágatnak, a nő odaszól még az ablakból a lihegő Rustschuknak: - »Isten áldja meg, háziszidóm!« - És lovai elvágatnak.

- - -

Az Assy kastély, a hol a hercegnő felnőtt, puskalövésnyire van a parttól, kinn a tengeren. Két »scoglio« vagyis sziklafok fölött épült, amiket keskeny csatorna választ el. Olyan, mintha a sziklacsucsról nőtt volna. Épp oly szürke és csipkézett, mint az. Messzebről nem lehetett látni, hol végződik a szikla, hol kezdődik a várkastély. De a komor sziklafalon mintha valami fehér lebegne: kicsi, fehér alak simul a négy torony közül a legszélsőbbhöz. A párkány csupa hegyes sziklából állt és a fal meg a mélység közt lévő keskeny ösvényen bájosan, biztosan mozog az alakocska. Ismerik a hajósok; maga a gyermek is ismer mindenkit; megismeri őket a viseletükről, a bárkájuk színéről és vitorlájáról. Ott azt a turbános embert, ki a fekete szakállát simogatja és már távolból is feléje hajlong, már nyolc nap óta várja az ember: jön minden harmadik hónapban. A sajkája táncolt alatta; könnyű volt a terhe, csupa szivacsot vitt. Az a bönadrágos, hegyes bojtossipkájú ember sárga vitorlával utazik, amin három folt van; amikor elhalad, barna felöltőjét a füléig huzza, mert azt hiszi, hogy a Mora odafenn az a fehér alak; Mora, a híres boszorkány, a ki a sziklaodukban tanyáz és a cipője emberi erekből van fonva. Az ördög repül ki belőle lepke képében; az emberek melléből kiharapja a szívet. Valamelyik komorna bizalmasan elmondta a babonás mesét Violante-nak is; a gyerek csodálkozva mosolygott, valahányszor olyan értelmetlen lénynyel találkozott, aki hitt ebben a dologban. A sirocco üvöltve szórta sokszor feléje a habokat; egészen a lábáig; és a gyerek bizonytalan képekben álmot ezer idegen sorsról, ezer kérdésen töprengett. Tarajló hullámok fátyola mögött, csendesen, lassan vonult el előtte az álomkép.

* * *

Magános gyermeki lelkét sokszor uralkodói szeszély kerítette hatalmába; a cimenterembe rendelte egész szolgaseregét. Elképzelhetetlenül hosszú terem volt ez; kopott kőkockákkal és fekete gerendatetőzettel. Ez a terem a szakadék fölött a két szirtfokot kötötte össze, amiken a kastély épült. Az ember a lába alatt érezte, mint hanykolódik odalenn a tenger, amely a ködös napvilágban acélszürkén, kilenc ablakból három oldalról vetette fényét a terembe. A negyedik oldalon művésziesen szőtt kelmék borítják a falat. Ott recsegnek az ajtók a szélben; fölöttük ferdén, repedten csörömpölnek a cimerek; feketefehér mezőben félignyitott kapu előtt fehér griffmadár. Valamelyik az inasok közül a torkát köszörüli, aztán elnémulnak valamennyien: A csúcsos tetejű kandalló előtt a várnagy áll; pupos emberke, nagy kulcsosomóval zörög örökösen. Nála van a legfontosabb kulcs is, a kúté, a szökőkúté: ezt álmában se bocsátja el soha. Kis libaőrző fiucska vacog ott mellette a hatalmas Guy D'Assy ur faszobra előtt; ijedez a sovány arcán lévő barnásvörös folttól és a fekete sisakja alól kiszűrő, acélos tekintetétől. Mint hatalmas torony ágaskodik a terem közepén az óriási szakács. A kulcsárnének szalagos fejkötője van és hegyes potroha; tőlük jobbra-balra szobaleányok, lakájok, konyhalányok, fejőcselédek, szolgálók, mosónék és gondolasok tarka egyvelege. Violante fölfogta hosszú selyemruhácskáját; fekete fürtein megcsendültek a felfűzött kis türkiszek. Erős, könnyed lépésekkel halad az ingadozó padlón, a vastag, dühöngő asszonycselédek és a gögös lakájok sorfala előtt. Udvarának tiszteletteljes és groteszk figurái ezek; mind csak érte dolgozik, mind csak tőle retteg. Legyezőjével a szakács potrohára üt; dicséri a marcipánnal töltött barackjait. Megkérdi az egyik lakájt: mit csinál tulajdonképpen, most se látja. Valamelyik szolgálonak kegyesen megemlíti: »Derék leány vagy«, - az azt se tudja, miért.

* * *

Csendes volt a tenger: ilyenkor a hercegnő a partra vitette magát. Egy darab fenyeserdőt megkimélt a kastély a kivágástól, ezen át bokros, cserjés lankákhoz lehet jutni, amik kis tavat fognak körül. Platánok, jegenyefák koszorúzták a tavat, ritka szomorú fűzfák hajoltak beléje; a gyermek úgy járt-kelt a magas füben, bokor között, mintha sűrű erdőben volna. Borókafenyő és eperfa nőtt ott tele csupa vörös, ragadós gyümölcsessel. A tó csendes tükrére ráveti fényét egyik néptelen mező sárgája. Nedves mélyén elhal az ég sötétkékje. Szorosán a part mentén a

zöld vízben zöld kövek sorakoznak egymás mellé; mint néma kastélyok, a mikén ezüsthallak uszkálnak keresztül-kasul. Keskeny kőhidive kis, hosszú szigetre visz, azon van a fehér kertiház diszes rozettáival és sima pilléreivel, amik tarka márványból vannak. Karcu oszlopocskái belül a házban repedeznek; por lepi el a rózsaszín kagylókat; porcellánkoszorui keretében mind elvakult már a nagy álló tükreinek fénye.

Valahonnan a sarokban megrecscsen valami. A rózsafából készült pásztorleány szobra állt ott. A gyerek nem ijedt meg; nyári deleken a vánkosokra hajtja a fejét s viszonozza a két derüs arckép mosolyát. Az egyik egy hölgy, akinek tejfehér a bőre és azon a lány mélyedésen a vállá és keble között, hervadt violaszínű szalagot visel; ugyanilyen van a hamvas szőke hajában is; sápadt szájacskája sarkára valami hamis fekete légy ült. Kacér, gyöngéd nyaka a selymes, rózsás gavallér felé fordul, a ki valamikor olyan nagyon szerethette ezt a hölgyet. A férfi rizsporos, csücsörített ajka fölött sötétlő bajuszka. Violante sokat tud róla: ez Pierluigi D'Assy. Turinban, Varsóban, Bécsben és Nápolyban közvetített szövetségeket, vagy uszított egymásra udvarokat. Kegyes volt hozzá Lengyelország királynője is; öt schlachtizot, lengyel nemest szurtak le érte s magát a ktrálynőt is majdnem halálra sebeztek. Ahová megérkezett, ott halomban csendült fel nyomában az arany. Ha végére járt az aranyesője, értette a módját, hogyan zuhogtasson ujat. Csupa csillámlás volt az élete, csupa intrika; párbajok, szerelmes asszonyok. A velencei köztársaságot szolgálta, mely dalmáciai képviselőjévé tette meg s ő úgy uralkodott aztán ezen az országon, mint a boldog Cytherén: uralkodott rózsakoszosan, magasra emelt kehelylyel; karja a körül a tejfehér nyak körül. Tréfák között halt meg, udvariasan és elnézőn a mások büneivel szemben; a saját bünei miatt megbánásra nem volt hajlandó.

Sansone D'Assy is a köztársaság szolgálatában állott, tábornok volt. Franciaország királyának eladta Bergamo városát egy remekbeöntött ágyuért, mit két oroslán diszített. De visszahódította aztán a várost, mert meg akarta kapni az ágyu öntőjét is. Csakhogy sokba került neki ez az ostrom: a drágán fizetett, gazdag, szépen fölszerelt katonáiba. Haragjában aztán beolvasztotta az ágyut, felakasztatta az öntőjét. Sisakját arany Pallas Athéne diszítette, mellvértjéről borzasztó kiáltással ugrott elő egy Meduza-fej. Tele volt az élete története leégetett tarlókon felállított biboros sátrakkal; meztelen fiuk fáklyásmeneteivel és vérrel telifröccsentett márványszobrokkal. Állva halt meg, golyóval az oldalában; Horácius versével az ajkán.

Guy D'Assy és Gautier D'Assy hercegek Normandiából indultak el a szent sir visszahódítására. Életük történetét átszövi a fölkoncolt emberi testek végtelen halma; turbános, eltorzított fejek, sápadt asszonyok, amint könyörögve emelik fel kisdedeiket, fehér városok, amint borzadva tekintenek le vértől piros tengerekre. Lelkük derüs felhőkben lélekzett; vaslábuk pedig emberi beleken taposott. Buja szultánnók vonaglását látták és szorosan csukottszáju, szemérmes gyermekükre gondoltak, aki odahaza várta őket. Csupa csengő hercegi címmel, hazafelé, anélkül, hogy egy garasuk is volna és kimerült tagokkal, az uton megtudták, hogy egy és ugyanaz a bájos gyermek az, akire mindketten gondoltak. Ezért gyilkolta meg Guy az öccsét, Gautiert. A tenger szirtjén építette fel aztán a kastélyát s kalózként halt meg; görbe-kardos, hatalmas hadsereg üldözte, de elfogni nem tudta, mert égett a hajója.

Kísérteties fehérségben rémlik az idők legmélyéről a kis Violante felé valami félistennek az álarca: legrégebbi ősenek kőmaszkja: Björn Jernside (vagy Björnside). Észak felől jött. Az anyja erős italokkal valóságos medvét csinált belőle, aki erős volt, mint a vas. Björn Jernside az övéi részére Frankhonban országot hódított meg, Spanyolország és Itália partvidékén pedig a keresztények és muzulmánok testébe pogány óriások emlékét égette, akik cselszövő és sorsnehézkező hősök voltak. Björn a Liguri-tengerben horgonyt vetett valamelyik város előtt, mely erősnek tetszett előtte. Követeket menesztett a grófhhoz, meg a püspökhöz azzal az üzenettel, hogy barátjuk akar lenni és meg akar keresztelkedni és azt óhajtja, hogy a dőmban

temessék el, mert most halálos betegen fekszik. Meg is keresztelték őt az együgyű keresztények. Embereinek gyászmenete odavitte a holttestét a katedrálishoz. Ott Björn kiugrott a koporsóból; a menték alól kardok röppentek ki, vig mézszárlás vette kezdetét a megdermedt keresztény báránysereg között. Hanem mire Björn urrá lett, nagy bánatára közölték vele, hogy nem Róma az, amit rabigába hajtott. Rómát akarta elfoglalni és az egész világ királyává akarta megkoronáztatni magát. Csalódásában aztán annyira lerombolta a szegény Luna várost, ahogyan Rómát rombolta volna le, ha megtalálja. Pedig sokáig kereste. És úgy halt meg, hogy nem tudta senki, hogyan, mikor; véletlen bosszu késétől, vagy talán valami templom meggyalázása közben, vagy amikor valamely majorságot fosztott ki. Talán ott halt meg az utszéli árokban, talán messze valahol, láthatatlanul emelkedett az ősök, az Assyak szent ükei felé.

Ugy járt-kelt ezen a földön valamennyi Assy, mint ez az őt. Valamennyi az összeférhetlenség, az ábrándok, a gyilkosságok és forró, hirtelen szerelmek embere. Erős váraik Franciaországban, Itáliában épültek fel, meg Sziciliában és Dalmáciában. A gyöngék, a lágy és gyáva nép mindenütt megérezte nevető kegyetlenségüket s kemény, idegen megvetésüket. Ha ők kormányoztak, áldozatkész volt a nép, tiszteletteljes, gyöngéd és hálás. Meggondolatlan kalandorok voltak, mint a legszabadosabb közülük Pierluigi, büszkék és hatalomszomjasak, mint Sámson, a condottiere, vagy véres hallucinálók, mint Guy és Gautier, a keresztésvitézék; de valamennyien olyan szabadok és sebezhetetlenek voltak, mint a pogány Björn Jernside.

* * *

Az a sereg asszony, ember, kik egy évezred alatt az Assy nevet viselték, csak három utódot hagyott hátra; ezek: Assy herceg és ifjabb fivére, a gróf és ennek a leánykája, Violante. A gyerek nem tudott többet az apjáról, csak annyit, hogy kinn él valahol a nagyvilágban. Pazarló, tékozló volt a szegény gróf, vagyónának maradványát leányára való tekintet nélkül szórta széjjel. Megengedte, hogy Violante szintén részt vegyen pazarlásában, a magányos gyermeket hallatlan fényűzés közepett neveltette a hercegi házban, ezzel csillapította le a lelkiismeretét. Különben a bátyja, a nőtlen herceg családias érzéseire számított.

Violante csak egyszer egy esztendőben látta az apját. Az anyját nem ismerte, de az apja mindig hozott új anyát, minden alkalommal másikat. Az idők folyamán szőke meg barna mamák suhantak el a gyermek előtt, soványak meg nagyon kövérek, olyan mamák, akik két percig pillantottak rá a lorgnonjukon keresztül és mentek tovább; oly mamák is, akik eleinte majdnem félénkek voltak, az ottartózkodás végén pedig Violante játszótársaivá lettek.

A gyerek hozzászokott, hogy valami könnyű gunnyal kezelje a »mamákat«. Ugyan mért hozza őket az apja? Elgondolta:

- Testvérül nem akarnám egyiket se!
- De komornának se - tette hozzá gondolatban.

Mire tizenhároméves lett, megkérdezte:

- Apám, miért hozol mindig csak egyet?

A gróf nevetett:

- Emlékszel a színes ablaküvegekre?

Az elmúlt nyári mamának az volt a bogara, hogy mindenüvé színes üvegeket rakasson. A tenger úgy tetszett neki, ha rózsás, az ég, ha sárga.

- Derék nő volt - mondja Violante.

S nyilegyenesre kinyújtózott; az előkelőségtől szinte akadozó pár lépést tett s nevetségesen ivelt ujjakkal vitte a csipkezebkendőjét a szájához.

- Ez meg három évvel azelőtt volt. Tudod, az a finom...

Assy grófja kétrét hajlott a nevetéstől. Mulatott a lányával együtt a mamákon, de mindig csak az elmúlt évek mamáin, sohase a jelenlevőn. Sose mulasztotta el, hogy kikutassa, vajjon a kicsike meg van-e elégedve a szolgahárával.

- A legrosszabb az volna - jegyezte meg - ha valamelyik kevésbé lenne irántad tiszteletteljes. Azt súlyosan megbüntetném.

Komolyan huzta fel a szemöldökét.

- Ha szükséges, a fejét vétetném.

Az volt a szándéka, hogy a gyermekét a lehető legnagyobb tiszteletben nevelje a sajátmaga személykéje iránt; ez sikerült is neki. Violante még csak meg sem vetett senkit; eszébe se ötlött, hogy rajta kívül lehet a földön még egyéb említésreméltó ember. Melyik országé ő? Melyik népe? Milyen osztályé? Hol a családja? Hol a szeretet, szív, mely vele érez? Ezeknek a kérdéseknek egyikére se tudott volna felelni. Az volt a természetes meggyőződése, hogy ő egyetlen és hozzáférhetetlen a többi emberek számára, képtelen arra, hogy közeledjék feléjük. Odakinn, azt mondták, a törökök vertek tanyát. Meg azt is beszéltek, hogy nincs több Assy már. Nem is érdemes a vaskorlát mögül kitekintenie, ott marad a kertben, gyermekagyában valami értelmes rezignáció uralkodik. Ami titokzatos, ami bujkál, azt közömbös iróniával fogadja, mint az ismeretlen eredetű mamákat, kiknek a származása és személye fölötté bizonytalan volt, így gondolkodik arról is, akit nevelőnője »jó Istennek« nevez. Menekült német nő volt ez a nevelőnő, szivesebben szaladt el a házból valami csinos lakáj után, semhogy hosszú és unalmas bibliai történetekkel fárassza a tanítványát. Violante az öreg francia tanítót kereste fel, aki ott ült a toronyban sok könyve közepett. A ferneyi bölcs hálósipkáját viselte és burnótfoltos tarka hálóköntöst; és Violante világnézetének alapjául az »Essai sur les Moeurs«-t tette meg.

Isteni kétségkívül a keresztény hit, hiszen mindama dőreségek ellenére is, mik zsonganak benne: annyian hittek benne, ez volt a kereszténység apológiája a monsieur Henry tanítása szerint. Fontos kérdésekről, mint például a feltámadásról csak közvetett uton nyilatkozott, ravasz alattomosággal beszélt.

- A szentlélek - mondta - hogy elkerülje a fölösleges szavakat, néha leereszkedik a néphez, hogy előítéleteit jóvá hagyja. Maga a Megváltó tanítja, hogy a magnak a földben el kell romolnia, hogy megérjen és szent Pál írja a korinthusbelieknek: Ti tudatlanok, hát nem tudjátok-e, hogy el kell pusztulnia a magnak, hogy életre keljen megint? Ma már jól tudják, hogy a mag a földben sem el nem rothad, sem el nem pusztul, ha elpusztulna, biztosan nem kelne újra életre...

Szünetet tartott monsieur Henry ezek után a szavak után, összeharapta a száját és élesen nézte a tanítványát.

- De akkor még - tette hozzá tárgyilagos nyugalommal - ilyen tévedésben éltek az emberek.

Violante hívő lelke efféle beszélgetések mellett fejlődött.

- A törökök elpusztították az országot? - kérdezte Violante.

- A nép azt mondja. Ezt a téves véleményt hangoztatják az ugynevezett népdalok is, amik együgyű tákolmányok és művészet sincs bennük... Tudni akarja, hogy ki tette tönkre az országot? Az ostobaság, a babona és a lustaság, az emberi haladás kérlelhetetlen ellenségei, a szellemi élet törökjei.

- De hiszen mikor Pierluigi D'Assy lett Dalmácia velencei »proveditor«-ja, kormányzója, akkor biztosan másképp álltak a dolgok. És aztán maga a velencei köztársaság? hát az hová lett? Ki semmisítette meg?

Az öreg francia ujjával a mellére bök:

- Mink.

- Ó!

Hátat fordított neki Violante.

- Ugyancsak fölösleges dolgot műveltek... Különben ön velük volt akkor monsieur Henry?

- Hatvannyolc évvel ezelőtt. Kemény gyerek voltam én akkor.

- Nem hiszem.

- Ne is higye. Mindabból, amit önnek mondanak, csak a felét higye el. És azt is csak fenntartással.

A világon folyó események e szerint a módszer szerint alakultak ki Violante elméjében.

Minden ismeret abban a pillanatban, mikor közölték vele, már kérdésessé is vált előtte. Egész természetesnek találta, hogy a tényeknek ne higyen, egyedül az álmokban hitt. Ha a szép kék napok után az álmok kertjébe tévedt, mint arany lovag, jött vele a nap. Delfinen ült a lovag; a delfin egyik hullámról a másikra vitte. A kislánnyal együtt ért partot, ott aztán Violante játszott a lovaggal. Fogócskát játszottak. A lovag eperfára kapaszkodott fel; a lépései mind sárga nyomot hagytak maguk után. Aztán pásztorrá változott: Daphnis lett belőle. A lányka maga Chloé. Ibolyákból font koszorút és megkoszoruzta vele a lovagot. A lovag meztelen volt. Versenyt furulyázott a piniákkal, mik a szélben csilingeltek. S a lányka énekelt: olyan édesen csengőn, mint a csalogány. Együtt fürödtek meg a patakban - nárciszok és margitvirágok közt csobogott a patak. Megcsókolták a virágokat, mint a méhek, mik a meleg fűben zümmögtek. Látták, mint ugrálnak fent a mezőkön a bárányok; ők maguk is éppugy tettek. Mindketten megrészegedtek a tavasztól, Violante és derüs lovagja.

Végre elbucsuzott a lovag. Lábnyomai már csak mint elmosódó arany látszottak meg az uton, az is szertefoszlott nemsokára. A lányka még utána kiáltott: »Tehát holnap!« A Pierluigi pavillonja felől elhalón felelt a nevető visszhang: »Holnap!...« S eltűnt a lovag. A lányka kinyújtózott a lankán a rekettyésben és letekintett szerelmes tengerére. Széles, szőröshátú szitakötő lebegett előtte kékes rezgéssel a levegőben. Hajladoztak a sárga virágok. A hercegnő megfordult: egyik ült az egyik kövön, rámeredt hegyes, szurós szemecskéjével. A leányka a karjára fektette le a fejét: hosszasan, figyelmesen, barátságosan szemlélték egymást: a regebeli királyi óriások gyöngé, törekeny, utolsó leánysarja és az őskori hatalmas szörnyek csenevész kis rokona.

II.

Még szinte álomban, egy nyári reggelen, tizenöt éves korában, a Pierluigi kertiházának ablakához ugrik a hercegnő. Valami szörnyű visitást hallott álmában: mint valami csuf nagy madárét. Még ébren is elborzasztotta ez a sikoltás. S ott feküdt a tó vizén - az ő kedves tavának a vizén - egy óriási nőszemély. A keblei úgy usztak a vizen, mint rengeteg zsirhegyek, oszlopvastag lábait a levegőbe nyújtotta, hatalmas karjával habot vert fel maga körül és bömbölt nagy, fekete, fölfelé fordított szájával. A part mentén letarolt sás uszott, a sok zöld kis palota, hol a halak laktak, mind szerteomlott; egyéb lakói is aggodalmasan röpködtek összevissza, a szitakötők elmenekültek. Pusztulást és ijedelmet vitt az asszony a tó legfeneketlenebb mélyéig is.

A hangjában könnyekkel szólalt meg Violante:

- Ki engedte meg, hogy a tavamat bepiszkítsa? Ó be undorító!

A parton valaki nevetett, az apját vette észre.

- Csak folytasd - mondja - nem ért franciául.

- Ó be undorító!

- Olaszul meg németül szintén nem ért ez a mama.

- Valami vad nő lehet.

- Légy illedelmes és köszönts apádat.

A fiatal leány engedelmeskedett.

- Fürödni akart a mama - magyarázta Assy gróf - borzasztóan szereti a tisztaságot, holland nő. Tudod kedvesem, most Hollandiából jövök és ha jól bánsz az apáddal, majd elviszlek oda egyszer.

A hercegnő felháborodva ellenkezik:

- Olyan országba, hol ilyen... ilyen... hölgyek vannak? Soha!

- Biztos?

Barátságosan ölti Assy a karját a leányáéba. A holland nő partraszállt: valahogyan felöltözöködött, szuszogva, ringó kebelével érkezett hozzájuk, igen gyöngéden szólalt meg:

- Ó be édes gyermek. Meg szabad csókolnom?

Violante sejtette, mit akar. Hirtelen undor lett urrá rajta; igazi gyerek-félelemmel ugrott félre s iramodott el. - Mi baja a kicsikének? - kérdezte az idegen nő. - Szégyeli magát?

A hercegnő nem szégyelte magát. Atyja oldalán a meztelen nő egyáltalán nem érintette a méltóságát. Csak ennek az asszonyi testnek a vaskossága, formátlansága volt, ami lányos idegzetét, büszkeségét annyira felkorbácsolta, hogy ez érzése ellen hasztalan lett volna egy egész élet küzdelme.

- Hogy merészelte nekem megmutatni magát! - nyögi a szobájába zárkózva. Csak akkor hagyta el a szobáját, mikor Assy gróf elutazott, azóta a tavat kerüli; elveszett az reánézve, megszenstelenítették. Gondolatban egy lepkét igyekezett követni, amint halkán suhan át a vitzükör felett, hogy lássa elmerülni az ég kékjét a tófenéken - s hirtelen valami durva, vörösesfehér zuhan a tükörré - eltörött a kék tükör, tovalibbent a pillangó.

* * *

Csendes magányában bánkódott egy álló félévig. Aztán megnyugodott, gyermek-életének meghitt, kedves helyei már csak álmain suhantak keresztül. Egy éjjel Pierluigi D'Assy állott a kedvesével együtt az ágya előtt. A hölgy hamiskásan vonta el a száját; a fekete lágy arcának egyik fehér gödröcskéjébe siklott. Bájos, kecses meghajlással kérte Violantét, hogy tartson velük. Fölbredt: a hold fénye mellett kék árnyékok rebbentek; a mellékszobában üres volt a nevelőnő ágya. Mosolyogva újra elaludt.

Másnap reggel egy ur lépett a szobájába.

- A papa?

A kis hercegnő megijedt, csak hónapok mulva várta az apját.

- Nem az apja kedves Violante, a nagybátyja vagyok.

- És apám?

- A kedves papát, sajnos, szerencsétlenség érte. Ó, csak könnyű szerencsétlenség.

A lányka várakozásteljes maradt, nem aggodalmas.

- A papája küldött önhöz. Már régóta kért arra, hogy gondját viseljem önnek, ha majd egyszer ő maga nem lenne rá képes többé.

- Ha már nem lenne képes? - ismétli izgalom nélkül, szomorúan a lányka.

- Talán?...

- Elköltözött.

- Meghalt.

Violante lehajtotta a fejét, az utolsó kelletlen együttlétükre gondolt. Fájdalmat a gyermek nem árult el.

A herceg megcsókolta a lányka kezét, beszélt hozzá és így szemlélte. A hercegnő karcsu volt, finoman feszülő idomai voltak, a dél sötétfekete haja ékesíti a fejét, annak a délnek, hol a családja felnövekedett; a szeme kékesszürke volt, mint őseinek északi tengere. Az öreg szakértő nagybácsi elgondolta: »Assy-vér«. Van még benne valami abból a hideg erőből, ami a miénk volt; van benne Sicilia elfajult tüzéből, ami bennünk is élt.

Magas kora ellenére is még nagyon jól tudott lovagolni a herceg, de mikor a még iskolázatlan fiatal leánnyal kilovagolt, szándékosan elrejtette a készségét. Egymás mögött lovagoltak le a part hosszában; kemény homokon és a vízben. A lovak patái kagylókat és a tengeri csillag foszlányait verték fel.

- Nagyon pajkos pajtás vagyok; - sóhajtotta magában a herceg. De hát vele kell tartanom. A lovam büszke lépkedése, vágatása vagy redoppja arra kényszerítene a kicsikét, hogy hozzám, az én művészetemre tekintsen fel. S hogy valamire feltekintsen, arra, azt hiszem, már hazulról se hozott magával semmi hajlamot.

Csak egyszer, mikor a hercegnő kalapját a szél a tengerbe sodorta és Violante ráparancsolt: »Menjen be érte!« - akkor ellenkezett:

- A náthám... mégis az én koromban...

Erre a lányka maga vágatott be a vízbe, uszó lován olyan összegubbaszkodva ült, mint valami majmocska. Mikor visszajött, vizes uszályát mutatta.

- Lásd, ennyi az egész. Olyan nehéz lett volna?

- Ó, én korántsem vagyok olyan ügyes, mint maga kicsikém.

A gyermek boldogan nevetett.

A herceg megvárta, hadd muljon az idő mindaddig, míg az élet így kettesben megszokottá válik a kis hercegnő előtt. Akkor azt mondta:

- Tudja-e, hogy már öt hete vagyok itt? Kell, hogy a barátaim után nézzek.

- Hova?

- Párisba, Bécsbe, mindenfelé.

- Ó!

- Sajnálja, Violante?

- Hát...

- Hiszen velem jöhet, ha kedve tartja.

- Van-e kedvem? - kérdi sajátmagától.

- Ha a tó olyan lenne még, mint azelőtt volt, semmi okom se volna rá, hogy elmenjek innen, - gondolta. - De így.

Pierluigi éjjeli látogatására gondolt; meghívó hajlongására és a hölgye kedves mosolyára.

- Kell, hogy egészen itt hagyjalak benneteket? - kérdi csöndben, magában és egészen komolylyá változott.

- Mint a feleségem? - teszi hozzá nyugodtan a herceg.

- Mint a... Miért?

- Mert így a legegyszerűbb.

- Akkor hát...

Minden átmenet nélkül kacagni kezdett a hercegnő. A kérőt meghallgatta.

* * *

A gyászév telét Cannesben töltötték el; szigoruan visszavonultak egy kis villába. Babérfák és sűrű rózsasövények rejtették el ezt a nyaralót szem elől; aki elhaladt mellette, azt gondolta magában, hogy odabenn valami szerelmes pár bujt el. A hercegnő unatkozott és monsieur Henryhez irogatott leveleket.

Nyáron Németországon utaztak keresztül; szeptemberben Biarritzban találkoztak a herceg régi barátaival. Párisba való megérkezésükkor Violante szoros viszonyban állott már Uroszov hercegnővel; Pourtalés grófnő is a barátnője volt. Metternich Paula hercegnőnek valóságos kis testvérkéje lett; ő kötötte össze bécsi ismerőseivel. 1867-et irtak akkor. Ennek a társaságnak néhány tagja valóságos állandó kéjutazást tartott fenn Bécs és Páris között. Ami a két város között jobbra-balra feküdt, csak falu volt a szemükben; csak arra alkalmas, hogy az ember ott lovat váltson. Közönséges alkalmatosságot nem akartak igénybevenni; d'Osmond gróf és Assy hercegnő a férjével két négyesfogattal szoktak Párisból megérkezni s a bécsi »Károly főherceg« szállóba hajtattak. Violante a Clam-Gallas grófnő egyik meghívásának tett eleget; felment hozzá az udvari páholyba; Párisban azért szállt a kocsijába, hogy a híres bécsi csillagásznő, Herberstein Teréz messzelátóján át pillantson az égre.

Lényének könnyedsége, keresetlenül büszke valójának közönséges hiuságoktól való mentes-sége lelkesedést keltettek; mindenkifölött a herceget ragadták el. Hatvanhat éves volt a herceg; hat év óta - egészségére való tekintettel - csak olybá vette az asszonyokat, mint ragyogó és bonyolult szerkezetű disztárgyakat, most sokkal közelebről, mint a többiek, látta

ezt a szép, szabad teremtést, ki előtt a vágyak ködében, sötét szenvedélyek között, kísértetek, titkos indulatok között is minden a legderüesebb, legtisztább színben maradt; ki nem sejtett mélységet, nyomoruságot sehol. Különös varázs volt a számára, valósággal boldogította, mikor a fiatal hercegnő a törvényesen bejegyzett cégü szerencselovagok tulizgult hangybolyán át, nehéz gyönyörök közepett megöregedett emberek között ártatlan, biztos gyermeklépéseivel haladt. Az aggastyán a maga hervatag finomságában úgy érezte, hogy bűn volna, ha Violantéban felkeltené a nőt. Külömben azt is elgondolta, hogy örült volna, ha olyan örömkre tanítaná meg, melyeknek folytatására szükségszerűleg másokat kellene majd keresnie.

Nem világosította hát fel a hercegnőt. Azt beszéltek el a hercegnőnek, hogy a Chatigny márkiné nem várhat már gyermeket a férjétől.

- Honnan tudják azt? - kérdi Violante.

- Mademoiselle Zoziétól. -

- Ó, a ki az operában énekel?

- Attól.

A hercegnő folytatni akarta, hogy honnan tud ilyesmit mademoiselle Zozie, csakhogy érezte, hogy ez nem olyan kérdés, a mit az ember szóvá tehet.

A karcsu d'Aulnaie grófnő egy este az osztrák követségen rettenetes hassal jelent meg, ez divatkisérlet volt, az ötvenes évek másállapotos divatját akarták újra életre kelteni. A hercegnő roppantul mulatott rajta: aztán néhány gondterhes napja következett, mikor ezek elmúltak, kijelentette a hercegnek, hogy anyának hiszi magát. A herceget ugylátszik, nagyon vigan lepte meg a dolog, elhozatta Barbasson doktort. Az orvos azzal a finom kezével vizsgálta meg őt, amely szeretőket csinált a pácienseiből. A hercegnő feszült várakozással pillantott fel, az orvos még idejekorán rejtette el mosolyát s kijelentette, hogy ebben az esetben semmitől sem kell tartani.

A Praterben, a Bois-ban mind újabb imádókkal lovagolt a hercegnő, anélkül, hogy a hódolatuk végcélja ismeretessé vált volna előtte. Az alvajáró ügyességével, pórázon tartotta valamennyit. Paul Papini gróf golyót kapott érte Leopold Tauna bárótól, még haldokolt, amikor Raffael Rigaud a hercegnő épp befejezett képe előtt lőtte magát agyon. Érthetetlen ostobaságoknak tartotta mindezt, ki is nyilatkoztatta ezt olyan nyugodt modorban, annyira minden sajnálkozástól mentesen, hogy még a kiérdemesült rouéknak is hideg futott végig a hátukon. Félni kezdtek tőle. Ő maga pedig igaz örömet talált a fagyaltnak eddig még nem izlelt válfájában, örült a hónap, mikor sűrűbben esett, mint valaha és vastagon telepedett le a kocsisának szőrmegallérjára. Lord Eppom iránt mélyebben érzett, mint valamennyi imádója iránt; a lord fehér nadrágot viselt egész nyáron keresztül és a gomblyukában állandóan vörös szegfűt, öreg ember volt. A legkopottabb egyfogatun szokott megjelenni s könnyekig megkacagatta a hercegnőt, a hogyan a gyanakodó cselédséggel küzködni kellett, míg bebocsátották hozzá és pompás ajándékait lába elé rakhatta. A hercegnő is meglátogatta őt, belépett a hálósobájába, a lord a jövődő koporsójában szokott éjszakai nyugodalmat keresni. Az öreg ur udvariasan nyújtotta át a hercegnőnek az előre kinyomtatott gyászjelentéseinek egyikét, kintornán eljátszotta előtte a saját szerzeményü gyászindulóját.

A kis hercegnő divatot kezdett teremteni. 1870-ben az Operabálon bacchanső-jelmezben jelent meg, ez megkoronázta a hírét. Rikkancsok az ő gúnyképét árulták, a boulevardon mindenütt a hatalmas kirakatokban Assy hercegnő mellképe pompázott. A Tuileriák egyik ünnepségén hosszan, végtelenül hosszan pihent rajta a császár fénytelen tekintete.

A Németország ellen való hadüzenet tánc közben állította meg, a zene hirtelen elhallgatott. A dallamtól csengő fejüket még kéjesen hátravetve, úgy érezték a táncosnők, hogy ajkukról tovasuhan a mosoly, távoli mennydörgés reszketteti meg őket.

* * *

A herceg rögtön elutazott vele együtt. Ahogy másnap Bécsbe megérkeztek: az öreget halva találták reggel az ágyban. A hercegnő tovább utazott a hullával, az Assyak családi sirboltjában temettette el Zarában, a méltóságteljes temetőben, a tekintélyes cyprussorok árnyékában. Akkor aztán elzárkózott a palotájába. A dalmát főváros társasága szorongott az ajtaja előtt, de a hercegnő a gyászév alatt a legszigorubb magányosságban élt.

Felrázták, inkább csodálatbaejtették, semhogy megijesztették volna az események. Most először érezte valami ismeretlennek a nyugtalanító érzését, olyasvalamiét, mit nem lehet egészen könnyen venni, valamit, a mi vár rá valahol. Ugy vélte, hogy az elmúlt éveket ott töltötte el, hol legerősebben lüktet az élet, most úgy tetszett előtte, hogy az üres kacaj és a báli muzsika túlharsogott mindent, a mit érdemes lett volna meghallgatnia. A hirtelen beállott csöndben felfigyelt.

- Most egyedül vagyok. Hát mi ez: hát mit kell megértenem?

Zarában, a Piazza della Colonnán nyilvánvalóan nincs semmi, a mit meg kell érteni. Unatkozni kezdett megint, Cannes óta elszokott tőle, zárt ablaktáblák mögül a többi nő módjára az alvó, napos járdára tekintett le. Itt-ott udvari emberek suhantak el: ismert arcok, csupa olyan, kiket ismerni vélt a herceggel együtt tett gyors látogatásai óta. Ott ült a király a kocsiban Beata Schnacken-nel, üres termeiben teljesen egyedül kacagott ezen a hercegnő, mókás történeteket beszéltek róluk valamennyi fővárosban.

A bennszülött fajták féltékenysége megakadályozta a dalmátokat abban, hogy saját kebelük-ből válasszanak fejedelmet. A nagyhatalmak megunták már az örökös faji és polgárháborukat, amik Dalmáciát az előző kormányok eredményeként zaklatták és a dalmát nép választását Miklósrá, egy még rendelkezésre álló Koburg-házbeli hercegre irányították. Elrejtett vadász-házikóig kellett törtetniük, hogy a koronát felajánlhassák neki, hajtókkal, kutyákkal élt ottan egy konyhán. Igénytelen, nagyszakállu férfi volt, szőrmekabátjában, sipkájával és pipájával úgy járta az erdőt, mint a mesebeli Mikulás. Nem is volt aztán könnyű dolga: el kellett utaznia uralkodónak olyan országba, a melyikről azt se tudta biztosan, hogy hol van, de eszébe jutott hercegi kötelessége. Elutazásakor a kancellár állítólag azt mondta neki: »Utazzék Isten nevében és lásson hozzá, hogy ne halljunk többet az országáról.«

Hát Miklós hozzá is látott. Csöndesen szerényen uralkodott. S habár az évek folyamán soha ki nem tudódott, vajjon okos, erőszakos, ravasz vagy nagylelkü-e, egy dologgal mégis hamar tisztába jöttek, igen méltóságteljes férfiú volt. Népei, melyek egymásnak tökéletes kipusztulást és teljes elszegényedést kívántak, egy dologban megegyeztek: agg királyukra mind meghatott szeretettel gondoltak. Miklós a családapa mintaképe is volt. Mély, kétséget kizáró tiszteletteljesség hatotta át mindazokat, kik közel állottak hozzá, ez a tisztelet olyan volt, mint bő köpeny, melynek ráncai mögött eltűntek a vétkek. A fiatal trónörökösön, Fülöpön, nem botránkozott meg senki, a herceg, mióta a bécsi Theresieanumban a neveltetését befejezték, paprikajancsi módjára csak az élvezeteknek élt, a király szép barátnőjét mindenütt jóakaratu szivélyességgel fogadták.

Beata Schnacken kis színésznő volt; Bécsből Zarába hajszolták és ott nem talált senkit, ki szívesen kifizette volna az adósságait. Nagy szorongásában reggel öt órakor kiszökött a házból, elment imádkozni a Jezsuita-templomba. Amikor Koburg Miklós egy katolikus nép vezetését vette át, egész házanépével visszatért jámboran a katolikus egyház kebelébe. Vallásos kötelességeinek gyakorlásában is előljárt valamennyi alattvalója előtt, a hideg virra-

dat ott találta már az aggastyánt a Jezsuiták-templomában. Beata tudott erről. Összekulcsolta a kezét és egész csöndesen viselkedett. A király valami feketét látott a sarokban s nem is ügyelt rá. Másnap reggel észrevette, hogy a fekete fátyol mögül, mi az alakot takarja, halvány profil mered a tömjénfüstbe. Mikor a harmadik, negyedik és ötödik napon mindig újra megjelent a látomás, az öreg nem tudta visszatartani kegyes meghatottságát és Beata szerencséje meg volt alapítva.

A gázsiján kívül jókora apanázst is kapott Beata. Miklós minden este meglátogatta. Az ajtóknál titkos ügynökök figyeltek, soha politikai jellegű, de még csak helytelen szót se hallottak. A kocsiban Beata mindig királyi barátja oldalán ült, fehéren, rózsásan, kezdődő tokáját fekete csipkegallérijába tolta vissza. Miklós ifjúkori barátja, Bittermann gróf, térdenállva kérte Beatát, hogy menjen feleségül hozzá, mert akkor Bittermann grófnéval szabad a királynak érintkeznie. De Beata a Koburg dinasztia hü szolgáját visszautasította, úgy tetszett neki, hogy nincs szüksége a gróf ajánlatára, erre az erkölcsmentésre. Tényleg, nem kívánt tőle jó erkölcsöt senki. Maga a királyné szívébe foglalta Beatát, megható adatokat beszéltek erről.

Kényes helyzetébe Beata a legnagyobb ügyességgel élte bele magát, régebbi életmódjába semmi visszaesést sem mutatott. Itt-ott rövid szabadságot vett magának, hogy Nizzába valamely találkozóra siessen egy bécsi zsidó lókereskedővel, vagy pedig az Alpeselek másik felén várta őt valamelyik kollegája az udvari szinpadról. Okosan, csöndesen, finom méltósággal szokott visszatérni, az ország határán belül nem történt soha semmi.

A hercegnő az ujságokból értesült néha ezeknek az uraságoknak a tetteiről. Ugyan ki jósolta volna meg Párisban öt hónappal ezelőtt, hogy az ujságolvasás eszközéhez nyul majd, hogy unalmát elűzze!

Valamelyik nap Fülöpke, a trónörökös átlovagolt a téren. A hercegnő könnyedén, hanyagul állott palotájának hatalmas erkélyén az első emeleten, a hosszú oszlopsorra pillantott, a bejáratot két griffmadár őrizte. Balra a hintóban elegáns gavallér ült, jobbra egy óriás katonai uniformisban, kettőjük közt rossztartású kicsiny emberke gubbasztott, vad tekintetet vetett mindenfelé és kis, sápadt kezével örökké cseperedő fekete szakállához kapott. A hercegnő vissza akart huzódni, Fülöpke azonban már észrevette. A karjával a levegőbe hadonászott, az arca pirosra gyult ki. Meg akarta állíttatni a kocsiját. Elegáns kísérője udvariasan a pártjára szegődött, de az óriás nyersen megragadta a trónörökös lovának kantárszárát. Fülöpke jól behuzta a fejét a vállai közé s panasz nélkül nyugodott bele a dologba. Szánalomraméltón begömbült háta eltűnt a sarkon.

* * *

Decemberben történt. A hercegnő egyszer kiment a tengerpartra. Mögötte maradt a derüs, finom város, amely bájos, olasz városok módjára épült. Előtte nehéz, viharos ég alatt szürke kőszivatos terület el, itt-ott düledező viskók voltak rajta. Bántotta ez a látvány, valamit felkeltett benne, merni akart, cselekedni, az erejét kipróbálni. Csolnakba ült, átvette az evezőket s belevágott a lármás habokba, melyeken ide-oda táncolt a csolnak. Látta, hogy nincs rajtuk hatalma s dacból küzdött csak. A parton pár tátottszájú embert vett észre, a karjaikat lóbálták. Ugy látszik, haragudtak; öreg, nagyszakállu ember ököllel fenyegette meg, egyik lábáról a másikra ugrott.

- Mi a bajuk ezeknek az embereknek? - kérdi a gondolástól.

Az hallgatott. Vadásza vontatva felelt:

- Nem szeretik, hogy a hercegnő evezni akar.

- Ó.

Ugyan mit törődtek vele? A nép szeszélye ez, különös féltékenység. Azokra az érthetetlen emberekre gondolt, kik gyermekkorában boszorkánynak tartották. Csupa rigolya a nép. Ugynevezett népdalokban török háborukat zeng, mik sose történtek meg.

Letette az evezőt, a csolnak partravetődött. Kiszállt. Az öreg még rikácsolt egyet és félénken elsompolygott. A hercegnő lorgnonján keresztül a fickókra pillantott, kik ügyetlenül állva maradtak.

- Gyüöltek engem nagyon? - kérdezte kíváncsian.

- Prospero; mért nem felelnek?

A vadász a nép nyelvén ismételte előttük a kérdést. Végre egy hang, melyik még a káromlástól rekedt volt, így szólt:

- Hiszen szeretünk téged, anyuska. Adj pénzt pálinkára.

- Prospero, kérdezd meg, ki ez az öreg.

- Az apánk.

- Sok pálinkát isztok?

- Ritkán. Csak ha pénzünk van.

- Adok pénzt. De a felét adjátok az öregnek.

- Jól van, anyuska. Ahogy akarod.

- Prospero, adjon nekik...

Azt akarta mondani: husz frankot, meggondolta, a nép halálra issza magát.

- Öt frankot.

- Felét az öregnek! - mondja még s hamar beszállt a csolnakba.

- Amig látom őket, addig persze úgy tesznek, mintha odaadnák az öregnek a pénzt, gondolja el. De ha nem látom?

Feszülten figyelt, bárha azt mondta magának, hogy mindegy, hogyan marakszik ilyen piszkos család öt frankon.

Másnap hozzájuk akarta küldeni a választ, de Prospero jelentette, hogy úgy is itt van az ember. Beengedték, az öreg megcsókolta a hercegnő ruhájának szegélyét.

- A szolgád a ruhád szegélyét csókolja, anyuska; egy frankot adattál neki - mondta és ravaszul tekintett rá. A hercegnő mosolygott. Ó, nem hitt a fickóknak és igaza volt. Hiszen két és fél frankot kellett kapnia az öregnek. De mégis valamit adtak neki.

- Hát vártam ennyit is?

Mulattatta a dolog:

- Jól van öreg; holnap megint lemegyek oda a partra.

* * *

Kék derüs volt a rákövetkező nap. Utrakészen állott már, mikor hangokat hallott kívülről. A küszöbnél öt lakájon keresztül baktatott előre Fülöpke trónörökös.

- A boldogult hercegnek egyik legjobb barátja vagyok! - kiáltotta izgatottan. A hercegnő csak nem fogja boldogult férjének egyik legkedvesebb barátját elutasítani? A kezét csókolom, hercegné.

- Fenség; nem fogadok senkit.

- Csak egyetlen jóbarátot. Hiszen úgy szerettük egymást. És hogy van a kedves Paula hercegnő? Meg az a jó lady Olympia: na, olyan kedves, kicsi nő!

A hercegnő nevetett. Lady Olympia Ragg mégegyszer akkora és kétszer olyan széles volt, mint Fülöpke.

- Hát Párisban van még Olympia? Talán azóta biztosan Arábiában van már, vagy az északi sarkon. Hát igen kedves nő, nagyon könnyen hozzá lehet férni. Igazán semmi - mondja mókásan Fülöpke. - No, de egyáltalán semmi. Lássá, mindjárt vigabb lett maga!

- Királyi fenség, olyan nehéz önnek ellentállni.

- Hiszen szép dolog a gyász, de hát nem kell tulságba vinni. Hiszen gyászolok én is. Nézzen csak ide.

A gyászszalagos karjára mutatott.

- Hisz kebelbarátom volt a férjeura, a herceg. Mikor utoljára láttam, tudja, Párisban, olyan meghatóan beszélt a lelkekre, no mondom, olyan meghatóan. Phili - azt mondta nekem - Phili, mértékletes légy borral, asszonnyal. Bizony igaza volt neki, igaza volt, de hát követhetem-e a szavát?

- Bizonyal követheti fenséged, ha akarja.

- Előítélet hercegnő, ez az ön előítéleteinek egyike. Tizennyolc éves koromban óbort adott egyik udvarmesterem, személyesen lopta el az udvari asztalról. Ma huszonkétéves vagyok és már csak konyakot iszom. Ne ijedjen meg hercegnő, pezsgővel higitom. Csak vizespohárral: félig pezsgő, félig konyak. Azt hiszi, árt az ilyesmi?

- Igazán nem tudom.

- Az orvosom azt mondja, nem árt semmit.

- Hisz akkor teheti.

- Igazán ezt tartja?

- De hát minek iszik? Trónörökösnek annyi más elfoglaltsága lehetne.

- Előítélet hercegnő, az ön előítéleteinek egyike. Én elégedetlen vagyok, mint valamennyi trónörökös. Gondoljon csak Don Carlosra. Szeretnék hasznos lenni és semmittevésre kárhóztatnak, becsvágyó vagyok s az orrom elől letéptek minden babért.

Felugrott és meghajolva totyogott a szobában. A karját úgy emelgette, mint szárnyakat, a keze csuklóban szárnyvéggként csapdosott.

- Ó, szegény! - mondja a hercegnő és az órára pillantott.

- Azzal vádolnak apám, a király előtt, hogy nem birom kivárni trónralépésem idejét.

- Pedig birja, ugye?

- Istenem én hosszú életet kívánok a királynak. De élni szeretnék magam is, és nem hagynak.

Lábujjhegyen közelhúzódik a hercegnőhöz s nagy erőlködéssel az arcába suttozja:

- Tudja, ki nem hagy?

A hercegnő köhög; erős alkohol-illat száll rá.

- Nos?

- A je - - zsu - - iták!

- Ó; ejnye.

- Nagyon felvilágosult vagyok nekik; ezért dolgoznak ellenem. Ki vallásos ma? Az okosak úgy tesznek, mintha azok volnának; én sokkal büszkébb vagyok, semhogy vallásos lehetnék. Hisz tán a hercegnő a feltámadásban, vagy a szeplőtelen fogantatásban, általában az egész menyországban? Én a magam részéről rég túl vagyok ezen.

- Én sose érdeklődtem iránta.

- Előítéleteim nincsenek már, azt mondhatom. Fél tőlem az egyház, ezért dolgozik ellenem.

- Hogyan csinálja ezt az egyház, kérem?

- Elősegíti a bűneimet. Megvesztegeti a környezetemet, hogy inni adjanak. Ha valahol szép nővel találkozom: a szerzetesek hozták utamba. Még azt se tudom biztosan, hercegnő, hogy ön is nem-e... Ön maga is... Vallásos ön?

Oldalt bandzsított rá. A hercegnő nem érti.

- Miért állott a multkor ott az erkélyen épp akkor, mikor ellovagoltam arra?

- Ó; azt hiszi?

A trónörökös habozik; aztán a hercegnővel együtt kacag. Bizalmasan közelebb húzza a székét.

- Csak azért féltém, mert maga olyan szép! »Phili - mondtam magamban - verem ez. Csak kotródj innen tovább. - De lám, nem kotródtam el; itt ülök.«

Még közelebb jött; hadonászó keze már a hercegnő keblén a csipkét érinti. A hercegnő feláll.

- De azért itt maradhatok ülve? - dadogja izgatottan Fülöpke, bizonytalanul.

- Csakhogy nekem megengedi fenséged, hogy kikocsizzam?

- No de minek?... No ne izéljen a hercegnő; már hogy tud ilyen lenni?

Utánakullogott, egyik székről a másikra, alázatosan és kintartón.

- Ezt az ócska empire-vacakot ki kell ám raknia innen; valami helyesebb butort kell ide betennie; hadd fecsegye ki magát az ember kicsit, hadd melegedjen fel vigabb körben. Akkor eljövök ide mindennap. El se hiszi, hogy én hogy fázom odahaza a feleségem mellett. Épp, Svédországból kellett, hogy feleséget hozzanak énnekem; az asszony prédikálni kezd, mihelyt a szeme elé kerülök. Quelle scie, Madame! Svéd hal; magam neveztem így el franciásan; ó Páris!

Halkabban beszélt; óvatosan felfigyelt. A függöny szétlebbent; a herceg elegáns kísérelője megjelent a küszöbön. Mélyen meghajolt a hercegnő előtt:

- Engedje meg fenséges uram, hogy emlékeztessen rá, hogy Ófelsége fenséges uramat tizenegy órakor reggelire várja.

Ujra meghajol. Fülöpke mormog: Mindjárt, kedves Percossini. - Az ajtót kívülről betették.

A trónörökös hirtelen elevenebb lett.

- No most látta a gazembert. Ez Percossini báró; aféle olasz. A gazembert lepénelték a je - zsu - it - ák. Várt, míg fölmelegszen itt önnél egy kicsit. Most elvisz engem épp a legszebb pillanatban, mikor remélni kezdek. Azt akarja, hogy megbolonduljak; majd fizetnek neki akkor a jezsuiták. Drága hercegnőm, eljöhetek holnap is?

- Lehetetlen, fenség.

- Kérem; nagyon kérem.

Könnytől elfult hangon könyörög.

- Hiszen maga oly szép; igazán nem tehetek másképp.

S tovább cseveg:

- Hinnerich őrnagy, az adjutánsom; ó, az aztán egészen más ember. Olyan derék fiu! No de igazán olyan derék fiu; megakadályoz engem minden kicsapongásban. Mindenikben, igazán. Láta a multkor, ahogy meghuzta a lovam kantárszárát? A házunk olyan hü szolgája. Legyen kedves, hercegnő, látogassa meg a feleségemet; jöjjön közénk a »cercle intime«-be. Kell, hogy viszontlássam, kell; nem tehetek róla. Eljön, ugy-e? Olyan örömet szerezne vele a hercegnőnek; mindig önről beszél. No: eljön, ugy-e?

A hercegnő türelmetlenül tesz néhány lépést az ajtó felé.

- Eljövök.

Megint susogott a függöny. Fülöpke váratlan kegyesen bájossá vált.

- Kedves Percossini-m, az öné vagyok. Kezét csókolom, hercegné asszony, viszontlátásra a »cercle intime«-ben.

* * *

Gyalog ment le a hercegnő a partra. Az ibolyaszínü tengert tiszta északi szél söpörte. A kikötőben néptömeget talált: mintha csak órá vártak volna. A csoport előtt, a vadul kék ég alatt finoman öltözött, előkelő ur rézvörös, szép szakálla lengedezett. Csak a szürke puha kalapja volt az, ami nem illett utolsó divat szerint való viseletéhez. Meghajolt, ugyanabban a percben fölvisitott a sok asszony, férfi, gyerek, karban, mintha betanulták volna:

- Ez Pavic, a mi megmentőnk, a mi atyuskánk, a mi kenyerünk és a mi reménységünk!

- A hercegnő elmondatta magának, hogy mit jelent ez a dolog. Aztán az uriemberre pillantott, hallott már róla. Az bemutatkozott:

- Pavic doktor. - És hozzátette:

- Azért jöttem hercegnő, hogy köszönetet mondjak. Hálával tartozom önnek, mert mint tudja: »Amit a felebarátaim legszegényebbjevel tesztek, velem teszitek azt«.

A hercegnő, nem értette. Elgondolta: »Nekem? Miért nekem? Én nem akartam tenni senkinek semmit.« Miután nem felelt, a doktor folytatta:

- Ennek az éretlen népnek a nevében beszélek önhöz, fenség; egész életemet annak szenteltem, hogy emberekké tegyem őket. Az egész életemet - ismétli odaadással.

A hercegnő érdeklődik:

- Hát mi van ezekkel az emberekkel? Szeretnék valamit tudni róluk.

- Szegény nép, engem nagyon szeret. Veheti észre fenség, milyen szorosan fognak körül.

A hercegnő észrevette: rosszszagu a nép.

- Ó! sok romantika szövődik körém!

Pavic kitárta a karját, hátravetette a fejét, szép, nagy szakállá ékalakban szállt a levegőbe. A hercegnő nem egészen értette ezt a mozdulatot.

- Ha tudná a hercegnő, hogy milyen édes dolog ez, egy világ gyűlölete tombol körülöttünk s a szeretet egy hullámára támaszkodunk.

A hercegnő figyelmezteti:

- No és a nép? mi van a néppel?

- Szegény és kiskoru a nép, ezért szeretem, ezért adom oda néki minden nappalom és éjjelem. A nép ölelése, higye meg hercegnőm, forróbb, lágyabb és boldogabb, mint a szeretőé. Néha kiszakítom magam ebből az ölelésből, olyankor hosszan, magánosan vándorlok szomorú országomban.

Csöndesebben, türelmesebben fejezte be.

Nem lehetett semmiképp sem eltéríteni attól, hogy folyton a saját személyéről beszéljen. A hercegnő már gunyos szóra nyitotta ajkát, de a férfi hangja, csodás hangja, mely a királyban, a kormányzatban félelmet gerjesztett, hallgatásra bírta. Hangjában olvadozó szerelem csendült fel; népért élő olvatag hang, mint valami pompás cukorka. Legüresebb szavaiból is illat ömlött, részegített, unalmasan, elkábitón. Kinos illat, de hatott a hercegnőre is.

Ahogy a part felé indult, kijelentette:

- Ön néptribun? Akkor félnek is öntől?

- Félnék tőlem. Bizony, elhiszem, hogy azok az előkelő urak nagyon is félnek tőlem, mint akkor, mikor a házamba hatoltak, mert a trónörökös szemérmetlen, szégyenteljes, erkölcstelen életmódját megbélyegeztem.

- Ó, hogy történt ez? - kérdi a hercegnő kíváncsian.

Pavic állva maradt.

- A legközelebbi patikában kellett, hogy a fejüket beköttessék. A rendőrség félénken tartózkodott attól, hogy beleavatkozzék, - mondja hidegen és továbbmegy.

Tíz pillanatnyi gondolkodási időt ad a hercegnőnek, aztán folytatja:

- De senkise féljen tőlem, kinek jó a lelkiismerete. Nem is tudják, milyen lány vagyok, haragom néha épp tulságosan gyöngéd lelkemből fakad. Mily hálás tudnék lenni, hercegnő, annak a hatalmasnak, aki ügyemért sikra szállna.

- Az ügye?

- A népemé - feleli Pavic és folytatja az utját.

Hegyes kavicsokon haladnak át. Valamelyik szegényes barázdában meghajlott alakok álltak; ütemes, mindig egyforma mozdulatokkal szakadatlanul követ dobálnak ki az uttestre. Teli van már kővel az út, mégse üres tőle a rög. Egyik paraszt megszólal:

- Így csináljuk ezt az egész évben. A jó Isten tudja, honnan veszi az ördög ezt a rengeteg követ.

- Ilyen az én sorsom is - mondja rögtön Pavic. - Igaztalanságot és gázságot vágok népem fejéhez évről-évre hazám földjéről, de Isten a tudója, honnan veszi az ördög mindig az új követ.

Valamelyik agyagkunyhó félig nyitott ajtaja elé értek. A nép még mindig követi őket; a hercegnő, hogy megszabaduljon tőlük, ennek a kunyhónak a küszöbére lép. A kunyhó sarkai-ban óriási agyagkorsók álltak; a padló keményretaposott sárga föld volt. A fekete helyiséget sült olaj szaga tölti be. Nedves rözsetűz előtt három kékkabátos férfi didereg. Egyik felugrik

és agyagedénnyel a vendégek elé lép. A hercegnő gyorsan hátrál, de a néptribun megragadta a boroskelyhet.

- Anyaföldem nedve - mondja gyöngéden és iszik.

- Vér az én véreből.

Darab kukoricakenyeret kért; eltörte és megosztotta a körülötte állókkal. A hercegnő egy nagy sirályra pillant, mely a barlangszerű helyiség sötétségében csattogott a szárnyával. Az asztalon kis vipera csavarodik.

- No most már, azt hiszem, mindent láttam, - mondja a hercegnő. A part felé fordul.

- A városba akar jutni, doktor ur és nincs csolnakja? Kérem, szálljon az enyémbe.

A doktor egy kisfiut emelt magához a csolnakba; beteges gyerek volt; betegszemű, fehér göndörfürtű, sajt színű arcu.

- Ez a fiu velünk jön?

- A fiam; nagyon szeretem.

- Ezt nem kellett volna megmondania - gondolja magában a hercegnő. - A gyereknek se kellett volna velünk jönnie.

Egy idő múlva megkérdi:

- Hiszen a maga neve Pavese.

- Így kellett, hogy nevezzem magam. Ha ellenségünk erkölcsseit, de még a nevét is fel nem vesszük, nem megyünk mi semmire a saját országunkban.

- Kik azok a »mink«?

- Mink...

A férfi elpirult. A hercegnő észreveszi, hogy rendkívül finom bőre és rózsás orrlyukai vannak.

- Mi, a morlások; - egészíti ki gyorsan a doktor.

- Morlások; - gondolja a hercegnő. Hát így hívják odaát azt a tarka, piszkos népséget. Tehát külön nép, holott névtelen csürhének tartotta. Meg akart róla győződni.

- S azok az emberek ott a parton; akkor azok is -

- Morlások, fenség.

- Miért nem értenek olaszul?

- Nem az ő nyelvük.

- Hát melyik az ő nyelvük?

- A morlák nyelv, fenség.

Hát nyelvük is van. Valahányszor a szájukat felnyitották, úgy tetszett a hercegnőnek, szabálytalan vakkantást hall; a beavatottak, úgy látszik, mindenféle ködös képzetet értettek ki belőle; akár az állatok szónélkül való életjeleiből. Pavic folytatta:

- Amint látom, hercegnő, nem ismeretlen ön előtt ez a nép.

- A cselédeim közt nem volt morlák soha egy se. Emlékszem, az apám úgy hívta őket, hogy -

Meggondolta magát; elhallgatott. A doktor nyelt egyet. Hirtelen, magasra felemelkedve, egyik kezével a szívére; talán egyetlenegy igaz perc minden izgalmával, beszélni kezd.

- Mi morlákok azt figyeljük, amint két idegen rabló marakodik országunk fölött. Leláncolt kutya vagyunk, melyre két farkas vetette rá magát; a paraszt meg alszik.

- A két farkas?

- Az olaszok, régi elnyomóink; és Miklós király idegen pribékjei. Ó, ne értsen félre, fenség. Soha hübb sziv nem dobogott a Koburg dinasztiaért, mint ez a szláv sziv itt a keblemben. Mikor Miklós herceget a csapatai Dalmácia trónjára ültették, fellélegzett az egész szláv világ. A sok százéves gyalázatnak vége: ez hallatszott Archangeltől Cattaroig, Cattarotól Archangelig; a jeges-tengertől a dél olajos habjáig; mindenütt egyforma ütemre dobbant meg a szláv sziv. Latin rablóknak, kik a szent szláv népet meggyalázzák, most majd követ kötünk a nyakukra; majd a tengerbe fojtjuk őket. Igy ujjongtunk! Korai volt az öröm! Mert, hercegnő, ugy maradt minden, ahogy volt: az idegenek uralkodnak tovább is.

- Micsoda idegenek?

- Az olaszok.

- Azokat idegeneknek hívja? Hiszen olasz itt minden. Vadonban, vad tengerpartra szép városokat építettek az olaszok...

- És beleültek a városokba: - látja, hercegnő, hogy sebzik meg szavai a szívemet, hogy közbeszólni vagyok kénytelen, - beleültek a szép városokba, mint a pókok s a szegény szláv nép vérét isszák. A tengerparti városokban olaszul ordítanak, olaszul játszanak színházat. Azok előtt a kíváncsiak előtt, kik erre utaznak, a jólét komédiáját játsszák el, az elégedettségét, a boldogságát, a milyet ez az ország pedig nem ismer. Hátul, a hosszú, néma földeken szomorúság, csönd ül. Szlávul hallgatnak, koplalnak és szenvednek ott. Nem azoké az ország, hercegnő, kik élveznek, hanem a szenvedőké.

A hercegnő elgondolja:

- Érdemnek tartja ő a szenvedést?

A tribun folytatja:

- Barbárságot, nyomort vinni olyan országba, hol elégedettség és ártatlanság uralkodott, a szegények testében aranyat keresni s aranyért lelket adni oda - ezt egykori uraink, a velenceiek, ugy hívták, hogy gyarmatosítani. Mindazért, amit tőlünk elvettek, a művészeiket küldték ide cserébe, ezek néhány semmirevaló épületet építettek nekünk, ezeknek a látásán jóllakhattak az éhezők.

Felugrott. Széttérszett ujjakkal a jobbját kinyújtotta a vízből kiemelkedő fehér város felé, belekiáltott a szélbe:

- Hogy gyűlölöm ezt az átkozott szépséget!

Kicsit undorodva, a hercegnő elfordította a fejét. A hevesen ingó csolnakban Pavic nem tudott soká állvamaradni, támolgott és keményen visszaesett a padra. Megérkeztek. Pavic mélyet sóhajtott:

- Miklós király minderről nem tudott semmit. Becsülöm, vallásos ember és mint igaz szláv, én is mindig hü fia voltam az egyháznak. Csakhogy az olaszok hazugsághálózata veszi körül. Külömben üldözne-e, bebötönözne-e olyan hü alattvalót, mint én?

A hercegnő kocsija előállt, a hercegnő már ott állott a nyitott ajtó mellett, onnan nézett körül.

- Börtönben is volt?

- Két évig, fenség.

A hercegnő fölemelte a lorgnonját, még nem látott embert, aki börtönben ült. Pavic feje földetlen volt, rövid, barnavörös fürtjein, vörösseszőke szakállán játszott a napfény. Nyílt pillantással nézett a hercegnő szemébe.

- Elkeseredett ellenség lehet ön - mondja végre a hercegnő. - Én is az volnék.

- Isten ments. De mindig vallásos voltam és hü és csak azért, mert szeretem a népemet, üldöznek, bebörtönöznek, - fenség, az ilyesmi fáj, - mondja bensőségesen.

- Fáj?! Hiszen ön meg lehet vadulva.

- Fenség; megbocsátom.

Jobbját kifelé tartotta tenyérrel kinyújtotta és kicsit eltartotta a csipőjétől. Az égre tekintett.

- Hiszen nem tudja, mit cselekszik.

- Mondjon majd alkalmilag többet is erről a dolgról, doktor ur.

A kocsiból intett üdvözlést.

Dél volt, a szélről védett utcákon égetett a nap. A hercegnő úgy érezte, hogy ellágyult, elálmosodott mindentől a sok rázuduló szótól, a meggyőző, körülhálózó, gyengítő szavaktól. Még hős termeiben is egészségtelen varázs fogta meg. Minden tárgy, a mit megfogott, tulságosan lágy volt, a palota csöndje tulságosan behizelgő, tulságosan álmatag. Valamelyik kis madárka a fejét megütötte az ablakán, úgy fáj ez neki, mintha a madárka már el is pusztult volna. Egy teljes éjszakára volt szüksége, hogy megint nyugodt, értelmes legyen.

* * *

Nyolc nappal később Fülöpke herceg kétségbeesett levelét kézbesítették neki. A levélben ez volt: Hinnerich tulságosan hü, már egy lépésnyire se engedi szabadon. Ha a hercegnő elutasítja meghívását a »cercle intime«-be, a herceg utolsó reménysugarát vesztí el ezzel, oda lesz utolsó erkölcsi erőssége. Ezt a hercegnő nem akarhatja, ilyet csak a jezsuiták akarhatnak.

A hercegnő leadta névjegyét a fenséges asszonynál. Erre nemsokára udvari vadász jelent meg nála, a királyi fenséghez meghívót hozott.

Mikor a lakáj feltárta előtte a szárnyas ajtót, Fülöpke egy kézímunkázó-asztalkát döntött le. Két teáscsésze tört darabokra. A hatalmas, hideg teremben magánosan didergő személyek gyorsan felkeltek, mintha bus unalomtól szabadultak volna fel. A fenséges asszony szeretetreméltón huzott maga mellé egy széket, ő maga a zsöllyéje meleg, puha mélyén didergett és majdnem elveszett benne. Hosszu nő volt, ijesztően keskeny és sovány, a haja, bőre, szeme, egész lénye fehéres volt. A könyöke, térde úgy csucsosodott ki egyszerű, zárt ruhájából, mint a lándzsa, csipkeujjaiban a csuklói szinte eltörtek.

- Ugyancsak sokáig váratott magára, édesem, - jelentette ki.

Lassan beszélt; halkán, panaszosan. Mindjárt az első szóra érezhette az ember, hogy teljesen megközelíthetetlen.

- Sajnálatomra történt, fenség - felelte a hercegnő. Pedig visszavonultságomat még nagyon sokáig nem adtam volna fel; csak királyi fenséged kívánsága birt más elhatározásra.

- Az én kedvemért tette hercegnő? Isten áldja meg érte. Mennyire vágytam arra, hogy nagyvilági emberrel, önnel, kedves hercegnőm, beszélhessek azokról a dolgokról, amik ott kinn történnek... Párisról...

A szó nyögést váltott ki belőle; végigterjedt az egész teremben. Fülöpke tompán ismételte: »Páris«... »Páris« - suttogta két cifra hölgy, kiknek nagy rózsákkal diszitett, mesterséges fürtei

hófehér nyakukra borultak. Mögöttük a férjeik hátrahajtották barna fejüket, úgy hogy vastag fekete bajuszuk pomádés vége a mennyezet felé fordult. »Páris, Páris« - suttogta Percossini kellemes, vágyódó baritonban. Egy kicsit sötét sarokból, selyemvánkosok mögül szép, kövér asszonynak tompa sóhaja szállt el: »Páris!« Csak von Hinnerichnek nem rándult meg egy izma sem, figyelmesen, kötelességtudón állott a szék mellett, melyen a trónörökös nyomorék tagjai ficáncoltak.

A trónörökösne megszólalt:

- Megengedi fenséged, hogy bemutassam barátainknak.
- Mes dames Paliojoulai et Tintinovitsch.

A két hölgy a hátrafelé centaurformán kiszélesedő toilettjében barátságosan bókolt. Bájos mosolyuk veszélyeztette arcukon a tejfehér zsirréteg simaságát. A hercegnő észrevette, hogy madame Tintinovitsch szép asszony a finom sasorrával, szőkéfestett fürtjeivel és barna szemével.

- Fatme hercegnő - mutatta be tovább vendégeit svédországi Friderika - kedves Fatmém, Izmail Iben pasa felesége, a férje királyunknál a szultán követe.
- Egyik neje - javítja ki Fülöpke. Csak fejezd ki mindig világosan magad, kedvesem: egyik a négy felesége közül.

A hercegnő barátságosan megindult a szép, kövér asszony felé; az kihámozta magát vánkosai közül. Szűk, világoskék atlasztunikája a sárga csipkealja fölött a Boulevard tájékaról kerülhetett ki, de holdszerűen fényes arca, szénnel feketített, keskeny szeme fölött a magasra felrajzolt barna szemöldöke, gyöngyfüggelékes, pompásan megkent-megfent haja mégis valami véletlenül nyitvamaradt háremből eredhetett. Erős pacsuliillatot árasztott, leheletében azonban valami édes dohány és egészen gyöngye foghagymaszag érzett.

- Tintinovitsch ur, Paliojoulai ur, - mutatja be sorba az urakat Fülöpke felesége.

Alig lehet egyik urat a másiktól megkülönböztetni. Bajuszuk, hideg, fáradt szemük, vakító ingmellük és briliánsoik - amiket, ahol csak lehetett, mindenütt alkalmaztak - egészen egyformává tette őket. Egyszerre hajoltak meg. Olyanféle embereknek látszottak, kik előkelő ügyességük miatt diszei minden szalonnak, akiről fel lehetett tenni, hogy valamelyik kritikus pillanatban, nagy kártyaveszteség után, képesek leszakítani a nők ékszerszől ékes füle cimpáját. A karcsu testüket ékesítő briliánsokat talán maguk hozták India bányáiból. Kemény, elegáns, ezer finom ráncból barázdált arcuk egy csomó különös történetet sejtetett. Ha lejtőre kerülne a Koburg dinasztia, Paliojoulai és Tintinovitsch urak Monaco játéktermeibe költöznének a dalmát királyi palota helyett, biztosak ők ugyanis, mint játékosok, ugyanis mint udvaroncok.

A jövendő királyné folytatja:

- Percossini báró, von Hinnerich őrnagy.

A kamarás karcsu, elegáns alakja megrándult. Bámuló mosolya lány volt, mint a göndör kis bajusza, a pillantása azonban mérlegel, lop. Fehér fogaival, szelid kezével jóbarátot, jámbor tisztelőt sejtet, aki finom közvetítője minden bizalmas dolognak. Lehetségesnek tartott mindent és kételkedett mindenben, kivéve a pénz értékét.

Von Hinnerich nem kételkedett semmiben, lehetséges csak az volt a számára, ami fennállott, megvolt. Nagyon magas, vörösseszőke, mozdulatlan alak, arca kicsit borostás. Nagy zajjal hajlik meg.

- Hercegnő, ez itt Hinnerich, olyan hü emberünk - kiáltja átmenet nélkül Fülöpke trónörökös és felugrik a székéről. Egyik karját adjutánsa csipője köré fonja, meghajolva, szinte átszellemlülve vigyorog fel rá, mint a német hölgy lábánál valamely majmocska. Hirtelen más gondolata támad.

- Tudja-e hercegnő, hogy látták önt valakivel? Lássá, csöppet se szép ám, hogy más népekkel sétálni mén, aztán velünk nem gyün.

- Hogy érti ezt királyi fenséged? - kérdi a hercegnő.

- Még hozzá olyanvalakivel, aki nem egészen érdemli meg ezt a kitüntetést.

- Egy államfőlforgatóval, fenség - teszi hozzá Percossini szeretetreméltón. Fatme hercegnő nagyon magas furulyahangon jegyzi meg:

- Az veszedelmes egy fickó, hercegnő.

Paliojoulai és Tintinovitsch hölgyek halkán sipitanak. A férjeik sok meggyőződéssel bizonyítják:

- Nagyon veszedelmes egy fickó!

A hercegnő őszintén meglepődött:

- Pavic doktor? Véletlenül találkoztam vele. Jóindulatu, elég hiu embernek látszik.

- Ó dehogy.

- A korához képest borzasztóan naiv, - egészíti ki a hercegnő. Aféle könnyenhivó természet.

- Dehogy...

Fülöpke gyerekesen nevet. A társaság többi tagja komolyan néz egymásra.

- Bocsásson meg hercegnő, ez igazán isteni.

- Kedvesem, ez nem isteni, - igazítja helyre a neje. Hosszan, fehérén ült ott.

- Ez a Pavic, fenség, a legveszedelmesebb forradalmár ebben az országban. Fellázítja jó népünket, el akar üzni bennünket. Hogy számkivetésben végezzük életünket, vagy - vagy a guillotineon.

Savanykásan beszélt, minden ellentmondást kizáróan.

- Ha királyi fenséged meg van róla győződve... mondja a hercegnő.

- Ugy van.

- Akkor beszélnie kellene vele egyszer. Különben börtönviselt ember, ez pompásan tetszett nekem. Hisz oda betehetik megint.

- Igen, ha megint lehetséges volna.

- És biztosan nem is szükséges. Nem erőszakoskodik, jámbor, hívó ember.

- Mert szüksége van a papságra.

- Ilyen képmutató! - kiált Fülöpke. - A je-zsu-it-ákkal tart!

- Engedjen meg, királyi fenséged - mondja gyöngéd hangon Percossini. - Az a kérdés, hogy mennyire tartják fontosnak ezt az embert. Valamelyes pénzzel persze könnyen lehetne hallgatásra bírni.

- Kétlem - mondja a hercegnő.

- Pénzt! - ordit felháborodva Tintinovitsch. Verést neki!

- Igen, verést; ugy-e ezt akarta mondani, báró? - kiált Paliojoulai is.

A feleségeik édes hangon kérdik:

- Hiszen egyszer már elvertétek. Ha a királyi fenségnek is az a véleménye, hát megteszitek még egyszer. Hem igaz, Eugéne? Nem úgy van, Maxime?

- Ó! Önök vették kezükbe a dolgot akkor? - mondja a hercegnő. Mondják csak, uraim, nincs doktor Pavic lakása mellett valahol egy gyógyszertár, hol köszert árulnak? Csak úgy kérdezem.

A két ember egészen kijött a sodrából, úgy forgatták fehér szemgolyóikat... Felrántották a szájukat és megmutatták két hibátlan fehér fogsorukat, mint valami két nagy barna diótörőt. A hercegnő türelmetlenül gondolta el: »Ugyan, hát Pavic miatt felizgassam magam? Hanem ezeknek az embereknek a butasága kényszerít arra, hogy pártját fogjam.« Zavart szünet után a trónörökös né vontatottan szólalt meg:

- Nem, én nem tartom lehetségesnek, hogy minden panaszt verés segítségével hallgattassunk el. De el kell hallgatniok. Már a legközelebb konyhát nyitattok, hol levest osztogatnak. Percossini báró följegyzí erre vonatkozó indítványomat.

A kamarás meghajol.

- Jövő hétfőn kezdődnek a Sacré Coeur-beli hölgyeknél a kötőesték. Szombaton majd a fiatal leányokra kerül a sor. Kérem, hölgyeim, ne feledjék el ezt. Hadd kapjon a nép levest, meg kötött mellényeket, erős akaratom ez. Meg a dolog lelki része is. Igaz, hogy most katolikusok vagyunk...

- Ez igaz - helyesli zajosan von Hinnerich.

- Mégis azt hiszem, alapíthatnánk biblia-egyesületet. Hiszen szorgalmasan járnak ugy-e a Friderika-Engesztelő-templom gyűjtőiveivel uraim, Paliojoulai és Tintinovitsch urak? El ne feledjék Rustschuk bárót, azok a zsidók adhatnak, van nekik.

A jövendőbeli croupier-k fehér szemgolyóikat ég felé meresztették.

- Hát az ünnepek? - kérdi Fatme hercegnő, ki váratlanul megjelenik a csillár gyertyáinak fénykörében.

- Hol maradnak a jótékonyági ünnepek, drága Friderikám? Jótékonyági bazár, karácsonyi jászol, nem igaz? hisz így hívjátok? Beata Schnacken majd bábukat árusít, gyönyörűen tud bábukat öltöztetni. Nekem török cukrászdám lesz... Mesdames Paliojoulai és Tintinovitsch pedig...

- Bált kellene rendezni! - szólt madame Tintinovitsch.

Fatmét ez fájdalmasan érinti:

- O nem, bált nem.

Rövid lábain tehetetlenül kacsázik Svédországi Friderika felé és vaskosan a nyakába dől.

- Kérlek, édes, bált ne.

A trónörökös né megvigasztalja:

- Drágám, én se sokat tartok a táncról. Ellenben majd meghagyom a rendőrfőnöknek, hogy kilenc órakor zárassa el a korcsmákat. A nőkre is akarok hatni, hogy ne üljenek többet kerékpárra, inkább gyümölcsöt főzzenek be, azt erkölcsösebbnek tartom. Külömben is vége

kell hogy legyen az erkölcstelenségnek. Gondolom ez volna az egész. Vagy elfelejtettem volna valamit?

Senkinek se volt egyéb mondanivalója.

- Egészen helyes dolog, kedves hercegnőm, ha ma ezekre a dolgokra térítette a figyelmünket. Valamikor mégis csak végét kell vetni a szociális kérdésnek.

Ingerülten, ezzel be is fejezte a mondanivalóját a trónörökösne.

A török követ felesége tapsolva ütött a húsos mellére, kimondhatatlanul csodálkozó arcot vágott:

- Nem értem, micsoda fölösleges gondot okoztok magatoknak, olyan tapasztalatlanok vagytok. Hallgassátok csak, hogyan csinálta a férjem, mikor még pasa volt Kisásziban. A földekről bejöttek a keresztények, voltak köztük főnökök is, egyiknek se volt mit ennie és borzasztó dühösek voltak. A férjem azt üzentek nekik, hogy van lisztje, amennyi csak kell, jöjjenek el érte a kastély udvarára. El is jöttek, alig hogy mind együtt voltak ott a magas falak között, az uram bezáratta a kapukat s onnan felülről...

A szavai közben Fatme kacagott. Egész elbeszélése gyerekes csicsérgés volt:

- ... Onnan felülről valamennyit lemészárolták. Haha! Tömegesen!

- Ó, ó! - visszhangozták a Palijoulai és Tintinovitsch hölgyek és a felkiáltásukba borzalom és vágy keveredett.

- Tülekedtek az emberek és úgy ordítottak, mint a disznók a tulszük kocsiban, amikor egyiket a másik után viszi le a mészáros.

A nagyhercegnő kegyesen mosolyog.

- Nem, jóságom, ez nálunk nagyon nagy feltűnést keltene.

Von Hinnerich zajosan áll egyik lábáról a másikra.

- Sajnos! - kiáltja hirtelen, vérvörös arccal. A porosz őrnagy egészen átszellemült a hárem-hölgy anekdotájától.

- Megmaradunk a levesek és a kötött mellények mellett, - határozza el Svédországi Friderika.

- Ugye, kedves Assy hercegnőm, átveszi valamelyik jótékony munkámnál a főtisztséget? Hiszen ön is érdeklődik a szociális kérdés megoldása iránt.

- Nem gondoltam még rá, királyi fenség. Lehet, hogy majd valamikor eszembe jut...

Általános csodálkozás.

- De hát akkor miért áll fenséged Pavic-al szóba?

- És miért volt odaát a morlákoknál?

- Kétszer is!

- Mert unatkozom, - jelenti ki a hercegnő. - Akkor a népre gondoltam. Mert a legkülönösebb, a mivel csak az életben megismerkedtem, a nép. Valahányszor találkoztam vele, mindig rejtély maradt előttem. A nép dühbe jön olyan dolgok miatt, amiknek teljesen közömbösöknek kellene lennie előtte és olyan dolgokban hisz, melyeket tulajdonképp csak bolond ember tarthat igazaknak. Ha koncot dobna neki, mint a kutyának - és mi a különbség köztük? - akkor megeszi, de nem csóvál hozzá. Ó, ez tett mindig leginkább kíváncsivá. Így hát én nem is hiszem, hogy a levesekkel, kötött mellényekkel mindent elérünk...

- Téved, hercegnő - mondja felsőbbbséggel Friderika. - Határozottan téved.

A hercegnő folytatja:

- Napoleon császárnak sok gondot okozott a népe. Páris virágzott, mind kövérebb lett. Nem hinném, hogy sok ember volt ott leves meg kötött mellény nélkül.

Valaki felnyögött:

- Ó, Páris!

- Mégis görcsösen vetette magát a nép abba a fölösleges, értelmetlen háboruba. Utazásaimon sok minden feltűnt nekem, de semmire annyira, mint az a fekete, viharzó tömeg, amint a gázlámpák sárga fényében sápadt arcok meredtek elő és ordítottak izzadva: »Berlinbe, Berlinbe!«

- Ó, Páris!

- S fenség, aki mindezt látta egész végig, nem mondaná meg nekünk, hová lett Adelaide Trubetzkoi?

- Hát d'Osmond?

- Meg comtesse d'Aulnaie?

- És Zozie?

A hercegnő vallat vont.

- A kis Zozie állítólag egy kommunista szerelmes. Az utcákon csavarog, fölborított padok, omnibuszok tetején áll és puskákat tölt.

- Quelle horreur! Marquis de Chatigny után egy kommunista következnek?

Madame Paliojoulai keserűen mondja:

- A párisi események egyszerűen csupa gyalázatosság. Ugyan nézze csak, micsoda keztyűt kell viselnem. Párisból egész egyszerűen nem kapok több keztyűt. Hát hihető ez?

- Friderika ép egy kalapot tudott még szerezni. Ejnye, hercegnő, ezt látnia kell - mondja izgatottan Fülöpke.

Hirtelen összevissza kiabálni kezdtek valamennyien. A hölgyek gyors mozdulatokkal mutatták legyezőiket, csipkéiket, karkötőiket. Percossini szorgalmas csevegővé lett, ünnepnapok együtt átélt emlékét igyekezett a hercegnőben felkelteni. A nagyhercegnő szintelen feje lassan rózsássá lesz. Paliojoulai és Tintinovitsch férfiasan visszatartott fájdalommal emlékeztetik egymást bizonyos játéktermekre és alkóvokra melyeket jól ismernek mindketten, néhány hölgy helyiségeire. Páris neve felvillanyozza a messzi vidék nehéz levegőjében eltompult szívüket. A világosság városa ide a messzi tengerre löveli sugarát, mint a mese, mint a tündéri vágy. Páris neve ezek között a keleti emberek közt olyan, mintha a nyugati gyermekek az Ezeregyjéj meséit hallgatják. Alig hogy valamelyik párisi utjukról visszatérnek, a hölgyek már megtakarított ebédek árán a következő utazásra gondoltak, nem pedig az alsó ruhaneműjük felfrissítésére, az urak totalizátorra és bakkara-asztalra, a hercegek a népre.

Atlétai erővel Fatme hercegnő egyik nehéz lábát egy székre emeli és felszólit mindenkit, győződjék meg arról, hogy lágy bőrcipője szorosan térdig zárul. - Ez Páris - mondja áhitatosan. Hogy a lábát visszarakhassa a földre, kövéren, erősen a trónörökös vállára nehezedik, ki kíváncsian fölébehajolt. Félig megfulladva bontakozott ki a szép asszony alól. A zsebkendőjét a homlokához nyomta s bandzsa tekintetét vetve von Hinnerichre, bizonytalanul mormogta:

- Nem kell nékem nő.

Még izgultan, erőltetett vidámsággal mondja:

- Hercegnő, mit szól a mi Fatménkhöz? Hát nem kedves gyerek?

A hercegnő kezét nyújtja a töröknőnek:

- Kegyelmes asszonyom, azok közül a vélemények közül, mik az előbb elhangzottak, az öné tetszett nekem legjobban. Őszinte volt.

- Fenséged nagyon kedves - feleli Fatme édes gyermek-nevetéssel. Fülöpke suttog:

- No, mert a többiek már egész ostobán daráltak. Fenséged tudja, hogy én, ha csak tehetném... Az embernek sajnos nem engednek megtenni semmit, de a többivel azért ne tévesszen engem össze, erre kérem... A Friderika fecseg ugyan annyit, amennyit...

Fatme félbeszakítja a szavát:

- Ó, csak a felesége ellen ne királyi fenség. Ő olyan kedves barátnőm.

- Mert mindkettőtöknek olyan kedves férjetek van. Azért is bujtok minduntalan össze, aztán beszéltek, amennyi csak jól esik.

- Szeretném a pasát ismerni - mondja a hercegnő.

- Elviszem őt önhöz, fenség. Ó, erős és erélyes ember - mondja tiszteletteljesen Fatme.

- Ezt a benyomást keltette bennem az ön elbeszélése is.

Fatme sóhajt.

- Sajnos hűtlen hozzám a pasa - épu, mint ahogy ez itten hűtlen a szegény Friderikámhoz.

- Micsoda beszéd ez! - kiált Fülöpke. Hát fellázdok a dolgok rendje ellen? A pasának megvan a maga háreme, rendben van, nekem is van háremem.

- Önnek is van, királyi fenség?

- Hát nem lehetnek nálam is együtt valamennyien? Paliojoulai, Tintinovitsch asszonyok, vagy nem? Még a Beata Schnacken is engem akarna, de úgy zseniroz, mikor úgy csinálja, hogy lássa az egész társaság. Csirkefogó a Percossini is. Mindig van egy-két nő, akiket ajánl... Eh mit!

Félig elfordult, halvány kis keze a bajuszán babrált, durcásan tekintett a padlóra:

- Nem kell nékem nő.

Fatme, gondolataiba mélyedve, újra felsóhajt:

- Bár én is már lehetnék egyszer hűtlen hozzá.

- A pasához? - kérdi a hercegnő. De hiszen szereti a férjét, ugye, asszonyom?

- Épp azért. Hadd érezné egyszer, mi az. Hisz épp az a szerencsétlenségem, hogy nem sikerül nekem a dolog. Mert amit itt csinálok, a keresztények között, párisi öltözetben, az ugyan egész mindegy neki.

- Ugyan?

- Csak a háremben nem türi; ott nem szabad történnie semminek.

- Nem, nem - véli Fülöpke újra érdeklődve.

- Azért úgy szeretnék egy férfit a hárembe vinni.

- De olyan nagyon! - ismétli összekulcsolt kézzel.

- Na lássa, na lássa, vigyen be engem - kéri a trónörökös.

- A pasának alighanem görbe kardja van? - kérdi, mosolyogva a hercegnő.

- Hisz épp ez az - véli Fatme tágranyilt szemmel.

A trónörökös mondani akart valamit, de hamar lenyelte. Felesége a karosszékének mélyéből felemelkedett, hosszun, hangtalanul ment a beszélgetők felé. Fatme visszahúzódott Fülöp-kével. A trónörökösne hideg, sovány kezét vendége karjára teszi, látható zavarral beszélt:

- Hogy van, kedves hercegnőm? Nem fázik itt? Hogy fázom én itt, délen! A kandallókból árad be a hideg. És ez a fagyos köpompa!

Vigasztalan tekinteteket vetett az aranyozott tucat-berendezésre, amely királyi paloták számára készült és a termet csak félig töltötte be.

- Meg a szellemi üresség! Ha a legmagasabb dolgokról vitatkozunk is - mert ne higgye, kedves hercegnőm, hogy megalégszem az üres frázisokkal, mik itt a levegőben röpködnek! Ne tévesszen össze a környezetemmel...

- A viláért sem fenség... Hiszen ön annyit gondolkodott...

A trónörökösne, ugylátszik, mégse könnyebült meg.

- Ha a nép tudná... mi, hatalmasok, mi se vagyunk mindig boldogok... - teszi hozzá vontatottan, aztán halkán, gyorsan, hirtelen elhatározással így szólt:

- Nézze csak szegény férjemet... Mi ketten igazán sajnálatraméltók vagyunk. Mindenki kihasználja a gyöngeségét, úgy hiszem, Percossini konyakot ad el neki. A báró tulságos üzleti érzékű... Hát még az asszonyok! Mind a trónörökös nyakába veti magát. Stockholmban nem sejtettem, hogy ilyen erkölcsök lehetnek... A férjem sokszor sir az ölemben és panaszkodik... de hát mit tegyek, gyöngé ember... nagyon gyöngé...

Merev, sápadt tekintetét a másik nő arcába mélyíti. Könyörögve, elcsukló hangon suttozja:

- Tudom, ön után fut. Maradjon legalább ön hideg, állhatatos! Egyetlen tisztességes asszony... Mennyire tisztelném!

A hercegnőnek nem maradt ideje arra, hogy válaszoljon. Még egyszer érezte az asszony hideg ujjainak szorítását meleg karján, aztán Friderika a hallgatózó udvar-emberek felé fordult. Fülöpke rögtön a hercegnőnél termett.

- Miattam siránkozott? - suttozja. Természetes! Milyen kereszt is ez az asszony a nyakamon! Hát nem tud ez kedélyes lenni? Bár venne példát az anyámról, aki nemrégiben odaajándékozta apámnak a Beata életnagyságu arcképét. Hanem az anyám előkelő, igazán előkelő asszony; nem igaz hercegnő?

- Ó. A királyné öfelsége a férjének odaajándékozta a barátnője képét.

Eltekintett, váratlanul megérezte, milyen messze áll ezektől az emberektől, ezeknek a szellemi életétől.

- Ma este olyan csöndes volt, királyi fenség - kérdezte a hercegnő. - Remélhetőleg nincs rossz hangulatban?

- Nem éppen! Itt a feleségem mellett teánál egyebet se kapok, hát ez nem sirnivaló? Ha konyakom nincs, hercegnő, mindig a kielégítetlen becsvágyamra gondolok, hogy micsoda sárbasüpedt szekér lettem. Ilyenkor a fehér gallérom szeretném felvenni.

- A fehér gallérját?

- Nem hallott róla, hercegnő? Az infáns-galléromat értem, fehér köpenyeg aranyhimzéssel, bélése hermelin. Az ám hercegnő, egészen olyan, mint a Don Carlosé. Ó! Ugy szeretem a Don Carlost, mint az édes testvéremet. Hát nem vagyunk testvérek? Az ő sorsa az enyém is. A

kielégítetlen becsvágy, papok, egészen ugyanaz. Nekem van Hinnerichem, neki megvolt a maga Toderichje. Csak a mostohamamával nem egész úgy áll a bál... Nekem a Beata ugyan nem kell, de ő akar engem... Az infáns-kosztüm azonban igen sikkes, nem gondolja, hercegnő? Ha egyszer bemutatkozhatnám benne... Igaz, az a kérésem volna...

Lábujjbegyre emelkedik és remegő vágyát a hercegnő arcába leheli:

»Hercegnő, engedje át Don Carlosnak a kamarája kulcsát!«

A hercegnő elhuzza a fejét a lehelete légköréből. Nem értette meg a herceg esdeklését és Percossinit szólította meg egész közömbösen, ki épp odaérkezett. A trónörökös gondolatokba mélyed.

Az udvari ember beszélni kezd:

- Mikor a néppel való bánásról először beszélgettünk, fenséged sok mindenfélét gondolhatott felőlem. Ugy-e, minden szavam úgy hatott, mintha vidéki ember mondaná. Minden szavam olyan fontoskodó volt, olyan kétséget kizáró. Ez csak természetes, a farkasokkal együtt ordítani kell, de titokban mosolygunk, ahogyan Párisban mosolyognak.

Finoman mosolygott ő is.

- Fenséged nem téveszt majd össze idevaló barátaimmal.

- Természetes, - feleli a hercegnő. - És mondja meg kérem Paliojoulai és Tintinovitsch uraknak, valamint ezen urak feleségeinek is, hogy nem fogom őket sem senkivel összetéveszteni.

Violante elbucszott a trónörököstől. Fülöpké mögötte akart kisompolyogni az ajtón, adjutánjának egy komor tekintete azonban megbénította az akaratát.

Alig hogy a hercegnő kiért, rögtön elhomályosult előtte valamennyi arc, a mit épp az imént elhagyott, - eltűntek előle mintegy az unalom és a korlátoltság ködtengerében. Fáradtan, rosszkedvűen eszébejutott néhány ólálkodó alak, akik közt lakájok bukácsoltak teáscsészékkel, bonbonnal. A rákövetkező napon örömmel gondolt Pavicra, a szavai a fülében csengtek, majdnem jelentőségteljesekké váltak előtte. Irt neki.

* * *

Jött is mindjárt Pavic, szoros szalonkabát feszült rajta. Puha kalapja kint maradt. A hercegnő elgondolta: »Államférfi is lehetne.«

- Ön már börtönben ült egyszer - mondja. - Hamarosan megérheti ezt ismét. Nem akarják a javát.

Mialatt leült, a férfi széles mozdulatot tett, megvetésével mindent szétmorzsoló mozdulat volt ez.

- Nem, nem államférfi, - gondolja el a hercegnő. - De majdnem művész.

Pavic felel:

- Fenség; legerősebb vagyok a veszedelemben. Mikor a pribékek kezét emeltek rám, valóságos részegségben éltem, annyira éreztem erőmet. Naponkint legalább kétszer beszéltem a népnek, a fáradt, megterhelt embereket sohase utasítottam el a küszöbömről... mégis éppen akkortájt kellett halálosan beteg feleségemet ápolnom. Mondhatom, fenség, hogy török villogása közepett sirattam meg a feleségemet.

Néhány erős lépést tett, nehezeére esett a csendes ülés. Hangját a meghitt környezetben mérsékelte. Ott kinn távoli hegyekről dörgött visszhangosan, ittben alkalmazkodott a kárpitok lágyágához, árnyas sarokban halt el. Csak a mozdulatai maradtak nagyok, szélesek, mintha a

tenger partján, vagy messzi rónán végeznék őket, mintha a tizezer hallgató legtávolabbjának is látnia kellene.

- Meghalt a felesége?

- A holttestétől szakítottak el. A bibliát olvastam. Mert...

Leül.

- Mert gyakran olvasom a bibliát.

- Miért?

Mély csodálkozással pillant a hercegnőre; dadog?

- Miért... Miért... Mert boldoggá tesz, segít, fenség... segít. Hányszor imádkoztam veszélyben, vándorlásaim alatt a Velebit hegység szakadécai fölött és meredekén. Még most nemrégiben is Rustschuk báróval tettünk meg egy utat. Üzleti ut volt, északi szél fujt, nagy vihar volt, talán emlékszik is rá fenséged. A csolnak fel akart billenni, hatalmas hegyhullám tartott egyenesen nekünk. Én nem is néztem, az égre tekintettem fel. A hullám a tengelye körül fordul meg aztán, pontosan, mielőtt bennünket talált. A zsidóhoz fordultam, aki, falszinű volt. Csak annyit mondtam neki: »Én imádkoztam«.

A hercegnő rápillant.

- Csupa új dolgot tanulok öntől, doktor ur. - S olyan dolgokat, miket nem sejtettem önben.

A férfi fájdalmasan mosolyog.

- Nem igaz? Persze, a forradalmárnak ne legyen szive, a néprtribunnak ne legyen magánélete. Én azonban szegény emberek jámbor fia vagyok, szeretem a gyermekemet s elmondom vele együtt az estéli imát. Népem nem értik meg az idegenek, kik itt laknak köztünk.

- Megint az idegenek. Mondja, Pierluigi D'Assy, a velencei köztársaság megbízottja, idegen ember volt itt?

Pavic meghökkent, felismerte, hogy hibázott.

- Én nem vagyok sem olasz nő, sem morlák nő. A népe nem érdekel engem, doktor ur.

- De... Egy egész nép szeretete! Fenség nem tudja, mit jelent az. Nézzen csak énrám: énkörém jókora adag romantika szövődik...

- Ezt mondta már egyszer... Csak az a gondolat tudna engem fölmelegíteni, hogy ebben az országban szabadság, igazság, felvilágosodottság, jólét uralkodjék.

A négy szó közt hosszú szünetet tartott. Ugy tetszett, míg beszél, addig születik benne ez a négy fogalom, életében először. Hozzáteszi:

- Így gondolom. Mint mondtam, a népe én előttem közömbös.

Pavic szótlán maradt.

- Itt kisemberek klikkje uralkodik, - mondja a hercegnő. - Vidéki nemesek, Párisban nevetségessé volnának. Az udvarnál félvad emberek polgári pedánsokkal váltják fel egymást, durvaságban pedig egymást mulják felül. Vigasztalan látvány, azért szeretném, ha nem látnám többet.

Mind határozottabban beszélt. A gondolataiban hirtelen egész sereg ötlet sorakozik egymás mellé, egyik a másikat vonja maga után.

- Mit csinál a király? Azt mondják, alamizsnát osztogat. A trónörökösnek körében sokat beszélnek ingyen levesekről, meg kötött mellényekről, olcsó megoldás. Külömben is a király

fölösleges valami - legalább is fölöslegessé válik majd. Szabad nép - nézze Franciaországot! - csak saját magának engedelmeskedik. Még a törvények is - nem tudom, szükségesek-e - de megvetésre méltók.

Pavic egészen megmered:

- Fenséged anarkista.

- Körülbelül. Felőlem tehát lehet valaki, aki a szabadságra ügyel fel. Ez lehet esetleg király is.

Pavic mélyen fellélegzik, elégtételt érez, úgy véli, felfedezte a hercegnő emberi mivoltát.

- Vagy királynő, - folytatja a hercegnő nyomatékkal.

A vállát vonva, ismétli a hercegnő:

- Vagy király, nem bánom.

Aztán felkel.

- Jöjjön máskor is, doktor ur. Lenne még sok mondanivalónk.

- Fenség, bármely parancsa elég, hogy minden percben rendelkezésére álljak.

- Dehogy. Önnek dolgoznia kell, én nem csinállok semmit. Jöjjön, ha ráérő ideje van.

Örömteljes izgalom vesz erőt a férfin. Az az érzése, hogy méltányolják, felbátorítja hosszú, meghitt kézsókra. Ugy távozik, mintha felhőkön vinné őt az a tudat, hogy ajkával Assy hercegnő testét érintette.

A hercegnő megtudta Pavictól, hogy tervei rengeteg pénzbe kerülnének, csodálkozott rajta.

- Hallatlan agitációra lenne szükség, szórni kell minden oldalra a csengő felbátorítást.

- Ez a népnek valami új sajátossága lehet. Ha szabadságot, igazságot, felvilágosodottságot és jólétet akarnak adni neki, még borraivalót is kér.

A tribun lehajtja a fejét.

- De nincs ellene kifogásom - jelenti ki a hercegnő.

Pavic mindennemű pénzügyi művelet keresztülvitelére Rustschukot ajánlja.

- Ez a Rustschuk csődött mondott már valamennyi dunai államban, Bécsben, a hol ugyanez a csapás érte, valósággal feltűnő módon felmentették. Most tiz millióra becsülik a vagyonát.

A hercegnő egy mozdulatot tesz. Pavic meggondolja magát, az ügyvéd csodálatát a sikerdus pénzember iránt elnyomja benne gyorsan az erkölcsi helytelenítéssel, mit tribuni minőségében érez.

- Nem hagyom, hercegnő, kétségben Rustschuk erkölcsi értéke felől. Kelletlenül hozom csak kapcsolatba a mi ügyünket - népünk szent ügyét - ennek az embernek a személyével. Lelkiismereti furdalást okoz... csakhogy...

- Miért? Tehetséges embernek látszik.

- Tehetséges és veszedelmes ember. Most nyugodt, de én, kinek üzleti dolgai vannak velem, én jól tudom, micsoda becsvágy tüzeli őt. Miniszter akar lenni, az európai Ázsia valamelyik országában miniszter, azt akarja, hogy ott, hol in contumaciam elitették: hajoljanak meg a dicsősége előtt. Ha fenséged felhatalmazna arra, hogy időközben valamely miniszteri tárcát ajánljak fel neki itt az országban... Bizonyíthatóan megvetni való jellem, az igaz...

- Mit jelent ez? - határoz a hercegnő. - A fő, hogy használjon nekünk. A kik elitették, természetesen nem jobbakk, mint ő. Végre is ki más használhatnánk fel?

A hercegnő bemutatatta magának Rustschukot. Rustschuk végtelenül elegáns ember volt, az arca nagyon piros, himlőhelyes, a feje tele gyapjas fekete hajjal. Szépszabásu nadrágjában puha hasa rázkódott, vékony karjai gyorsan, hegyesen szántották a levegőt. Mihelyt a hercegnővel szemben helyet foglalt, rögtön a szegény nép nyomoruságáról kezdett siránkozni, szép országokról beszélt, hol bölcs, szép királynő az uralkodó, s csak úgy illatozott belőle a mosusz. Mikor a hercegnő nem felelt, a kezét dörzsölte és észrevette, hogy kölni vízzel van megmosva. Aztán a zsebkendőjét terítette széjjel, mintha ibolyacsokrot huzott volna a zsebéből elő. A mellényére ütött s úgy mozgatta a hasát, mint valami hordót, abból is pacsulifelhő szállt el.

- Veszedelmes ember? - gondolja el a hercegnő. Csak groteszk.

Gyors szeszélyből vagy hogy a szerencsését kísérelje meg, rögtön ott abban a pillanatban megbizta őt valamennyi birtoka felügyeletével. Nagy, egész Dalmáciába szétágazó földek voltak ezek, az elhunyt herceg hagyatéka - Busi, Lissa, Curzola szigetek; csupa értékes halász joggal. Ennek a mérhetetlen vagyonnak az élén, Rustschuk abban a percben még biztosabb tartású lett. Mikor elment, barátságosan leckéztető hangon mondta:

- A pénz hát legyen mindig több és mindig több örömünk legyen benne.

* * *

Mielőtt az év a végére ért, az országban rablóbandák feltűnő szaporodásáról panaszkodtak. A »malviventi«-k nagyobb számban jöttek le a hegyekről, mint egyébkor. Az olaszoknak felgyújtották a gabonáját, ledöntötték az olajfáikat. Mikor a szőlő még kicsi volt és kemény, egy reggel valamennyi szőlővennyigét elmetszve találták. 1872 telén Zarából két ezred vadász katona indult el dél felé, a »Bocche«-ban, a sziklameredékek közt és a köves szigeteken lázadó rabszolgák küzdöttek a szabadságukért. Ismeretlen asszony ígérte nekik a szabadságot, távollévő sosemlátott királynő. Róla álmodtak, részegen róla hazudtak egymásnak a korcsmában, panaszos imáikat hozzá intézték. Az utcán érezte a hercegnő, hogy komolyravált, feszült pillantások mint hatolnak a kocsija belsejébe. Ablakai alatt sokszor sompolygó lépéseket hall. Hat-nyolc barna, sovány fickó bocskora surolta a földet, a kezük a kecskebőr-nadrágjukban volt; félénken, mintegy elvarázsolva pillantottak fel a hercegnő házának oszlopaiba.

* * *

Ünnepies arccal jelenti egy nap Pavic, hogy San Bacco marchese érkezett meg. A hercegnő szive egy pillanatig hevesebben dobogott, mert a hol az öreg vészmadár a világon csak megjelent, fölkelés, vihar, forradalom, politikai botrány, kaland fenyegetett. Lelkesedését, kemény öklét a görögöknek kölcsönözte, aztán a lengyeleknek és a délamerikai szabadságharcosoknak, - meg a francia kommünnek. Majd az ifju Oroszországnak és az olaszoknak, mikor egységükért küzdöttek. »Szabadság« volt a jelszava, a jelszó, amely szinte felrobbantotta őt, a mi lángbaborította, valahányszor a világban elhangzott. Már meghallotta, mikor gyerek volt még és úgy szökött el a családjától, bezárták őt az uj, ifju Itália miatt, börtönfalakon keresztül jutott el Amerikába - hőséhez, Garibaldihoz. A császári braziliai hajókat mint kozák fosztotta ki, uralkodott exotikus köztársaságok diktátoraként, raffinált barbárok nevetséges kinzásait szenvedte keresztül. Hatalmas folyók lagunáiban szabad briganti-életet élt, tehenet lopott és birodalmakat hívott ki küzdelemre, mindent a szabadság nevében tett. Olaszországba követte a mesterét, ott még minden talpalatnyi tér a küzdők lábnyomát viselte. Hogy a szabadság magvait vessék el a barázdákba, szülőföldjének minden rögét a kardjával szántotta föl.

Most, ötvenéves korában, a római képviselői kamarában küzdött, parancsolón, tüzesen, a vörös tábornok akaratát képviselte. Karcu és nagyon izmos ember volt, nagy, türkiszkék-szemü. Kis vörös szakállá megmozdult a türelmetlen szájának minden fintorára, keskeny homloka fölött fehéren lengett a bozontos üstöke.

Vendégül hívatta meg magát a hercegnőhöz, mert - mint mondta - a hoteleket nem szereti. Nagyon szegény ember volt, az emberi nem szabadságát nemcsak az ifjúságával, a vagyonával is megfizette.

Rögtön kísérgetni kezdte Pavicot agitációs körutjain. Nagyobb szavai voltak, mint a tribunnak, még hangosabban kiáltott, szinte habzott, lengette a karját, forradalomra izgatott, verekedések estek miatta s egy élet-halálra menő küzdelem után két falusi rendőr közt vonult valami csendőrállomásra. Megvető szájmozdulattal dobta oda a nevét: San Bacco márki, az olasz hadsereg ezredese, az olasz koronarend parancsnoka, képviselő a római parlamentben. Zárai távirat érkezett, erre aztán szabadlábba helyezték. Hazaérkezett, fel- és alájárkált a hercegnő előtt, magas és mégis letompított parancsnoki hangon beszédfozlányokat eregetett magából.

- Éljen a szabad szó!... Ugy sujtson a szó, mint a kard!... Csak a gyávák némák! Zsarnokság a bekötött szájakkal jár együtt!

Aztán lassan-lassan megnyugodott, állva a kandalló mellett békésen beszélte el széles mozdulatokkal egy nagy braziliai »sumaca« meghódítását. Értette a módját, hogy tartsa fenn az utazókkal szemben, de különösen az asszonyokkal szemben a lovagiasság valamennyi szabályát. Szerencsétlenségére azonban épp akkor fogták el, mikor a városban a zsákmányolt kávé akarta eladni. Félig meztelenül vitték a kormányzó elé, - »Az arcába köptem a nyomorultnak, ő pedig egy lefüggő dróthoz köttetett ki engem, a min két órán át lógtam«.

Három hét múlva San Bacco elutazott, a hercegnő nem szívesen nélkülözte.

* * *

Pavic megtanította a hercegnőt a morlák nyelvre, a tarka szarvasborjakról, az aranyhaju Zózáról, hajdukról és a tengerkörülmorajlotta sziklák szellemeiről és narancsfa alatt siró anyákról szóló dalaikat ismerte már a hercegnő, ködös, lágyan áradózó költészetük megragadta őt, félig értette meg csak költeményeiket és Pavic mintegy becsavarta velük őt napról napra, nyugodt értelmét is elszédítették ezek a versek. Pavic hatalmas hangja lágygyá tompította a szláv szavakat, csábitón adta elő őket, felizgatták, kimerítették a hercegnőt. Ugy érezte magát, mint meleg fürdőben, hol egy asszony izzadt fürtei alól fáradtan tekint a vízből bugyborékoló gyöngyszemekre. Pavic annál tüzesebb lett, mentől csendesebbnek látta őt. Viharosan dicsérte népét s elragadtatott arccal tekintett a párnákon előtte heverő szép hölgy arcába. Megcsókolta a kezét, a ruháját érintette, még a haját is, s még mindig arról volt szó, hogy a népét becézi.

S a hercegnő látta, a mint Pavic szíve becsületességében elpirul, remeg, elnémul. A vallomások jutnak eszébe, miket Bécsben, Párisban hallgatott meg - a sok könnyörgés, fenyegetőzés, a mi mind elfulladt a kastélyban s visszapattant páncéljáról, - Pavicot a többiekénél kevésbé nevetségesnek találta. Mit adhattam volna azoknak? Bolondok, ők maguk sem tudták. Ez itt kér valamit tőlem: hogy segítsek neki, hogy az ellenségeit legyőzze.

Pavic eleinte magával hozta a fiát. Erre a beteges, nem szép lényre a hercegnő sohase tekintett, a gyermek magárahagyatva ült valamelyik sarokban. Aztán Pavic a gyermek nélkül jött.

Kora távaszszal, valamelyik ünnepnapon, Benkovácba kocsizott vele a hercegnő. A tenger felől, fátlan köves sikok keserü, ingerültté tevő szele hatolt hozzájuk. Rohanó felhők mögül aranyos fények csillogtak a várakozással teljes földre, egy pillanatra kigyultak s mindjárt rá kilobbantak. A faluban keservesen mozgott kocsijuk a kőszikla-kiugrásokon. A sáros udvarok kietlenek voltak tüskés növényü kőkerítéseik mögött.

A parasztok a korcsma mellett vártak rájuk. Pavic rögtön asztalra ugrott fel, köréjesereglettek az emberek tarkán, lusta hunyorgással.

Pavic beszélt. Az első mondatok után beállott a csönd és egészen elől valamelyik paraszt tapsolva ütött a combjára. Hátral örömteljes krárogás hangzott. Néhány morlák a köpenyegét, amit előbb szorosán összehuzott, átengedte a szélnek és a kezével a levegőben hadonászott. Zöldségeskocsijukkal a horvátok kíváncsian állva maradtak. Ellenséges ábrázattal két rendőr lépett a hallgatók közé. Vörösbeöltözött fickók voltak, csupa ezüsttallérral teli, keményen a földre koppantották a fegyverüket. A kocsi nyitott ablakában, a hercegnő a függöny mögül tekintett ki.

Pavic beszélt. Valamelyik igavonó szamar kiszakította magát, pár embert feldöntött és a tribun asztalának tartott. Anélkül, hogy egy pillanatig gondolkodna, Pavic rögtön a szamarat valamennyi ellenségéhez hasonlította. »Álljatok olyan szilárdan, mint jómagam!« Fenyegetőzött, lengő szakállal káromkodott, az ujjait tördelte, áldott és ígért olyan arccal, amiről csurgott a boldogító fény. A hallgatók bizonytalan moraja hangzott fel hozzá, merev szemük ragyogni kezdett. Rongyos ökörhajcsárok ártikulátlan hangokat hallattak. Három virágosturbános lóhajcsár pisztolyokkal és törökkel zörgött. Pavic - vadul kinyújtott karjaival - olyan mélyen előrehajlott a semmibe, mintha át akarna szállani a gyülekezeten. Mindjárt utána könnyedén rugalmasan az asztal másik oldalára libbent vissza. Epedő pillantása, valamennyi tagja a meggyőzött nép köré fonódott, minden egyes ember visszafojtott lélekzettel érezte ezt az ölelést. Ahová fordult, oda támolgott vele ez a sok ellágyult, akarat nélkül való test. Sirósan mosolyogtak.

Pavic beszélt. Lelkek gőzében állott ott. A rendőrök már csak elernyedtt kézzel tartották a fegyvereiket, lefegyverzett, ostoba arccal figyelték a tribun minden lélekzetét. A Koburg dynastia egyszerre két támaszát vesztette el. Hirtelen Pavic kitérte a karját, hátravetette a fejét. Széles szakállá vöröslött a napban, ékalakun meredt a levegőbe. Megkínzott szemhéjja alatt besüppedt a szeme, kialudt, szürke ajka utolsó görcsben vonaglott meg. Krisztussá lett. Asszonyok keresztet vetettek, a keblükhöz kaptak s hosszasan üvöltötték panaszos hangjaikat. Szitkok, káromlás, átkozódás mély hangja hallatszott. A hercegnő elnézte mindezt, mint valami játékot, fellángolást, az elemek harcát, véleményt nem alkotott róla s anélkül nézte, hogy szellemével a férfi színjátékához fűzné valami. Hiszen Pavic-al lélekzett, nyögött, vágyott, hörgött, ordított és halt el maga az egész természet.

Váratlanul ott termett a kocsija mellett. Beugrott a kocsiba, a lovak galoppban iramodtak tova. A tömeg riadt, haragos kiáltása elzajlott mögöttük. Leengedték a kocsi tetejét és az arcukat átengedték a szélnek, napnak. A hercegnő komoly szemmel hallgatott, Pavic szuszogott. Előttük, mögöttük a köves országon át az országut köves fehér folyama hömpölygött. Valamelyik magaslatról ragyogó sávot pillantanak meg, a tengert.

Egyik szemétdomb mögül hirtelen előugrik valami alak, rongyos, örült, piszkos, a lovak visszahökölnek tőle. Asszony, szürke kecskebőr van rajta, a kezével hosszú hajfonatot lóbált, amivel együtt körben forgott egy halott ember feje. Valami érthetlent visitott, mindig ugyanazt, belekapaszzkodott a kocsi kerekeibe. Pavic kikiáltott rá:

- Már megint itt vagy! Nem segíthetek rajtad, eredj, legyen eszed.

A hercegnő megállította a kocsit.

- Mit kiált? Nem azt, hogy »igazság?«

Az öreg asszony egy ugrással mellette termett, szorosán az arca elé tartja a koponyát.

- Fenség, ez a nő tébolyodott! - mormogja Pavic. Az asszony toporzékolt.

- Igazságot! Látod, ez itten ő ám, Latzika, a fiam! Megölték, és ők még élnek! Anyuska szeretlek, segíts megbosszulni magam!

- Ugyan hallgas el végre! - parancsolja Pavic. Harminc éve már annak a dolognak és kényszermunkára ítélték a tetteseket.

- De élnek! - üvölt az anya. - Szabad élniök és őt meggyilkolták! Igazságot!

A hercegnő tekintete a megfakult öreg fejre mered. Pavic megkéri:

- Fenség, engedje meg, hogy véget vessek a jelenetnek.

Int, a lovak elindulnak. Az öreg ruhája beleakad a kerékbe, elesik. Csuf csikorgás, a kocsi átment a koponyáján. Már messzi voltak, ott mögöttük a fehér porban egy csomó rongy hempergett és vinnyogott fia koponyájának szilánkjai mellett. A hercegnő sápadtan fordította félre tekintetét.

- Harminc éve! - magyaráz Pavic - és még mindig bosszura szomjas! Keresztények vagyunk, hiszen irgalmat esdekelünk.

A hercegnő felelt:

- Nem irgalmat. Igazságot.

Nem beszélt többet. Mosolyogni próbált rajta, hogy milyen tragikusan akar ma a világon minden föltünni előtte, azonban ez az óra, a mely idegenszerűségtől látszott terhesnek, nyugtalanította, megfélemlítette. Nem volt kedve megfordulni a férfi felé.

Pavic a szegény diákra gondolt, ki Páduában félénken, elnyomottan, az elnyomott osztályhoz tartozóan járta utját. - Most a kezembe vagytok! - ujjong. - Mert Assy hercegnő van velem. - A kis ügyvéd vérvő becsvágyára gondolt, a kis ügyvédére, kinek itt-ott megengedtek egy-egy szabad szót. Akkor a hatalmak szorosabbra fogták a hálót. Pavic koplalt, börtönben ült, hallotta, mint kacagják ki fenyegetéseit. Fekete felöltőjének selyembélése most Bécsben készült szalonruháját takarja. Ahová megérkezik az emberek elkomolyodnak, mert Pavic az Assy hercegnő kocsijába hanyatlik vissza. Mi lehetetlen neki most már ebben a percben? Mennyi asszony - szép, gazdag! - kiknek a vérét ostorral gyujtotta fel, osont már hozzá, egy-egy ölelés alamizsnájáért könyörögve! Hirtelen forró lett a szeme, úgy vélte, elveszti az eszméletét s először vallotta be magának, hogy vágyik Assy hercegnőre.

Az egész uton Pavic saját különös, regényes egyénisége érzésében nyugodt. Remegett, fölolvadt ebben az érzésben.

Ahogy megérkeztek, rögtön asztalhoz ültek. A nehéz tüdő- és izommunka után erősen evett-ivott a néptribun. A hercegnő a gyertyákba tekintett. Később, a hercegnő szobájában, jóllakottan, vérmesen a férfi visszatért a nap győzelmeire. Ismételte beszédének egyes fénypontjait, az azokat követő tetszést a hercegnő ismét hallotta fölzugni. Ujra maga előtt látta, óriási nagy rohanó felhők alatt a hőst, aki ellen nem tudott kifogást, a bámulatraméltó és földöntuli hőst. Most ott ujjong, parancsol a lábánál, büszke szabadsághangjai hozzá szállnak fel a nedves, piros, vágyó ajkáról.

Végre aztán Pavic, a népnek tett két forró szerelmi vallomás között, birtokába vette a hercegnőt. A kerevet, a min ez történt, támláján nagy, arany hercegi koronával volt ékesítve. Boldogságának pillanataiban Pavic gondolatai szakadatlanul a hercegi korona körül szálltak.

Mindjárt utána kimondhatatlan csodálkozás fogta el amiatt, a mit merészelt. Dadogott:

- Köszönöm, fenség! Köszönöm, Violante!

És sajátmagát meghatva, mind bensőbben szólta:

- Köszönöm, Violante, köszönöm, hogy megtetted értem! Csodás, jóságos Violante!

De a hercegnő kék árnyékkal megtelt szeme részvétlenül siklott el fölötte. A haja rendetlen lett, merev, sötét tömegekben folyta körül ijesztően sápadt arcát. Keményen kifeszített karral támaszkodott a párnája széléhez. Hegyes ujjai eltépték a kelme szövését. Pavic kigyózott a félelemtől, megbánástól. »Mit tettem! - kiáltott sajátmagára. - Állat vagyok, semmi több! Most elveszett minden!« - Megkétszerezte igyekezetét:

- Bocsáss meg, Violante, bocsáss meg! Nem vagyok hibás, a sors az... Igen, a sors, az vetett lábad elé. Hogy szolgáljak neked... Hogyan foglak szolgálni! Violante! Lecsókolom a port ruhád szegélyéről, haldokolva hajtom fejem a cipőd sarka alá, Violante!

Saját szavaitól részegen, küzdött a hercegnő egy pillantásáért. Violante hosszú percek után, két ujjával végigsimitotta a homlokát és megszólalt:

- Hagyjon magamra, egyedül szeretnék maradni.

- Nem bocsátasz meg? Ó, Violante, légy irgalmas!

A hercegnő vállat vont. Könnyekkel a hangjában könyörög Pavic:

- Csak egy szót, hogy nem átkozol el! Nem átkozol?

- Nem, nem.

Képtelen volt arra, hogy tovább bírja a jelenetet, ide-oda fordítja a nyakát a hercegnő.

- Most menjen.

Végre Pavic elment, a lépései sulyosak voltak, a tagjai lágyak, felolvadt az érzelemben s folyton mormogta:

- Köszönöm... bocsáss meg... bocsáss meg... köszönöm.

* * *

Rögtön a hálósobájába ment a hercegnő. Kiküldte a komornáját és maga kezdett vetkőzni. Az után, a mit átélt, undorodott minden emberi érintéstől. De a keze erőtlen volt, a hercegnő mindig újra gondolataiba mélyedt. Az ő ámulata épp akkora volt, mint a férfié, de teljesen mentes az elégtétel, kielégültség érzésétől.

Hát ez volt az egész? Ez volt minden, a mit meg kellett tanulnia? »Bár inkább ne tanultam volna meg... Különbösen nevetséges«. El akarta huzni a száját, de valami rossz érzés jött fel a torkába. Aztán az jutott eszébe, hogy Pavic folyton Violante-nak hívta. Tán csak nem képzeld valamit arról, a mi történt? Ilyen alsórendű esemény okot adhatott-e Pavicnak arra, hogy a beszédje gyöngédebb legyen és hogy szellemi közeledést érezzen?

Akaratos ruháját szaggatta, azt, ami a kezében maradt egy csomó muszlin- és selyemrakásra hánnya, amiket az ágya lábánál komornák hagytak ott. A ruhacsomó alatt hirtelen megmozdult valami. És egy kis torz alak mászott elő, a sarkantyujával függvemaradt a kelmében. Fülöpke trónörökös állott előtte, trikósan, barettal a fején és kék atlaszmellényben, fehér, hermelinnel bélelt gallérján nagy, kövér aranyvirágokkal. Hanem Phili nagyon félt.

- Meggyöttem, - suttogta.

A hercegnő ideges tulizgultsága kipattant:

- Hogy kerül ide? Rögtön takarodjék!

- Hát mégis haragszik? - kérdi a trónörökös. - Percossini is megmondta, hogy haragudni fog, de hát tehettem másképp? Mért is nem engedett soha közel magához és a feleségemet se látogatta meg, maga rosszaság.

- Távozzék! Értesitem a feleségét!

Phili megijedt.

- Óh, bocsánat! Percossini azt hitte, hogy maga nem fog mondani semmit... No ha ezt tudom!

- Ki vele!

- Előbb bocsásson meg, hercegnő. Ó, bocsásson meg!

A hercegnő hátravetette a fejét. Ugyanaz a játék, kezdődjek megint előlről? A trónörököshöz lépett és keményen megfogta a kezecsuklóját.

- Az én kocsimban vitetem haza, levelet visz majd a feleségének... Hallja?

Fülöpke elgyöngült a hercegnő nyitott mellénykéje meleg illatától. Megcsuklott, térdreereszkedett, már csak a hercegnő kezén függött. Valósággal koldult:

- Ugyan ne haragudjék hát, kedves hercegnő, régtől fogva tudja, hogy meg akartam látogatni, mint Don Carlos. Hanem az asszonyok, a többi fehérség soha el nem eresztett. Mán oda voltam egészen és mondom magamban: - »No ha most elmegy hozzá, még kiesöl a nyeregből, oszt püff neked. Pedig most újra stramm vagyok és tessék, erre kiteszik a szűrömet«.

A hercegnő az ajtó felé tolta Fülöpkét. Alig hogy elengedte, Phili puhán esett le, mint valami drótbaba. Hangosan sirva emelte fel kis kezét:

- No hát nem látja, milyen szegény ördög vagyok? Hiszen a hercegnő a legjobban tudja, hogy ott fenn a trónokon, ott sincs valami jó világ, ott se fenéig tejföl minden. Velem meg az utóbbi időben csunyán kibabráltak - és mindig a hercegnőre gondoltam, mint a Miasszonyunkra. Ha nem akar engem, meghalok... olyan rossz sejtéseim vannak. Engedje meg... hogy...

A hercegnő leült az ágya szélére. Az ereje elhagyta, abban, a mit átélt, nem talált már semmi undorítót, már nevetségesnek is alig látta. Az a mohó vágy, hogy a testével állati érintkezésbe jussanak, finom gavallérokat uszított Bécsben egymásra, vagy sajátmagukkal végeztek miatta. Természetes dolog, hogy az a nyomorék alak ott a földön belepusztuljon ebbe a vágyba. De hát érdemes-e tovább hallgatni a siránkozását? Olyan semmis, a mit kér... Fáradtság, bosszuság és mérhetetlen megvetés közel hozták ahhoz, hogy engedjen. Megjelent előtte Svédországi Friderika fehér arca, a mint elcsukló hangon könnyörög.

A herceg letörülte a könnyeit és felemelkedett. Egész közömbösen kérdezte meg tőle a hercegnő:

- Hát megy most már, fenség?

- Megyek már.

Szomoruan bólintott.

- Hercegnő, hát igazán nem akar?

A csengettyűhöz nyult a hercegnő.

- No megyek már, - morogta Phili. - Nehogy a végén még mi ketten megharagudjunk egymásra.

S eltűnt.

Virradat felé a hercegnő elaludt. A trónörökösről már alig emlékezett. Napokig nem foglalkozott Pavic-al. Ellenben egy csomó átélt eseményt gondolt újra végig. Olyan beszélgetéseket, miket Párisban, Bécsben élt át, újra felidézett, most valamennyinek váratlan jelentősége lett. Most újra előtte állnak ezek az emberek. Hiszen ezek valamennyien szerelmesek, szeretők akartak lenni... Az meg ott a megcsalt férj lett volna. Akkortájt mosolyogva hallgatta

őket, járt-kelt köztük, mint álomban. Azoknak az értékes álmoknak a kulcsa csak most, véletlenül hullott a kezébe. Most minden titkot ki tud nyitni vele. Vigan járt-kelt és egyik elfeledett tréfát a másik után szedte elő emlékezetéből, most hirtelen megértette valamennyit. Mint évekkel elkésett visszhang, hangzott magános nevetése a termekben.

III

Friderika trónörökösne többször is meghívta Assy hercegnőt a »cercle intime«-be. Miután ez sem használt, báró Percossini küldte el hozzá, hogy átadja barátságos üdvözlését. Percossini célzást tett arra, hogy a hercegnő talán azért kerüli az udvart, hogy a trónörököst megkimélje mindennemű kísértéstől. Szívének ennyi finomságáért végtelenül hálás a trónörökösne, de mostanság nincs mitől tartania. »Időnkint megvonják a fenségtől a szeszest, - magyarázta bizalmasan a báró, - olyankor őfensége mindjárt ártalmatlanabb.«

Máskor a trónörökösne nevében aziránt érdeklődött, miért nem jelent még meg a hercegnő soha a Sacré-Coeur-beli hölgyek kötő-estéin. Olyan értékes volna mindkettőjükre nézve, ha érintkezésbe lépnének egymással a népért való közös munkában. Percossini szkeptikus mosolylyal teszi hozzá: »Ezzel a fenséges asszony a levesekre, meg a kötött mellényekre céloz«.

Fülöpke herceg több panaszoshangu levelet küldözgetett neki. Hogy jól tudja, hogy a hercegnő az ő házának bukásán dolgozik, de maga sem kíván egyebet. Csak megbocsátana neki!

Miklós király a szép forradalmárnővel érintkezést keresett, ami azonban eredménytelen maradt. Pavicnak és Rustschuknak házi érdemrendjét adományozta. A tribun el se fogadta, a pénzember háromnapos lelki tusakodás után visszaküldte a kitüntetést. Valahányszor a hercegnő kocsija keresztezte a királyét, az öreg ur engedékenyen kacsintott rá. Schnacken Beata kettős tokáját nagyon mélyen nyomta csipkegallérjába. A mozdulata olyan nőé volt, ki sok bájjal és szívesen alárendeli magát. Pablo de Sarasate egyik hangverseny estéjén - mindenki szemeláttára - elhagyta kitűnő páholyát, hogy azt az épp belépő Assy hercegnőnek ajánlja fel.

Ezeknek az embereknek a kedélyessége a hercegnőt elkeserítette. Küzdést akart s megbénította őt ellenfeleinek udvariassága, mellyel nem is védekeztek ellene. - »Ugyan meddig kell még, hogy csiklandozzalak? - kérdi magában. Végre is nem akarlak dühöngve látni! Undorodom a kényelmességtől. Olyan lágy urak, mint ti, nem uralkodhatnak tovább zavartalanul, ez nagyon igazságtalan volna. Még ha ez csak a szeszélyem is! Valamikor, Párisban, annyira felingereltem Tauna Leopoldot, hogy meg akart ölni. S nem is tudtam, mivel sikerült ezt elérnem annyira: én csak játszottam. Most benneteket is odáig akarlak vinni, így játszom«. »Házizsidaja« sokszor nem mulattatta, elégtétel nélkül hallgatta ismételt jelentéseit a parasztok és a katonák közt történt összekoccanásokról, fosztogató századokról, Pavic tirádái ásitásra ingerelték. Az unalom és a korlátoltság ködéből, mibe ezek az elbeszélések belemerültek, kiemelkedtek a trónörökös pár barátai. Megint látta, mint terjeszkednek a nehézkes szellemek fölöttük, mint lebegnek óvatosan tömegmészárlások és női kézimunkák között, ujjápezdülő vérről új, csábító értelmét látta a Szabadság, Igazság, Felvilágosodottság és Jólét szavainak.

* * *

Táborához csatlakoztak az első lelkesedők, jócsaládbeli fiatal emberek, kik a haladásért rajongtak, de meg az Assy hercegnő sápadt, bátor fejéért is. Az első hadnagyai elárulták a zászlójuknak tett esküjüket. Sápadtan, határozottan vettek részt a kis, nagyon árulótermészetű gyülekezéseken a Piazza della Colonnán. Jöttek aztán az okosak is, magasabbrangu hivatalnokok és udvari emberek, kik nem látták tanácsosnak többé, hogy jövőjüket minden fentartás nélkül a Koburg dynasziára bízzák. Ha valahol aztán az országban sikere volt a hadseregnek, többen elmaradtak közülük.

Még az okosak előtt báró Percossini biztosította a hercegnőt teljes odaadásáról. Minden látogatása alkalmával, amit a trónörökösné nevében tett, sima hitszegésének is tanujelét adta. Szinte láthatatlanul, fölülletes, odavetett, unalmas fecsegése közben megérezte, hogy szolgálatát ajánlja fel. Különbözik pedig a hercegnő tisztában volt vele, hogy éppúgy kikémléli őt, mint a parancsolóit. Fecsegett már azokról a kísérletekről is, amelyet azok, akiket a hercegnő pártja fenyegetett, a hercegnő megsemmisítésére megkísérlettek. A hercegnőnek valamennyi udvarnál voltak barátai és ezektől is megtudta, hogy Miklós király követői panaszt emeltek ellene. Csakhogy nem értek el semmit; a hercegnő a nemzetközi főnemes-séggel fenntartott összeköttetései révén jobban meg volt védve, mint az uralkodó család néhány európai államférfi jóakaratóból. A Koburg pártnak mindenütt csak a minisztertanács állott rendelkezésére, az Assy párté volt a kamarilla. Rustschuk pénze gyorsabban hatott az idegen nagyvárosokban, mint a Zárából érkező sürgönyök. És a világbéke is fontosabb volt, mint Miklós, Friderika, Fülöpke vagy Beáta sorsa. A négy ember közül Beáta mutatkozott a legerősebbnek. Egyszerűen elutazott, meg akarta nyerni egy külföldi nagyhatalom miniszterét, aki akkor épp Olaszországban tartózkodott. Lány, jámbor ember volt, majdnem ugyanolyan mértékben hatott rá Beáta, mint annakidején Miklós királyra. Bukása előtt az utolsó percben jutott eszébe, hogy mi a kötelessége s óriási napi mértékben menekült a csábitónó elé.

A hercegnőt mulattatta ez a történet. Ha kicsit kevésbé erős az az ember, - gondolta el - akkor mi történik? Schnacken kisasszonnyal kellett volna felvennem a versenyt, akkor minden a körül a kérdés körül fordult volna meg, vajjon őexcellenciája a szökét szereti-e, vagy a barnát. Uram, nem nagyon bonyolult a női politika.

* * *

De mind erősebb lett az Assy-párt, hibákat kezdett már elkövetni. Az első hiba volt a hercegi uradalmak vezetésében beállott gyors változás. Az uradalmakat nagyon értelmesen vezették. Addig főbérllővel az élén, aki egy csomó bérllő fölött rendelkezett, albérletekre volt osztva az uradalom, az albérllők adták ki az utasítást a felügyelőknek, kik közvetlenül a paraszttal érintkeztek. A felügyelők majdnem az egész gabonatermését elvették a parasztnak s tovább adták az albérllőknek, azok levonták belőle azt, ami járt nekik és továbbították a bérllőhöz. A legnagyobb rész pedig a főbérllő kezére jutott. Valamennyi bérllő tehát a föléjerendelt közeget táplálta, valamennyien együtt a paraszttól éltek. Nem talált volna senki kivételt ezen, csak Rustschuk vélte, hogy túlságosan gazdag a főbérllő, túlnagy a befolyása, ennek az volt az előzménye, hogy megutálták egymást régebben a börzén. Rustschuk a hercegnő több barátját a latifundium-rendszer ellen ingerelte. Pavic szónoki képességét bocsátotta rendelkezésükre. A hercegnőt a dolog örömteljesen meglepte. Erőteljes elhatározással hozzáfogott, hogy az igazsággal a saját portáján tegyen kísérletet. Egyetlen vérmes tollvonással megsemmisítette az egész bérllő-rendszert. Nyolc napra rá égett egész Dalmáciában minden szőlőtő, darabokban hullottak szét egy éjjelen át az olajfák. A kis elcsapott bérllők mindenütt nyugtalanságot szítottak az országban, a nagyobb bérllők a városokban szájaskodtak. A paraszttoknak azt, amijük a gabonából megmaradt, ki kellett szolgáltatniuk a bérllőknek: mert azok a vevőket fenyegették. Azokat a pénzbeszedőket, kik a hercegi pénztár részére akarták a részesedést behajtani, kövekkel fogadták, meg puska-agygyal.

A hercegnő nem győzött eleget ámulni.

- Titok marad a nép. Világos, hozzá van szokva, hogy kizsákmányolják, nem akar igazságot. Mennyit tarthatott meg ezelőtt a paraszt a munkája jövedelméből?

- Alig huszadrészt.

- Én a jövedelem felét adom nekik és kövekkel dobálnak meg. Mit csinálnának, ha az egészet ajándékoznám oda nekik?

Rustschuk szellemesen mosolyog:

- Fenség, ez valamennyiünk halála volna.

Az elbocsájtott hivatalnokok közül sokan gyűlöletet szítottak az ujságokban; ez a vihar sok piszkos vizet is felkorbácsolt. Azok az ujságírók, kiket kocsija sárral fecskendezett be, mialatt kocsija mélyébe csak azért kémleltek be, hogy megtudhassák milyen fülönfüggőket visel ma a hercegnő, - most »déclassé«-nak minősítették a hercegnőt. Azt irták, hogy Pavic-al, Rustschukkal való érintkezése fosztja meg a rangjától. Pavic elég ügyetlen volt, hogy emiatt bocsánatot kérjen Violantétól. A hercegnő vállat vont:

- Hát melyik az én rangom, osztályom?

Hogy a néptribunál való érintkezés semmiféle szégyent nem hozhat a hercegnőre, arról Pavic meg volt győződve. A hercegnőnek Rustschukkal való viszonya dolgában nem volt ilyen biztos a véleménye. Azt az eszmét vetette fel a hercegnő előtt, hogy jó volna másik pénzembert választani, például az elbocsátott főbérlet, ezzel sok mindent jóvá lehetne tenni. A hercegnő nem volt erre hajlandó.

Mindent megteszek, amit jónak tartok a nép javára. De hát azzal mit törődik a nép, hogy én milyen emberekkel veszem magam körül?

A magas, karcsu kutyára mutatott, amelyik hanyagul tekintett rá.

- Adjam oda a »Charmant«-t? Éppolyan kevésbé kívánhatja tőlem ezt a nép, mint hogy odaadjam a házizsidómat.

* * *

Pedig ez a makacssága még sokba került neki. Rustschuknak volt egy maitresse-e, színésznő, aki azt kívánta, hogy hites férjét, egy kedvelt színészt a bolondok házába csukják. A pénzember értett hozzá, hogy ezt az óhajtást megértesse az orvosokkal is. Szerencsétlenségére azonban egy idő múlva kiszivárgott a hire annak, hogy az internált színész teljesen egészséges. Beata Schnackent meghatotta a kollégája sorsa, királyi barátja előtt fölfedte az egész sötét ármányt. Az áldozat kiszabadítása és első föllépése az udvari színpadon valóságos örömnépe volt Beátának, meg az egész uralkodó családnak, legyőzték a hercegnőt. Anti-szemita darabot adtak, a szerencsésen visszaérkezett hős abban a darabban, mely színrekerült, az igaztalanul elmebetegnek nyilvánított ember szerepét játszotta. Az intrikus a Rustschuk maszkját viselte, csunya célzások történtek valami magasrangu hölgyre, aki a dolgok mögött lappang. Zsufolt padsorokból ujjongott egymásután következő ötven estén keresztül a nép, jókorává dagadt a botrány. Beátát, a nemes kiszabadítót minden kikocsizása alkalmával viharosan üdvözölték. A hercegnő hideg pillantásokkal találkozott, Rustschuk, kinek nem volt szabad sehol sem mutatkoznia, szomoru számadásokat készített arról, hogy micsoda összegek lesznek majd szükségesek, hogy ezt a hidegséget langyosabbra változtassák.

* * *

Ugy dolgozott Pavic, mint a kit az ördög szállt meg, de a rendőrség is bátorságra kapott: befogta a Pavic száját. Mint egykor, most is a börtönajtó csattanását hallotta a távolból. A katonaság is erőszakosabban lépett föl. Télen Spalato mellett valóságos csatává fejlődött a dolog. A bérlők bosszúja azon a vidéken éhséget teremtett. A dühöngő nép kaszával és nyárrsal ment neki a katonaságnak. Elesett pár száz vitéz, de a katonaság kétszerannyi parasztot sebesített meg, vagy küldött a másvilágra.

Ez a hír vasárnap érkezett Zárába. Az ég komoran feküdt meg a várost. Kocsi alig járt az utcákon. Feketeruhás tömeg vonult a házak közt, csak suttogtak, még a kutak csobogását is meglehetősen hallani. Lustán, izzón, bátortalanítóan kuszott a fejek fölött a scirocco.

Mintha hallgatagon megbeszélték volna, szinte látatlanul valamennyien a Piazza della Colonna felé tartottak, ott megállottak, némán, szomorúan, makacsul. Fölborított kézikocsi tetején hirtelen megjelenik Pavic, háta a kétezeresztendős oszlopnak támaszkodik, beszélni kezd. Szavait hetek óta most először kíséri megint az ingerült morgás. Megint érezte az övének a szívét, a mint melegen remegi körül, megint boldog volt. A szűk utcán rohamlépésben gyalogoshadtest közeledett. A tér bejáratánál felállt, feltűzte a szuronyait és lassan előrejött. A nép visszahúzódott, az oszloptól kétoldalt a tömeg szétfeszlik, eloszlik az utcákon. Csak az oszlop köré verődött egy kisebb tömeg, a katonaság körülfogta, csak a szónoki emelvény zárta el az utat előlük. De mindent fölborítottak a benyomuló szuronyok. Egy bajonett egyenesen egy tehetetlen öreg ember mellének szegeződik. Az öreg ember talán valamelyik odalenn agyonvert harcosnak az apja, még alig lát a könnyeitől, miket Pavic beszéde csalt a szemébe. Ugy tetszett, hogy az öreg el van veszve. A kezével hadonászva, Pavic kétségbeesetten kérleli a katonákat. De megérti, mit kívánnak tőle a sápadtan feléje forduló emberi arcok. - »Mentsd meg az öreget!« - ez van ráírva valamennyire. Visszahőköl, tekintete a hercegnőével találkozott. A hercegnő az ablaka keretéhez támaszkodott és mereven tekintett Pavicra. Ajka megnyílt, szavakat kiáltott le, mik a nép aggodalmas kiáltásai közé vegyültek. Pavic távolból is megértette:

- »Ugorj le! Védd meg az öreget!«

Az öreg ember már a földön feküdt, szakadt ingén vércsöppek piroslottak. Halálsápadtan Pavic a szívéhez kap. Aztán gyöngéd bőrét hirtelen tüzvörösség lepi el. Gyorsan lekuszott az emelvényről, megragadta a gyermekét, aki mögötte kuporodott valamelyik oszlopnál és eltűnt az Assy palota boltívei alatt.

Rustschukot, ki egy csomó néző között állott, két vigyorgó altiszt fülelte le. A hasa ide-oda himbálódzott; kinosan reszketett minden tagja, magas kalapja a nyakára csuszott, az elsiető néptribunra mutatott; és olyan gyorsan beszélt, hogy az dadogásnak is beillett:

- Az ott csinált mindent, egyedül az az ember higgyék meg, uraim; én egyszerű kereskedő vagyok... Egyáltalán semmi dolgom a hölgygyel! -

Lassan, lehajtott fejjel halad Pavic felfelé a lépcsőn, úgy rémlik, mintha a bírāja elé sietne valami szégyenteljes cselekedete után. Az öreg ember vérzett! Pavic hátán végigborsózott a hideg, mihelyt elképzelte a dolgot. Paliojoulai és Tintinovitsch urakra gondolt; a betolakodókra, kiket megvert. Ó, nem ő verte meg őket a saját kezével, ahogy a hercegnő gondolta. Pavicnak nem volt rá szíve, hogy elmondja: a szolgája, egy morlák óriás volt az, aki a finom udvari urakat kékreverte. - Bizony, mikor elmentek, - gondolja el Pavic, a borzalmas kép szemléletében elmerülve - csak úgy csurgott a homlokukról a vér.

- Pedig erős ember vagyok! - mormogja a boudoir ajtaja előtt. A hercegnő gyorsan eléjejött. Pavic bizonytalanul mondja:

- Fenség; csak egyetlen áldozat van.

- Dehogy, kettő: a paraszt, meg ön.

Pavic összerezzen és lesüti a szemét. A hercegnő most olyan sápadt, olyan fekete hajtömeg veszi körül, olyan merev, mint azon a napon, mikor erőszakkal magáévá tette őt Pavic, a fellázadt rabszolga. Ma még rosszabb a férfi lelkiismerete, mint akkor volt.

- Mellékes véletlen, - mondja a hercegnő, - hogy egy parasztot felnyársalnak. De az én ügyem azt kívánta volna, hogy megmentse őt.

- Fenség, én is apa vagyok.

- Vagyis - így ön talán jobban megérti - a nép szeretetével, mint valami regényes cifrasággal, körülveszi magát, de nem mozdítja meg az ujját sem mikor egy parasztot felnyársalnak.

Pavic megragadja a kis fiát, ki a kabátjába kapaszkodik és a hercegnő elé tolja.

- Fenség, apa vagyok én is.

- Ó igen; mindig a gyermeke! Kimondhatatlanul untatott mindig a gyermekével. Miért nem tart valami bonnet mellette?

- Nagyon szeretem...

Gondolkodva, majdnem csodálkozva, mintha valami világosság gyult volna föl benne abban a pillanatban, teszi hozzá Pavic:

- Épp ez az, ami a népnek tetszik...

- Akkor válasszon köztem és a nép közt!

- Fenség! A gyermekemet tegyem árvává... és így áldozzam fel magam?

- Hát ez nem természetes?

Hátat fordít. Pavic levegő után kapkod. Nem ismer ez az asszony irgalmat? Esküdözni kezd:

- Föläldozzam magam?... Igen, természetesen, hisz én feláldozom magam... De szükséges-e, hogy részeg katonák daraboljanak fel? Hát nincs ennél sokkal méltóbb áldozat? Fenség, hiszen én mindennap áldozok az ész, sziv, szellem áldozatát hozom. Engem, meg a szavaimat ugyanis sebesre korbácsolja az erőszak. Vértől szemmel még majd látnom kell, mint kinlódik népem - látnom kell majd a börtön ablakaiból. Fenség, én voltam már börtönben...

Hiába vár feleletre.

- Ki áldozza magát annyira fel, mint én? Tán Rustschuk? Hercegnő, tudja meg. Rustschukot épp az elébb láttam. Ott lenn volt két altiszt között - és elárulta önt! Gyáván, félőrülten a félelemtől, énrám fogott mindent - s önt, hercegnő, hangosan árulta el!

A hercegnő vállat vont:

- Rustschuk! Rustschuk ért valamelyest a pénzhez. Mászt én nem kívánok tőle.

- Becsületet se? Hiszen csak tisztelnie kell az embernek azt, akivel érintkezik...

- Nekem nincs arra szükségem... Rustschuk a pénzem miatt kell nekem. Ön, doktor ur, szabadságról beszélt... Ő élhet úgy is mint az uzsorás, de önnek, mint szabad embernek...

- Meg kellett volna halnom, - teszi hozzá gondolatban Pavic. Nem mert utána tekinteni a hercegnőnek, amint az kiment. Hiszen bírāja elé állította önmagát és most el van ítélve.

A házon kívül örülten erőt vett rajta a bosszuállás vágya. Elvégre is az enyém volt ez a nő! - mondja magában és a felöltője zsebében ökölbe szorul a keze. - Helytelen volt, hogy akkor bűnbánatot mutattam! Meg kellett volna őt aláznom, világossá kellett volna tennem előtte, hogy az ami megtörtént, megtörtént és hogy nem vész el soha nyomtalanul! Hát nem úgy tesz ő, mintha nem történt volna semmisen?

Hiába bátoritgatta magát: sajátmaga előtt is olybá tünt fel, mintha valóban nem történt volna semmi. Teljesen lehetetlen gondolat, hogy Assy hercegnő még egyszer a karjában legyen. S épp most fogta el a vágy, hogy megölelje. Akkor előre nemlátott vakmerőségének tette volt az csak, részeg tribun siker.

* * *

Csak félig élvezte Pavic mindazt a nagy dolgot, ami ezután következett el.

Január tizenötödikén Zára védőszentjét körmenettel ünnepelték meg. Szent Anastasia dómjából indult ki a menet a hosszú, egyenes utcára, mely a Szent Simon térig vitt. Ahogy a Piazza Colonnára befordulnak, a klérus megáll, hogy az elmaradottak csatlakozhassanak. A papokat és a földiszitett iskolásgyerekeket egy szakasz katona követte. Utánuk a városi testületek következtek, az ő soraikat is katonaság zárta le. A püspök baldachinja ünnepiesen mozgott a szabad térségen előre, maga a püspök két vikárius között haladt. Utána Miklós király képviselőjében Fülöpke herceg következett, udvara élén födetlen fővel haladt. Majd megint a gyalogosok tömegének lépései zúgnak a kövezeten. Végre pedig a rendetlen tömeg a végtelen sokaság uszott utánuk.

Várakoztak, a papok abbahagyták az éneklést. Nyitott terrasza ablakánál a vendégeitől távolabb, állt Assy hercegnő. Alig mult el három perc s mindazok, kik a teret megtöltötték, rá emelték pillantásukat.

Utolsónak a püspök vette észre, hogy milyen csend lett körülötte és mosolyogva föltekintett.

Hátul, ahol az utolsó imafosztlányok elhangzottak, másféle emberek is iramlottak keresztül a tömegen. Ajkukon olyan kiáltás volt, ami megragadta a polgárokat, a katonákat. A tömeg közé vegyültek, a soraik beleolvadtak a tömeg soraiba, kézzel, szemmel adtak egymásnak jeleket, hogy nincs többé olyan ember köztük, aki a fiát akarja odaadni ahoz, hogy egy másiknak az apját küldje halálba. Nincs köztük egy sem, aki a barátja egyenruhás fiára akarna öklöt emelni. A legutóbbi szomorú események hirtelen minden embert újra megnyertek annak az ügynek, amelynek élén az az asszony áll ott fenn és ezt kiáltják valamennyien: »Éljen Assy hercegnő«! Tüzzel kiáltották, sokan zokogva.

Jobb kezével az erkély mellvédőjére támaszkodva, tekintett le a hercegnő arra az ezer fejre, mely hozzá fölpillantott; a napsugár most átszellemültté teszi valamennyit. A templomok, kolostorok zászlói a ragyogó levegőt betöltötték aranyos himzésük fényével. A püspök aranyvörös baldachinja úgy rajzolódott a kék égre mint valami istennek a bölcsője. Villogtak a sisakok. Kislányok vállain gyöngéd angyalszárnyak libbentek, az ujjakkal csókot intettek a hercegnőnek. A tömeg a karját, kalapját lengeti feléje, szerelmi vallomásokat kiáltanak fel hozzá, tarkán kering, forr, rival az utca. Hirtelen kard vasa szikrázik fel, a herceg környezetéből vonta elő valaki. Mindjárt nyomban tisztelgett valamennyi kard, olyan volt ez a déli napsugárban, mintha ezüstmadár rebbent volna föl a hercegnő felé. Maga Phili csókokat dobál mint az iskolásgyerekek.

A hercegnő meghajol, a napsugarak lesiklanak keskeny válláról. A menet továbbhalad a hercegnő hatalmának nyugodt érzésével tekint utána.

Akkor volt huszonegyéves. Hajának egy fürtje, mely nehéz hullámokban esik hátrafelé, kékes árnyékot vet homlokára. Nyakánál meghajlanak a tömött fürtök. Szemöldökei gyöngédvonásúak, a szája vonala bizonytalan, egymásrasszorított ajkai halványak. De az álla és finom, nagy orrának hajlása határozott dolgokat sejtet. A feje színben szegény, gazdaggá csak a fény ezüstös varázsa teszi. Felemeli széles, nehéz pilláját s pillantása kemény, acélkék, nagy, messzi tengerekről való.

Frakkban, fehér nyakkendővel áll mögötte Pavic, mozdulatlan és figyelmetlen is egy kicsit, mint az alkotó, ki nem akarja mutatni, hogy mindez az ő műve. Ajkát harapdálja, két ujját orrtövére helyezi, talán vakítja a napfény, vagy valami szomorú gondolat nyugtalanítja. A két hatalmas emelet valamennyi ablakát megtöltik a hercegnő barátai. Szép asszonyok körében Rustschuk fáradhatatlanul hajlong. Sárga selyem zsebkendőjét elegánsan a szájához veszi, gomblyukából kihuzza a kaméliát és ledobja a nép közé.

Az Assy palota szalonjai egész nap nem ürültek ki. Százakat hajtott ma a vágy, hogy emlékezetébe jussanak a hatalmas hölgynek. Más százakat csak ma hatott át annak a szükségességnek az érzete, hogy válasszon a Koburgok közt és közte. Valamennyit egy és ugyanarra az estére hívta meg, egy ugyanazon a napon kívánt emberei fölött szemlét tartani. Rengeteg volt a tennivaló, megfogta az első embert, aki a kezeügyébe akadt, hogy egy-két dolgában eljárjon. Egyszerre, amint valamelyik előszobaajtót nyitja ki, hatalmas tiszt esik elébe. Csörömpölve hajol meg:

- Hinnerich őrnagy!

Megjelent a hü, szigorú ember, a Fülöpke jó angyala! A hercegnő nagyon meglepődik, hogy itt találja. Tiszta szándék vezet ide? A hercegnő habozik egy pillanatra. De Hinnerich piros arcával, ragyogó fogaival, harapásra készen és hünen tekint rá. Csak úgy áradt belőle a férfiúi megbízhatóság. Soká küzdött magával, most már megnyerte önmagát a hercegnő számára, megnyerte visszavonhatatlanul. Csak a véletlen szerencséje az oka annak, hogy Assy hercegnő iránt való határtalan lelkesedése épp akkor vett erőt rajta, mikor a hercegnő dolga a legkedvezőbben állt.

* * *

Táncvigalmakkal váltakoztak most a fogadóesték, egymást követték szakadatlan sorban. Piros ünnepi fénnel ajándékozta meg a várost minden este az Assy palota. Rustschuk, ki azelőtt a forrongásokat fizette meg, most örökös örömmámort vásárolt a nép számára. A vidáman kivilágított utcákon zene húzódott el mindenüvé, fizetség nélkül folyt a bor a korcsmákban. A kikötőben megkoszorúzott, feldiszített csolnakok világitottak bele a boldog éjszakába. Nem emlékezett rá senki, hogy valaha is ilyen szép lett volna a világ mint most, néhány nagyon öreg ember mondta csak, hogy olyan a dolog, mintha a velencei köztársaság napjai tértek volna újból vissza.

Hálás tömeg evett-ivott a Piazza della Colonnán és báméskodott, mint gyülekeznek az Assy palota elé a vendégek kocsijai. A bejárat lépcsőin egy pillanatra sem szünetelt a selyem suhogása, a sarkantyú pengése. Phil herceg ott ödöngött a szomszédságban minden kísérelés nélkül s megállította az embereket, hogy könnyes ábrázattal kérdezősködjék arról a mulatozásról, mi az ő szép ellenségének házában folyik. Istenem, hogy miért nem lehet ő ott! Hisz el nem tud képzelni annál bájosabb dolgot, minthogy ilyen asszony vegye el tőle az uralmat s vesse őt börtönre?!

Párisból, Bécsből érkeztek a hercegnőnek barátai, hogy megnézzék a dalmát forradalmat. Ugy jöttek, mint valami derby-re; mint valami premierre. Táncterembe kerültek, hol úgy látszik, senki sem törődött a jövővel. Magának a hercegnőnek is emlékeztetnie kellett rá magát néha. A győzelem könnyed ingerlő, izgató előérzetét érezte, mint olyankor, mikor valami öreg márkinót győzött le whistezés közben. Olyankor még egy pillanatra kezében tartotta a sorsdöntő kártyát s rápislogott a tanácstalan öreg nőre. Épigy hunyorgott most is át a királyi palotára; biztos volt a dolgában. Odaát Miklós és Beata, teljesen magukra hagyva imbolyogtak a rosszul világitott termekben. Valamelyik sarokban Friderika didergett.

* * *

Egy zártkörű reggeli alkalmával elragadtatva hallgatja a hercegnő a török követet, Izmael Iben pasát; a széles, élettől duzzadó és az életet szerető ember országának törvényeiről beszélt.

- Smyrnában egy fekete embert hoztak élém; úgy ugrott ki, mint valami tébolyodott az egyik mecsetből s egy véletlenül arramenő európainak hosszú kést szurt a hasába. Forgatja fehér szemgolyóját és esküdjözik, hogy álmában a próféta jelent meg előtte és megparancsolta neki, hogy ölje meg az első hitetlent, akivel találkozik. - Azt mondom neki: »Nekem meg azt parancsolja a próféta, hogy téged felakasztassalak«!

Pohár pezsgőt ürit ki a követ.

- Mert hát mit akar, fenség, a próféta ellen csak a próféta állhat ki. S jobb a gyors ítélet, mint a bölcs ítélet. Valamelyik szegény asszony állítólag tejet ivott, a mi nem volt az övé. Csak azt mondtam: »Vágjátok föl«!

Pavic, ki az asztal tulsó felén ült, egy fiatal kis lakájra lett figyelmes. A többiek tálakkal, üvegekkel szorgalmasan járták körül az asztalt; ez azonban ügyetlenül állott ott, a beszélgetésekre ügyelt és a pillantását nem vette le a hercegnőről. Valamelyik tálat ferdén tartotta; a mártás a szőnyegre csorgott. »Hallja« - rivalt rá Pavic mérgesen mint a ház barátja. De nyomban hevesen összerázkódott. Hisz ez az inas - ez... Fülöpke trónörökös! Pavic a szomszédjaira nézett; nem vett észre senki semmit. Jó erősen rámeredt a tekintete a kis lakájra. Természetesen; ezek a trónörökös tehetetlen mozdulatai; ezek az ő vonásai; csak a szakála hiányzott sápadt arcáról. Pavic hirtelen hátraveti magát; keményített inge ropog; odatartja poharát. »Hallja«! És megtölteti az inassal a poharát.

Nemsokára eltűnt a lakáj. Pavicot kétségek kezdik gyötörni; nincs nyugta tőlük. Beszélnie kell valakivel a dolgról. Kikacagták: Phili herceg mint szolgál! - Talán az a bogara, hogy fölcseréli az arcokat? De Pavic erősködött, hogy az asztalnál a trónörökös szolgálta ki; nem volt hajlandó semmiféle tagadásba belemenni. Azt is megtudták, hogy Miklós király elvesztette a türelmét s megpofozta utódát, trónjának örökösét. Fülöpkét aztán hosszabb ideig nem látták. Mikor újra előkerült, rövid volt nagyon a bajusza, szakállá.

Ezt a kalandot már sokan tulságosnak találták, hirtelen fölismerték a valódi helyzetet. Méltatlannak találták már azt a játékot, melyet Assy hercegnő és az emberei a tiszteletreméltó Koburg dinasztiával üztek. Sokan elhagyták az Assy-pártot.

* * *

Ezután a fiatal Brabanzine nevű nemes ember esete következett. A tizennyolcéves fiatalember épp akkor hagyta el a kolostort, melyben nevelkedett; résztvett a »Frou-Frou« egyik előadásán. Schnacken Beata lépett a páholyba; az ifju arca hirtelen határozottá lett. Felkereste Beatát és aztán lábánál rebegte el első, ügyetlen vágyakozását. Beata érett szive hálásan fogadta ezt a ritka elixirt; de ilyen ifju, viharos imádó kedvéért nem térhetett el sokéves elveitől. Az ország határai között nem szabad semminek sem történnie. Értesítette is erről imádóját: azzal a megjegyzéssel, hogy a mostani politikai viszonyok nem engedik őt külföldi útra.

Két nappal később szegény Brabanzine csolnakázás közben vízbefuladt. Egyidejűleg levelet kapott tőle Schnacken Beata; első fájdalmában odaadta a környezetének; a levelet elolvasták. Ez a sajnálatraméltó esemény hozta megint tudatába mindenkinek, hogy milyen rokonszenves lény Beata. A szerencsétlen Brabanzine sirjánál a fiu anyia karjaiba ölelte. Beatán hosszú, elegáns fekete kreppfátyol volt; a zene valami opera féle volt. A két asszony könnyei - a fiatalember anyjái és imádjaié, kiért meghalt - egybefolytak; ez a jelenet a végletekig meghatotta a jelenlevő közönséget. A Koburg dynasztiának megszámlálhatatlan hive tért vissza.

A hercegnő tökéletesen megértette Beatát; csak a Brabanzine anyja volt érthetetlen előtte. Belsőleg idegenül és ellenségesen huzódott vissza minden eféle melodramatikus lelkijóságtól, hol a haraggal együtt a büszkeség is lemondott minden jogáról s hol igazságtalanság történt a halottal szemben. Meg is mondta a véleményét a hercegnő s irigynek tartották érte.

Külömben is azt hitte, hogy ilyen változó eseményeken szerencséje már rég tuhnótt. Nem is nyugtalanította, ha elégedetlen arcokat látott a tömegben. Föltette, hogy alkalom adtán egész barátságosan megmondja nekik majd az igazságot.

Május végén a hercegnő néhány kora reggeli órát a pasa háremjében töltött; Fatménél volt, a pasa feleségénél; sokszor idegenszerű, máskor rokonszenves tetszését keltette fel a kövér nő. Fatme gyermek volt, amint párisi tolettjeiben sajátmagával játszott, akárcsak valami babával; legbelsőbb öntudatában mindig bő, selyem bugyogót viselt. Félénken, kéjvágyón álmodott valamennyi férfiről, akivel csak a társaságban találkozott s valamennyi szabadon járkáló nőt heterának tartott. Nagyon egyszerű, népies gondolkodása nem ismert rangfokozatot ember és ember közt. Török koldus kuporgott valamelyik uton, hol Assy hercegnő és Fatme hercegnő fordultak be. Tál bab volt előtte; s a hölgyek láttára, a szokásos köszöntő formát mondotta: »Légy a vendégem«! Fatme hercegnő éhes volt; az ételnek friss olajszaiga vonzotta. Elkérte és a koldus kanalát szájához emelte. Nem volt valami nagy véleménnyel az emberi életről és azt tartotta, fontosabb, ha mindenki megtesz annyit a saját multságára, amennyit bir. Elbeszélte barátnőjének:

- Smyrnában az uramnak egész csomó kis mamelukja volt, kik ott nőttek fel a palotában. Az erkély korlátján meg hatalmas márvány gömbök voltak. Néha odahozatta a pasa az erkélyre a mamelukokat; ott megmérte a magasságukat. Amelyik alacsonyabb volt a márványgolyónál; arany darabot kapott. Ha valamelyik magasabb lett: - le a fejjel!

Hangosan csicssergett.

- Maga az uram találta ki ezt a játékot!

A hercegnő komoly maradt. Gondolkodott; nem tudta, hogy a halállal való ilyen közömbös játék undorító-e, vagy nagyszerű.

Meleg volt. A hölgyek édes füstfelhők között alacsony divánokon ültek, amik a fényezett padlótól három alabástrom lépcsőfoknyira voltak. A szobának nem volt ablaka; az ajtó nyitva állott; az udvarra élesen sütött a forró nap. A falakról futórózsaindák hulltak alá; a belépőnek vissza kellett őket hajtania. Ottkinn zsirosfekete mórok siklottak el, lágycukon vörös övvel: rabszolganők, kik fehérebbek voltak az oszlopoknál, mik között ide-oda surrantak; tompafényű selymekben páváskodtak. Bronz csészéket hordottak a fejükön; egyik kezükkel fogták a szélét. Főlnyujtott karjukon fénylettek a megfeszülő izmaik. A hónuk alatt aranyosan csillogott a haj. Lápisz-lazuli csészében egyikük »Seker Lokoum«-ot és »Rachat Lokoum«-ot hordott fel; a »Nyugalom Falatja« mindakettő, amint a nyelven elolvadtak, a paradicsom enyhe előízét éreztették. Másik rabszolganő, rózsaszin lábával könnyedén végigsietett a termen és csodás illatokat hagyott hátra, amelyek mintha a lábujjaiból sugároztak volna.

Jól érezte magát a hercegnő ebben az elfeledett zúgban; mintegy mesterséges napban ragyogott itt a sok szín és keveredett el az álombeli, táncszerű mozdulatokkal. »Csak ne volna ottkinn annyit a cselekednivaló«! - gondolja el hirtelenül. Barátnője sóhajt.

- Fatme olyan szerencsétlen. Sose elégitheti ki a vágyát.

- Milyen vágyát, kis Fatme?

A török nő a fülébe suttoz:

- A multkor férfi volt itt nálam!

- Ugyan; lehetetlen. Ki?

- Igaz; csak Phili herceg. Mert nem volt bajusza; tudod. Felöltöttem, mint valami szép leányt. A pasára gondoltam és majd megfulladtam a boldogságtól. Csakhogy természetesen - nem sikerült! Egyszer legyen egy férfi a háremben és akkor sem sikerül!

- Nem - sikerült?

- Persze; Philivel nem sikerült.

- Be kár. Hát majd máskor. Okvetlenül szükséged van rá, hogy a férjed megcsald?

- Hiszen a pasa azt állította, hogy a háremben ez nem fog nekem sose sikerülni. Hát ne fájjon ilyesmi az embernek? Ő meg azt, a mi az enyém, odaadja valamennyi rabszolganőnek. O! Majd leszoktatom még róla. Nézd csak azt a magas szőke nőt; ott a pálma mellett. Uj nő; tesszik a pasának. Tegnapelőtt éjjel hozzá akart menni; szégyelte magát, tehát a sötétben bujkált. Ott a hosszú folyosó végén, ahol a rabszolganők alusznak, meglestem; egy lökéssel épp a szökőkútba ültettem bele. Köpköd; kiabál. Ahogy világosságot hoznak az eunuchok, én rég ágyban fekszem már. Azt pedig sejtéd, hogy neki elment minden kedve a szerelemtől.

A hercegnő elképzelte a tehetetlen embert, kinek szerelemtől égő nagy testére a víz zuhogott. Hangosan kimerithetetlenül kacagott.

- Ezelőtt nem voltunk ilyen szelidek; jelenti ki Fatme. - Nem vizsugarat; mérgetadtunk. Ismered azt az öreg nőt, ki ott kinn ül az udvarban?

Tarka rongyokba öltözött öreg asszony kuporgott a napon; sárga lába ezüst széntartón pihent. Aggodalomkeltően forgatta hustalan, kopasz koponyáját; alsó állkapcsa fityegett.

- Ez volt a nagy Szulejka; a pasa anyja. Hány vetélytársát gyilkolta meg, hogy gyermeke lehessen és hogy ez a gyermek pasává legyen! S hogy voltak-e nála férfiak a háremben?! Bizony egyik sem árult el abból semmit, mert reggel a fejüket vétette!

- Mindig a fejüket! - mondja vállvonogatva a hercegnő és búcsúzik.

Ahogy a főzelékpia mellett hajtat el, épp egy gyilkost kísértek. Sűrű tömegben állott a nép; elbeszéltek, hogy mi történt. »Hát a pék kifizette neki a bérét. Két frank tiz; mondja. De hisz két frank tizenötöt ígértél. - Nem; két frank tizet; - mondja a pék. Erre ez az ember előrántja a revolverét és ott helyben lepuffantja a mesterét«.

Lépésben kellett a hercegnő lovainak haladniuk. Az emberek a nyakukat nyujtogatták utána. Egyesek levették a kalapjukat; mások tüntetve elfordultak. »Ugyan éljenezzék meg«! - kiáltja egy tagbaszakadt munkás. Néhányan el is kiáltották magukat; a legtöbbje azonban dacosan hallgatott. Valamelyik széles morlák, kinek úgy látszik nem izlettek az ajándékba kapott ebédek; vontatottan, hangosan mondta: »Az ördög vigyen el, anyuska«!

- Mégis szeretném látni; - gondolja a hercegnő s megállíttatja a kocsiját. Egy pillanatig még habozott. Szinpompás csendélet volt az, amit otthagyt: kéjes sóhajok és törvillogás közt kapták ott a parancsot a szépen öltözött rabszolgák. Mindjárt nyomban egy a tömegtől elmaradt csöcselékcsoporthoz szabadságot fog hirdetni; magával ragadja őket, hogy államot fordítsanak föl, borítsanak lángba. Hajában, ruhájában még a hárem illata; a hárem álmái még a szemében vannak és így kezd beszélni a néphez:

- Azt hallottam; - mondja a hallgatók feje fölött, könnyed ellenkezéssel, - hogy mostanság sokszor nem vagytok velem megelégedve. De hiszen nincs rá semmi okotok sem.

- Hát nincs; - dadog valamelyik részeg ember és borosüveget hajított föl. A szomszédai röhögtek. A hercegnő folytatja:

- Jót akarunk veletek. Mindig azt fogom adni nektek, ami nektek való. Történik-e valami azontul is; hogy fiatal urak vízbefulladnak, vagy hogy mások a bajuszukat vágják le; azzal ti ne törődjétek, annyival inkább sem, mert semmi közötök hozzá. Hagyjátok, hogy vezessenek titeket; nektek gondolkodni egyáltalán nem kell.

Kíváncsi emberek futottak ki a szomszédos utcákból; lassan megtelt a térség. A városiasan öltözött ficsurak vigyorogtak. A lelkesedők tapsoltak; de ezzel csak megerősítették a rosszindulatuakat. Szerencsére sok hive volt a tömegben Pavicnak; meg olyanok is elegenden, kiket Rustschuk fizetett. A piac valamennyi sarkából, kötelességszerűen, teli torokból hangzott el:

- Szeretünk! Követünk! Soká élj! -

A hercegnő türelmetlenül, de nem barátságatlanul, megint beszélni kezdett:

- Külömben megbocsátom a népnek, ha ostobán viselkedik. Hiszen tudom, hogy az ostobaság, a babona és a lustaság mindennek az oka. Ugyan mit tehet például róla az az ember, ki a péket meggyilkolta? Az ember kell, hogy megbocsásson nektek...

Nem folytathatta. Az erkölcsi érzésű nép indulata kitört:

- Gyilkos! Hogy mit tehet róla a gyilkos?! Tán nem tudod, mit beszélsz!

A falusiak összefüggéstelenül, lélektelenül közbekiáltottak, üvöltöttek. A város csirkefogói élesen fütyentettek. A fizetett lelkesedők elnémultak; mindenütt a becsületesség lett uralkodóvá. A kocsi mindkét ajtaja elé fenyegető tartású csoportok vetődtek; az ujjukat nyújtogatták:

- Oda hallgassatok; mi jut eszibe. A nagyuri dáma.

A vánkosairól körülpillantva, a népre letekintve, a hercegnő nagyon csodálkozott. Elöl két elkeseredett ember meztelen baltával fenyegetőzött; ép a lovak feje fölött. Az állatok visszahőköltek; a kocsis közéjük vágott. Szerette az urnőjét és futólépésben vitte el onnan.

* * *

Rikoltozó tömeg vonult föl délután a Piazza della Colonnára. A műveltebb ifjuság az Assy palota előtt az alsóbb népréteg kíséretében - felsorakozott és macskazenét adott. A hercegnő értesült róla, hogy odaát a kastélyban, meg a Koburg pártban nagy az öröm. Haragos roham vett erőt rajta; elhatározta, hogy gyors véget vet az egész dolognak. Nem szabad újra megfordulnia a szerencséjének, mint a bérlőharcok idején; és mint az örültek házába csukott színész esetében. Ugyanarra az estére hívta egybe pártjának hiveit; csupa jókedv volt megint, az ijedt embereket hosszú csipke-ingben fogadta. Annyira örült a sikerült maskarának, hogy egészen megfélekedezett arról, hogy balsikere árulókkal veszi körül egyszerre; hogy a hatalmon levőknek bátorságot ad ahoz, hogy ütést mérjenek rá. Még azon az éjjelen meg kellett volna történnie az államcsínynek; ehelyett azonban még ezen az éjjelen a messzi tengeren járt és csak nagy nehézségek árán tudta elkerülni, hogy elfogják.

Ez a napja a háremben kezdődött és abban csúcsonyosodott ki, a mikor beszélt a néphez; végződni pedig a nehézkes vitorlásbárka hátsó fedélzetén végződött. Egyedül van; menekül. Lába előtt nyílás: a hajós konyháját és hálókamráját összekötő lépcső, ahonnan rossz szag áradt. Elöl kötélcsomón Pavic; a fiát tartja szorosan átölelve. Amikor beszálltak, a hercegnő nevetve és könnyed semmibevevéssel mondta:

- Tudja, doktor ur, áldozatokat már nem kívánok öntől. Itt maradhat.

A férfi odaadással, széles tekintettel nézte:

- Ahová fenséged megy, oda megyek én is.

Szerette a hercegnőt, szenvedett balsorsa miatt; azonfelül pedig nagy aggodalomban volt a saját személye miatt. Ha pártfogónője eltűnik, vele igen könnyen végeztek volna, ezt jól tudta. A kifeszített vitorlavászon mögött, mely eltakarta előle a hercegnő alakját, azon tűnődött, hogy vajjon milyen arcot vág most a hercegnő. Ugyan most mi lesz kettejükből? Ha majd másnap reggel a messze, végtelen tenger magányosságában újra látják egymást, hogyan üdvözlik majd egymást? Hiszen a kedvese vagyok, - mondja magában Pavic, anélkül, hogy hinne benne.

De hiszen az is meglehet, hogy a számkivetés megtöri a hercegnő büszkeségét! Ez természetes, ez biztos, olyan alázatos lesz ő is, mint mi szegények. Jó, egészséges dolog az, ami őt érte és engem, - elmélkedett, sorsának megadva magát. Meg aztán - aztán... A teljesen kisiklott ember zavarából hirtelen új, gyors, viharos remény világlott ki. Akkor megint az leszek neki, ami azelőtt voltam! Valamennyien úgy bámultak rám, mint hősrre, csak ő nem tette többé, mióta ott... nem haltam meg. Ó! Most megboszultak. Majd hozzám menekül idegenbe a megvetők köréből... Hiszen megfogják vetni őt, az elbukottat... Ki tudja, tán megismeri a szegénységet is...

Hogy megint az övé lehessen, Pavic a hercegnőnek a legtökéletesebb nyomort kívánta.

Hirtelen úgy tetszett előtte, hogy a hercegnő hívja. Rossz lelkiismerettel rögtön felugrott a helyéről; megcsuszott egy láncon és végigterült a földön, a lába égnek meredt. Jobblábával erősen megütötte véletlenül a bárka szélén szunyókáló fiát. Pavic ezután megborzadva tápáskodott föl, a fia nem volt sehol. Az apa nem merte a dolgot elhinni, térdencuszva tapogatózkodott ott a sötétségben. Aztán mereven kiegyenesedett, éleset sikoltott. A hajós előkerült, bevonta a vitorlákat. Együtt eveztek visszafelé, kutattak, kerestek. Lámpásokat eresztettek le, a vérszinű fénysávok le- és felsiklottak a bárka oldalán, mint vörösresirt szemek, mik semmit sem találnak.

A hercegnő egy szót sem szólt. Pavic visszakúszott a vitorlához, amit megint fölhuztak. A májusi szellő a hercegnő fülébe röpitette szagatott, elnyujtott panaszkiáltásait, és nem tudta, mitől borzong, a szélől-e vagy a férfi zokogásától. Meztelen vállán csak könnyű bálí belépő volt. A morlák, ki a bárkát vezette, ráborította nagy köpenyegét. Az éjszaka többi része kinos álomtalan álomosságban telt el, valahányszor a hercegnő elszunnyadt, fölijedt.

Egyszer, mikor a szemét kinyitotta, a tenger áttörte a sötétséget, mely teljesen körülfogta. Mint szürke kigyó, csuszott körülötte a tengerhab s megakarta fojtani. Halk sikollyal rázta le magáról a lidércnyomást. Új borzalom rázta meg, a gyermek jutott eszébe, érezte, mint követi őt a vízben, folyton a nyomában, mint fordítja feléje a fejét, halott szemét. Mit akar tőlem? - gondolja. S hallotta, mint mondja saját maga: »Tudja, doktor ur áldozatot már nem kívánok öntől«.

- Milyen bolondság! - suttogja magában.

Hát sejtettem, hogy a gyermekét akaratlanul a vízbe fogja lökni?

Gyorsan megfordult, a derengésben tényleg uszott valami a bárka után, egy delphin, derüsen kuncogott, mint a disznó. Mintegy látatlanul követte a bárkát, aztán gyorsan, erőteljesen előre kanyarodott, a többi hal közé, amik ott tükröztek a felkelő nap fényében. A szemhatáron még az éjjel aggodalmas sápadtsága lógott, vörös csöppek szivárogtak a tengerbe, mint a megváltás vércsöppei. Aztán kisimult a tenger, átlátszóvá lett. Képzelt kertekre mélyülhetett el a pillantás, tarka kagylósorok körül korálfák nyujtogatják rózsaszínű ágaikat, színes cserjék között halak kigyóztak.

A piros fény már megvilágította a fél eget. A hercegnő elgondolja:

- Hol a nap felkél, ott van az az ország, melyet elhagytam. Ez a reggeli szellő onnan jön; sós illatu; és halak, parti iszap, meg talán a kösziklák moszatának, magánosságának illata. Érzem lengését és beláthatatlan kőföldre kell gondolnom; csupa fehér, végnélküli utakra, hol csak poros kaktusz nő meg.

- Ez a levegő szabad ország levegője lehetett volna, - mondja maga elé mélységes komolysággal.

Most szűrös színüvé válik a tenger; később ultramarinná; az örvényes kékből fehér hab csillog; olyan mint titkos izgalmak jele.

- Tegnap este, mikor beszálltam, még nevettem. Most pedig miért nem? Mi történt? A gyermek... Ó, a gyermek csak a jele... valaminek, a mi történni fog. Vajon én vagyok-e aki pár órával ezelőtt, gáláns viseletben, államcsinyt akartam elkövetni? Hol vannak az arcok, amiknek előre örültem? Hol a meredt csodálkozás? Ingereltem a nyomorultakat és örültem aztán, ha gonoszak lettek. Nem is tudom, azért adtam-e ünnepélyeket, hogy a forradalmat kavarjak föl; vagy tán összeesküvés, tróndöntés arra szolgált csak, hogy a társaságom vigabb legyen. A szerencsés és szerencsétlen véletlenek csiklandozó összevisszasága folyton jókedvben tartott. Azoknak az öreg, groteszk embereknek az életébe, a királyi palotába a Szabadság, Egyenlőség, Felvilágosodás, Jólét szavak tüzes csóvaít vetettem. Mintha még mindig Párisban táncoltam volna és új divatot teremtettem volna. Vajjon maradandó lesz-e, vagy tán tragikus?

Elhessegette a rossz gondolatait; mégis szakadatlanul elhagyott világa képeivel foglalkozott. Némán ragyogó szemmel, halavány, alacsonyhomloku fiatal pásztor állt ott a botjára támaszkodva a sötétkék ég alatt; körülötte kecskék és juhok imbolygó nyája; csak maga a pásztor mozdulatlan. Az állatok fejei régi pogány mesékre emlékeztettek. Kemény pizsokkal fedett fiatal nő - akinek idegen rablók kéjvágyát kellett testétől távortartania - kést adott gyermeke kezébe. Sovány kutyán tanította rá, hogyan kell támadni; a kutya a fogait vicsorgatta.

Égő gondolatokkal mormogja a hercegnő:

- Lám; ez büszke, mély értelemmel teli dolog volt. Pedig de rég láttam már! Ugyanolyan szerelemben égtem én is, mint azok ott Benkováciban a néptribun tüzes szavai alatt; ugyanolyan gyűlölet élt bennem is, mint az öregasszonyban, ki a fia koponyáját lóbálta. El tudtam mindezt felejteni? Szép, erős ez a nép!

Hősi időkből visszamaradt oszlopok mellett most itt állnak kecskebőr ruhájukban, foghagyma- és olajültetvények közt. Körülöttük óriási, nagyhasu korsók agyagból; nagy, békés állatok. Hisz maguk is félig állatok, - félig félistenek! Elfeledett arcélek jutottak az emlékezetébe; egyenes, éles orrok; fájdalmas vonású szájak; hosszú fekete fürtök. Ugy tekintett rájuk, mint valamikor, fehérruhás gyermek korában az Assy kastély sziklapartjáról a bárkákra; mikor ismeretlen lények vonultak el előtte köszöntéssel.

- O! Nem árnyékok ezek már, mint akkor! Most már ismerem a hangjukat, a szagukat, a vágyaikat, a vérüket! A sovány, ünnepies alakok, a mint tekintetük az ablakaimra meredt föl. Mozdulataik, miket Pavic beszéde szabadított fel; állati ujjongásaik az ingyen lakomákon. Korlátolt szellemük fenyegető haragja tegnap, ott a kocsim körül! Imádásuk s öldöklő vágyuk; mindegy előttem; mindkettő erős, szép!

Szépségen, erőn fölépíteni a szabadság országát: be szép álom!

Távolról, abból az országból, mely ilyené lehetett volna, álom szállott utána; a szél hozta a hátán; a szél az odaváló part illatát hordja. Utólérte ez a szél; erőszakkal fogta meg. A hercegnő lángolt viharos ölelése alatt; ott egészen egyedül vele a magános bárka szélén; magános fénylő tengeren. A szegény ember barna köpenyege lehullt vonagló válláról. Gyöngyagyglójának ragyogó gömbölyűségéhez simulva, mint a tengeri mélység kincses teremtménye; meztelenül, nedvesen és illatosan feküdt a hercegnő egy isten karjaiban.

* * *

Dagadt szemmel Pavic került elő. Kenyeret meg szalonnát hozott, a hajós megosztotta velük a reggelijét. A vihar habbal koronázta már a hullámokat, zölden, tisztán táncoltak elibük, mint a smaragdsziklák. Estefelé lecsendesült a tenger. Óriási korongként, vad pompával ment le a nap, bibortakaró alatt tűnt el a világ. Lassan lassan árnyékok lepték el, szürke ködalakok, az elégett nap romjain füstfelhők. A sötétségben hazatérő halászbárkákkal találkoztak. Aztán végre partot értek.

- Hol vagyunk? - kérdi a hercegnő.

Pavic megkérdi a morlákot.

- Valamivel lejobb Anconánál, - mondja a morlák bátortalan kézlegyintéssel.

- Kocsi kellene, - folytatja. - Most, este tiz órakor és a városba nem merészkedhetünk.

- Miért ne? - kérdi a hercegnő.

- Fenség, politikai menekültek vagyunk.

Tanácsstalanul álltak a parton. Végre a hajós egy órányira befelé vezette őket a parttól. A hercegnő elvesztette a homokban a táncpőit, Pavic hallgatva huzta újra föl a lábára. Valamelyik falu határában mentek el, ott kálvária ut kápolnáiban szentképek rejtőztek. Ahol a képek elmaradtak, kis nyolcszögletű templom állott, kicsit távolabb magas harangtornyától. Mögötte, hosszú, buja virágzó sor hársfa és gesztenyefa. Pavic és a vezető lassan haladtak keresztül a fason. A leveleken átcsillogott a felkelő hold fénye, a faszor végén fehér házra estek a sugarak.

A hercegnő a templom árnyékából pillantott utánuk. A hatalmas márványpalotában alacsony faajtó volt, fölötte fafaragványu angyalfejecskék, az ajtó félig nyitva volt. A hercegnő belépett. A nyolc belső falfelületen, melyek közül négy kápolnává mélyült, csupa kis angyal figurát pillantott meg. Nehéz kőfüggönyök mögül nyujtogatták előre fejecskéiket, akantuszleveleket hajtottak hátra, meg virágkelyhekből szálltak elő. Átölelve tartották egymást, kis gödrös kezecskéjükkel tapsoltak, pufók arccal nevettek szivalaku kis szájukat kitépték, a szűk kis helyet egészen megtöltötte finom szellemi hangocskájuk. A holdfény cirógatása mosolyt csalt az egyiknek a mézporos arcára, a másiknak kiemelte rövid, dus kis tagjait úgy, hogy titkosan, vigyázva elvált a faltól, kilebbent az éjjel sötétségébe.

A kupola egy nyílásából éles, fehér fénysávok estek alá egy képre: aranyfürtű gyermek képemása volt ez, hosszú barackvirág-szinű köntöst viselt. Balkezét hátrtartotta, két asszony felé, az egyik világossárgába, a másik világoszöldbe volt öltözve. Jobb kezében ezüst ámpolnával világított nekik előre a sötétben rejtőző kerten át. Ugy tetszett a hercegnőnek, hogy ő maga az, ki ennek a karcsu, komoly, még egészen szabad fiúnak viharosan megálmodott birodalmát meg fogja világítani. Álma hatalmába kerítette, az érzés csöndes derüvel töltötte el, az álom sima arcát a fiu viselte.

- De hisz kettőnknek világít, - kérdi magában. - Ki lehet a másik nő?

Mindkét nő vonásai mély sötétségbe borultak.

Halk, óvatos lépésekkel ment ki, végigment a holdsütötte fás uton és egészen a fehér ház elé került. A szürke háttérben a széles, egyemeletes főépület állt, vakító, sik ösvény vitt hozzá. A derékszögben fölmagasodó egyik épületszárny előtt Pavic és a vezető eredménytelenül alkudoztak. Valami káromkodó ember szitkozódott, hogy éjjeli nyugalomból felzavarták, kutyákkal fenyegetőzött, a kutyák ugatása tulharsogta a kiabálását.

Amikor a hercegnő megjelent a színen, egyszerre abbamaradt minden lárma. A ház főépülete és a balszárnya közt lévő háromszögű árnyékból vörösen lángolt föl egy ablak. Kinyitották,

fátyolozott, végtelenül jóságos hangon - a melyért az ember a beszélőnek a kezét szerette volna megérinteni - az asszony szólalt meg:

- Nem jöttek hiába, mindjárt kész a kocsi.

A hercegnő személyesen kiáltott fel köszönetet az ismeretlenek. Vártak, a kocsi körüljárt. A hercegnő és Pavic beszálltak. Az asszony hangja szerencsés utazást kívánt nekik. Elmentek a kis templom előtt, a hercegnő reménnyel telinek, majdnem boldognak érezte magát. Ugy vélte, hogy ez a véletlen földdarabka, aminek nem is ismeri nappali képét és ahová őt az éjjel, a menekülés, a mély megézés hozta, barátokat küld vele kíséretül. Az ezüstámpolás fiu jutott eszébe.

- Előttünk jársz. De ki az a másik?

IV.

Palestrina lakói leszaladtak a régi főutczára, amely összeköti ezt a hegyvároskát Rómával. A kardinálist akarták jó messzire követni a tekintetükkel. Most fogja birtokába venni ezt az egyházkerületet, amelyet az új pápa adományozott neki. Német neve volt a biborosnak, senki se tudta eszében tartani.

Nehezen gördült a fekete kocsi; kertekből, lejtőkről kendők lobogtak feléje, koszorúk köszöntötték. Éljenző nép követte mindenütt, keservesen vitt fölfelé az utja a köves platánfasoron. Mozsárágyuból üdvözlő lövések fogadták, így lépett ki a kocsiból; még egészen fiatal ember volt. Hol a kis biborosi sapkája és a skarlátvörös szalagja a ruhájáról? A hívők csoportja csalódottan hallgatott. No de még lesz tüzijáték, koncert, tombola. Belenyugodtak tehát, hogy a biboros ur helyett csak a vikáriusa jelent meg: monsignor Tamburini.

Elkisérték a szűk, lépcsős utcákon föl a kapucinusokig. Ott fogja tölteni az éjjelt. Másnap reggel - miközben harsogó muzsika kísérte - az apácakolostort látogatta meg. A hüvös udvaron fogadta őt a főnöknő; az arab oszlopokon friss rózsaindák kigyóztak. Miután köszöntötte, kinyitotta előtte a kertajtót s behívta a vikáriust a »vigná«-ba. Az augusztusi ég nehéz kékje alatt keskeny, sziklás utra hullottak a szőlő nehéz indáinak árnyai. Az út végén, hol a fal hirtelen meredekbe vész el, márványasztal állt; egy hölgy ült az asztalnál és a tájékat nézte. Jobbra előtte kék hegykupolák közt a Soracte. Balra szürke sáncalaku felhő, távol a szemhatárba vész el az Albán és a Volszk hegység. Az ormok között fehéren és sejtelmesen csillog a tenger egy parányi darabja. A barna Campagna nyári magányában feküdt előtte, lázas izzásban egész a hegyek végtelenjéig.

A vikárius kíváncsian suttog:

- Ki van itt? Ki ez a hölgy?

- Hiszen ép ő az - mondja a rendfőnöknő - ki miatt idekértem Monsignoret. Valamelyik este megszállt nálunk, nem akar többé elmenni. Mit csináljunk vele?

- Fizet?

- Jól fizet.

- Hogy hívják?

- Olyan nevet mondott, mit maga is elfelejtett később. Esküdnék rá, hogy nem az igazi neve volt.

Monsignore Tamburini mosolygott.

- Regény? Micsoda szerencsénk van, fejedelemasszony. Kap a hölgy leveleket?

- Valamelyik nap a kapuban egy ember kereste Rómából és egy csomó fehérenemüt hozott neki. Átvizsgáltam a csomagot, pénz volt benne, de semmi irás. Nagyon titokzatos dolog az egész, majdnem aggodalmat keltő.

- Majd meglátjuk - mondja öntelten a vikárius. Reverendáját magasra emeli, úgy hogy ibolyaszínű harisnyái láthatóvá lettek. Hosszu lépésekkel szeli át a vignát; köhécsel, krárog. Az idegen nő feléje fordul, fogadja a köszöntését. Ugy tetszik a vikáriusnak, ismeri a nő különös vonásait. Bemutatkozik neki s megkérdi tőle:

- Ugy-e, asszonyom, hetekre elvarázsolta, ittmarasztalta a tájék szépsége?

A hölgy feleli:

- Szép tájék, de én nem azért vagyok itten. Én Assy hercegnő vagyok.

A vikárius megrezzen.

- Szinte eltaláltam! - dadogja. - Hiszen ismeri az ember fenségét az illusztrált ujságokból!

S míg a tekintete rámered, elgondolja: »Hát igaza van a főnöknőnek, a félénk libuskának, kalandokat érünk meg.« Összeszedi magát:

- Milyen különös találkozás! Itt, a világtól távol, kolostorkertben találok a magasszemű hölgyet, a hősnőt, a mártírt, akinek szent dolgokért végigküzdött nagyszerű harcát mindnyájan feszült figyelemmel, lélegzetünket visszafojtva kísértük...!

Érces hangon beszélt, hatalmas keze nekilendült. Alacsony homloka, kettéválasztott haja volt, egyenes orra és rómaiásan erős, kifejtett állkapcsa. Erősen, tömören állott a hercegnő előtt, csak a nehéz pillája alól kémltek kis, mozgékony, sötét szemei a hölgyet. A hercegnő mosolyog.

- Hősnő - talán nem vagyok. Mártír - talán. Mindenesetre nem valami bátor fajta, mert lám, ide bujtam el. De higgye meg, Monsignore, bátorra tesz az unalom. Mielőtt idejött, ép ötször ásitottam, alighogy megpillantottam, már el is volt határozva, hogy megismerkedem önnel.

- Félt... mitől?

- Természetesen. Attól félttem, hogy kiszolgáltatnak.

A vikárius el sem tudta képzelni, hogy mitől fél. Hát azt hiszi, hogy üldözik, keresik? Milyen fölösleges aggodalom! Országában a hatalmasok biztosan örülnek, hogy megszabadultak tőle. Hiszen azóta ott minden majdnem egészen lecsöndesült, és ezt nem tudja? A pap már kinyitotta száját, hogy megmondja, de hallgatott, csak a fejét ingatta. Ha fél, miért vegye el tőle a félelmét? Másnak a félelméből mindig húzhat az ember valami hasznot. Zsirosan, meggyőződéssel teli mondta:

- Értem, fenség.

Gondolkodott; felélénkült.

- Olaszország mostani rablókormányja minden gazságra képes. Ha szülőföldjének zsarnokai azt a kívánságukat hangoztatják Rómában, hogy szeretnék, ha kiszolgáltatnák önt, akkor ez rögtön meg is történnék.

- Gondolja?

- Kétségkívül. Míg egyedül, védtelenül áll, ez mindig lehetséges.

- Ki venne pártfogásába?

- Azt csak az tehetné, illetőleg...

- Nos?

- Az anyaszentegyház.

- Az anyaszentegyház?

A vikárius hagyta, hogy gondolkodjék.

- Miért ne? - jelenti ki végre a hercegnő.

- Bizza ügyét az anyaszentegyházra, fenség! Nagyobb hatalma van a templomnak, semmint hinné. Ami nélküle nem sikerült... talán... talán sikerül az ő segítségével!

A hercegnő nem hallotta meg a tompa célzást.

- Akkor szabadon járhatok-kelhetek Rómában? - kérdi.

- Szabadon, biztosan, erről kezeskedem.

- Akkor hát nem bánom. Csak gyorsan. Monsignore, gyorsan. Láthatja: unatkozom.

- Rögtön, hercegnő. Ma este; az itteni ünnepek befejezése után. A saját kocsimban viszem el fenségedet.

Papos méltósággal bucsuzott. Ottkinn várta a templomi zenekar. Harsonás induló hangjai mellett érkezett a dómba, elvégezte főpapi tisztjét. Este mikor a piactérről az acélkék ég felé röppent az ezernyi rakéta, kocsija megállott a kolostorkapu előtt. A kapu félig nyilt ki, a hercegnő a kocsiba lépett. A bókoló főnöknőnek kezét nyújtotta, az öreg asszony arca elefántcsontfehéren vált ki szárnyas főköttőjének fehér nyugalmából. A csupaszból gót homlokzat kicsiny nyílásai mögül fiatal apácák fáradt szemei kandikáltak elő.

Váratlan kísérelőjével kerülő uton érte el a Campagnát a vikárius. A lovaknak szaladniok kellett, tizenegy órakor este már Róma egyik kapujánál voltak, röviddel azután a Monte Celiora értek. Ott egy prelátus kis háza állott, hirtelen küldték a lakóját a Keletre. A ház teljes berendezésével együtt kiadó volt. A hercegnő ott töltötte az éjjelt. Reggelre kelve, elhatározta, hogy ott is marad.

A római dombok legelhagyatottabbikának lejtőjén állott a házacska, elvadult kis kert mélyén. Előtte egy kövezetlen téren, amit töredező márványtömbök szegélyeztek, napfényben fürdött a Navicella, omladozó régi mohás hajóalaku szökőkút-medence, amely azokról a napokról álmodik, mikor még Trinitárius lovagok sarkantyui csörrentek meg a kövezetten. A házukon a zárt kapu fölött ott van még a rend jelképe, fehér és mór rabszolga, akik a kezét áldólag kiterjesztő Krisztus jobbján és balján imádják a Szabadítót. Csak a homlokzat fala dőlt egész rommá, üresen mered a semmibe. Kevés zaj, lépés tévedt erre. A San Giovanni e Paolo kolostora felől a Dolabella császár diadal kapujának romjai alatt egy-egy szerzetes szandálja csoszogott elő.

A hercegnő fehér kis villájából oldalt egy földöntözött oszlopos folyosó ágazott ki. Onnan - ahol a kertajtót két egymásbafonódó ciprus árnyékozta be - a kilátás egyenesen a Colosseumra és a Fórum romhalmazára nyilt.

Belül a házban a cipősarok vörös kőkockákon kopogott. A szobák sötéten voltak kárpitozva, vagy fehérre voltak meszelve. A butorok forma, berendezés szerint elmélkedésre, imádságra buzdítottak. Valami óvatosság, tompitottság mint láthatatlan pókháló függött az egész ház fölött; mint emlékezés régi könyvekre, fekete, óvatosan libbenő csuhákra, régmúlt tömjén-illatra. A hercegnő Monsieur Henryre gondolt, a csufondáros tanítójára.

- Irok neki, hová kerültem.

Pavicot is értesítette. A morlák nemsokára megjelent, magával hozta San Baccot. A szabadságharcos ünnepiesen köszöntötte a hercegnőt. A felöltője csipőjén össze volt huzva, fölül nyitott volt. Ragyogó szemmel mondta:

- Üdvözlöm, hercegnő, a számkivetésben!

- Köszönöm, marquis - felelte könnyed iróniával a hercegnő a tragikus hanglejtésre.

Pavic is előlép:

- Következményeiben nehéz lépést tett fenséged, mikor anélkül, hogy a barátai tanácsát kikérné, elhagyta biztos menedékhelyét.

Assy hercegnő vállat vont.

- Kedves doktor, talán azt hitte, hogy a kolostorban fogom bevégezni az életem?

- Azt reméltük, hogy egy ideig még türelmes lesz. Hiszen dolgoztak önért.

- Dolgoztunk önért - ismételte San Bacco.

- Rendben van - felelt a hercegnő. - Hát dolgozzunk együtt. Mellesleg pedig érezzük is jól magunkat. Olyan bolondul vig benyomást tesz rám Róma.

Az ablakon át a szomorú tájra mutat. Pavic a kezét tördeli.

- Könyörgöm, hercegnő, ki ne tegye innen a lábát! Mihelyt észreveszik, rögtön elfogják!

- Elfognak! Ó! Nem tudják még uraim, micsoda hatalmas pártfogóm akadt!

- Pártfo-gó? - kérdi Pavic csalódottan.

- Legszentebb anyánk, a Szentegyház, a pártfogóm!

Mosolygott, keresztet vetett. Pavic gyorsan utánozta mozdulatát; gondolatban bocsánatot kért a hercegnő bűnéért, csufolódásáért.

- Nos, hallgat?

San Bacco izgatottan járt-kelt a szobában.

- Szeretem a szentegyházat, mint keresztény, mint demokrata, mint nemesember. De ahol az egyház kezd cselekedni, ott véget ér a katona ténykedése. Ahogy én nézem a dolgokat hercegnő, a lelkész csak a haldokló hős ágyánál jelenik meg.

- Marquis, teljesen igaza van, csak valami csekélységgel nem számol. Én nem vagyok hős.

Elébe áll, a szemébe tekint:

- Tulbecsül, kedvesem, gyöngé vagyok. Gyöngévé tett az unalom. Erős, ügyes pap került az utamba; gróf Burnsheim biborosnak a vikáriusa; őt követtem ide. Mit akar, marquis, még csak huszonöt éves vagyok! Nem lehet tőlem túlsokat kívánni. Vannak Rómában barátaim, majd megvigasztalnak a szerencsétlenségemben. Monsignore Tamburini azt meséli, hogy Laetitia nagyhercegnő is itt van. Ismerem Páris óta: fel is fogom keresni. Csak nem gondolja, hogy az októberi rókavadászatokat nélkülem tartják meg majd?

San Bacco a fejét rázta.

- Frivolnak mutatja magát, hercegnő! A könnyüvéru mulatozások közepett Zarában történelmi nagyságnak maradt meg... történelmi nagyság! Most, gonosz sors terhe alatt a felületességgel kacérkodik. Szereti a bizarrt, hercegnő; s jól is illik ez önhöz.

- De önhöz sehogyse illik a szellemeskedés. Inkább legyen jó.

A kezét nyújtja.

- Egész csomó bevásárolni valóm akadt. Látja, milyen üres itt minden. Jőjjön, kíséren el. Ugye ajándékoz nekem pár órácskát?

San Bacco morog:

- Pár órácskát? Hiszen egészen az öné vagyok.

Az ujjai fölé hajlik. Kis, vörös szakállá remeg.

Mögöttük megtörten Pavic állt, valami keserű érzés van a nyelvén. A hercegnő megfordul:

- Hát ön, doktor ur. Kibékült velem?

Pavic dadog:

- Hát nem vagyok a szolgája mindenben? Bármilyen is történik hercegnő. Bizony én másképp gondoltam az egészet. Ön veszedelemben volt, félt; én a mellemmel akartam megvédeni.

S mert a hercegnő elhuzta a száját, egészen belezavarodott:

- Igaz; féltém én saját magam is. Szóval, most erősebb kezek védelmezik. Én mint egyszerű szláv szív, mindig hü fia voltam a szentegyháznak...

- No akkor minden rendben van. Hallom a biboros kocsiját. Menjünk.

Fölteszi a kalapját.

- Nem sokat ér a komorna, akit küldtek nekem. Csak olyan számkivetésbeli komorna.

San Bacco valamennyi szobát átkutatja a hercegnő napernyője után. Aztán kocsiába szállnak. Valamelyik bolt előtt, hol a hölgyre várnak, a garibaldista megszólítja a néptribunt.

- Bámulom ezt az asszonyt, csalódtam benne. Eljöttem, azt hittem, észszerűséget kell majd neki prédikálnom. Hiszen el lehetett volna keseredve, nem igaz? vagy lehetett volna gyerekesen tanácstalan, felháborodott. De semmi, mókázik. Annak az embernek az erőteljes könnyedsége van benne, ki biztos a dolgában. Hatalmas asszony ez!

Pavic feleletet mormog:

- Nagy, hatalmas, hm - nem mondom, hogy nem. Van passzív nagyság is. Vannak, akik vigan halnak meg. Például az az arisztokrata, ki guillotine alá ment, mert valami szerelmi kaland megakadályozta benne, hogy idejekorán átlépje a határt, én nevetséges alaknak tartom ezt az arisztokratát, már csak azért is, mert céltalan a léte.

- Uram! Elfeledi, kihez beszél!

San Bacco büszkén kiegyenesedik. De Pavic nyugodtan felel:

- Ön, márki ur, kit nagyrabecsülök, a szabadság embere.

S a kételkedő ember, San Bacco, nem tud mit felelni. A másik tovább beszél:

- De az, akinek életén nagy dolgok mulnak értékes ember, az nem halhat meg valami kémia kedvéért, ha mégolyan csengő neve is van annak. Én, ki sokat jelentek népem szemében, azt nézzem, mint folyik a vér a barrikádon? Nyársaltassam fel magam valamelyik paraszt helyett?

San Bacco nem érti meg, hallgat; Pavic némán rájja bele magát gondolataiba. Mert ez a gondolat emészti éjjel, nappal. Alig tér magához álmából, máris vitázik magában, előadja a hercegnőnek az okokat, mintha a hercegnő előtte állana. Hogy miért nem tette, hogy miért ostoba az az áldozat, melyet tőle kivánt, miért vészthozó. Ilyenkor felül ágyában s olyan bátorsággal beszél, melyet sose tud kifejtetni a hercegnő valóságos jelenlétében, hangosan érvel, gesztikulál, ha egyedül van, végezetül egész elkeseredetten harcol. Szemére veti neki valamennyi fegyverét, hontalanságát, letört életét; gyermeke halálát. Tulságos izgalmában sokszor úgy rémlik előtte, mintha a hercegnő nem is őt, hanem a gyermekét követelte volna áldozatul.

- S ennyi áldozat után...!

Sose fejezte be ezt a gondolatát, de az érzése meggyőzte arról, hogy a hercegnőtől ennyi áldozat után elvárhatta volna, hogy odaadja magát neki. Pedig jól tudja: a hercegnő azt soha többé meg nem teszi! Olyan órában, mikor azt tehetett volna a tanácstalan nővel, a mit akart, a szürke kővárosba hozta el, a kolostorba. Tulozta a veszélyt a hercegnő előtt és saját maga előtt is. Azt akarta, hogy a magány, kijózanodás és a félelem kezdje ki a hercegnő lelkét; legyen alázatos, engedelmes, érző nő. Most megint kicsuszott a kezéből, tarka madár, magasan ül a feje fölött könnyű gallyon, tarthatatlan szabadsággal, büszkeséggel csicsereg odafenn. Pavic

kétségbeesik. Mit kezdjen most már, hogy kitörölje a hercegnő emlékezetéből azt az órát, a mikor nem halt meg a kedvéért. Ide-oda ténfereg, kutat.

Amint a vásárlásait befejezte, a hercegnő odavetette neki:

- Holnap este a kardinálisnál. Meginvitálom önöket oda, uraim.

* * *

A meghatározott időben a Lungarában találkoztak, ez csöndes, palotasoros utca a Tiberis tulsó partján. Már együtt haladtak fel a biboros házának széles, lapos lépcsőin. Előttük feketébe öltözött szolga, áhítatosan leszegett fejjel, karos gyertyatartót hord, egész sereg zárt ablaktáblájú termen haladnak keresztül. A gyertya fénye foltokkal világítja meg a sötétet, rávilágít egy darab mennyezeti festményre: nagy hideg testek, kiszámított mozdulatok, merev tartás, üres pompában merevednek meg a gazdag redők. Egymástól távol álló székeken halavány arany csillan meg, brokát rongyok szakadtak le róluk. Aztán néhány kisebb helyiség nyílik meg a látogatók előtt, ezek tele vannak üvegszekrényekkel és a szekrényekben kitömött madarak nyújtják, csavarják a nyakukat, a szárnyukat széttárják, a csőrüket nyitogatják, a félhomályban különös alakokká dagadnak. A könyvtárteremben fiatal szerzetes áll fel könyve mellől, meghajol és visszaül a munkájához.

Végre elérkeznek a háziur kistermébe. San Baccot ismerte a főpap, ő mutatta be aztán Pavicot, végül valamennyiöket a négy hölgynek, kik Assy hercegnő körül ültek. Egyikük nagyon kövér, rendkívül élénk agg nő. Cucuru hercegnő, meg két szép szőke leánya és aztán Contessa Blà, aki még fiatal asszony. Monsignor Tamburini, mint valami kötelességtudó adjutáns, kardinálisának háta mögött maradt. Burnsheimb gróf kicsi, gyöngéd alak, fekete, vörösszegélyű öltönyben, kis piros sapkája ritka, fehér haján ül. Magas vörös bőrszéken ül. Sovány, fehér keze simán, élettelenül fekszik íróasztalának sárga márványtömbén. Könyvek mögül római ámpolna ágaskodik az íróasztalon. Alulról világítja be a kardinális ravasz, finom mosolyát. Keskeny, halavány arcát a hölgyek felé fordítja, egyiket a másik után megnézi és végül halk, hűvös hangon meghívja vendégeit a galériába.

Tamburini szinfalszerű ajtót tol félre a falban. A széles, hosszú terembe érnek, mely három üvegajtójával a kertre tekint. A kert itt az első emelet magasságában terült el szűk, kimért térségével, amely a Janiculus domb oldalán volt. A taxus-falakon még némi aranypor imbolyog, amit a leáldozó nap utolsó csillogásaként hagyott a kertben. A fák négyszögben fognak körül két háromszögű medencét, amelynek alacsony párkányán két triton és két faun civódott.

A terem mindkét végén zárt nagy ajtó, zöld márványból való függönyök tömege árnyékolja be mindkettőt. A hatalmas lendületű köhullámok közül két fehér, meztelen alak tűnik szembe: emitt fiu, amott leány. Mosolyognak, egyik ujjukat szájukra illesztik. A terem egész hossza választja el őket egymástól; félénken lépnek előre, mintha egymásfelé akarnának indulni a tükörfényű mozaikpadlón, amelyen rózsák közt kék pávák terjesztették ki arany legyezőalaku farkukat. A fiu és leány helyett Cucuru hercegnő sántikált végig a mozaikon. Mihelyt talpraállott, meglepő látvánnyá vált. Béna térdei türelmetlenné tették, valahogy azon volt, hogy megelőzze őket, lóbázta a karját és szenvedélyesen koppantott a mankójával. Úgy hajolt le, hogy hájtömegének terhe alatt majdnem összeroskadt és hátának alsó része magasabbra került a vállánál, Emiatt a ruhája hátul felhuzódott és mutatta az aggnő dagadt lábát. Arcéle egyiptomi volt, lapos orra szinte szorosán odatapadt felsőajkához, olyan pillantása volt, mint az aggódó ragadozó madárnak, aki fél, hogy elmulasztja majd a zsákmányát. Mögötte maradt a társaságnak és mohó hivatkozó hangon hol azt kiáltotta »Lilian!«, hol meg »Vinon!« de ha a leányai segíteni akartak neki, dühösen védekezett ellenök.

Vérvörösen, lélekzetnélkül hullt végre valamelyik karosszékbe a nyitott kertajtó mellett. A biboros sajátkezüleg huzott melléje széket a hercegnő számára. Cucuru hercegnő felkiáltott:

- Csak foglalja el a helyét bátran, hercegnő. Kegyed gyöngéd, hüvösségre van szüksége. Én: énnekem egyáltalán nincs levegőre szükségem; hogy énbennem micsoda egészség van; micsoda erő! Hatvannégyéves vagyok, tudja-e? hatvannégy éves, leszek száz is. Az Ő segítségével!

Felfelé kacsint; keresztet vet magára s valami érthetlent mormol.

- Bizony Antal - fordul még hangosabban a kardinális felé - természetesen ti örültök neki, hogy ez itt a házatokban van!

Botjának szarukampójával erőteljesen a hercegnő karjára ütött. A kardinális is megszólalt. Assy hercegnőhöz fordult:

- Élvezze esténk szépségét, kedves leányom; itt a Janiculuson nagyon elviselhető; ha lehetséges, vigasztalódjék a számkivetés keserűségén!

- Papperlapapp! - szól közbe Cucuru hercegné - ugyan miket beszél száműzetésről, barátom! Fiatal az asszony, cselekedhet, élhet, élhet, élhet! Van neki pénze, azt sem tudja, mennyi, és a pénz a földolog, Antal barátom!

Monsignore Tamburini zsiros »Úgy van«-nal erősíti meg a hercegnő szavait. Contessa Blà megkérdi:

- Fenség, nehezen viseli el a balsorsát?

- Nem tudom - feleli mosolyogva a hercegnő - eddig még nem vizsgáltam meg magam tüzetesen. Pillanatnyilag mindegy nekem, olyan frissen illatozik a kert!

Blà grófnő biccentett; hallgatott. Most Pavic szólalt meg, kit eddig nem hallottak még. Fejébe szállt hirtelen az alattomos bosszu érzése; ez az érzés mostanság sokszor üzte el benne azt a másikat, hogy Assy hercegnő lába előtt heverjen. Homloka piros, szenvedélyesen beszél; kerüli a hercegnő tekintetét.

- Gonosz hir; nem tudom, mint tartsam tovább vissza. A dalmáciai Assy-birtokokat az a veszély fenyegeti, hogy el fogják őket kobozni. Az állam akarja őket lefoglalni. Talán már meg is történt.

Nyugodtan kérdi a kardinális:

- Előre tudja?

- Itt a bizalmi emberem levele.

Visszalép; bosszuérzése ki van elégítve, mégis fájdalmak hasogatják.

A kardinális elolvassa a levelet, aztán a hercegnőnek nyújtja át. Majd Cucuru hercegnő kap utána. Megvizsgálja, mihelyt valódinak látja, nevetésbe tör ki. A botjával erősíti a lármáját; minduntalan a padozathoz koppantja. Aztán vizesek lesznek az öreg hölgy szemei; köhögési rohama már csak gyöngye hörgést enged meg neki. Monsignor Tamburini oldalt nézi végig a hercegnőt, gyanusan, felháborodottan, mint valami fizetésképtelenné vált vevőt. A hercegnő hirtelen megszólal:

- Az állam elkobozza uradalmaimat? Vagyis Miklós veszi el tőlem őket, ugy-e, azt jelenti ez?

Pavic sötéten felel:

- Azt.

- Ó... Miklós... Friderika... meg... Phili...

A hercegnő tekintete maga elé mered. Legmélyebb csodálkozását kelti fel az, amit hall. Semmikép sincs az az érzése, mintha szerencsétlenség érte volna; mintha csapás volna ez; anélkül, hogy a következményeire gondolna, csak a megtörtént dolgot látja. Miklós király atyai elégedetlenségében írta alá a rendeletet. Hegyesen, határozottan állt mellette Friderika, Fülöpke egészen le volt forrázva. Szegények, hogy megsemmisítsék ellenfelüket, nem tudtak egyebet kitalálni, mint hogy ellopják a pénzét. Még Rustschuk is! Hirtelen egészen közéről, a füle mellett hallja, mint suttog contessa Blà:

- Ugy-e, fenség? Valami groteszkség van ebben a dologban?

- Csakugyan... Honnan tudja?

Meglepetve pillant rá:

- Magam is így érzem. De honnan tudja ezt ön?

- A dalmát uralkodó család képmásaiból. Van bennük valami olyan szigoruan... hogy is mondjam csak... olyan szigoruan polgárias. Rendkívül erényesek lehetnek s bizonytalannal nem szívesen teszik azt, amit önnek tesznek, fenség. Miklós királyt hogyan is haragíthatta meg annyira, hercegnő, hiszen olyan tiszteletreméltó férfi.

- Tiszteletreméltó férfi; ez az igazi szó - mondja vonagló arccal a hercegnő. Mindkét fiatal nő egyszerre kezd kacagni. Akaratlanul kezét nyujtanak. Blà grófnő mormog: »Természetes, hiszen nyárspolgárok«... Alacsony taburettjét közelebb húzza a hercegnőhöz. Majdnem a lába elé ül.

A hír miatt hatalmasan felizgulva, méri keresztül-kasul a termet San Bacco. Karját lóbálja, erjedő magánbeszédéből itt-ott kihallik egy-egy szó. Végre egészen kifakad. A nyomorult zsarnokok elvetemültségének nem elég a nép lenyügzése, igábahajtása, már régi, hatalmas fajokat merészelnék megtámadni!

- Ezeréves családi birtok! kinek van joga ahhoz, hogy elvitassa! Nincs olyan állam, nincs olyan király... egyedül az Isten!

S a forradalmár, ki tengeren innen, tengeren túl harcolt már minden emberi jogért, gyilkos tekintettel méri végig a hallgatóságát.

- Ilyen jöttment uralkodó! batyuval a hátán érkezett meg az országba! Még csak nem is hódító! De majd megsemmisítem én! Én ki tudom mutatni, mennyivel fiatalabbak a Koburgok, mint az Assyak! Arról aztán tudni fognak a lapok is!

Hevessége Pavicot elmúlt boldog napokra emlékezteti. Ugy rémlett, megint mindenfelől egybefut a nép; lihegve veszi körül; már szinte érzi is lába alatt valami boroshordó deszkáit. Szeme ragyogni kezd, keze remeg, aztán beszél. Nagy beszédeinek egyikét mondja el, senkise volt rá elkészülve. A hölgyek megijedtek; a kardinális hanyagul pillant az új embertípusra, átmenetileg monsignore Tamburini elveszti felsőbbeséges ítélőképességét, megakasztja őt az ilyen áradat hevessége, azon igyekszik, hogy tisztábjöjjön vele, mennyit ér ez a beszéd bizonyos körülmények között.

A hercegnő nem figyelt oda, tulsokszor volt ott a próbákon. Lassan új ismerőseinek arcát kezdte vizsgálgatni. Blà grófnő szkeptikusan tanulmányozta a szónok arcjátékát, olyan benyomást tett, mint sorsokat elkerülő elegáns asszony, finom, jóságos teremtés. Asszonyiságának szép vonásai szellemet is tükröztek. A sötétszöke Cucuru Vinon a zsebkendőjébe kuncogott bele. Piszte orra, gödröcskés arca van, öntudatos gyermek, nyilvánvalóan semmi baja sincs a világon. De a testvére olyan volt mintha mindenben túl volna már s teljesen letörve érkezett volna vissza. Lilian haja sötétvörös, benne ibolyaszínű árnyak. Halvány tekintetét lesüti, elől az orra pirosodni kezd, a keze betegen, vigasztalanul az ölében. Az idegen előtt olybá tűnik a

leány, hogy már szinte fehér és hideg a benne meghalt sok fájdalomtól, ezek mint hullák, elfeledve fekszenek keblében. - Hagyta, hogy mások annyit lássanak meg belőle, amennyit tudnak. Nem volt olyan fontos társaság, ahol bármit is eltitkolt volna.

A hölgyek és Tamburini meg San Bacco háta mögött, a terem hosszú falán, mint erkélyeken figyeltek a régi képek, Pavic hálátlan hallgatói. Homlokába és halántékára fésült hajjal valami ábrándos fiatal ur egymáshoz nem hasonló, gyöngéd szempárral tekint ki magasan redőzött kemény gallérjából. Egy szép, előkelő gyermek az asztal fölött, hol zsebórája hevert, szappanbuborékot ereget. A papagálya rikácsolva repül, a kutyuskája ugrál feléje. Szinte látszott, hogy a papagály rikácsolva fog repülni és a kutyus ugrálni fog akkor is, ha a gyermek órája rég megállt, ha tizéves korának szinpompás habja már rég hamu lett. Mellette halálosan komor szépségű, hullámos, csattos haju és lebegő fátylu hölgy, szita van a kezében. Remek, hegyes ujja a szitára úgy mutat, mintha az életét jelképezné, melyben hiábavaló volt minden, feneketlen minden. A keskeny szüz mellette, Judith, gemmákkal koronázott hajhullámai alatt sápadt arcát magasra emeli nem pillant le soha erős kezére, melyben kard csillogott és Holofernesz feje elvérzett.

Pavic görcsösen igyekszik azon, hogy abba a csalódásba ringassa magát, mintha csodálók vennék körül. De lassan-lassan elapad a beszéde az általános közömbösségben. Dadog, nedves homlokához kap és elhallgat, megszégyenülten és szerencsétlenül. Az öreg Cucuru hercegnő az egész idő alatt tátott szájjal bámult rá. Mihelyt csönd lett, az öreg hercegnő összeharapta a fogait és egyébről beszélt.

Két borotvált, békességes ajku szolga frissítőket osztogatott szét. A hercegnő és Blà grófnő cédrusfagylaltot ettek. A kardinális darabka cukrot tett a jeges vizébe, San Bacco és Pavic rumot töltöttek a vizbe, Cucuru asszony csak tisztán itta a rumot. Vinon leánya vaniliát szopogatott. Monsignor Tamburini narancsitalt készített, a gyümölcs nedve lefolyt az ujjain, a szomorú Liliannak nyújtotta az italt. A leány hanyagul nyult érte, a monsignore visszahuzta a poharat és eltorzult szájjal, valami pajkos és zabolátlan kedvességgel mondta:

- Csakhogy előbb barátságos arcot kell ám vágni!

A lány hátat fordított neki, de a tekintete az anyjával találkozott, erre összerezzent. Visszafordult Tamburini felé, rámosolyog, mint olyanvalaki, ki még arra is képes s tölt, mintha a méregpohár felhörpintésére határozta volna el magát. Egyszerre hajtja föl az italt.

Cucuru hercegné egy tányér marmeládot rakott ki magának. Rákiált az inasra; »La bouche!« Váratlan ruccanással olyan mélyen fordult oldalt, mintha a fejét akarná a széke alá dugni; egy reccsenéssel kiszedi a hamis fogsorát és az edénybe helyezi, amit az inas tart eléje.

- Nektek ahoz kell a fogatok, hogy egyetek, nekem csak a beszédhez kell. Rágni az inyemmel szoktam!

Hirtelen tompává és végtelenül aggá változott hangon üvölti ezt ki a terembe, melynek nemes formáit finom beszédű, óvatos járású emberei a szellemnek alkották.

A kardinális régi pénzekkel, káméákkal mulattatja a hercegnőt. Kis szekrényeket hozat elő; megmutatja a saját gyűjteményének egy részét.

- Sohse tudtam megtudni, hogy például ez itt honnét származik. Szőlőfűrt van az egyik oldalán, a másikon Jota és Sigma görög betük alatt amphora van.

A hercegnő meglepetve kiált fel:

- Hisz ezt ismerem! Lissáról való, a szép kis szigetemről! Majd irok a püspöknek; megengedi eminenciád, hogy többet is ajánljak fel belőlük?

- Hát teheti még? - kérdi Cucuru hercegné. - Hiszen elvették az uradalmait.

- Igaza van, nem is gondoltam már rá.

Össze kellett szednie magát.

- No hát majd szivességből is elküldi a püspök - véli mosolyogva.

- Dehogy, dehogy. Hagyja inkább.

Az aggnő elégedetlen volt. Megint vissza tette a fogsorát, most gagyogás nélkül szólt:

- Antal barátunk tulsokat foglalkozik ilyen ostobaságokkal, ne erősítse még benne! Csak arra van gondja, hogy szórja a pénzét és nem marad semmije életteljes vállalkozásokhoz, a miktől a családja meggazdagodnék. Ha pénzünk van, akkor kötelezettségeink is vannak!

A biboros halkán közbeveti:

- Mindent a maga idejében, kedves barátnőm!

Nem törődött tovább az öreg hölgygyel, ki monsignore Tamburininál igyekezett nézetének érvényt szerezni. A biboros valamelyik metszett kőre lehelt és gyöngéd ujjal törülte le. Az öregasszony gunyosan sikitott:

- Hogy tisztogatja! De milyen szerelmes abba a cifraságba! Antal barátunk, maga mindig is csak nőcske volt!

Tamburini megint Cucuru Liliannal foglalkozott:

- Ugyan énekeljen valamit! - és az édes nyálka alatt, mibe felszólítását rejtette, valami durva hangzott; mint urnak, birtokosnak a fenyegetése. A lány megfordult, anélkül, hogy rápillantana. Az anyja élesen rászólt:

- Nem hallod, Lilian? Arra kérnek, hogy énekelj. Mire valók a drága énekleckék?

A lány tehetetlenül pillantott a hercegnőre. Assy hercegnő megkérdi:

- Megteszi ezt az örömet nekem, Lilian hercegnő?

Lilian rögtön fölemelkedett és lassan ment a terem vége felé. Ott megállott és énekelt valamit. Alakját homályosan lehetett csak látni. A hangja aggodalmas volt, mintha árnyék feküdne rajta. A márványfiu csillogó alakja mögötte egyik ujját az ajkára illeszti. Tapsoltak; erre fáradtan visszajött anélkül, hogy a felmelegedés valamely jele volna rajta.

Éjfél felé járt az idő, Assy hercegnő utrakészült. A biboros kocsiját kellett igénybevennie; mikor panaszkodott, hogy milyen hosszú lesz az ut, contessa Blà felajánlotta, hogy elkiséri.

A két nő keresztülhajtatott a Lungarán. A Borgo végén a háttérből pár oszlop emelkedett Szent Péter kolonnádjából. Az osteriák előtt széllámpások mellett ült a nép, bort ivott. Egyesek hangosan »morrá«-t játszottak.

- Szegény Lilian olyan, mint valami áldozat, kit nem lehet megmenteni - jegyzi meg a hercegnő. Blà grófnő megmagyarázza:

- Az anyja politikájának áldozata. Cucuru hercegné elvesztette a vagyonát. Nagyon erős üzleti érzeke van és a leányai jövőjére állít ki váltókat; de nagyon magas összegű váltók lehetnek; alighanem felkopik tőlük majd az álla. Sose hallott az elhalt Cucuru hercegről?

- De. Állítólag színésznőkre költötte el a vagyonát.

- Igazságtalanok vele szemben az emberek; époly szívesen adta a pénzét színészeknek is. Heves imádója volt a deszkáknak; akárhol, Nápolyban, vagy az egész királyságban küzdött is hasonló intézmény zavarokkal, mindig segített rajta. Későbbi éveiben ő maga is utazott már egy társulattal. Minden este ott ült a nézőtéren frakkban és fekete parókában mereven és

nagyon komolyan, olcsó, közönséges csőcselék közepett. Végezetül odaállott a szinpadra és meghajolt. Thália gyermekei voltak az ő gyermekei is, azokat háziasította ki, azoknak adott kelengyét, azoknak egyengette a féltékenységi bajait és hallgatta ki szerelmi vallomásait. A családjának már az ő életében se volt semmije. A hercegnő negyven év óta Burnsheim kardinális szeretője.

- Még mindig? - kérdi egészen ijedten a hercegnő.

- Nyugodjék meg, fenség; hallotta, mit mondott a biboros: Mindent a maga idejében. Most már nem az anya dolga, hogy gondoskodjék az övéiről, most már ez a Lilian kötelessége.

- Ugyanolyan módon?

- Még rosszabbul, azt hiszem. Mert finom érzékkel született nő még végső szükségben is ágaskodik eféle Tamburini ellen.

Mögöttük elmaradt az Angyalvár és az Angyalhid, már a Corso Vittorio Emmanuelen szaladt a kocsí. A dacos cézári sir és az épülő utca romjai között lobogó ruhában táncoltak a kései, testi örömöknek élő géniuszok. Az új épületek éles árnyékából gyanus alakok kusztak elő, soványan, lustán kerültek ki a holdfényre. Lány, gonosztevő kezüket ásitva nyújtották az utcai lányoknak, kik kalap nélkül, nyitott mellkendővel, himbálódzva, ringatózva kerültek elébük.

- Igazán... Tamburini? - ismétli a hercegnő. Megvan benne a pap külső modora, mit a sekrestyében tanult meg. Otthon közönséges, durva lehet.

- Parasztnak a fia, olyan paraszté, kibenne van a paraszt valamennyi tulajdonsága. Legerősebb vonása a fősvénység. Szegény Lilian még csak jól sem lakhatik a vétkeiből.

- S minek ez a barbárság, mire?

- Három évvel ezelőtt Maffa herceget szerette Lilian. Nem mondom, hogy nem szereti még most is. A férfinak pénz kellett. Egy ideig büszke kacérsággal vezette őt a lány, de a herceg eljegyzésének hírére elvesztette a fejét és írásban felajánlotta magát neki. Ezt a levelet úgy mutogatták körben a herceg klubjában. Az öreg Cucuruné, hogy megmentse annyit a lánya fiatalságából, amennyi még menthető, Tamburinihez vezette Liliant.

- Egyszerű kis paphoz! Milyen szerény igényű.

- Monsignore Burnsheim is csak kis papocska volt akkor, mikor a hercegnő meghallgatta. Azóta kardinális lett belőle. Az anya azt reméli, majd a lányát is követi a bibor az ő monsignoreja ágyába. Mit akar? Ilyesmiben hinni szoktak. Külömben is szerencsétlenül járt lányok részére a monsignore ágya valóságos tisztítófürdő. Nem tudom, hercegnő, ismeri-e a jámbor embereknek ezt a hitét?

- Örülök ennek a hitnek, ha jól tesz szegény Liliannak.

- Ó, sokan máris úgy tekintik, mintha feloldották volna ballépése alól; egy idő múlva rangjához méltón férjhez is mehetne, ha...

- Ha nem volna olyan szomorú; szegény szomorú Lilian hercegnő.

- Nemcsak szomorú. Szerencsétlenségére úgy látszik, sulyt helyez az emberi méltóságára. Szinte attól félek, hogy belsőleg fel van háborodva!

- Legalább tudja, hogy miért. És a kardinális? Túrte, hogy mindez így legyen?

Befordult a kocsí; ott voltak Gesu templománál. A Corso felől hazatértek a színházlátogatók csoportjai. Suhogó asszonyok hajtották közel kifestett arcukat divatficsurok bajuszához a ragyogó kávéházak asztalai mellett. A járda kacagása, zümmögése, a pénz és kristályok

csörgése, ujságáros és viaszgyufát árusító öregek és gyerekek kiáltásai közé új hang vegyült, egy zenekaré, mintha új éjjeli madár társult volna a többihez.

- A kardinális - folytatja Blà grófnő - igazán »nőcske« volt mindig, ahogy a barátnője mondja. A két ember duettjében mindig Cucuru hercegné volt a férfihang. Most már vége; a férfi kihuzta magát ennek az erős hangnak erőszakossága alól. Régi, drága ócskaságok iránt való szeretete egyedül tette képessé rá. Most élvezi függetlenségét és a gyöngék macacosságával most már annyit se ád az öregasszonynak, amennyit tisztesség szerint adnia kellene.

- Közönséges egoista?

- Nem közönséges; finom egoista, ki bizonyos körülmények között még arra is képes volna, hogy jót tegyen; csupa kíváncsiságból és anélkül, hogy hinne a jóban. Ha asszonyos kíváncsiságát csiklandozza az ember, még arra is rávanná, hogy résztvegyen a népek felszabadító harcában!

- De a szabadságot szereti?

- Soha. Olyan mindegy az előtte, mint az, hogy lesznek-e még husz év múlva egyházfejedelmek. Elég neki, hogy ő az.

- Egész félősen hideg ez az ur. Nem tartozik a cseh Burnsheimbekhez?

- Sarkantyupengető és istállóillatu elődei voltak, akik elől el kellett bujnia a gyöngédségével, szellemével. El tudom képzelni, sokat képmutatóskodott mint ifju, félénk lett és betegesen önző. Csak azért vette fel a papi ruhát, mert abban a környezetben olyan lény, mint ő, csak ilyen módon nyerhetett elismerést. Az új pápa igen jó szívvvel van hozzá, segitenek egymásnak latin ódák szerkesztésében, mik a süketséget dicsőítik, vagy episztolákat írnak a radichiosaláta készítése módjáról. Vette észre, hercegnő, hogyan pillant az érmeire, drágaköveire? Mély, nyugtalan szerelemmel, nem? szinte irigyen.

- Irigyen?

- Mert túl fogják élni.

Kis szünet után halkán teszi hozzá:

- Végre is valamennyiünk között, kik ma este együtt voltunk, ő az egyetlen, kit boldognak nevezhetünk.

- Elfelejtí Vinon Cucurut - véli a hercegnő.

- Ó Vinon, lányka, sejtelem nélkül való, büszke. Asztalnál a penzióban, hol hat lira a napi fizetnivaló s hol a hercegi család a reklám miatt csak öt liráért lakhatik, Vinon a németeken mulat.

- De San Bacco?

- Egész boldognak San Bacco valószínűleg csak a parlamenti szónoklatok, viták idején mondható; jut is neki évenként kettő-három. Beszédes lelkesedése, mit jól ismer, hercegnő, csak pótolja nála a verekedésért vagy szurásért való lelkesedését. Bár szereti a magasröptü eszméket és hisz is bennük, mert keresztény és lovag, de kell, hogy igazolják a cselekedeteit is, a mik pedig... hogy is mondjam csak... hiányt szenvednek polgári szolidság szempontjából.

- San Bacco, szegény. Hogy is él meg tulajdonképen?

- Szabadságból él és hazafiságból. Miután vagyonát a hazának ajánlotta föl, minden hazafit adósának tekint. Évek óta a Hotel Romában lakik; ebédnél mindig egész csomó képviselő lebzsel körülötte, ujságírók, kíváncsiak és olyan emberek, kiknek szükségük van rá, hogy hazaszereteteikre az öreg harcos barátsága vessen fényt. Egyetlenegyszer merészelt csak a

fogadós számlát küldeni neki. San Bacco magához hivatja. - »Ez nekem szól?« - kérdi barázdás homlokkal. - »Micsoda? pénzt akar tőlem... éntőlem? Kérek én pénzt magától azért, hogy naponkint egész csomó ember nyeli le a rossz főztjét csak az én kedvemért?« Haragtól pirosan távozott, csak öt lirát hagyott ott a pincérnek.

Nevetés nélkül mondja a hercegnő:

- A becsületessége az elveitől, nézeteitől függ, nem a cselekedeteitől. Némely embernek van ilyen előjoga.

- Némelyeknek... kik nem polgárok - mondja Blà grófnő.

Fénytelenül alszik minden a Fórum körül; minden csendes. Régmúlt idők messze elválasztják ezeket a köveket a derék, becsületes néptől, mely bor és morra-játék mellett él, a megbélyegzett emberektől, kik az új építkezések körül sompolyognak és a kávéházak sápadt élvezőitől is. Árnyékos templomi lépcsők mentén itt-ott karcsu, holdfényes oszlop suhan el közvetlenül a nők kocsjának ablaka mellett. A Colosseum sötéten meredő fala mellett, a Konstantin íve alatt mély visszhangot vernek föl a lovak patái; a visszhang olyan tompa, mintha régmúlt echo kései maradéka volna. Aztán kolostorok fekete falai és ciprusok között emelkedik az ut fel a Mons Caeliusra. A hercegnő mélyebben dől hátra az ülésében.

- Hát ön? Mindaz, amit öntől hallok, nyílt, bizalmas hang, mint ahogy sajátmagához beszél az ember. De hogyan, mit gondoljak önről? Ön kicsoda, contessa?

- Nem vagyok contessa. Francia volt az apám, zuávok kapitánya. Még a halála után is az ő régi hűtlenségeit szenvedte keresztül az anyám. Az anyám pedig gyöngye volt és szeszélyes, én a szeszélyeit szinte beteges szolgálatkészséggel viseltem el. Alighogy meghalt, sorvadásos angol emberhez mentem feleségül, különben hiányzott volna a közelemből a fájdalom, amit csillapíthatok.

- Olyan szívesen szenved másokért?

- Szerencsétlenségemre szükségesség nekem az, hogy valakiért szenvedjek, valakiről gondoskodjam, pedig szégyelem érte magam.

- Hát ön sajátmaga, contessa, nem szeretné, ha valaki a karjába ölelné, vigasztalná?

- Ha a szánalmam jutalmát keresném, érne akkor az valamit?

- Igaza van. És így élt?

- A férjem író volt; már alig tudott dolgozni. Ő tanított meg az írói mesterségre; akkor mint contessa Blà eleinte divatleveleket írogattam, majd csevegéseket. Végre pedig politikát irtam, nem tudom már, miért, katolikus szellemben. Az ember nem mindig maga keresi ki a szellemét. A kardinális szívesen támogatja a tehetségeket; minden szerdán egy adag fagyaltot kapok tőle, vagy teát: ha kérném, minden akadály nélkül megkapnám tőle mindakettőt egyszerre.

Ahogy megérkeztek, mosolyogva jelenti ki a hercegnő:

- Ugy beszélünk egymással, mintha szeretnők egymást.

- A mai esténknek mindjárt az első perceiben megszerettem önt - mondja Blà asszony.

- Hogyan, miért?

- Mert nevetett, hercegnő, mert mindazok után, mik érték, tudott nevetni a polgárok álszentek, fontoskodó dolgain, sakkhuzásain.

- Árulja el már azt is, mit ért »polgárok« alatt.

- Így nevezem valamennyit, kik csunyán éreznek, kik csunya érzéseiket még hozzá hazug modorban adják elő.

- Ön azt mondja, hogy szeret engem; ennek igazán örülök.

- Remélem, nem fog emiatt sose szomorkodni. Ha én szeretek valakit, az nagyon kétséges előny. Eddig csak egy szenvedő, rigolyás nő érezte ezt a szeretetet és egy angol mellbajos férfi.

Még a kertajtó előtt is, hol összeért a ciprusfa, megismétli a hercegnő:

- Gyakran fogunk találkozni.

* * *

Monsignore Tamburini meglátogatta a hercegnőt; és ezt mondta:

- A biboros egészen el van ragadtatva attól, hogy fenséged közénk érkezett.

- Őszintén köszönöm ezt ő eminenciájának.

- Akárki jön hozzá, mindenkit Assy hercegnő varázsos személyiségével mulattat. Ugy van, hercegnő; el van ragadtatva öntől s az ön ügyétől.

- El van ragadtatva?

- Hát hogyne lenne? Ilyen nemeslelkű asszony és ilyen hatalmas ügy! Egy nép szabadsága! A legőszintébb rokonszenvet érez ilyesmi iránt a kardinális. Imádkozik önért.

- Imádkozik?

- Én is imádkozom; - mondja Tamburini s azon van, hogy hangját a világias vastagságától megtisztítsa.

A hercegnő elhallgat. Erősebb hazugságokat mond, gondolja, semmint az udvariasság előírná. Mért? Tamburini nyilatkozik:

- Ismeretes, hogy a szentegyház kedvel minden cselekvő szeretetet; s mennyi szép, üdvös elv, nézet áll itt a szerencsétlen, a zsarnokság és szegénység által leigázott nép szolgálatába. Ön maga a tiszta, fenséges szeretet. Az isten önzetlen harcosai, mint például San Bacco márki, erre az oltárra helyezték szívük tüzes bátorságát. Hiányozhatik-e vajjon a keresztény lelkész ott, hol olyan államférfiak, mint Pavic s olyan pénzemberek, mint Rustschuk vetik magukat tűzbe s valósággal bibliai nézeteket vallnak? Hiszen olyan okosak, mint a kigyó; és olyan ártatlanok, mint a galamb.

- Különösen Rustschuk; - véli a hercegnő, anélkül, hogy egy arcizmát rándítaná.

- Rendkívül sokatjelentő ember Rustschuk! Régóta figyelemmel kísérjük a tevékenységét. Bennünket az a fölénye foglalkoztat, melylyel ráfeküdt Délkelet-Európa tőkéseire.

- Olyan fontos a házidsidóm?

- Fenség! Nélküle, vagy éppen ellene semmit sem lehet Dalmáciában csinálni. Gondoljon csak rá: mennyi pénze van.

Teli szájjal ismétli:

- Mennyi pénze!... Aki tenni, uralkodni akar emberek között, annak bátorságra, okosságra és pénzre van szüksége; erre a háromra. Legmagasabb érték köztük a pénz.

- Monsignore; elfelejti a szeretetet!

Tamburini az imént becsületes és őszinte volt; gondolta el a hercegnő és hallotta, mint válik megint édeskészsé. Most annak a nagyvilági nőnek a szellemi bájaiban keresi az élvezetét, aki már ilyen fiatalon hátat fordított a nagyvilág hiúságainak.

- Hát fenséged nem állott minden fény, pompa kellős közepén, mit csak előkelő születése, szépsége és bája adhat embernek? S hercegnő, ön mindezt semmibe se vette. Még egész fiatal korában lemondott mindenről s anyja, vigasztalója, szószólója lett az özvegyeknek, elhagyottaknak, árváknak és elnyomottaknak... az inséget szenvedőknek és a tehetetleneknek... Táplálni kívánta az éhezőket és szomjuhozókat; testvére lett a nyomorultnak, a betegnek...

Elmondta az emberi nyomoruság egész étlapját, amint hirtelenében eszébejutott: melléje sorra vette valamennyi megfelelő evangéliumi erényt. Négyszögletes körmű ujjai számolgatva álltak el, vagy feküdtek rá fekete köntösére. Végre érzéseit kellőképp felbátorította arra, hogy felkiáltson:

- Az emberiség betegágyánál áll, hercegnőm, mint szolgálóleány és a keresztényi alázatosság glóriája veszi körül!

A hercegnő undorodott:

- Nem vagyok olyan alázatos, mint hiszi. Külömben előírás nélkül szoktam cselekedni; nem vallásosan.

Nyitott szájjal, ki-kihagyó értelemmel mered rá a pap. De hamar összeszedi magát.

- Innen a sok megpróbáltatás! - jelenti ki győzelmesen.

- Sok dicséretreméltót cselekszik; nem tagadom. De igaz hit nélkül teszi. Pedig Isten csak a szívet vizsgálja. Ismerje ezt be, míg itt az idő!

A hercegnő csodálkozva hallja, mint megy át nyers, népszerű prédikáló hangnembe.

- Paraszt - gondolja magában. - Vakard meg a prelátust; előbujik a falusi pap.

- Még nem ejtette el önt Isten, mert végtelen az ő türelme. Számkivetés, szegénység és elhagyatottság az ő szelid megpróbáltatásai azért, hogy őt kövesse. Kövesse hát! Vesse alá magát Isten kegyelmének! Tegye meg már okosságból is! Majd meglátja, hogy sikerül akkor minden! Milyen gazdag jutalom int önnek akkor!

A hercegnő közbeveti:

- Kinek van joga ahhoz, hogy engem megjutalmazzon?

De ezt nem is hallja a pap. Most már énekelt, vinnyogott és könyörgött iskolás fokozatokban; a mimikus mozdulataival, ahogy hivatására kioktatták. A hercegnő alig ismer rá Tamburinire. Ferde fejében forog a szeme golyója, kifordul, fehéren mered a mennyezetre. Nagyon is földi, röviddel ezelőtt jó, tartalmas ételekkel megtöltött testéből váratlan elragadtatás sugárzik. Nemsokára valami szégyenfélét kezdett érezni a hercegnő ennek az embernek a látására; valahogy félnékké vált. Követte a pap tekintetét; ott fönna a Madonna képe függött; ódon, égszínkéék színű, széttárt köpenyes Madonna. Kicsinyített jámbor asszonyok és szentek térdeltek körülötte, mint az anyjuk alá bujt csibék.

- Sub tuum praesidium refugimus! - kiált Tamburini s a hercegnőnek be kell vallania, hogy a kísértő körülmények a pap pártján vannak. Ez a csunya sötétzöld faliszőnyeg könnyed tömjénillatával; a fekete, sok használttól sima butorok; amiket ha együvé löktek már csak tompa morajt adtak - - mind ez a sok ködös emlékezés a zártlevegőjű papi szobácskában igazolta a pap játékát. - Ő itt a helyén van; - mondja a hercegnő magában. - Én nem annyira.

A pap ugyanigy érzett. Keze véletlenül ugyanazokat a tárgyakat érinti, amik szent gyakorlatok alkalmával esnek a keze ügyébe. Imazsámoly fölött rózsafüzér lógott. Majdnem öntudattanul térdel Tamburini a számolyra. Ujjai egymásba fonódnak; hosszu ruhája uszályban végződik. A hercegnő anélkül, hogy a beszédére tovább is ügyelne, csak a személyét kíséri figyelemmel ujjáéledt érdeklődéssel. Némely jezsuita szent képemására emlékezteti, amint mereven, erőscsontun, menyeyi arcot ölt magára. Epés, izmos arca derék tisztartóra emlékeztet, ügyes kereskedőre vagy magasállásu hivatalnokra, kinek jó gyakorlata van az emberekkel való erőteljes érintkezésben, vagy nagy pénzek kezelésében. Szabad óráiban néha - ahogy lefestették - szép, kifejlett angyalokkal szórakozik. Ezek a föld fölött lebegnek, csakhogy nehezen, mert a bájaik nyersek, érzékiek. Paradicsomának ezen küldötteit a szent komolyan tartózkodón fogadja. Jámbor keze még csak nem is a legalacsonyabban álló, legtestesebb angyal felé tapogatódzik. Csak ég felé röppenő pillantása nedvesül meg s ajka husosan leffeg le állára.

Képzületének élénkségében különös csábitásnak enged a hercegnő. Hirtelen odalép a térdelőhöz; felemeli egyik gömbölyü karját, egyik lábával hátralép, mint az oltárképek angyalainak legnagyobbika; mosolyog. Tarnburininek rögtön elferdül a szája, egészen úgy, mint azon az estén, mikor Cucuru Liliannak a narancsnedvet nyujtotta, ami az ujjain folyt le. A hercegnőnek elég volt a hatás. Hangosan nevetve otthagya a papot.

Három perc elteltével visszatért a szobába:

- Ha úgy tetszik, Monsignore, közöljük most egymással, mint értelmes emberek, ami mondanivalónk van.

Tamburini kicsit zavarban volt, de alapjában véve nem volt elégedetlen a dolognak ezzel a fordulatával. Meg kellett kísérelnie, hogy Assy hercegnőt a hitnek nyerje meg. Hogy nem lesz sikere, ebben alig kételkedett az okos pap. Egész egyszerűen csak kötelességérzését nyugtatta meg ezzel. Most már véglegesen megnyugodva, a dolog tárgyilagos megbeszéléséhez foghatott, ami izlésének, lényének sokkal jobban megfelelt, mint az extatikus térítő kísérletek. Egyszerű szavakkal ajánlta fel a dalmát állami forma felborításához a szentegyház segítségét.

- Végre ráismerek önre, Monsignore. Sokkal erősebb ember, semhogy meggyőzőn tudna bünbocsánatot prédikálni. Ugyan kérem; római arcéllal az ember nem beszél kegyelemről és tulvilágról.

A pap meghajol; észrevehetően hizeleg a dolog neki. Most udvariasan ülnek egymással szemben s Tamburini kijelenti, hogy a hercegnő a vállalkozást regényesen, tehát hibásan kezdte. Most józan módon kell folytatni a dolgot. A szentegyház lényegében gyakorlati: elheveskedett vakmerőségeket visszautasít. Az az olajcsöppecske, mely minden vasárnap csöppen le a szószékről, távoli, de biztos tüztengert készítene elő.

- Még jobb, ha minden enyhén, észrevétlenül történik. Azon csodálkozom, hogy kerülhette el eddig fenséged figyelmét az, hogy milyen ellenállhatatlanná tenné ügyét az alsóbbrendü papságnak az ügyben való részvétele. A nép emberei közt sok a pap; a fiai, testvérei, rokonai, sógorai közt papok is vannak. Minden nagyobb családban van egy pap és annak aláveti magát aztán mindenki minden dologban, ami nem az aratásra, vagy a marhára vonatkozik. Engedje át a propagandát nekünk, hercegnő s pár év mulva népének akarata olyan tiszta lesz, olyan világos és olyan kényszerítő, hogy a mostani uralkodó a San Bacco márki által említett batyut kéréstlenül is kezébe veszi.

Végre a hercegnő kijelentette, hogy egyetért mindennel.

- Csak az maradna még hátra, hogy a követeléseinket tisztázzuk. Nekem ellenségeimmel szemben szükségem van a szentegyház segítségére. Hát Ön; önnek mire van szüksége?

A pap úgy tesz, mintha nem tudna ilyesmiről.

- Az ön megtérítése, fenség... szép álmom - teszi gyorsan hozzá, a hercegnő gunyos pillantása nyomán.

- Megelégszünk Rustschuk báró megtérítésével - jelenti ki végre.

- Rustschuk megtérítésével! Hát téritetlenül is nem elég groteszk már?

- Ne becsülje le őt, hercegnő. Arra hivatott Rustschuk, hogy keleten megszervezze a katolikus tőkét azok ellen...

- Kik ellen?

- A zsidók ellen... Ez volna egyik méltó feladata.

- Mindenesetre. És ez volna, amit tőlem kíván?

A pap soká beszél, hogy meggyőzze arról a hercegnőt, hogy ennyi az egész; a hercegnő szívesen hisz neki. Erősen mulattatta, amint jövendő terveinek szemhatárán mint a legtekin-
télyesebb, legfontosabb valami, az öreg, hü házizsidója jelenik meg ringó hasával és himlő-
helyes, vörös arcával. Még akkor is, mikor Tamburini elbucsuzik, megismétli:

- Igenis; meg kell téríteni Rustschukot. Akárhányszor megkeresztelték már, de még meg nem térítették soha. Pedig meg kell téríteni.

- Nagy szerencse volna ránk; de meg ránézve is. Nagyrabecsülöm Rustschuk urat; nagyon nagyrabecsülöm őt. Mennyi pénz!... Mennyi pénz!

S teli szájjal távozik.

* * *

Cucuru hercegnének látogatással tartozott a hercegnő. Vele ment Blà asszony is. Amikor megjelentek a Dominici penzióban, Via Quattro Fontane, Cucuruné átkiabált a tisztelettel-
jesen elhallgató vendégek feje fölött:

- Mondják meg Assy hercegnőnek, hogy asztalnál ülök ép és arra kérem, várjon.

A hölgyek a szalonba mentek, amelyet az étteremtől piszkos barna függöny választott el. A szalon tele volt bársonybutorokkal, a támlájuk, karfájuk a rengeteg idegentől mind tükrössé vált már, a szőnyegek dacosan felkunkorodó sarkokkal terültek el. A falakon a házigazdának és a feleségének arcképei voltak. A sarkokban tükrök, előttük konzolon zöld pléből készült, incselkedő biscuitszerű alakok papírvirágok közt álltak és aranykosárcákban szappanból készült rózsákat tartottak. Mindezeket a tárgyakat vastag porréteg fedte.

A szomszéd szobából olcsó zsir illata terjengett. Evőeszközök csörrentek; Cucuru Vinon nevetgélése hallatszott át. Az anyjuk ráförmed Lilianra, aki a fejét a tányérjától undorral fordítja el, hogy vigyázzon magára. Egyen derekasan s ügyeljen, hogy mindennap rendben legyen az emésztése; ebből áll az egész életbölcesség.

- Nekem beteg a térdem; én nem mozoghatok. De megiszom a Vichy-vizemet és kitünően emészték!

Testi életének szeretetteljes megrajzolásába merült el és ezalatt szakadatlanul rágcsált, szuszogott, levegő után kapkodott. Sok csuklás között öntött le egy pohár bort; az arca rózsásra gyuladt ki fehér hajválasztéka alatt. Kötött félkeztyübe bujtatott kezét egybefonta előrenyújtott hasán s egy pillanatig élvezte a kimerülést, a békét. A zsiros pincér újabb tállal érkezett meg, új életkedvre, új munkára készítette az életvidám öreg nőt. Minden szellő, mely-

től fellibbent a barna függöny, a mellékszobában levő látogatók elől feltárta a táplálkozó öreg asszony undorító látványát.

Az ajtóban szolgáló jelenik meg.

- Carlotta! - ordít a hercegnő. - Leimádkoztad már a rózsafüzért? Rögtön megtedd, különben megmondom a gyóntatóatyádnak, hogy ma éjjel megint ott volt Giuseppe a szobádban!

A szolgáló eltűnik.

Végre harsányan megszólal: »La bouche!« Álfogsora ropog, botjának kaucsuk sarka megkoppan a padlón.

- No fiaim, - mondja a penzió cselédségének - egészen jól főztök, egészen jól ettem!

A hercegnő felé tart és ismétli:

- Jóllakik itt az ember. Csak valld be, Lilian, hogy itt az ember jóllakik.

- Már akkor is, ha látja! - jelenti ki Lilian.

Az agg nő nyögve ereszkedik egy székre.

- Ne törődjenek ezekkel a zsisbvásári holmikkal, amik itten vannak. Én se törődöm velük. Ni, ez a lovagocska ott az asztalon nem olyan, mintha csupa nehéz bronz lenne? Pedig fellököm, ide vigyázzatok, egyetlen ujjal fellököm. Nem nagy dolog, üres pléh! Füttyülök rá! Magunk-fajtáju, ugy-e, hercegnő, a legnyomoruságosabb oduba is magával hozza a nagyvilágot!

- Még a Tamburini ágyába is? - gondolják egyszerre a hercegnő és Blà asszony. Egymásra pillantanak, elárulják magukat. Vinon nevetgél s Lilian szenvedő büszkeséggel keresztülpillant a szobán, hol csak annyi érintkezést enged meg személyének a külső tárgyakkal, amennyi egy karosszék legszéle s a padló a lába alatt. Az agg nő koppant a mankójával.

- De nem is itt akarom befejezni az életem. Szorgalmammal még palotát akarok hódítani, legyen a családom megint gazdag, hatalmas. Én dolgozom és a gyermekeim hálátlansággal köszönik meg. A fiam, aki nem tudom, hogy él Nápolyban, eljön ide és jeleneteket csinál, az üzleteimet hányja szememre. Törődöm én az övéivel? Szinte azt kell hinnem, a nők fizetnek öneki!

Majdnem megfullad, úgy vinnyog:

- És sohase segíyezi belőle a családját.

- S az ön üzletei? - kérdi a hercegnő.

- Ó; üzletek, vállalatok! Mozgás, élet! Száz éves akarok lenni! Penziót akarok alapítani, de kicsit finomabbat, mint ez itten! Ötszáz szoba, az ára ellátással együtt négy lira; mégis a legelőkelőbb minden... Mind kivégzem így a többit! Elhiszi?

- Ugy tetszik...

- Haha! Mind, mind kivégzem, tönkreteszem! Csakhogy hiányzik a pénzem ahhoz, hogy belekezdjek valamibe és mennyi aljassággal kell megküzdenem, míg kapok valamelyest! Elmondom, hogy történt a biztosítási üzletem. Gondoltam, gyönyörű dolog ilyen biztosítás. Az ember jó magasra bebiztosítja magát, aztán eladja a kötvényt s kész a pénz a penzióhoz. Én már hatvannégyéves vagyok, de megneveztek előttem olyan társaságot, amely alapszabályszerűleg hatvanötéves korig vesz fel. A társaság orvosa megvizsgál, azt mondom még neki, vegye bele a leletbe »Száz évig fog élni ez a hölgy,« - meg is tette.

- Gratulálok.

- Köszönöm. De most jön az aljasság. Majd meglátja. Vinon, menj csak, hozd el az üzleti mappám.

A fiatal lány duzzadt fekete táskát hoz elő.

- Ezek az ügynök levelei és az orvosi lelet másolata, meg a többi. Nos ezek az emberek hat hétig várattak engem és aztán... hinné az ember? azt irták, hogy már öreg vagyok!

- Milyen sértő! - jegyzi meg Blà asszony. - Bepanaszolhatja a társaságot, hercegnő.

- Ha sok nekik a hatvannégy év, akkor miért mondják, hogy felvesznek olyat is, a ki hatvanöt? Vagy hogy talán...

Az öreg hangja hirtelen remegővé válik.

- Vagy hogy talán mégis láttak bennem valami betegséget? Mit gondol, hercegnő?

- Valószínűtlennek látszik, ön olyan életerős.

- Ugy-e? Micsoda! Hisz egészségesebb vagyok, mint a hercegnő maga. Az Ő segedelmével!

Fölfelé kacsint s keresztet vetve, érthetetlenül mormog valamit.

A penzió vendégei, kik be akartak lépni a szalonba, félénken visszahúzódtak a hercegi társaság elől. Csak egy fiatalember lépett be, fogai közt fütyörészett és meghajlott a hölgyek előtt. Vinon szemtelenül teszi föl a lorgnonját. Lilian keresztülpillant a feje fölött, Cucuru asszony pedig harsogva kiált föl: »Isten hozta, barátom!« - A fiatalember velök szemben helyet foglal és ujság után nyul. Két ujjá a bajuszkáján, fekete szemének lágy, rejtett szórakozott oldalpillantásával a hercegnőt szemléli, majd Blà grófnőre mered a tekintete, aztán határozatlanul egyik hölgyről a másikra. Végre meggyőződött, vizsgálódva lehajtott fejjel, hogy helyesen van keresztbevetve a lába, a cipője félig sárga, félig feketére volt lakkozva. Ő volt a penzióban az »elegáns ur«, a klubban étkezett és a Dominici penzió olcsó reggelijével csak olyan napokon érte be, mikor rosszul ment a kártya. A vendégek bámulták, az egyedül utazó angol nők rajongtak érte. Cucuru Vinon tudatos megvetéssel bánt vele, de mégsem tudott rajta nevetni.

Az anyjuk a térdére üt a hercegnőnek.

- Külömben, hercegnő, mi ketten nagyon sokban hasonlítunk egymáshoz! Egyikünknek sincs pénze; mindketten a legmagasabb körökből származunk. Az én vagyonomat a nagyherceg, szegény férjem, a komédiásoknak ajándékozta; no és önnel is komédiát játszottak. Forradalom; hát nem komédia ez? Haha! Ugyan hogy juthatott ilyesmi eszébe? Mire jó az olyasmi?

- Társas szórakozásra, hercegnő, - feleli Assy hercegnő és Blà asszonyra mosolyog, aki ezt nem veszi észre. Blà grófnő ajka kicsit nyitva van, szeme lázas tekintettel a fiatalember alakján függ. Az idegen ur, - hogy kényelmesebben szemlélhesse a grófnőt - arcélét fordítja felé. Görög arcéle, kékesfekete, selymes haja van. A hercegnő is szép férfinak tartja; aféle erősen déli fajta, kinek arcán, kezén - minden cigarettafüstön, abszint-gőzön és forró emberi kipárolgáson keresztül, mit játéktermekben, nyilvánosházakban szed föl - elpusztíthatatlanul megmarad a szülőföldjén termett istenek márványos fénye. De ilyen elbájoló, üres maszk - még hozzá tetszenivágyó mindennapos pózában - hogy bírhat ilyen görcsös hallgatásra egy okos, finom és gunyos asszonyt, Blà grófnőt?

- No ugyan drága szórakozás! - ordít Cucuru asszony. - Azzal végződik, hogy a partnerei kiüritik valamennyi zsebét és az orra előtt beteszik az ajtót. Egyszeriben szárazon látja magát - aztán nevet?

Az öreg hölgyet egészen előnti a düh.

- Hogy nevethek a gazfickóknak ezen a csinyjén? Ó! A gazfickók! Velem lett volna csak dolguk ilyen hölgyecske helyett! Én micsoda lármát csaptam volna és micsoda életet éltem volna! Micsoda életet! Milyen nyugalmas életet! Feldühiteném valamennyit; a pénzem elrablói! Az ég haragja szakadna rájuk; a föld nyelné el őket! Nem fogom türni, hercegnő, hogy így napirendre térjen a dolog fölött! Ön helyett én magam ugrom majd a rablók hátára; majd kitépem a karmukat. Haha! csak bizza rám; majd visszakapom én; én majd...

Hirtelen Pavic rohan a szobába; az arca egészen rózsás; teljesen megfiatalodott.

- Fontos dolog, fenség! Végre megtaláltam önt! Nagy szerencse ránk nézve; biztos kilátás... Nini, Piselli, honnan kerül ide?

Az elegáns fiatal ember kinyújtott tenyérrel tart feléje. Pavic a korzón ismerkedett meg vele valami kávéházban; a semmittevő életet élők között; most ő maga is ilyesmire van kárhozhatóva. Bemutatja hát a hercegnőnek:

- Orfeo Piselli; kolléga; kitűnő ügyvéd... ő is hazafi.

S míg Piselli ügyesen hajlong, Pavic szinte darál:

- Tudniillik San Baccotól jövök; vele tárgyaltam. Hivatalosan közli önnel, hercegnő, hogy kész arra, hogy betörjön Dalmáciába ezer garibaldistával. A siker kétségtelen. Kész is van minden, az ezer ember csak jelre vár. Hajókat kell még bérelnünk, akkor mehetünk. Fogadja el, fenség! fogadja el az ajánlatot!... A győzelem a miénk lesz most... csupa hős van velünk!

Annál tüzebben beszélt, mennél hitetlenebb arcot vágta a hallgatói. Még egészen a lelkesedés zuhanyának hatása alatt állott, amelyet az imént öntött rá San Bacco, a rajongó lovag. Még érzi, mint forr benne... lelkesedni akart - belsőleg pedig fél már a kijózanodástól. Piselli a szavába vág, viharosan, behizelgő baritónhangon:

- Ezuttal az öné lesz a győzelem, hercegnőm! Fogadja el, alig várom már, ó, mit is beszélek magamról, az egész ideális érzésű fiatalság velem együtt alig várja már! Valamennyien résztveszünk a nagy küzdelemben, hercegnő - egyetlen mosolyáért. Ha tudná, mennyire önért dobog valamennyiünk szive, hogy vérzett a szívünk a szerencsétlenségén! Most közeleg végre a nagy óra, most nagysága, bája a mi lelkesedésünkkel, erőnkkel párosul. A marsalai ezrek ellenállhatatlan varázsa lesz, mely hirnökül fut a hercegnő zászlaja előtt; sors, mielőtt meg kell hajolnia mindenkinek... Győzni fog... mi... mi pedig...

Boldog tekintetét körülhordozta a hölgyeken. Nem akarta a hangját megerőltetni. Csak egész felületesen játszott, az a pajkos érzése volt, hogy belejátszik a néptribun hangjába s nyugodtan érezte is, hogy ez csak játék. »Én magamat játszom meg itt önök előtt« - látszott mondani. - »Hát nem elég ez, hölgyeim?«

A hercegnő megvárta, hogy elkészüljön széphangu mondókájával, kellemesnek találta szemre. »Sikerült ember«, - gondolta - »igaza van, ha meg van elégedve magával.« Egy pillanatig sem gondolkodott a terven, mivel megkörményezték. Vállvonogatva kért tanácsot Blà asszonytól. Csakhogy a barátnője nem tudott szabadulni Piselli varázsa alól. Ugy látszott, mintha a fiatalember látása testi fájdalmat okozna neki, mely boldoggá teszi.

De Cucuru asszony kitört: a homloka már rég nekitüzesedett.

- Abbahagyjátok végre a csacskaságaitokat? Ezer nevetséges vörös inggel akartok királyi birodalmat hódítani, aminek rendes katonasága van? Azt hiszitek, mindenütt úgy van, mint Nápolyban; hogy meg lehet vesztegetni a világon mindenkit? Hogy ott mindent előre ki lehet csinálni; ágyut virággal, pattantó cukorkákkal megtölteni! Hogy a falakról szép leányok nyujtják a rohanó vitézeknek a kezüket! No ugy-e; így gondoljátok valahogy? San Bacco-féle

féleszü ember így képzelet az életet. Ez is olyan, kinek egész vagyonába került bele a komédia. Hazafiság és szabadság; milyen együgyü komédia címek!

Az ideálokért elköltött rengeteg pénz gondolatára Cucuru asszony annyira fölingerült, hogy mankójával a hercegnő felé ütött, ki összerendezte.

Aztán egyszerre úgy maradt, mintha megbénult volna. A szája nyitva; a nyelve vastag göngyöleg a fogai között. Beszéd közben támadhatott rá valami, ami egészen kihozta a sodrából. Egy ideig tartott ez az aggodalmas várakozása, aztán összeharapta a fogait s gondolkodva maga elé mormogott.

A hercegnő és Blà asszony bucsuztak. Piselli megint beszélni kezd. Az előkelő ifjúsághoz való viszonyát, összeköttetéseit magasztalta; a legbüszkébb neveket említette.

- Ezekkel az urakkal mindennap találkozom a klubban. Közülük sokkal beszéltem már az ön ügyéről, hercegnő. Végtelen sokat tehetek önért. A hölgyek bizonytalán ismerik Maffa herceget... A barátom...

Ahogy ezt a nevet kiejti, valaki röviden felnyög. Lilian Cucuru szó nélkül távozik. Piselli nem zavartatja magát. Akárhogy hat is a személye, mindegy az neki, csak hasson. Paviccal együtt a két hölgy mögött maradt. Ott kinn Blà asszony nyakába lehel s csak neki beszél már. A hivatásosan szép férfi ösztöne rég megmondta már neki, hol keresse a nekivaló asszonyt.

Blà grófnő összeszedi magát. Átmosolyog hozzá a vállán keresztül; a szeme szinte mesterséges fénybe borul, mintha atropintól eredne. Szellemét ragyogtatja; Piselli szinte kigyózik a csodálattól.

- Contessa, olvastam, a verseit. Mennyi illat, mennyi himpor! Ó, micsoda érzések. Ugyan ki nem ismeri a »Fekete Rózsá«-it? Hires írónő ön, contessa. Egy udvarlóval több, vagy kevesebb, ki egy egy percet rabol öntől, mit jelent az önnek? Ugy-e, megengedi, hogy meglátogassam?

A hercegnő megszólal:

- Nem tudom, van valami festői Cucuru asszonyban; közönséges aggodalmaskodástól távol áll. Azt hiszem, sok rendkívüli cselekvésre volna képes. Szinte tetszik nekem.

Alig huzták ki a látogatók a lábukat, Cucuru asszony, Liliant és Vinont a család nappali-szobájába tölta be. Betette a reteszt; a szoba közepén táncolt ide-oda. Alakja lefelé különös mód szélesbedik; hájának hajlamossága van rá, hogy ráncos darabokban lefelé huzódjék; arcáról nyakára, nyakáról mellére, melléről hasára és a hasáról a lábára. Még mintha a boton is végig akart volna ömleni a sok kövérség; kásával kívánt omlani a földön. Így, szuszogva és vidáman kacintgatva állott magas, szőke leányai előtt a hercegnő.

- No, mi az? - kérdi röviden Lilian.

- Gyerekek; új üzlet!

Vinon felkacag:

- Mamának új üzlete lett!

Lilian megvetőleg jegyzi meg:

- Mama; nevetségessé teszed magad. Épp most csapott be ez a biztosító társaság és még mindig nem nyugszol?

- Azokkal a biztosító gazemberekkel! azokkal végeztem. Külömben is meg fogják bánni. Most abban a helyzetben vagyok, hogy fontos politikai szolgálatokat tehetek, miket majd nagyszerűen megfizetnek. Majd abból építek aztán penziót.

- És száz éves leszel. Ismerjük már ezt.

- Ugyan hallgassatok hát meg, kicsikék; kérlek szépen. Az előbb azt hittem, hogy nem lehet semmit csinálni abból a buta beszédből, hogy ők Dalmáciába akarnak betörni. Pedig lehet belőle valamit csinálni; nemsokára megértettem. Tudniillik annak a bolond San Bacconak a tervéről értesíteni lehetne öccellenciáját, a dalmát követet. Mit gondoltok, mennyit hozhat ilyen üzlet?

- Csinos kis üzlet, mondhatom, - feleli Lilian. - Mama; a közgazdasági tevékenységed mindig közönségesebb lesz.

- Tessék; - vinnyog Cucuru asszony. - Feláldozom értük magam és aztán ez a hála. Kicsikék, benneteket kényszeríteni kell a szerencsésekhez... S kényszerítlek is! - kiáltja és a lábával dobbant, vörös arccal, vadul és gonoszul. - Még dús gazdag férfiak ágyába fektetlek benneteket, elhódítom mind a sok pénzt, amit a semmirekellők nem akarnak ideadni; naggyá teszem a házunkat, aztán élek... élek...

- Mama, az életkedved egyenesen utálatos, - mondja fehéren, hidegen Lilian. Ilyen beszélgetések bizalmasságában kárpótolta magát a sok erőszak ellen, miben ott kinn az életben volt része.

- Majd bíróság elé kerülsz az üzleteiddel; ezzel fogod végezni.

Az öreg asszony harsogott, veszekedett:

- Hát te; hol fogod te végezni, rossz leány? Olyan házban, amiről szólni se akarok!

Lilian átment a hálószobába és becsapta az ajtót.

- Te jobb vagy a nénédnél; - mondja Cucuru asszony Vinonnak. - Eredj lánykám a gazdasszonyhoz; kérj tőle nagy iv fehér papirost és tollat, meg tintát; a miénk beszáradt. Rendben van; ülj oda az asztalhoz; irunk a követnek. Mintha ez nem volna pompás üzlet? ugyan mit akar ez a Lilian? Mennyi vesződsége van az embernek addig is, míg ilyesmi eszébe jut és aztán ni; mennyi munkám van vele máris. Ó! vállalatok, mozgalom, élet! Muszáj pénzt adniok a gazembereknek ilyen hirekért; legalább visszakapok valamit abból, amit a szegény hercegnőtől elloptak... szegény, bolond hercegnő; - ismétli kárörömmel, siró hangon.

Vinon elrendezi maga előtt az írószerszámot; vonalat huz, tisztán, rendesen, aztán követi az anyja diktálását.

- Majd franciául irunk, Vinonom; az a diplomácia nyelve. Vedd csak elő a szótáradat.

A fiatal hercegnő fellapozza a szótárt; a könyöke az asztalon pihen; komoly, elmélyedt, mint valami iskolás leány.

- Ez aztán a munka! - nyög a hercegnő; - fő már a fejem. Valami izgatószer kellene. Lilian, gyermekekem; nyujtsd a cigarettás dobozt ide.

A hálószoba még nem volt kitakarítva, mert a hölgyek későn keltek fel. Lilian visszatért a szalonba; harmadik helyiség nem állt rendelkezésére. Hosszu reggeli köntöst vett elő, minek a széle elrongyolódott, s lusta kézzel, soká kóstolgatta a lealacsonyulás ilyen fokát: ezeket a rongyokat ki kell javítani! Aztán munkához látott.

A mondatok között, miket Vinonnak diktált, hatalmas füstfelhőket bocsátott ki az öreg asszony; mély diszkant hangján trillázott hozzá: röviden lélekzett, berekedt. Végre elkészült; összekulcsolta a kezét; hátravetette a fejét.

- Ó Te ott fönt! bár megáldanád új üzletemet! A te áldásod nélkül megint balul üt ki minden. Eh mit; majd megáldod.

- Gyerekek! - felugrik. - Majd a Madonnámat kérjük rá; az én szép Madonnámat!

Az ajtóhoz gurul; felrántja:

- Gyerekek! Gyertek be valamennyien! Velem imádkoztok, hogy a Madonna új üzletemet pártfogásába vegye!

A zsiros pincér, aztán Carlotta meg Joseph, az inas, a szakácsné és a mosogatóasszony mind odasereglettek már köréje, Lilian a kezét tördelve fordul el. Vinon nevet. Cucuru asszony térdreereszkedik egy nagy, sima, édeskésre festett Madonna előtt. Ez a házi istennője, az élet minden hajótörésén keresztül, egész a Dominici-penzióig hü maradt hozzá a kép. Elhasznált harisnyák, puderes skatulyák, mosdótálak, kifésült haj és nem egészen tiszta fésülőköpenyek közt térdelt ott a penzió valamennyi cselédje. Fekete ujjai között rózsafüzért pergettek s bizakodó hangon darálták utána a nagyhercegnőnek, amit ő litániahangon mondott.

* * *

A kardinális rákövetkező szerdáján szó esett a garibaldisták hódító tervéről. Maga San Bacco egész tüzzel képviselte az eszmét. Cucuru asszony harsogva nevetett és megint a cukrocskákkal és virágokkal megtöltött ágyut emlegette. Monsignor Tamburini a józanság zsiros hangján mondta, hogy dönteni kell: vagy a szentegyház segítségével lassan nyernek tért, vagy pedig egy csapással mindent megpróbálnak és valószínűleg el is veszítenek mindent. Mint valami zöld ifju, San Bacco a lelkészre förmed, kijelenti, hogy csak az a ruha, amit Tamburini visel, óvja meg attól, hogy megfenyítse. Kicsit nyugtalankodva, Tamburini helyeslő arcokat keres. Végre is Blà grófnő ad neki igazat. Nem tanácsolja barátnőjének az elsietett, kalandos támadást. A hercegnő csalódva kérdi: - Mért hallgatott a multkor? - Blà asszony Pisellire gondol, kicsit elpirul. A hercegnőnek eszébejut: »Hiszen jobb dolgon jár az esze...«

Kelletlenül mult el az este. Bárgyu nyihogással beszéli el a hercegnőnek Cucuru asszony, hogy most újabb, pompás üzletre van kilátása, nagyon sok pénzt fog vele keresni.

- Nemsokára meg is nyitom a penziómat. Jöjjön majd hozzám, hercegnő, csak négy lirába fog kerülni naponta. Hiszen ennyit majd tud fizetni. És milyen kosztot fog kapni! Ugy meg fog hizni, mint én!

A következő szerdai összejövétel elmaradt. Esemény nélkül multak a hetek. A hercegnő a Corson kocszított Blà asszonnyal. Ha a Monte Pincio-n, a zenekar előtt, nagy csomó előkelő fogat között megállították a kocsijukat, Pavic és Piselli szokták őket meglátogatni. Vetekedtek egymással, ki öltözködik szebben. Maffa herceg és más arisztokratikus klub-ismerőseik bemutatkoztak a hölgyeknek. A hivatalos, magasrangu személyiségek köréből San Bacco köszöntötte a számkivetett Assy hercegnőt.

Lágy muzsika után a csöndes, meleg szeptemberi alkonyatban az egész társaság gyalog haladt a Ripetta irányában. Monsignor Tamburini is csatlakozott hozzájuk.

- Rossini »Cantinele«-jéhez ilyen »gelato«, ilyen remek fagylalt mi kell még több? - kérdi Blà asszony, édes remegés futja át. Piselli mellette halad. Az asszony álmodozva teszi hozzá:

- Az összeesküvéshez annyi pénz kell!

Pavic szomoruan ismétli:

- Pénz!

Tamburini keményen, mohón mondja:

- Pénz.

Csábosan, lágyan ismétli Piselli:

- Pénz.

San Bacco, az ihletett koldus, kinek az ideálok nevében mindent ingyen adnak, megvetően hullatja el a szót:

- Pénz.

Idegenszerűen, mintha most hallana először róla beszélni, ejti ki a hercegnő:

- Pénz.

V.

Még idejekorán jutott a hercegnőnek eszébe egy háromezerkoronás összeg, mit elhunyt férje a herceg, mint utiköltséget minden esetre félretett számára az angol banknál. Felvette a pénzt, Tamburini és Pavic között osztotta el. A néptribunnek arra kellett a pénz, hogy zsoldosait a dalmát sajtóban új kedvre hangolja, a papnak pedig honorárium volt ez az első félénk segítségnyújtásáért. De nem volt ez a pénz sok és nemsokára elmaradtak sicíliai birtokának jövedelmei is, Caltanissetra és Trapani körül.

Pavicnak kellett az elszámolásokat végeznie. Csakhogy a számüzetés lustává, élvhajhászóvá tette őt. Ugy érezte magát, mint valami trónjától megfosztott királynő első minisztere - és aztán igazság szerint nem a kedvese-e? Rosszul bántak vele, mint szeretővel és mint államférfival is; kiűzték a birodalomból, ki a hálószobából; fájdalmas nagyságát nem táplálhatja rosszul. Lelki szenvedéseire való tekintettel kimélte a testét s jól kibélelt létet készített számára. Tragikus sorsa egész keresetten előkelő: lágyan beléjetakarózott, mint a lány angol kelmékbe, miknek használatát Pisellitől tanulta el. Sójájtva foglalt helyet a legelőkelőbb étterem bársony vánkosain s szomorúan, megvetően fogyasztotta el a remekbékészült ebédeket. Bevezettette magát Maffa hercegnő »cercle«-jébe s egész tekintélyes összegeket vesztett baccarán; nem is annyira nagyzólasból tette, mint inkább azért, mert minden más dolgot semmibevert, ami nem a pszichéjében történt. Gyermekeit elvesztette, ezzel sokat vesztett családapai, erkölcsi erősségéből; nemsokára jól ismerték a vig, könnyüvéru hölgyek társaságában. A lelkét ezek a nők nem elégítették ki; sokszor vágyott nemesebb cserére. Ilyenkor Cucuru hercegnőt és leányait meghívta valamelyik hotel szalonjának gazdagon terített asztalához. Desszertnél Vinonnak fejébe szállt a pezsgő. Pavic meghatva fogta a fiatal leányt a karjába. Ennél a látványnál az öreg Cucuru asszony kiszámította, hogy néha az ember milyen áldásos hasznát látja az Assy hercegi pénztárnak. De Lilian felháborodva vetette magát közbe. Mindent félvállról tekintett; az ételeket, a borokat meg a vendéglátót. Anyja hiába igyekezett, hogy eltávolítsa. Végre is fuldokló rohamot színlelt és leesett a székéről. Lilian egyszerűen nem törődött vele; fehérén, józanon ottmaradt a helyén fölhevült testvérkéje és a gazdag ur között.

Pavicnak sejtelemszerű gondolatai támadnak néha arról, hogy az a jövedelem, mit a hercegnő engedélyez neki, nem áll egyenes arányban kiadásával. De a kínos felfedezéseket kerüli, könnyű is ez neki, mert személyi kiadásai régen összekeveredtek már a hivatalosakkal. Még maga a hercegnő is csodálkozott egyszer azon, hogy mekkora összeget kíván.

- Oda veti el a magot, hová nap nem süt, eső nem esik. Mire jó ez?

- Szláv lélek vagyok, - jelenti ki Pavic. - Jól tudom, nem tudok számolni. Nagyon álmodozó vagyok, nagyon engedékeny.

- Ó, természetesen, romantikus.

- Erősebb kezekben kellene lennie a pénznek, - mondja s ezzel meggyőzi saját magát is önzetlenségéről. Mindjárt aztán ki is jelenti, hogy a pénztárt más kezében szeretné tudni.

- Ha praktikusabb embernek adná át fenségét a pénztárt... például Cucuru hercegnőnek...

- Igen, a hercegnő praktikus. De inkább rábízom a pénzt contessa Blàra.

Piselli is ott volt, mikor Blà asszony átvette a pénz kezelését. Gyakorlott ujjal számolta a bankókat. Nem volt már sok belőlük. A levelek, számlák nem vágtak egybe. Piselli röviden kijelenti, hogy minden rendben van, anélkül, hogy Pavicra nézne, ki pirulva tekintett félre. Végül aztán, még ott a hercegnő jelenlétében, szabadon, lovagiasan lép a volt üzletvezető elé:

- Kedves barátom, ha esetleg még vannak követelnivalói a pénztárból... Hiszen tudja mindent barátságosan elintézzünk.

A jelentőségteljes pénzember gondtalan modora elragadóan illett Pisellihez. A hercegnő megbocsátja ezért neki a pénztár ürességét is. Blà asszony nem tud megbocsátani semmit, bűnrészesnek érzi magát a pusztá tény miatt, hogy Piselli ott van.

Nemsokára mentő hirrel érkezett Pavic. Valami dalmát menekült Rómában - egy cipész - levelet kapott a sógorától, egy állatkereskedőtől, hogy Raguzában egy zsidó uzsorás kijelentette, hogy annyi pénzt kölcsönöz a hercegnőnek, amennyit csak akar. Még csak nem is magas kamatra. Senki se vette komolyan a dolgot; erre csekk érkezett a római bankhoz; kifizették. Monsignor Tamburini - aki pénzügyekben nagyon tudnivaló volt - értesüléseket szerzett. Valamelyik napon ezt mondja a hercegnő szobájában:

- Csakis Rustschuk báró lehet az adakozó. Micsoda nagy ember!

Pavic rég tudta ezt, de hallgatott róla, mert féltékenykedett a pénzemberre.

- Ez az ember áruló! - kiáltja rögtön Pavic. - Kétszeresen áruló! Elárult bennünket, valahányszor hanyatlott a szerencsénk! Emlékszik rá fenséged, hogyan tagadta meg önt hangosan, akkor, mikor...

- Mikor felnyársalták a parasztot, - egészíti ki szavait a hercegnő.

Pavic levegő után kapkod.

- Ki volt az első, ki elhagyott minket vereségünk után? Rustschuk! Rögtön felajánlotta magát a Koburgoknak; minden lelkiismeretfurdalás nélkül. Nem tudom felfogni, hogy élhet az ember lelkiismeret nélkül; én keresztény vagyok...

Piselli biztosítja:

- Ön az.

- És most Rustschukot hívják a jövő emberének, a hajótörött Koburg-dynastia megmentőjének. Pénzügyminiszterré lesz!

A néptribun egész sebesült becsvágya feisivit ebben a szóban.

- S épp ebben a percben másik árulásra vetemedik! Pénzt ajánl minekünk! Azoknak ad el bennünket, kiknek nemrégiben még elárult!

- Hisz százalékot fizetünk neki, - mondja csillapítóan Blà asszony. - Ez mentségére szolgál.

- Nagyon jelentékeny ember! - ismétli Tamburini. Pavic egészen magánkívül van.

- Jelentékenynek találja... ezt a megvásárolható, hűtlen, megfutamodott embert? - ön, Monsignore? az igazság papja...?

Tamburini kényelmesen, erősen vonja föl a vállát.

- Politikában nincs igazság, csak siker számít.

Pavic - a siker nélkül való - lehajtja a fejét. Olyan barátokra vágyott, kikben ugyanaz a félig fojtott bosszúérzés él a boldogok ellen, mint öbenne. S csupa idegen pillantás éri itt. A hercegnő kijelenti:

- Be kell látnia, doktor ur, hogy okos ember a házizsidóm. Ugy osztja be magának a dolgot, hogy minden esetben pénzügyminiszter lehessen. Ha várakozása ellenére rosszul kezd menni a Koburg sorsa, akkor az én pártomra áll. Azt hiszem, meg is szerzem majd ezt az örömet neki...

- Fenséged képes volna rá?

- Hiszen Rustschuk napról napra bebizonyítja, hogy milyen tehetséges ember... Eltekintve attól, hogy rendkívül groteszknak találok.

- Groteszk! Az, az, groteszk!

Pavic hangosan felkacag. Hirtelen erős akaratúval összeszedi magát s azzal a hanyagsággal foglal helyet, amely még lázas volt.

- A hercegnő úgy nézi Rustschukot, mint vig figurát. Ha tudná, mennyire vitte már ez az ember. Nemrég megkapta a királyi házi érdemrendet.

- Hol ebben a kómikum? - kérdi Tamburini értelmetlenül.

- Várjon csak. - Pavic izgatottan nevetgél:

- Azokban a szolgálatokban, miknek alapján az érdemrendet kapta. Ezt az ostobaságainak köszönheti, azoknak, mik a forradalmunk balsikerét okozták. Az urak jól emlékezhetnek még a bérlők lázongására. Rustschuk elég ostoba volt ahhoz, hogy a bevált bérlőrendszerünket eltörölni akarta. Ismerik a színész történetét is, akit az örültek házába helyeztetett. Mióta mindez a bolondság érdemrendet szerzett neki, úgy beszél róluk, mint ügyes intrikákról. Egész komolyan áruló cinkosnak érzi magát és végtelen nagyra nőtt azóta a saját szemében.

- Az enyémben is, - mondja a hercegnő mosolyogva. Valamennyien vele mosolyognak. De Pavic az oldalát tapogatta, véghetetlen megkönnyebbüléssel. Rustschuk boldog ember, ezen már nem lehet segíteni. De nevetséges is; ez nagyon sokat tesz jóvá. Blà asszony megszólal:

- S egész sáncot épít maga körül állatkereskedőkből, uzsorásokból és cipészekből. Titokzatos, nem egészen tiszta kezek labirintusán keresztül szivárogo az ő pénze, mig...

- Mig hozzánk ér, - fejezi be nagy elégedettséggel Piselli.

- Hivatalos személy! Kettős játékot űz s attól fél, hogy kompromittálja magát, - suttog maga elé a hercegnő s átélvezi a tény értelmét.

- Hogy mi minden lehet egy ilyen házizsidóból!

- Több, mint belőled, te szegény, - gondolja magában monsignor Tamburini és lenéz a hercegnőre.

* * *

A többenél gyakrabban mutatkozott Blà asszony a Caeliuson levő fehér kis házban. Bejelentetlenül lépett a hercegnőhöz a »vigna« függőkertjébe, hol a bor levele piroslott. Mindkét fiatal nő fehérbe volt öltözve, Assy hercegnő fekete fürtjei a nyakán ibolyacsokor-himzésre borultak, barátjának szőke haja pedig rózsahimzésű gallérvára. Anélkül hogy egymást érintenék, járkáltak a szőlőlugas boltozatának árnyékában, kicsi levélalaku hézagokon beragyogott az ég kékje. Az ut végén az oszlopok mellett megállanak néha; ilyenkor könnyű válluk összeér, hogy együtt kandikáljanak ki az elbűvölőn vörös függöny hasadékain, mit csupa dus szőlő-lomb alkot. Blà asszony lent a kertben virágot pillant meg, melyen hatalmas pillangó himbálódzik. A hercegnő tekintete hamarosan megtalálja a távolban a Forumot, boltozatokra és hatalmas oszlopokra kuszik föl a tekintete és nem borzong, nem szédül. A hercegnő szabadságról, földi boldogságról álmodik. Togában, ünnepiesen s némán halad ott ez az álmokép az üres oszloptalpak között, a mohával benőtt sziklákon, hol - a hercegnő úgy érzi - otthon volt ez az alak valamikor, mielőtt az oszlopok elsülyedtek és eltöredeztek.

Sok ilyen álmódzó óra után, ha olykor-olykor lelkükről is föllebbent a lombvörös függöny, testvérekké lettek, tegeztek egymást. A hercegnőnek úgy rémlik, hogy már régóta jár így kéz-

kézbe Beatricejével, közel a tengerparthoz, ott, abban a kis templomban, mely angyalokkal van telefestve. Ott két asszony, az egyik világos sárga ruhában, a másik halványzöldben egy aranyosfürtű, barackvirágszinű hosszú köpenyeges fiut követ. Azt az órát, amely akkor a lombos fasor végére vitte őt a fehér ház elé, hol ablak nyílott s honnan barátságos hang csendült feléje, annak a futó, mozgalmos, holdfényes éjjelnek az emlékét profétainak érzi. Bizonyos, - gondolja a hercegnő, - Beatrice az a másik nő, kit az ámpolna ezüst fénye megvilágít. De valami mosolygós szégyenérzetből nem szól róla Beatricenek, mintegy saját magát gunyolja ki, majdnem babonából hallgatja el előtte a dolgot.

Blà asszony barátsága szelid, illatos, finom, gyors szelleme sokszor váratlanul nyilatkozik meg benne. Dolgozószobájában nárciszok és rózsák között tiszta márványból faragott Hermes áll, a Cellini Perseus-ának talapzatáról való Hermes. Egyik sovány lábát már repülésre emeli. A lépcsőn már virágillat csap a hercegnő arcába, a Blà asszony házában. Nemsokára mindennapi vendég a Via Sistinán levő bérház ötödik emeletén. Jó ülés esett ott a karcsu butorokon, a világosan lakkozott asztalok előtt. Egyenes vázákról virágszirmok hullottak, peregtek alá fehéren, pirosan a nyitott könyvekre. A tágas műteremablakon egész tengere a kékségnek özönlött be. Odalenn a Spanyol lépcsőn csillogott az élet.

Piselli mindig ott volt. Székeket hozott: teáról, süteményről gondoskodott: közbe magasztos szavak hizelgő hullámaiban ringatta magát.

- Nem állna oda a kandalló mellé, Piselli ur? - kérdi a hercegnő mikor az egyszerű ügyvéd nagyon sokáig beszélt a szabadságról.

- Támazkodjék rá egész kényelmesen és maradjon kicsit csendben. Ön szép.

- Köszönöm, - mondja őszintén Piselli.

Csipője éppen annyival keskenyebb a vállánál, mint a háta mögött a Hermes szobornak. Piselli úgy állott, olyan erősen, élettelen, mint feje fölött az istenség. Minden izma tudta, hogy asszonyi szem mustrálja. Blà asszony arca rózsás, szeme nedves:

- Igy ni, most elhallgatott. Most megmondhatod, Violante, hogy te mit értesz, mikor szabadságról beszélsz. Mert ennél a szónál, mit mindenki szeret, mindenki a legkedvesebbre gondol.

S a hercegnő feleli:

- Én, Bice, egy tucat pásztorra gondolok, parasztokra, banditákra és hajósokra, sovány, finom alakokra, kik szülőföldem kövei között a szemem láttára nőttek föl. Sötétek, merevek voltak, a hallgatásuk vad, a kecskebőrük meg tagjaik egyetlen darab bronzból való vonalat alkotnak. Azt akarom, hogy a levegő, az ország olyan erős legyen mint ők: én ezt nevezem szabadságnak.

- Én pedig, - mondja Blà asszony - szabad vagyok, ha szenvednem szabad. Az a nép, melyért veszedelembe rohannék, kell hogy éppoly hálátlanul fizessen nekem, ahogy neked fizetett, Violante - hiszen eltüri számüzésedet - de én már akkor boldog lennék.

- Szerény vagy, Bice.

- Szerény?

Blà asszony mosolyog.

- Pedig én nagyon sok szenvedést kívánok, tudod?... és ha véletlenül mártiromság válnék belőle, akkor talán...

- Ezt senkinek sem szabad hallani, - mondja gyorsan a hercegnő.

Hiába figyelt érdeklődő arccal, Piselli, ebből a párbeszédből nem értett semmit, mert franciául beszéltek.

Blà asszony folytatja:

- De komolyan mondom, én nem vagyok olyan önzetlen. Csak te vagy az, Violante, csak te nem akarsz a szabadságból semmit sem magadnak. Pavic sikerre vágyik, arra a keblet dagasztó érzésre, amit a tapsoló, üvöltő néptömegeből vált ki. San Bacco verekedni akar s a szabadság szó arra jó neki, hogy mozgalmas életű legyen életefogytáig. Csupa önzés!

- Hát a te Orfeod?

- Ó, Orfeo. Olyan visszatartottan, kellemesen cseveg a szabadságról, olyan tüzesen, büszkén. Csak épp az a gyanum, hogy az Ő szabadsága az a lehetőség, hogy minden éjjel teli zsebbel dorbézolni mehessen.

Piselli nagy, édes szemét az ég felé forgatta. Hallotta, hogy a nevét említik s gyanakodva, de hiába figyelt az összefüggésre. Lassan-lassan ingerültté tette a két könnyü, susogó, zizegő teremtés, kik ott a szeme előtt csupa olyan dolgról fecsegték, mikre nem vigyázhat, még talán róla is beszélnek. Férfi volt és azt találta volna rendjénvalónak, hogy csöndre, rendre, intse őket, tompafényü fehér kezével alázatosságra kényszerítse őket. Hisz ez a kéz gyakorlott volt a nők megragadásában, még a virgácstól sem riadt volna vissza. Mennél haragosabb lett belül, annál boldogabb, bájosabb lett a testtartása. Csak a kedve ingadozott tanácstalanul a tetszenivágyás és a dühe között. Jó modort csak a teste tanult. Az arcában - naivan, állatiasan - minden érzése visszatükröződött. A hercegnő ezt észre sem vette; előtte Piselli bámulatra-méltó külső megjelenés, amelyből a tartalom hiányzik. Csak Blà asszony mosolyog aggodalmasan. A hercegnő a fiatalemberen - ahogy ott állt - csak végignézett, ahogy végignézett volna a Hermes szobron, amely mögötte volt. Még ha meztelenül állt is volna ott Piselli, mint a szobor, a hercegnő akkor se csodálkozott volna rajta, legföljebb örül neki.

S lassan megkérdi Blà asszonyt:

- És mégis szereted?

- Szeretem. Szánalmam szereti a szegényt.

- Szánod... ezt itt! Ha megértené a szót, kinevetne téged. Hiszen egészséges férfi, vágyanak rá és mértéktelenül öntelt. Még talán nagyon meg is haragudna rád.

- Soha. Mindegy volna előtte. Szánalom csak betegeket keserít el, hidd el ezt nekem, az apácának... Erősnek, fölényesnek érzi magát az ember - és én épp a szépségét, a megtöretlen voltát szánom; szánom a sikereit, a nyugalmát, meg azt a mohóságát, amivel élvezi mindezt. Mi többiek, mi gyöngék, ugy-e, sorsunkat némi szellemmel megfékezzük. Ő csak véletleneket ismer, szerencsét vagy szerencsétlenséget a játékban. Ő fetis-szerű hiszékenységgel fegyverkezik föl az étellel szemben, és a jó kártya-szerencsében való bizalommal. Születésére nézve »campagnole«, vagyis a római Campagnáról való. Fogalma sincs arról, honnan jött, a természeténél fogva játékos és a jövőt nem ismeri, az nincs a számára. Szegény ember: csak egy pillanat kalandja ő. Ha a szeme csodás, sötét kutjába pillantok - mi minden alszik ott! Előtte is ismeretlenül; valamely nap majd felszínre hozza belőle mindazt. Csupa ösztön ez az ember! Olyan sötét, zavaros, mint a parasztok hosszú, névtelen sora, kik születése előtt eltűntek. Sorsok! Talán dicsőség, pompa, nyomor talán... talán... vér.

- Költő vagy, Bice! És majd a kijózanodásod óráiban? Mert hiszen természetesen csak pillanatokra szereted őt.

- Nem, mindig!

- Mindig? Micsoda szó! Örökre, Bice, csak bennünket, asszonyokat szeretnek. Ha tudniillik csak saját magunkkal törődve szépen, kedvesen, nyugodtan ülünk, összetesszük kezünket, a gyertya fényébe bámulunk és mosolygunk. Ilyennek kívánnak bennünket a férfiak. Párisban valamelyik férfi, ki megfigyelte önmagát, mondta meg ezt nekem: különben ugyis tudtam... De a férfi! Annál nem a legfontosabb dolog a dereka bősége, az álla gödröcskéje, hanem a szelleme, a tettei... Azokkal emelkedik, esik. Csak nagyon szerencsés pillanatokban viheti annyira, hogy szeressék.

Habozott, Pavic neve kimondatlanul maradt. Visszatartotta az a gyöngéd szégyenérzete, amit csak azóta ismer a hercegnő, mióta barátnője van.

- Az az ember, kit szerettem egyszer, néha nagy volt, hős. Azontul egyáltalán nem is ismertem.

- Szegény Violante! - mondja Blà asszony. - Én Orfeót mindig nagynak tartom - a szerelemben. És annak az embernek, kit én szeretek, kell-e még valami másban is nagynak lennie? Minden utat megtesz helyettem, elhozza a pénzeimet a szerkesztőségekből. Talán tudni szeretné, mennyit keresek. De azt vélem, megtakarít nékem minden lépést, mit a prózai élet felé kellene megtennem; virágokat rak lábam elé, megtölti velük a szobámat.

Távozáskor a hercegnő megszorítja Piselli kezét jutalmul, hogy olyan szépen állott szobrot és szép látványul szolgált. Kedve lett volna, hogy valami édességet tegyen a szájába.

Piselli nyújtózik egyet, felkiált:

- Micsoda szerencse! Egyedül vagyunk!

Átöleli Blà asszonyt s mintegy szinpadias boldogságba merülve, a széles, kékbemerülő ablakhoz lép vele.

Blà asszony kérve tekint összevont szemöldökére.

- Olyan szeretetteljesen hajtod le a fejed; mégis vadul tekintesz.

Ijesztő gyorsan tört ki a férfi rossz kedve:

- Az ördög vinné el ezt az asszonyt!

- Orfeo!

- Milyen fennhéjázó! - sziszegi Piselli és karját a levegőbe lóbálja.

- Fennhéjázó! Majd megbünhődik! Várjon csak! Ilyesmiért megbünhődik!

- Istenem. Hát mit csinált?

- Nekem? Semmit. Mit is tehetett volna nekem? Hát várok én valamit tőle? Ennyi fennhéjázáshoz képest egyáltalán nem elég szép.

- Ugyan! Olyan szép. Olyan gyönyörű szép.

- Eh, mit, száz nála szebb nőt ismerek... például téged, - teszi hozzá leereszkedve. Először is hideg nő, undorítón hideg. Ez magában véve kizár minden szépséget. Nekem egész másra van szükségem. Egészen másra. Igazi asszonyra. Arra.

Megnyugszik.

- Ez nem igazi asszony.

- Orfeo, ő a barátnóm!...

- Mindegy. Nem szívesen érintkezem vele. De ilyen asszony... egyáltalán, a ki más, mint a többiek, szerencsétlenséget hoz, ezt mindenki tudja. Mondok valamit: őrizkedned kellene tőle, mert nem jó keresztény!

- Hogy jut ilyesmi eszedbe?

- Észreveszek én ám ilyesmit. Mióta csak ismerem, folyton vesztek.

Még mormogva teszi hozzá:

- Valami boszorkányság. Meglátod, baj lesz belőle.

- Ugyan mi? - kérdi Blà asszony aggódalmasan.

- Majd meglátod.

Piselli néhány süteményt eszik meg, egy-egy korty likőrt iszik hozzá és cigarettára gyujt. Jobban érzi magát, sétálni mennek. Az első boltban, amelyik előtt elhaladnak, Piselli nagy csomó szaruból készült zsuzsut vásárol és babonásan a gyomra fölé akasztja.

- No, most aztán jöhet.

Blà asszony meghatva mosolyog. Bátorítja:

- Helyes. Sose feledd el a talizmánodat. Ugyan ki hozhatna most már szerencsétlenséget rád!

A Corsón, valamelyik templom előtt, néptömeg tolongott. Piselli magával vonja a barátnőjét. A templom papjai épp elkészültek a védőszentjük ünneplésére való előkészületekkel, a háttérben levő kápolnában az utolsó koszorukat akasztják fel. A keskeny köz tele van papírvirágos kosarakkal, közülök égő gyertyák emelkednek. Mind sűrűbben, magasabban érnek föl az oltárig. A kereszt mellett két viasztorony lángol. És a vörös lángokkal teletüzdelt hamis virágok fölött láncokon függött a templom ezüst kincse: ámpolnák, korsók, üstök, tompa, régi fényben csillogók vagy tolakodón új ragyogásuak. Pompásan hajlitott disztárgyak mellett, amiken domborművek ékeskedtek, a szomszédos bazar olcsó cifráságai is ott voltak. A sok pupilla, amint belemered ebbe a fénybe, kitágul, hívóvé lesz.

Piselli zsebkendőjét leteríti a poros kőkockákra és letérdel. Előszedi a zsebéből a csomag kártya köré fűzött rózsafüzérét. Mellette Blà asszony imaszékre ereszkedik. Halkan lélekzi be az édes illatot, a tömjént, mit hangtalanul ingó tartók bocsátanak széjjel, átélve a kereszt varázsos fájalmát, melyre vágyott, anélkül, hogy hinne benne. Piselli egyik keresztet a másik után veti magára, chypre-illatot áraszt, de félelme, vágyódása istenével szemben éppolyan tompa tiszteletteljességben, bensőségben nyilvánul, mint körülötte a többi hívőé, kik foghagymaszagot terjesztenek. Blà asszony szellemét finom, könnyed emlékek lengik át, egy mysticizmusra gondol, izléses fáradt lateinerek valamelyik gyülekezetére, a gondolatai végre, őszi szélben kerengő bágyadt levelekként, szomorú koszorúvá esnek össze, hervadó, édes illatu költeménnyé. Piselli mohóságában szinte elhülyült szemmel mered a tarka disztől duzzadó védőszentre a kriptája vaskorlatján keresztül. Ujjai, ajka hadarják az imát, felmagasztosultnak érzi magát s látja már a kártyákat, mikkel nyernie kell. Aztán felállnak a szerelmesek és továbbmennek egymás mellett.

A szent nem érdemelte meg Piselli bizalmát. Másnap Blà asszony látja a hatást Orfeóján, vesztett. Még pedig nagyon nagy összeget, amellyel becsületszóra tartozik Maffa hercegnek. Blà asszony összeszedi egész, takarékosan félrerakott kis vagyonát, összeszed annyit, amennyi hitelt engedélyeznek neki a kiadók. Meg kell mentenie Pisellit. A férfi minden érzélgés nélkül elvette tőle a pénzt. Örömteljes pillanata volt ez Blà asszonynak. Már negyvennyolc óra múlva Piselli mindent visszanyert s atlaszból készült kis erszényben adja át Blà asszonynak. Az erszényke igazgyöngyökkel volt kihimezve. De Blà asszony nemsokára megint kiségethette a férfit - az idők folyásával mind gyakrabban - kisebb-nagyobb össze-

gekkel. Az asszonynak meg kellett ismerkednie azzal is, hogy máskor lovagias férfi-kollegái elhidegült arcot mutattak, ha pénzt kért azokért a cikkekért, miket még nem irt meg. Kisebb lapok vissza adták a kéziratait, hogy ne kelljen előlegeket adniok. De az asszony - elegánsan, rózsásan, meggondolt, nőies járásával örökösen az aszfaltot róttta, ide-oda bolyongott az ujságok szerkesztőségei között. Irodalmi ügynökök, kis uzsorások és jómódu ismerősök közt látták. S Piselli sohse lépett klubtársai elé másképp, mint velük egyenranguan teli zsebbel. Az asszony megismerte a nélkülözést, szenvedése fokozódott s ahol csak megjelenik, mindenütt bájosan érzik rajta megálmódott sorsának boldogsága. Tavasszal kiadták azokat a verseit, melyeket Orfeoval való barátságának köszönhetett. Asszonyok, fiatalok körében hangos, rajongó volt a sikere. Blà asszony kiszámította, hogy a kis kötet néhány ezer frankot fog jövedelmezni. Mikor Piselli egyszer aggasztó veszteségi zavarral küzdött, kétszáz liráért odadobta a könyvet.

* * *

Pénteken még minden héten összegyülekeznek a kardinálisnál. Monsignore Tamburini kötelességének érzi, hogy a hercegnőnek azokért a sulyos összegekért, melyeket a dalmát papság forradalmi munkájának áldozott, itt-ott kárpótlásul szolgáljon. Hosszu időközökben a lungarai palotában mutatkozott is valami sovány koldulóbarát, ki széles mozdulatokkal, fantasztikusan libegő ruhaujjal, rosszul világított, óriási teremben, melynek arányait elnyelte a sötétség, ismételte meg a prédikációját. Hihetetlenül fanatikus volt ez a beszéd, titokzatos, gyilkos-hatású. Nyílt helyen, valamelyik falusi templomban szeretne volna aztán a beszédet elmondani; a kardinális jóakarattal hallgatta s úgy vélte, hogy azok a hatalmasok, kik ilyen szókimondó szónokot szabadon hagynak futkosni, egész bizonyosan bolondok.

Előrehajolva, Cucuru asszony a karját térdére fekteti s harsogva csukja össze fogsorát. Blà asszony álmodozik s Tamburini úgy ügyel fel az előadásra, mint szigorú szinpadri rendező, mozdulatlan, nem dicsér. A rákövetkező napon már csak ő meg a hercegnő gondoltak a kolduló barát futó jelenségére. Ha egyéb nem történt, Pavicot beszélgették; az a politikai klubjáról tart előadást.

Mióta a pénztárral együtt még annak a lehetőségét is elvették tőle, hogy lelki szenvedéseit legalább testileg kellő mértékben táplálja, Pavic mind kövérebb lett, mind szomorubb. Rossz konyhákból eredt a kövérsége, hol oly sulyosan, olajosan főznek, mint amilyen a szomorúsága; urnője iránt érzett fojtott gyűlölete növekszik mind a sok adóssággal, ami most nyomja. Ugy bolyong sétatereken, kávéházakban a néptribun, mint valami ideje előtt visszavonult operaénekes; a nyaka be volt kötve, tervtelenül, veszekedősen és már nem egész tisztán járt. Olyan napokon, amikor tudta, hogy nem akad hallgatója, bosszusan haladt el minden mellett, még a mosdóasztala mellett is. Undorodott annak a mindennapi életnek a kötelességeitől, berendezéseitől, mely nem izgul többé néptribunokért. - »Istenem, mit akar, énnekem sikerre van szükségem« - sóhajt Pavic, valahányszor valamely ismerőse szemében csodálkozást vesz észre amiatt, hogy ennyire sülyedt.

S a sikert, mely a nagy nyilvánosság előtt nincs már megadva, hátulsó szobák sötétjében kaparintja meg. Messzi kint a Porta Sant' Agnese mögött, egy új épület pincéjében néhány menekült honfitársa szokott találkozni, iparosok, zsákhordók, utcai árusok. Kétszer hetenkint letörülnek magukról a nehéz munka verejtékét, mit az idegen világban való élet rótt rájuk. Megmosakodnak s apostolukra tekintenek fel - kezükkel együtt lemosták lelkükről is a szennyet. Ezek a lelkek annyira tulterheltek az önszánalomtól, félelemtől és bosszútól, felszabadulásért, uralomért epekednek. Katakombákban végződik a pince, már majdnem oda is tartozik. Ezeknek a szegény embereknek megkínzott árnyai között, miközben füstölő lámpások vetették fényüket a nedves falakra, az első keresztények gyülekezetének levegőjében lett ismét hőssé Pavic. Jó rejtékhelyén áldoz az érzése kicsapongásainak, itt kitért karokkal

százszor is meghalhat, itt höröghet a nemlétező kereszt előtt, mit a többiek látnak valamennyien. Aztán megint kijut a napvilágra, az arca rozsdafoltos, szinte félelemgerjesztően jókedvű és csiklandós tréfákra is hajlandó: titokban iszik most ő, ki alig is emlékszik már arra, hogy valamikor kék ég alatt bacchanáliák nagyszerű élvezője volt.

Pénteken aztán elbeszéli:

- Hogy szeretnek engem azok az emberek! Ó! Semmi az életet úgy fel nem melegíti, mint valamely nép szeretete. Mondhatom, azoknak én ott félistenük vagyok!

- Félisten, kin sirni lehet, - gondolja el Blà asszony. Cucuruné egyszerűen hangos kacajra fakad.

- Én ismerem is valamennyit névleg is, a származásukat, a történetüket! Valamennyit meggyőződésük miatt körözik, akárcsak engem, vagy önt, hercegnő. Egyikük lopott is.

- Az én kedvemért? - kérdi a hercegnő.

- Az eszményképe kedvéért. Mert a tulajdon fogalma nem természetes az egyszerű emberi lélek előtt. Mikor kitört a forradalom, azt hitte, hogy ez az alkalmas óra és... lopott. A másik tábornoki egyenruhás bábót hoz magával, amely cövekre van erősítve. Nagyon gyorsan forgatja a cöveket; alig egy szempillantás és a kése már benn van a báb szívében. Megható áhítatossággal azzal tölti el az egész szabad idejét, hogy a tördöfés biztosságát tanulmányozza, gyakorolja. Ez fogja valamely szép napon Miklós királyt...

Cucuru Vinon felsivít:

- Miklós folyton a cövek körül forog?

Pavic zavartalanul folytatja:

- Tisztaszivü ifju ember ez a cövekes, lelkes, kék a szeme, soha asszonyt még nem érintett.

A hölgyek mulatnak és némi undorral tekintenek rá; nem lehet tudni, tőle undorodnak-e, vagy az ifjától. Pavic háta mögött a biboros hangtalanul meghajlik.

- S valamennyi cselekedetükben mennyi igaz, felháborodott hazafiság! Szivük minden dobbanásában mennyi hazaszeretet! A szerencsétlen Dalmácia, mint jól tudják, annyira tönkrement uralkodója zsarnoksága miatt, hogy már csak papirpénze van. Ezen való igaz haragjában egyik hallgatóm ujszülött kislányát Papiriának keresztelte.

- Igaz, én adtam neki az eszmét - teszi hozzá, amint a hatást az arcokról leolvassa. Beteges vággyal issza a kifejezések részvétét, részvétlenségét, anélkül, hogy ügyelne rá, mikor válnak az arcok gunyossá. S egyik viccet a másik után adja elő abbeli félelmében, hogy szavait félbeszakítják.

- Valamennyien imádják fenségedet, - kiált, mert azt hiszi, hogy a hercegnő figyelmetlen, kétségbeesésében legyőzi saját magát is:

- Szinte jobban, mint engem! Assy hercegnő alakja ezek előtt a szegények előtt, kik érte szenvednek, mondaszerű, regevilágbeli. Azt hiszik, Rómában ül valahol fogva egy toronyban. Fekete haja a rácsozott ablakból alálóg az utcára. Ha a pápa elmegy arra, ráköp.

- Ó, - kiáltja Blà asszony majdnem félénken a gyönyörűségtől. Lilian gyorsan a hercegnő felé fordítja sápadt arcát, testvérkéjének üde arcába először huzódik valami gondolkodásféle, az anyjuk aggodalmas butasággal mered közibük. A sok haszontalan beszéd miatt haragosan járkal San Bacco a terem háttérében, hirtelen megáll:

- Amit itt mond, az végre legalább szép.

- Akár kőbe lehetne vésni a képét - véli a kardinális. - Nagyon furcsa, majd elmondom őszentségének.

- Szeretném látni őket - jelenti ki váratlanul a hercegnő.

- Pavic, kitől hallotta ezt a - mondát? Remélhetőleg nem a tiszta ifjútól?

- A cövekestől? - kérdi Blà asszony.

- Nem, két paraszttól hallottam - meséli Pavic. - Odahaza véresre vertek egy zsandárt. Akárcsak mi, ők is a tengeren szöktek át és ég a vágy bennük, hogy fenséged lába elé borulhassanak.

Tamburininek valamelyes aggodalma van amiatt, hogy a hercegnő a honfitársaival tulságos szoros kapcsolatba kerüljön.

- Mi lesz akkor a torony meséjéből, ha világos nappal, kényelmes szobában mutatkozik előttük?

- Meglátogathatja őket ott kint is éjjel - véli Blà asszony, aki egészen szerelmes a regényes képbe. Cucuru asszony vihog, csupa jókedv a gonoszságtól.

- Persze, sötét éjjel! Olyan helyen, ahol nem akad rendőr. Előkelő hölgy két gyanus ember felé surran a sötétség leple alatt. Mindhármon álarc van, rémes történeteket beszélnek el egymásnak. A háttérben hallik, mint gyilkolnak le valakit, villámlik is. Így van a színházban, nem igaz?

- Elkísérem, hercegnő! - kiáltja San Bacco.

- Habozok? - kérdi a hercegnő sajátmagát. - Félek? - S hangosan szól:

- Ugy van, hercegasszony. Látomásból valóság lesz, nem sok kell hozzá. Magam megyek el az összejövételre, köszönöm, márki. Valami messzi, lehetőleg sötét hely legyen; de hol találunk ilyet? Lenn a Tiberis környékén, gondolom, a »Pénzváltók Ive« alatt... Doktor ur, rendelje oda az embereket.¹

- Hercegnő! - Pavic dadog. Cucuru másodszor is tompa butaságba esik.

- Ne tedd! - kéri halkán Blà asszony. San Bacco nyomatékosan ismétli:

- Elkísérem, hercegnő.

- Menjen oda, hercegnő - kéri Cucuru Lilian - menjen egyedül! Én is egész magam mennék el!

Felugrott Lilian; szenvedélyesen gondolt az éjjelre, a veszedelemre, a halálra. Ő szeretett volna lenni az az ember, akivel ott a távolban, a háttérben végeznek, míg villám fut keresztül az égen. Tamburini mostanság érzékenyebben zaklatja, mint valaha. Tavasz lett és sok baja támadt fölösleges nedveivel. Vihartherhes siroccolevegőben tragikussá vált hangulatának sulya alatt, Lilian érzi, mint vonul át rajta mint halálos nyavalya annak a közönségességnek, aljasságnak a tudata, amit anyja a hercegnő rovására elkövet, érzi egyuttal saját testének tisztátalanságát. Irigység emészti, ha Blà asszonyra tekint, ki jó lelkiismerettel nyujthat kezét Assy hercegnőnek. Az ő keze vonaglik, és ha a hercegnő megragadná, Lilian talán felszabadulna valami görcestől, talán ájultan, bódultan és hálásan zokogva borulna a kezére és mindent megvallana.

De a hercegnő gyorsan bucsuzik.

¹ A Pénzváltók Ive - Septimius Severus császár diadalának emlékére emelték az akkori pénzváltók, kereskedők (Arcus Argentarius).

Pár nappal később aztán, a hercegnő a különös találkájára siet. Egy óra éjfél után, az idő fekete, esős. A Piazza Bocca della Verità-n hagyja a kocsiját a folyó partján. A Tiberis homályos, tompa, lassan hömpölyög a Ponte Rotto (a Törött Hid) egyetlen íve alatt, amely olyan, mint valami elsülyedt diadalív. A hercegnő lefelé lép három lépcsőt, a térség nagy, kihalt, árva, rosszul van világítva. Gyors elhatározással keresztülhalad rajta, a szökőkút rendetlen ütemben locsog, az egész hely olyan, mintha számüzve volna az élettől, sajátos levegője elfojtja a hercegnő lépéseit. Ugy állnak körülötte az épületek, mint valami éjszakai regék, csupa titokteljesség. Miért világít olyan csöndesen, karcsun a Veszta-templom? Maga az épület olyan alacsony, mintha öreg törpék számára készült volna, csak mellette mered a hosszú, aggastyánszerű harangtornya. A Cola di Rienzi háza méltóságteljesen terpeszkedik kalandos cifraságaival. A küszöbén alakok surrannak, Pavic, ki még kiált, valamelyik testvéréhez megy, kinek rég elhalt a kiáltása. A templom kapuja előtt még magasabban, mint a templomtető, Tamburini ágaskodik, a pogánytemplom felé tekintget, hol a repedt oszlopok közt Cucuru asszony lépeget Liliannal, Blà asszonnyal és Vinonnal.

- Vesztaszüzek! Vesztaszüzek, papok, tribunok! én fel tudok itt támasztani mindent, mindent benépesítek itt. Csak a diadalívet kell még egy darabig a víz alatt hagynom.

- Most odaát van már a hercegnő, nem fordult vissza. Gyorsan kanyarodott be az elhagyott Via de' Cerchi-be. Három lépcső vezet lefelé, aztán megáll a Pénzváltók nagy íve alatt; összerezzen. Pillanat múlva, anélkül, hogy észrevett volna valamit, két alak emelkedik előtte fel.

- Az első szinpadi hatás - gondolja el - ez sikerült. Egyébként ez a két ember fekete, a fejüket elrejtik a kecskebőr alá. Magam nagyon bő köpenyt viselek, az álarcot elfelejtettem.

A két alak hang nélkül mered rá, a fejüket mohón hajtják előre a mély árnyékban, mely elrejtí a hercegnőt előlük. Fönt a falon a lámpás sűrűn veti sugarát ebbe a négy szembe, a pillantásuk kutat, félénken vonaglik és világít, mint az állatoké. Hirtelen fellobbannak: a két idegenszerű alak ott fekszik a földön, ajkuk a porban.

- Keljetek föl! - mondja a hercegnő s türelmetlenül teszi hozzá, mikor egyik se mozdul. - Álljatok fel, feleljetek! Ti vertétek véresre a csendőrt?

- Anyuska, szeretünk - jelenti ki egyikük.

- Hát te? - kérdi a másikat. Az is dadogva felel:

- Anyuska, szeretünk.

Az egyik vadul dobbant, öklével a mellére csap; ott alul megcsörren valami.

- Bár volna valamennyi ellenséged a puskák csöve előtt!

- Hát te?

A másik már nem mond semmit. Ez a másik azoknak a szigorú oszlopoknak egyike a hercegnő álmainak epikus mezőin; fiatal pásztor, alacsony, sápadt homlokán fekete fürtök, karját a botjára támasztja, csak ő mozdulatlan a kecskék és juhok körötte forgó tömegében. »Jóalaku állat, szívesen félistennek tartom« - gondolja a hercegnő. - »A másik sokkal emberibb, de arról nem álmodtam soha.« A másik földszinü, erőscsontu ember, a bajusza ritkás, a mozdulatai majomszerűek. Hosszu, csomós karjával hadonáz.

- Ilyesmit ne tegyetek többé! - parancsolja nekik. - Halljátok? Várjátok be a napot, mikor jelt adok. Mit ér az, ha megverték valami szegény fickót, aki ép annyit ér, mint ti?

- Tévedsz, anyuska. Thimkó kutya volt, az ellenséged volt.

- Akkor igazad van.

Elgondolja: - Nem szabad beleesni abba a hibába, amelyik olyan sokba került első alkalommal. Nem kérdezhetem újból: mit tehet a gyilkos arról, hogy gyilkolt? Ügyesebbé tehetett volna a számkivetés. Ennek a két barátomnak a szülőfalujában a királyi zsandár kutya és a legnagyobb ellenségem. Gyülölöm.

- No, mondjátok el - kérdi - mit tettetek értem?

- Anyuska, rablók lettünk miattad és leszálltunk a hegyről.

- Nagyon szerencsétlenek voltatok?

- Szabad életünk volt, vörös vasárnapi ködmönünkön gombok helyett csupa tallér fityegett, de mikor külföldre kerültünk, utközben mind el kellett őket költeni.

- Szép az, hogy jó sorotok volt.

- Gyönyörű dolog volt. Hány embernek metszettem fel a hasát én magam, amikor a hegyről lejöttünk! Azok az udvarok, amiket felgyújtottunk, talán még most is füstölögnek. A tehének, amiket a hegyre hoztunk föl, alighanem mind elszéledtek már. Nem ehettük meg mind.

A műveltebbik itt közbevetette:

- Az igen fáj minekünk.

- Akkor hát menekülnetek kellett? - kérdi a hercegnő. A földszinü ember feleli:

- A kutya Thimkó, akit megvertünk, felbiztatta ellenünk a többi kutyát. Elválasztottak bennünket a pajtásainktól, azokkal végeztek is szegényekkel. Mi bárkára szálltunk. A vihar jó messzire eldobott bennünket a hazától, mi szegények, majdnem mi is elvesztünk. Nagyon nyomorultak vagyunk, anyuska, légy szives, segits ki minket.

A hercegnő aranyakat vet nekik oda. Egyik tallér a másik után villogva repül a hatalmas iv árnyékában; olyan lángok voltak, melyek felfutottak az idegenek testén, egészen a szemükig kigyóztak. A két ember egymás hegyin-hátán hempereg, összeröffenek, késcsörgés és rekedt torokhangjuk hallatszik. A csunyább erősebbnek látszott, a szebbik gondtalanabban küzdött s többet kaparintott magához.

- Félisten, - véli a hercegnő - ameddig szobor marad. Ritkán mutatja meg, hogy él, hogy állati életet él.

Aztán mindkettő megszámolja a zsákmányt, összegémberevedve, hallgatagon. A Tiberisz gurgulázik alattuk. Távolról füttyszó, három rövid jeladás egymásután, ami megismétlődik. Hirtelen néhány felismerhetetlen alak rohan végig fönt a Circus útján. A hercegnő mosolyogni próbál, kicsit remeg.

- Minden jól megy. Most megölnék valakit. A folyóba vele! Milyen izzó a levegő, alig tudok lélegzeni!

Odaát a fekete magasságban vadul, vörösén villámlik meg valami, sokszor egymásután.

- Ez is előrelátható volt! Különben - ezek a rablók, kik úgy beszéltek a hasmetszésről, mint a vizivásról - velem szemben igen tisztességteljesek voltak. Talán több is volt az, mint tiszteletlenség. Mikor készülnek el a számolással? Remélem, nem félek? Nyersen kérdi tőlük:

- Háboruba mentek hát értem?

- Szeretünk, anyuska, meghalunk érted. Adjál több aranyat! Borraivalót, anyuska!

Türelmetlenül, csalódottan újra aranyat ad nekik.

- Itt nem kell félni. Hiszen mindig csak pénzről van szó.

A boldogságtól egész zavartan áll végre ott a két ember, majdnem ellágyultak, emelkedett, elragadtatott az arcuk kifejezése.

- Milyen szép vagy, anyuska!

- Milyen nagy vagy, a fejed magasan, fehérén tűnik el ott a torony mögött, hol elzárva tartanak. Tudtuk, hogy torony. Eleinte úgy tetszett, hogy kapuiv, de most már látjuk, hogy torony. Jól jegyezd meg, Lacisze, odahaza elmondjuk majd.

Az értelmesebb vigyorog. Nehézkesen kiböki:

- Anyuska, hol a hajad?

A másik felhorkan:

- A hajad! Add ide, hol van?

A hercegnő érzi, hogy el fogja veszíteni a nyugalját, a vadállatokra gondol, kik sápadni látják a szelidítőjüket.

- No, menjetek már haza! - parancsolja, s bizonytalanabban, gyöngébben mindjárt hozzá teszi:

- Elmentek haza?

A két vad ember térden fetreng, tapogatóznak, szuszognak.

- Eljönnek majd mind, kiszabadítanak téged. De add ide a hajad!

Kinyújtották a kezüket, mégse mertek az iv alá nyulni. Fal, korlát nélkül mégis mágikus vonallal van az elválasztva tőlük.

A hercegnő összeszedi magát. Haragosan, erőszakosan kiált:

- No most, menjetek rögtön!

Felállnak, egymásra pillantanak, kényszeredetten, szomorun, eloldalogni készülnek. Egyikük megfordul:

- Jól van, anyuska, engedelmeskedünk.

Lassan bele merülnek a sötétségbe.

A hercegnő utánuk tekint. Aztán gyorsan, gondolkodás nélkül hozzáteszi:

- Gyertek vissza!

Két elszánt mozdulattal felbontja a haját. A kezében tartja; a haja messzire hullik alá, hosszan, nehezen. Cucuru asszony jut eszébe. „Ez a végső, nagy hatás” - gondolja. „Micsoda színház!”

- És mégis, - mondja már a következő pillanatban. A két különös lény felé dobja fekete fürtjeit, mint előbb az aranyait. Rávetik magukat a hajára az ajkukkal, a fogaikkal. A hercegnő letekint rájuk, elsápadva, a fejét hátravetve mint valami torony merev tetejéről, hol egyszerű emberek hite szerint a haja aláhull.

- No most menjetek!

Tompán dübörög a hangja az érzékiségtől gőzölgő fejekben. A hercegnő úgy érzi, úrrá lett rajta olyan helyzet, melyet nem gondolt át. Ugy pillant a sötétségbe, tanácstalanul és hirtelen aggodalomtól majdnem vakon. Csaknem segítségért kiált. »Miért?« - kérdi aztán és bevallja magának: »Mert szégyelem magam«. S mégis érzi, hogy ezt a különös ünnepiességet nem szeretne volna elmulasztani.

Dobbant a lábával:

- No menjetek!

A két ember támolyog, megijed, eltűnik. A hercegnő elfordulva vár, míg magára marad. Végre, menekülve és haját utközben összefogva, eléri a kocsiját. Egy sarokba veti magát, lehunyja a szemét, vad képeket lát, amik elszédítik. Egy idő múlva az ujja a szemeszögletében könnycseppet talál.

Hüvösen, tárgyilagosan mond el mindent a kardinálisnál. S csak akkor alakul ki előtte a kép, kiegészíti olyan vonásokkal, miknek nem volt szabad hiányozniok. Kegyetlen vonások, a hercegnő még tartózkodóbban mosolyog. Mielőtt bevallotta, hogy odaadta a haját, forróság önti el. Gyorsan hozzáteszi, hogy a két vadember a fogaival nagy darabokat hasított ki belőle. S mert egyidejűleg dühös igyekezetükben a saját kezükbe haraptak, a vér a hajára csepegett. A hangja mindezek elmondásakor teljességgel érzéstelen. Blà asszony egy pillanattal kételkedik a szavahihetőségében. Cucuru asszony kényelmetlenül érzi magát.

Odahaza a vigná-ban, a tavaszi kert illatos csöndjében a hercegnő megrepeg, ha arra az éjjelre gondol.

- Ki volt az a két különös lény? Emberek, barátaim, kik utat találtak hozzám, más jelentőségük nem volt, mint más embereknek, más barátaimnak?

- Ó nem, a mit akkor láttam, saját lelkemnek egy darabkája volt, észrevétlenül tört ki belőlem, vörösen, melegen, dobogva. Szemem előtt mozgott, játszódtott le, színház, aggasztó és varázslatos.

Megáll, mosolyog.

- Ezt kellett volna nekik megmondanom szerdán! De lásd, mindig az a gyermek maradsz, aki ott a tenger sziklájának ormán játszott, az maradsz egész életedben, kis Violante. Monsieur Henryvel együtt kineveted Istent és a világtörténelmet, aztán a kis tavad partjára fekszel és tücskökkel, gyíkokkal álmodozol együtt.

* * *

Hagyták, hadd álmodozzék.

Ezen az estén, a hercegnő bámulatos történetének elmondása után monsignore Tamburini a szokásosnál hosszabb ideig maradt benn a kardinálisnál. Ő Eminenciája erősen érdeklődött, néhány antik pénzdarabot a háromkaru ámpolna világosságára felé fordított éppen és elnézett fölöttünk.

- Nagyon megvagyok elégedve azzal a társasággal, a melyet szerdáinkra összehoztunk. Amit épp most hallottunk, nagyon különös, mulattató történet volt. De most már mondd meg, édes fiam, mi célod van ezekkel a rendkívül szeretetreméltó összejöveletekkel? Bevallom, hogy még eddig nem igen törődtem azzal, miért csinálsz te politikát a szép hercegnővel. A mi engem illet - tudod, milyen szerény vagyok - nagyon örülök a szép, régi pénzeknek, miket rendelkezésemre bocsát. De te olyan valóságkedvelő ember vagy...

- Véletlen az egész, eminenciád és minden érdemem csak annyi, hogy nem hagytam kihasználatlanul a véletlent. A palestrinai kolostorkertben találtam Assy hercegnőt.

- Akár egy virágot! S elhoztad, jó ember.

- Elhoztam, mindjárt kezdetben csak számításból, mert Assy hercegnő csak használhat a szentegyháznak. A rendkívül világias asszony megtérítésére gondoltam, nagy vagyonára, valamint érdekes és haszonhajtó összeköttetésre, pénzügyeinek vezetőjével, Rustschukkal...

- Az valami nagy híresség köztetek, praktikus emberek közt, mi?
 - Nagyon jelentékeny ember. Mennyi pénze van! Mennyi pénze!... Sajnos a hercegnő megterítése lehetetlen, magam győződtem meg róla. Ez a pogány nő elzárkózik a malaszt elől. A birtokait is elkobozták. Bevallom, eleinte óvatossá tett ez velem szemben.
 - Értelek, fiam.
 - De aztán felismertem, hogy épp javainak elkobozása nyújtja számunkra a legsikerdusabb kilátásokat, tudniillik visszaszerezzük számára azokat s jutalmunkat learatjuk.
 - Hogy visszaszerzitek? Mutassátok meg nekem ezt a csodát. Nekem elég geniém nincs, hogy magam találjam el, de sok tekintetben izgat ez a kérdés.
 - Nagyon egyszerű a dolog. A dalmát kormány fel van háborodva a forradalmi csinyeken, miket Assy hercegnő nevében elkövettek. A kormánnyal fogunk tehát tárgyalni, hogy a forradalmat elnyomjuk. Minden attól az ártól függ, amennyit a dalmát kormány föl fog ajánlani. Ha az ország lecsillapul, vissza kell adni az Assy-birtokokat, akkor nem lesz lehetséges, hogy fenntartsák továbbra is az elkobzásukat. A hercegnőnek nagyon hatalmasak az összeköttetései, az udvaroknál jobb a hitele mint Miklós királyé... Mindent visszakup majd és természetesen velünk szemben hálás lesz.
 - Két oldalról ér majd akkor a hála! Erősebb vagy, Tamburini, mint hittem. Most már csak azt szeretném tudni - mert olyan furcsának találom - hogy csináljátok majd hogy a forrongások abbamaradjanak?
 - Ugy tetszik... ha kezdeményezők vagyunk, véget is vethetünk nekik.
 - Ez túl megy előrelátásomon. Felkeléseket szítanak, a dalmát püspökök... a szentegyház... mondjuk, mi...
 - Igen, mondjuk hogy mi.
 - Felkeléseket szítunk előbb abban az országban, akkor aztán elmegyünk a hatalmon levőkhöz és megmondjuk: Adjatok pénzt, akkor abbamarad a fölkelés. Jól megcsináltad ezt, fiam. Ha rosszul is üt ki, mégis igen szellemes, ügyes dolog.
- A kardinális visszatért régiségeihez. Még hátra volt egy kérdése:
- Az ilyen ügyes játékot hogy is nevezik csak? Zsarolásnak talán?
 - Azt hiszem zsarolásnak.
- Fogja a nagyitót. Tamburini egészen felháborodik:
- Ez olyan ügy, mely teljes egészében méltó a szentegyházhoz, egy szerencsétlen száműzöttnék adjuk vissza földi javait.
 - Hogy megjutalmazzanak érte.
 - Ez nem erkölcsstelenség?
 - Nem mondtam semmit, édes fiam.

* * *

Cucuru hercegné sem törődik sokat a hercegnő álmodozásaival. Vinonnak össze kell szednie irószereit, a diadaliv alatt történt éjjeli találkozásról pontos jelentés szükséges a dalmát követ részére.

- Csak franciául mindig, én Vinon-om. Ez a diplomácia nyelve.
- Persze, mama, ha nem íránk olyan jól franciául, akkor még kevesebbet adnának érte.

- Még kevesebbet! A nyomorultak! Mondhatom, gyönyörű kormány! szegény, öreg asszonynak keserves munkájáért olyan éhbérrel fizet. Ha üzleteknek himeznétek, ép annyit keresnétek.

Gyorsan kézimunkát dobnak a megkezdett írásra, Lilian lép be.

- Sose fáradjatok! - mondja. - Előre tudtam, ma este megint piszkos pénzszerzéssel foglalkoztok.

- Piszkos pénzszerzés! Vinon, hallod... azt mondta, hogy »piszkos pénzszerzés«? Persze, sokkal derekabb dolog pénzt kiadni, mikor nincs, mi, leányom? Nézzétek csak a büszke, fehér szüzet! Ezen a télen négy sétaruhát csináltatott és nem fizetett ki egyet se!

- Istállóban lakom és ha kellene, inkább sajtból élnék, egyéb nem kellene semmi. De a korzón selyem vánkoson kell feküdnöm a kocsiban, az utcán nem hordok ruhát egy hónapnál tovább. Nem lehet máskép, hölgy vagyok.

- Hölgy! Hallod, Vinon? De gondoskodik-e arról, hogy a babája kifizesse a szabónőjét? Ha meg azt mondja neki az anyja, hogy kell a családba másik férfi is, ki a szabót, a cukrászt fizesse, akkor egészen megfelelkezik magáról és tiszteletlenné lesz öreg édes anyjával szemben.

- Most Kalender Raphael uron a sor! Istenem, találj ki valami újat! Olyan unalmas ez a dolog, a szégyen is unalmassá válik.

Lilian a divánra veti magát, a butor halkan nyikorog.

- Kalender Raphael ur, hát mi kifogása lehet ellene? Vinon kis lányom, el tudod-e képzelni, miért nem kell neki ez az ember? Ez a Kalender egy idegen ur Berlinből, nagyon gazdag ember. Azért jött ide, hogy üzleteket csináljon, mert a rómaiak nagyon ostobák az üzletben. Most óriási varietésszínházat alapít, tisztességeset, amelybe családok is járhatnak. Erre az ötletre még senkise jött rá itt, hogy pénzt keressen tisztességgel. Micsoda okos ember!

- Kopasz zsidó, aki a mellemig sem ér. Majd váltogatom őt a pappal, az egyik feloldoz a bűnök alól, mit a másikkal elkövetek.

- Már tréfál! Meglásd, még megokosodik!

- Meg, mama, ne aggódj, a végén mindig megokosodom. Még a legpiszkosabb dologra is rábírsz majd. Olyan egyszerű a titkod: ezerszer elismételel ugyanazt a dolgot. Először teljességgel lehetetlennek tartom, még ártatlan vagyok benne s kacagok rajta. Ötvenedszerre már sirok. Nekimegyek a Tibernek - úgy undorodom. Századszorra aztán megteszem, amit kívánsz, megteszem - undorodásból.

Vinon maga elé vihog. Hirtelen föltekint. A szemöldökei sötétebbek, mint a szemei, egymásbaérnek. Figyelmesen, dacosan tekint a testvére. Aztán azt mondja:

- Lásd, Lilian, ilyen vagy te.

Aztán újra nekiül az írásnak.

* * *

Blà asszony biztonnyal a barátnőjével álmodik, csakhogy valamennyi gondolatát leköti a kedvese. Piselli sokszor nagyon rosszkedvű.

- Vesztek, vesztek, vesztek. Ez nem mindig volt így.

- Most mért van így, Orfeóm?

- Valaki szerencsétlenséget hoz rám.

- Hogyan hozhatna még most is szerencsétlenséget rád a szegény hercegnő? Hiszen valahányszor meglátod, hozzákapsz a szarufityegődhöz, két ujjad kinyujtod ellene. Mit árthat akkor?

- Semmit. Nem is ő az. Másvalaki.

- Kicsoda, kérlek szépen?

- Te magad. Mert tulságosan szeretsz, ilyesmi szerencsétlenséget hoz.

- Szent isten!

Blà asszony annyira megijed, hogy elakad a hangja. Hát az ő szerelme áldozatába kerül ennek az embernek! Vagy legalább is azt hiszi róla?

- Én vagyok minden bajának okozója!

Megvállik szerény ékszereitől. Mikor valamely biztosra várt bevétele elmaradt, egy pillanatig gyöngeség, dac szállta meg, ennyi fáradtság, baj elviselhetetlen. Piselli az összeget, amire szüksége volt épp akkor, a hercegi pénztárból vette ki.

- Hát olyan pedánsak vagyunk? - kérdi a férfi. - Ezt már előbb is megtehetted volna, mielőtt szegény gyöngyeidet eladtad. Hát nem értődik az magától, hogy a barátnódtól hallgatólagos kölcsönt veszel fel? Szóvá kell előbb tenni ilyesmit? Akkor ugyan nem sokat ér a barátságok.

Az asszonynak nem volt rá szüksége, hogy szóvá tegye a dolgot a hercegnő előtt. Mert már másnapra megkerült a pénz; Piselli nyert. Nyert mindig. Mindennap belenyult a dobozba, s mindennap háromszoros összeget hozott haza. Mindig nagyon kegyes volt, urasan vig. Az asszony remegett a jövőtől, mégis szerette, várta azt. Szép egyetértés ideje volt ez. Orfeo pompás gyémántokat vásárolt, sose voltak még ilyen gyémántjai.

- Itt vannak vissza az ékszereid. Nem tudnám elviselni, hogy miattam nélkülözz.

Blà asszony aztán titokban eladta az ékszereket és ezzel az összeggel a dalmát agitációs lapot gazdagította. Nehéz negyedóra volt, mikor bevallotta magának, hogy ez bocsánatkérés akar lenni.

- Most már nem vesztesz soha, - mondja Orfeonak. Most már nem mondhatod többé, hogy a szerelmem szerencsétlenséget hoz rád.

- Hozna, ha tudna. De van valami ellenhatás. - mondja titokzatosan. - Sokkal erősebb.

- Mi, Orfeom?

Halkan kérdezi. Édes, aggodalmas izgalommal tölti el, ha a férfi babonás lelkébe pillanthat be. Ott csupa csoda minden.

Piselli a nőt sokáig hagyja kíváncsiskodni. Végre elárul egy keveset a titkaiból.

- Hisz pedáns emberek nem vagyunk. De tény az, hogy nem a mienk a betét, a mivel játszom. S a tulajdonosnő nem tud róla semmit! Mert ez a legfontosabb, akár hiszed, akár nem! A játéktermekben sokszor ismerkedem meg olyan emberekkel, kikről fölteszem - ha nem tudnám véletlenül biztosan - hogy idegen pénzzel játszanak. Tudod, anyás fiúk feltörik a papa íróasztalát, vagy bankárok, kik valamely felük pénzével próbálkoznak. No hát...

Előkelő pózba vágja magát egy lakkozott spanyolfal előtt, tanító módjára emeli fel a mutatóujját.

- Nohát: ezek a közönséges csirkefogók mindig nyertek, kivétel nélkül mindig.

Ekkor észreveszi, hogy az asszony behunyt szemmel, sötétvörösre pirul. Becstelenség előtt állott és nem volt bátorsága, hogy farkasszemet nézzen vele. Piselli szivből nevet és átöleli.

- Hát tolvaj bankár vagyok én? Kis bohó! Mig érdemrendet nem kapok, addig nyugodt lehetsz!

Az asszony kérelmet kockáztat meg.

- Legalább takarékoskodnál. Hiszen olyan könnyelmű vagy, szegény kedvesem.

- Hát nem keresek eleget, nem igaz? A ki keres, annak ahhoz is joga van, hogy költsön.

A Corso-n Piselli ott ül az előkelő kávéházak előtt, ballába jobbcombjára vetve felsőtestét könnyedén, finoman meghajtja, olyan, mint a Tüskehuzó fiu.² Elegáns urak, hölgyek veszik körül, valamennyit megvendégeli. Boldog s nem tagad meg semmi szeszélyt magától. Két angol nő, testvérek, kik kalandosan utazzák be a szárazföldet és akiket még sok milliomos is drágál - a Pisellié lett. Másnap kimerítő magyarázatot tart róluk Blà asszonnak a szigetlakó nők hátrányára.

- Az ember bedül nekik a sárga hajuk és a hosszú derekuk miatt és mert angolul beszélnek. Be ostobák is vagyunk mi férfiak!

Valahányszor megvárhatja az asszonyt, az ürügynek használja a várakozást arra, hogy keresztüldolgozza az éjjelt. A férfi csak akkor ért haza, ha már derengett; támolyog, nyög, böfög, de szép, mintha márványból faragták volna. Akkor az asszony lefekteti, a fejét az ölébe veszi s gyöngéden, áhitattal őrzi a félistene álmát. A lámpa fénye sárgább lesz, kialszik. A nap a teleirott lapokon táncol, mik az asztalt fődik. Kimerülve, gondokkal terheltlen számítja ki Blà asszony, mit kap majd ezeknek a hosszú, lázas óráknak a munkájáért. Piselli nyújtózik, felugrik, jól kialudta magát. Zsebében csörög az éjjeli nyereség, vidáman mondja:

- Micsoda szép tavaszi nap! Ma is szerencsém lesz!

* * *

A Piselli számlájára jó sok kitűnő reggeli jut Pavicnak is. A vendégek sorában szerényen meghuzódva, csak mint névtelen együttélvező örülhet. Ha kérdik, hogy ki az a kövér, kopott-ruhás, pizkosingü ur, Piselli kijelenti, hogy a nevét elfelejtette. Pavic annyira el volt merülve szenvedésébe, hogy nem vette észre, ahogy fiatal ficsurak, mikor a ruhájához értek, elővették a zsebkendőjüket és letisztították a ruhájuk ujját. Azt se, ha valamely finom kisasszony, kinek apja az utcai csatornát söpri, undorodó ábrázattal kalimpált a gyöngyvirágcsokrával.

Egy este a híres párisi divának, Blanche de Coquelicot-nak a társaságában van. Kalender Raphael megnyerte Blanchet a színházának; fényes, kitűnő erő ez a nő. Csodálói most estét rendeznek a tiszteletére. Az alacsony lépcső alján, a melyik az étteremhez visz föl, csodaszép tükör emelkedik. A metszése mesebeli, a kerete művészi munka; szállongó puttók koszoruzák. A gyertyák fénye magasabb, a színek még ragyogóbbak, mint a valóságban, ha ez a tükör veti őket vissza. Olyan, mint a gyönyörök háza, amely szélesen föltárul, ragyog, csábit: kell, hogy belenézzen az ember. Aki csak elmegy előtte, haboz, és elégedett mosolyt fojt el. A tükör csak azt mutatja neki, amit szeret magán.

Két klubtársa között közeledett a néptribun a tükör felé. Az egyik különösen a pofaszakálában és a keskeny lakkcipőjében gyönyörködött, a másik jószabásu frakkjában. Pavic hirtelen élesre változott tekintettel veszi mindezt észre.

- »Ugyan miért vagyok én ráncos, gyűrött, mintha minden éjjelt ruhástul aludnék keresztül valami divánon? Ugyan miért nincs a cipőm tisztítva? Mikor voltam utoljára borbélynál?«

² A Tüskehuzó fiu híres antik szobor Rómában, a Museo Capitolinóban.

- Nem tud szabadulni a képmásától - mondja valamelyik hölgy a háta mögött. Pavic észreveszi, hogy állvamaradt. Kicsit felhuzza a nadrágját, ami rögtön lecsuszik megint; pirulva elsiet.

Kétségbeesetten, némán eszik. Az ünnepség vége felé Blanche de Coquelicot már egészen fesztelenül és pajkosan viselkedik Paviccal szemben. Azt állítja, hogy a kalapja belső peremét disznózsirréteggel borítja. Még ki is akarja tisztítani és pezsgőt önt rá.

Pavic lélekben messze van ezektől a libáktól, kik tréfáikkal bosszantják. A fényképére gondol, amelyik ott függött ezelőtt Zarában, a kirakatokban. Isten tudja, tán ott is van még valahol. Talán a nők még mindig ott rajongtak a nemestartású szabadsághős előtt. »Én meg itt ülök!« Hirtelen, szenvedélyes élességgel ötlük eszébe egy gyöngyszürke nadrág. Valamikor benne utazott győzelmesen, Assy hercegnő kocsijában.

Csak akkor ment el, mikor már a számlát kifizették és neki nem adtak több bort. Aztán olyan korcsmába ment, hol asszonyok tartózkodnak. Reggel felé ért a szobájába, amely egy utazó ügynököktől hemzseggő »hotel meublé« negyedik emeletén volt. Ugy érezte, halálosan fáradt, de mikor a sárga tükördarab előtt elhaladt, amely előtt fésülni szokott, dühében remegni kezdett. Fenyegetőn fordul valami láthatatlan személy felé.

- Ilyenné tettél! Gonosz! A pokol vár rád, hidd el! Te előkelő! Minden hercegnő csak a pokolba való! Hiszen nem szenvedtél soha!

- Te! Hát így játszik az ember mások életével? - rikolt föl és gyűlölete, vágya könnyekben tör ki. Kínzza a vágya a hercegnőért, a gyöngyszürke nadrágért, mindkettőt örökre elveszítette. Ha mindkettő ott feküdne előtte, Pavic ájult vágygyal olvadna fel rajtuk bizonytalansággal.

Nem feküdt le, egész reggelig képzeletben a hercegnővel beszélt.

- Szabad vagy, mint a madár, mert tulságosan gonosz vagy! Neked az ember árthat, ahogy akar. Gonoszság? Semmi se elég gonosz, ha csak károd van belőle.

Délután a Café Veneziában Pisellivel találkozott. A sarokba hívta félre és átnyújtott neki egy félévvel előbb keltezett adóslevelet Assy hercegnő aláírásával. Piselli arcáról eltűnt a fény, tompaszínűvé vált a bőre.

- Ez az ember szerencsétlenséget hoz rám! - gondolja. Rögtön kifizeti az összeget zsebéből s azon töri a fejét, hogy lehetne Pavicot kijátszani, ha ezt a kis trükkjét megismétli.

Csak hogy Pavictól nem kellett már tartania. A néptribun elkészítette a gyöngyszürke nadrágot, de mikor ott függött előtte a széken, elbujt előle az ágyba. Borzongott tőle és a tettétől is. Az ágy felmelegítette végre kegyetlen bánkódását, sirhatott. Annyira zokogott, hogy a hasa hullámokat vetett, a rajta levő takaró is. A reggel ott találta a szobája kőkockáin, buzgón imádkozott.

* * *

San Bacco sűrűn jár föl és alá a hercegnő szobájában. Vivó mozdulattal, magas parancsnoki hangon jelenti ki:

- Nem szeretem ezt a Tamburinit, valóságos farkas. Hát még Cucuru hercegnő és a leányai - hah! micsoda nőstényfarkasok.

- Szegény nők - véli a hercegnő.

- Szegények? Azt hiszem, minden női szégyenfoltra van bocsánat, csak az ilyen farkasnők nem nyerhetik azt el.

- Elátkozottnak tartja a Cucuru családot?

- Azt hiszem. És itt van ez a contessa Blà, ez meg tulságosan szellemes. Doktor Pavic? Az meg nem tudom, miért hülyül el tökéletesen.

- Egyiknek tulkevés a szelleme, másiknak tulsok. Rosszkezdü, kedves barátom.

San Bacco nem tudta megmagyarázni az érzéseit, egyszerűen nem érezte jól magát ezeknek az embereknek a társaságában. Éppen olyan kényelmetlenül érintették őt, mint némely parlamenti kollegája, azok a jelentőségteljes emberek, kik ismerik a világot, a kiknek számtalan érdemrendje mint valami zászló van kitűzve, tolvajlásaik elvtelenségeik szemétdombján. Bizonyítani nem tudott azonban semmit s ha néhanapján az öreg garibaldista mégis - pártja egyeneslelkü tagjainak, sejtelemnélkül élő filozófusainak segítségével - kifakadt az ügyeskedő kormányzó-bajtársak ellen, ennek mindig az lett a vége, hogy San Baccot bevádolták, neveltségessé tették s az elnöktől megkapta a maga büntetését.

Épp mostanság szokatlan heveséssel akarta rábirni az ország, a nép képviselőit, hogy siessenek a bolgárok segítségére, akik szabadságharcukat vivják. Ne csak elnyomóik, a törökök ellen fegyverkezzenek, hanem különösen barátaik, az oroszok ellen, akik sokkal rosszabbak. Harcias hangulatban járkált föl és alá, gúnyos beszédekre, forrongásra készen.

- Cselekedetek! Ugyan honnan van az az általános félelem, hogy cselekedni nem akar senki! Hisz nem azt akarom, hogy megtegyék őket - hogy merném? De elismerni a tettek szükségességét, nyitott szemmel nézni az eseményeket, még ehhez sincs bátorsága senkinek. Még önnek se, hercegnő! Különben nem vetné el a tervemet, hogy ezer bátor emberrel rohanjak az országába.

A hercegnő minden alkalommal megvigasztalja:

- Eljön a maga órája is, márki - eljön talán. Egyelőre a katonáim nem viselnek vörös inget, fekete talárban vannak. De kérem: maradjon meg ön is nekem!

- Hiszen ha akarnám, se tehetnék másképp - mondja végre a márki. Megszelidült, majdnem félénk lett, kezét csókolta.

Olyan változások mennek végbe San Baccoban, amelyek mélységesen megrázzák, anélkül, hogy tudná, miért. Egy reggel azonban tisztába jön vele: valamelyik fellobbanásában, - egész élete föllobbanásokból állt - levelet irt barátnőjének:

»Hercegnő!

Van szerencsém ezennel a kezét megkérni.

Azt fogja felelni erre, hogy nem volt elkészülve ilyesmire. Csak azt felelhetem rá, hogy ma reggelig én se tudtam ezt előre.

Ugy érzem magam, mintha küzdenék, mint valamikor Délamerika egyik óriásfolyamán mint a La Plata köztársaság szolgálatában álló kalóz Brazília császára ellen. A hajóm zöld sziget előtt halad el, magános blokkház áll ottan; a tiszta reggelbe fiatal nő lép ki onnan. Ott támaszkodom a főárboc mellett, megpillantom a nőt. Bevonatom a vitorlát, partra szállok. Megkérem a feketehaju fiatal nőt, legyen az enyém, a hajómra viszem, aztán majd egymás mellett harcolunk. Övé lesz a föld, amit meghódítok.

Anélkül, hogy gondolkodnám, mint ismeretlent szeretném önt, hercegnő, a hajómra kísélni. Vitorláink duzzadnak, együtt megyünk a szabadság hazájába, amiről ön álmodott: kardunk hegyével előre.

Hogy miért nem mondom el kérelmemet személyesen? Szégyelem magam - megmondom, miért. A bolgárok dolgát otthagytam, pedig annyit küzdöttem érte, és Dalmáciáért

szállók sikra. Fontosabb az nekem, mert fontosabb *Önnek*. S nem mint eddig, a szabadság istennőjétől várom jutalmam, hanem öntől, hercegnő.

A szabadság istennője becsületességgel fizetett. Én, ki annyi szabad területet vívtam ki a népnek, magam, ötvenedik évemben még korcsmai szobában lakom. Nincs még csak kis kertem se, de még nem is gondoltam rá eddig.

Valamennyi tetteimet úgy hajtottam végre hogy földi jutalmat érte nem vártam. Most egyetlen s talán utolsó alkalommal egyszerre kívánok mindent: a legpompásabbat, az asszonyt, amit a tavaszi tiszta reggel a magános szigeten rajzolt elém, és aki nélkül hajóm nem haladhat tovább. Züllöttebb, önzőbb lettem: de legalább bevallottam: most itélkezzék.

Mondja meg, maradhatok-e és fegyverkezhetek-e önért, hogy országába vonuljunk! Ha nem, rögtön fölkerekedem embereim legönzötlenebbjeivel Bulgária felé.

S mégis mindig az öné maradok

San Bacco.«

A hercegnő ezt felelte:

»Kedves márkim!

Utazzék el - és mégis az enyém marad. Én nem követhetem. Nagyon is hasonlítunk egymáshoz: nem veszi észre, hogy mindketten bátor fantaszták vagyunk? Ahogy az én forradalmamat elgondolta, úgy én már meg is akartam azt valósítani, vérmesen, nyíltan, erőszakosan. Most visszavonulok, hagyom a papokat cselekedni. Ők úgy csinálják, ahogy ők értik; földalatti aknamunkával, lassan és gyanakodva mindenkire. Első alkalommal menekülnöm kellett. Most ki akarok tartani; ne beszéljen rá, hogy habozzak. Ahogy most viszik a dolgomat, az nem olyan szép a szemnek. De ugy-e, márkim - nálunk elvekről van szó, nem tettekről.

Ön mégis mindig az enyém marad, legnagyobb komolysággal fogadom el adott szavát. Ha hívom akármikor - és most nem is tudom, mikor, mire kell majd mint lovag, mint derék férfi nekem - akkor habozás nélkül jönni fog.

Nem adom föl önt, csak szabadságolom - Bulgáriába. Utazhat.

Az ön
Assy Violantéja.«

San Bacco elutazott.

VI.

A nyarat a hercegnő Castel Gandolfoban³ töltötte. Mély volt az álma; az élete csak ennek az álomnak felületén uszik, csakugy, mint a tó tükrén a csolnakja maga után vont a evezőjét. Az ősz megint beszorította őt szőlőlugasának sűrű vörös függönye mögé. Csillogó téli napok vágyainak alakjait hozták elébe; keménytestűek, a tekintetük parancsoló; úgy rohannak szélben, aranyban Róma romjain keresztül.

D'Aulnaie grófnő, Uruszov nagyhercegnő és Hatzfeld grófnő Rómába érkeztek. Viharos kérésekkel ostromolják ismerőseiket, hogy Assy hercegnőhöz vezessék el őket. Legnagyobb csodálkozásukra megtudják, hogy barátnőjüket nem ismeri senki. Maga a hercegnő is csodálkozik, mikor a társaságra emlékeztetik, el is felejtette, hogy ez is a világon van. A következő szezonban aztán táncol a római paloták báljain, maga körül vágyat, kívánságokat ébreszt, őt magát semmi vágy fel nem melegíti, épugy, mint valamikor Párisban - de most még sem olyan könnyű, olyan üres, mint akkor ott, a sima parketten volt. A hidegen csillogó mozaikpadlókról - saját fényüktől sötéten - álmainak komoly szeme szegeződik rá.

Igy tartott ez három évig. 1880 márciusában a római »Intransigente« ujság híreket közölt jelentéktelen összeütközésekről Dalmáciából: a nép és a katonaság közt surlódások voltak. A dalmát nemzeti ügygel s az Assy-párttal szemellátható előzékenységgel bánt az ujság és felmerült a kérdés, hogy miért. Két érdekkör küzdelmében ez a félelmetes lap sohasem szokott határozott állást foglalni; Della Pergola, a főszerkesztő ezzel bebizonyította, hogy nem kap pénzt senkitől. Ez közismert tény volt; eddig még valamennyi miniszterium szenvedett kritikájától, valamennyi pártot olyan társaságnak jelentette ki, amelyik gazságok kölcsönös támogatására alakult. Ez a gondtalan nyíltsága és egyenes álláspontja a római sajtóban olyan helyet biztosított a lapjának, amely páratlan volt; becsülték. Csak egyetlen olyan ember volt eddig a világon, kit a lap komolyan vett, az pedig nem volt abban a helyzetben, hogy háláját kifejezhesse: Garibaldi.

Miklós király éhező alattvalóival szemben tanusított szives, pártfogó hangján mindenki csodálkozott; egyszer aztán nagy cikkben, első helyen ünnepelte Assy hercegnőt ez a lap. Mindenki mohón kereste azt a szemernyi gonoszságot, minek következtében - az ujságíró érti ennek a módját - az egész dicséret gúnyként hangzik. De hiába. Vad dicsőítő himnusz volt ez olyan ember tollából, aki sápadtan, a hangjában lelkesedése könnyeivel elfeledett minden tartózkodást. Assy Violante szerinte a kor legnagyobb szelleme; lelke olyan asszonyé, ki a férfiaknak ad leckét az eszményért való küzdelemben, az ártatlanságban és a bátorságban. Személye megérdemli, hogy vallásos imádattal csüggjenek rajta.

Nevettek a dicsőítő himnuszon; hire kelt, hogy Della Pergolának rosszul megy. Valamennyien sajnálták, mert anélkül, hogy szükség lett volna rá, feladta azt a hatalmas fensőbbségét, amit gonosz nyelvének köszönhetett. De még a legszánakozóbbak is alaposan póruljártak már másnap. A hercegnő az »Intransigente« dicsőítő számát a levelei közt találta. Blà asszony nál tudakozódott, hogy mit jelent ez a dolog.

- Ki ez a Della Pergola?

- Paolo della Pergola, hisz ismered, biztosan sokszor találkoztál már vele. Társaságbeli ember. Gondolkozz csak, szakálltalan, bajusztalan ember, oldalt választja el a haját, kissé vastagajku, szkeptikus tekintetű, kihívó férfi - de a kezével nem tud mit csinálni.

³ Castel Gandolfo - nyaralóhely Róma környékén.

- Nem emlékszem...

- A társaságban szemtelen, mert zavarban van. A kezedet csókolta meg valószínűleg és gunyos viccet mondott, de eközben elpirult.

- Nem jut eszembe...

- Még most se? Épp ilyen, mint író is. Iróniával, megvetéssel kezdte, abból az egyszerű félelemből, hogy kiszolgáltatja magát. Mikor aztán észrevette, hogy mindenki örül a csipéseknek, amik a szomszédját érik, és hogy szemtelenségéért nem vonja felelősségre senki, akkor végre azt hitte, hogy tényleg joga van az egész világot megvetnie. Valamennyien gyávák és meg vannak fizetve, csak ő nem. Ő maga azonban mások gyávaságából és a saját megvesztegethetetlenségéből él.

- Mit akar hát tőlem, ha nem lehet megvesztegetni?

- Majd meglátjuk. Igaz, megvesztegethetetlen, még csak azt sem mondhatom, hogy számításból ilyen, inkább előítéletből, hiuságból. Ha valamennyien becsületesek volnának, ő lopna. Mert *másnak* kell lennie, mint a többinek; ez a betegsége. Valahányszor bank-botrányok vannak kilátásban, amennyi ujság van, mind megvásároltatja a hallgatását. Della Pergola megengedi magának azt a gyönyörűséget, hogy beszéljen. Huszezerrel növekszik ilyenkor a lapjának példányszáma, végül a kormány, hogy lássék a jóakarata, érdemrenddel kell, hogy kedveskedjék Pergolának.

A hercegnő gondolkodik.

- Ha tehát lelkesedik az ügyünkért, akkor a többi lap nagyon hüvösen fogadhatja.

- Ettől tartanunk kell - mondja Blà asszony. A hercegnő kijelenti:

- Ez az ember egyenesen érdekel engem. Mit tudsz még felőle; Bice? Honnan való?

- Valahonnan a sötétségből. Azt mondják némelyek, hogy színész volt, mások szerint Buenos-Ayresből való zsidó ügynök. Azt hiszem, egyszerű irodalmár, kinek nincs meg a kitaláló képessége. A saját művészetéből nem tud teremteni jellemeket, de a valóságban adottakat nagyon ügyesen fel tudja dolgozni, feldarabolni. Azért került bele aztán a politikába, most minisztereken, pénzbárókon anatomiázik. Kollégái az embereket csak a pártjuk jelvényéről ismerik fel, Della Pergola ért az egyéniségükhöz is. Hiszen ez ma már nem nehéz, a fizikai oldalukról magyarázza meg őket, ehhez az adatokat az alsótestük természetéből veszi. A híres költő szerinte neuraszténiás fantazmagóriákban szenved, melyek emésztési zavarainak gyümölcsei. Magasröptü világjavítók, megváltók szerinte derék fickók, hajlanak kongesztiókra; ennek oka talán tulsoká folytatott tartózkodó életmódjuk. Banktolvajok pereiben monománikus az ügyvéd, emberismeretről fogalma sincs, a bíró koplaló, májbeteg, irigységtől gyötrődő öreg ember, az esküdtek zavart csürhe, kik csak úgy beleestek a dologba, a nagy védő ügyes tréfacsináló, közönséges és szentimentális. A világnézetét rikkancs regényekből szedte, a vádlott különben derék, születésileg terhelt hülye. Valamennyien együttvéve végtelesen együgyűek, nem egészen beszámíthatóak és alaposan megvetésreméltók. Della Pergola különös tehetsége abban áll, hogy mindezt úgy adja elő, hogy ő maga támadhatatlan. Nem szidalmazza ellenfelét - nincs is neki soha ellenfele, csak épp a jellemeikkel dolgozik, miket feldarabol. Pszichologia ez, mindenestre alaposan lakáj-pszichologia, indiszkrét és alantas.

- Mintegy bocsánatképp terméketlen gonoszságaiért, időről-időre extázisba esik aztán Garibaldi nevének hallatára, csak gyöngéd meghatottsággal tud róla beszélni, majd nem titokzatosan, mintha egész különös vonatkozások állnának fenn közte meg az öreg ur között. Mindenkihez odavágja a nagy nevet, kik azt hiszik, hogy cselekszenek valamit. Olyanok legyetek, mint ő, ha tudtok! - és a hátsó gondolata ez: - »Ha olyanok volnátok, akkor ártal-

matlanok volnátok.« - Mindezek mögött a legmélyebb ösztöne az irigység, nyugtalan irigység mindazok ellen, kik szintén tudnak valamit, különösen azokra irigykedik, kik irni tudnak. Della Pergola plebejus, ki maga meg se érti, honnan van benne ennyi tehetség. Éppen annyi csodálkozással, mint győzelmesen értesíti az olvasóit minden titkos tanácsosról, ki a lakásán felkereste, hogy bizalmas közlésekkel magához édesgesse. Ő így hívja ezt: »Hatalmasnak lenni az írószobán keresztül.«

A hercegnő mosolyogva tekint nekitüzesedett barátnőjére. A karját a nyaka köré fonja.

- Bice... feltűnően... kézzelfoghatóan elevenited meg előttem ezt az embert. Valld be, hogy erősen megbántott.

- Engem? - soha. Hanem némelyeket... feldarabolt, kiket tiszteltem. Gyülölöm, mint az illuzióim megrablóját.

- S még ha nem így lett volna is - hát tudod, mégis - - kolléga vagy. Valld be, Bice.

- Bevallom, - feleli Blà asszony.

* * *

Torlonia nagyhercegnőnél bál volt; a hercegnő bemutattatta magának az ujságíró. Az első tiz szó után kiderült, hogy ez az ember tökéletesen szerelmes.

A hercegnő alig emlékezett az arcára. Hideg arc; volt benne tényleg valami angolos, talán az angol színészből. Ugy látszik, mintha mindig egy csomó fekete frakk mögé rejtőzött volna. A lába az átlagosnál hosszabb - talán csak azért, mert nagyon szűk nadrágot visel és tulróvid mellényt. Gyönyörűszép, jáspisból és ébenfából való bottal játszadozik, a gombja vastag kristályüveg. Nemrégiben divatos lett, hogy a férfiak bevitték a botot a szalonokba, Maffa herceg teremtette meg ezt a divatot. A hercegnő elgondolja: »Ó! Pergola végre talált rá módot, hogy a kezét valamivel foglalkoztassa. Mihelyt megtalálta, megírta a cikkét és a közelembe merészkedett.«

Minden bevezetés nélkül a szerkesztő elkezd a hercegek leányairól beszélni, kik magános tengeri kastélyokban ahelyett, hogy hősi mondákat hallgatnának, a nép eszméiért lelkesednek:

- »És végre, a szegények üdvivalgásának kíséretében elindul a nagyszerűen ártatlan háboruba. Ó! A valóság gúnykacaja sohse fogja megtörni álmának páncélját: én azt hiszem, ezt remélem.«

- Csodálkozásba ejt - feleli a hercegnő, és elgondolja: »Csak rontja az izlését az, hogy szerelmes belém.«

Della Pergola kijelenti:

- A világ a lába előtt fekszik, hercegnőm, s ön olyan hüvös még, mintha ezüstből volna. Nem is csodálkozhatnám azon, hogy nem lát semmi különöset egy kis kritikuson, ki ön miatt elvesztette a fejét. Pedig véleményem szerint elég erősen ült ott az a fej!

- Egész egyszerűen elmozdithatatlannak tartom - jegyzi meg feleletül a hercegnő.

- Nem - - nem hisz nekem? - kérdi halkán Della Pergola, ide-oda lóbálja a botját. A csiszolt kristály megragadja a hercegnő figyelmét. Ebben a pillanatban úgy látja, hogy a fénysugarak megtörnek rajta, egész be lehet látni a gomb belsejébe. Kékre meg feketére osztott mező, zárt kapu, előtte fehér griffmadár.

»Micsoda durvaság ez - gondolja magában - sétálni viszi a cimeremet.«

Vállat von és elnéz onnan. A férfi alig hallhatóan suttogja:

- Én alapjában véve lelkesülő természet vagyok! Ne higgyen semmit abból, hercegnő, amit rólam mondtak önnek! Naiv vagyok és lelkesedni vágyó. Ha nem tudnám, hogy akkor vége mindennek, - ebben a percben a lába előtt hevernék!

A hercegnő elhuzza a száját.

- Büszke mosolyáért köszönetképp - teszi hozzá Della Pergola. - Izléstelennek tart, mert mások ezt beszélték önnek. De hiszen csak azért adom ki magamat ilyenek, hogy a gunyt lefegyverezzem, hogy féljenek tőlem. Bevallom. Lássá; nem tudok ön előtt semmit se titkolni magamról. Elhiszi?

- Ugyan vigye el végre ezt a botot a szemem elől. Izléstelen volt.

A férfi a kristályt eltakarja a kezével; ezzel még jobban izgatja a hercegnőt. Ugy tetszett, mintha a képét, a sorsát keritené hatalmába abban az átlátszó üvegfalú gömbben.

- Hisz a szavaimnak?

- Nem veszek annyi fáradságot, hogy kételkedjem bennük.

Tehetetlenül, de határozottan széket von a férfi és leül a hercegnő mellé.

- Tudja-e hercegnő, mért hagynak minket itt magunkra?

A férfi beszédmódja egyszerűen elképesztette a hercegnőt. Föltekint, a szalon egészen üres. A mellékszobában éles világításban dühöng talapzatán az óriási Herkules, ki Lykast a tengerbe veti. A szobor mögött kilátás nyílik az udvar pompás galériájára. Ott a bejárónál száz várakozó ember tolong.

A hercegnő szeme akaratán kívül kérdővé válik. Della Pergola a homlokát összeráncolja és felel:

- Propertia Pontit várják.

- Propertiát, - ismétli a hercegnő, - azt a nőt, aki ezt a szobrot alkotta, ezt a Herkulest?

Megborzong.

- Ő az. Külömben ő rendezte el, hogy a szoborra hogyan essenek a fénykévek. A kandeláberek ott állanak mind, hová ő állította őket. Micsoda ökle van ennek az asszonynak! Három nappal ezelőtt tért vissza Szent-Pétervárról. Valóságos diadalutról. Épp itt jön.

Hatalmas női alak lépett elő. - »Olyan hatalmas, - gondolja el a hercegnő, - hogy a feje azzal a fekete haj-fallal alacsony homloka fölött tulságosan kicsinek látszik. Herkulesének nem éppen olyan kicsi-e a feje?«

Fiatal, szőke, karcsu fiatalember veszi le a nő nehéz válláról a belépőt. A nő a karját a férfiéba teszi; a ruhája biborszinü atlasz.

- Ez ki?

- De Mortoeil ur; párisi ember, csak rá kell nézni. Propertia elhozta magával.

- No és?

- És hogy tökéletes legyen a helyzet nevetséges volta, a férfi tudni se akar Propertiáról. A viszonyuk legföljebb a hiuságát ingerli.

- Ponti Propertiával így bánik!

A hercegnő egészen megrendül. Hogyan feledkezhetik így el magáról a nagy művésznő! Propertia rohanó, dühöngő márványtömb. Erős keze más márványtömbökkel küzd. Fejében a

gondolatok kell hogy márványtáblákra legyenek vésve hatalmas betűkkel. És ez a szkeptikus mosoly, kifent-kikent párisi törpe belekarcolta a nevét ebbe a márványtáblába.

Kelletlenséget érez Propertiával szemben, forró megvetést, mintha rokona volna, aki bemocskolta a családjuk becsületét. Elhalad előtte a nagy művész, tiszteletteljes csoportok követik. A hercegnő ülve marad s másfelé tekint.

A művész szerencsétlen szerelme heves ellenkezést váltott ki belőle és fölkeltette benne a szivtelenség vágyát. Kijelentette:

- Propertia olyan formátlan, mint a kolosszusai. Kinek olyan erős a keze, hogy őt vésse márványba? Csak nem a párisinak?

- Lágyabb szivü nő, semmint hiszik; - jegyzi meg Pergola. - Micsoda kövér lány.

Alantas megjegyzése elhidegítette a hercegnőt. De azért nevetett rajta.

- Végre elárulja magát. Tehát Propertia megjelenése nem vált ki költészetet önből?

- Nem merek tovább beszélni... hercegnő; félénkké tesz. Ez nem volna az első izléstelenség, a mire csábit.

S a kristály a sugarait átengedi az ujja között.

- Hogyan találta ezt ki?

- Még kérdi? Az a vágy, hogy a hercegnő észrevegyen engem, kivetett a sodromból, a szerepemből. Visszaestem a természetességbe.

- Természeténél fogva...

- Ártalmatlan és szenvedélyes vagyok. Még mindig nem hiszi el?

De egyszersmindenkorra azokkal a vonásokkal látja az uiságirót, ahogy Blà asszony leírta.

- Nem hiszem.

- De azt csak elhiszi, hogy Propertia erősebb a kis párisinál? Majd kényszeríteni fogja a párisit, hogy szeresse; a nő sulya alatt a kis párisi elfelejti majd a gúnyosságát, nem igaz? Nos, hercegnő, én az agyvelőmben kicsiny, elmés párisit hordok; józan, bűnnel teli izléses párisit. Ez a kis párisi nagyon fél attól, hogy nevetségessé válhat, nem mutat soha olyasmit, amivel meg lehetne fogni. De itt jön Propertia, megragadja a párisi fejét és odanyomja hullámzó kővállához, a szegény párisiból eltávozik minden eszmélet. Propertia az erő, a tettek ártatlansága, a nagy érzés. Ön, hercegnő, maga Propertia. Mikor megismertem, akkor én, a kis párisi elvesztem.

- Látom.

- Ó, nem lát semmit. Hallgasson meg. Dolgozni akarok önért, Dalmácia ügye nemzeti ügy legyen országomban, ön pedig hercegnő, népszerűvé fog válni. Hatalmas vagyok és ha nem volnék még az, akkor azzá lennék, mert önnek, hercegnő szüksége van a hatalmamra. Csakhogy a szerelmét kérem érte.

- Hogyan?

- Egészen az ön szolgálatába állok; - pedig soha életemben még nem adtam meg senkinek magam - csakhogy fizetéskép a szerelmét kérem.

Igazán csak most érti meg a hercegnő. A férfi olyan szemtelen arcot vág, mint valami üzletember, aki tullicitál rajta, de eközben egészen elsápad a feszült várakozástól. Arcátlanságának tulsága megbénítja a hercegnő felháborodását. Mulat rajta.

- Irni akar az ügyemről - mondja egyszerűen. - Hány cikket, mikor?
- Annyit és addig, míg győztem. Az életemet teszem kockára.
- Milyen bátor!
- S milyen finom - teszi hozzá gondolatban, - hogy emlékeztet engem rá.
- Ön különben üzletember, viselnie kell a felelősséget, a veszélyt.
- De cserébe azt akarom, hogy engedje meg, hogy szeressem.

A hercegnő türelmetlenné válik, de aztán meggondolja: »Én is szentimentálizmussal becstelenségem meg magam, mint Propertia? Hiszen talán hasznát vehetem Della Pergolának; egyezséget akar kötni velem. Mért ne?«

- Csakhogy az én szerelmem drága - jelenti ki. A férfi hevesen kérdi:
- Hát akar?

Szemmeláthatólag alig remélte. Nyomatékosan ismétli:

- Tehát akarja! Szavánál fogom. El ne feledje, hogy Igent mondott! Most kérhet, a mit akar; mindenre el vagyok határozva. Tudom, mit teszek... Csakhogy nincs joga már ahhoz, hogy visszavonja szavait.
- Ugyan ne kiabáljon úgy legalább! Telik a terem, meghallják. Várjon csak egy percig, mindjárt kezdődik a zene.

A legyezője mögött beszél. Beszédének öntudatos könnyelműsége elbódítja; gyönyörűséget okoz neki; váratlan, keserű gyönyörűséget. Micsoda szerelmes az, aki szavakkal akarja őt megfogni, mint valami ügyvéd. Ujra kezdi:

- Hát ki biztosít arról, hogy ön megmarad az elhatározása mellett? Ön elvesztette a fejét, kedvesem. Ha majd megtalálja megint, akkor eszébe fog jutni, hogy megvesztegethetetlen.
- Tényleg megvesztegethetetlen vagyok - mondja Pergola fontoskodva. - De ha ön akar megvesztegetni, hercegnő, az ellen nincs kifogásom.
- Nem bánom, nekem sem.
- S a szerelmével veszteget meg.
- Értem tökéletesen.

Rápillant a hercegnő; elgondolja: »Holnap majd bevallja maga előtt is, hogy bolondot csinált. A megvesztegethetetlensége híre: minden kincse. Mihelyt megtudják, hogy érdekelve van, senki se veszi többé komolyan.«

- Az én szerelmem hallatlanul drága - jelenti ki. - Mostantól kezdve csak az érdekeben írhat már és pedig úgy, hogy látható hatása legyen a dolognak. Agitálnia kell, utaznia, a személyét kell latba vetnie: életének minden perce az enyém.
- Az öné. De viszont az ön szerelme az enyém. Nem léphet vissza! Mondja meg, mikor lehetek boldog?
- Ó, olyan sürgős? Előbb jön a siker, aztán a jutalom.

- Az nem járja. Hogy várhatnám be a sikert? Ha már megvan, nem cáfolhatok magamra. Gondolja csak el. Akkor otthagya engem és én leszek az, akit kijátszottak és akitől elvették a jogot, hogy megvesztesse a megvesztegetetteket; és Assy hercegnőt sem élvezhetem.

- Hihetetlen!

Hangosan felkacag. A legtisztességtelenebb sértéseket mondja a szemébe ez az ember abbeli félelmében, hogy megrövidül az üzletnél.

A teremben táncoltak, csevegés, kacagás vette körül őket. A forró testek térdeiket surolják. Della Pergola egész tárgyilagosan folytatja:

- Nekem fontos, hogy félreértéseket elkerüljek. Tehát a sajtó-csata kezdetén már a kedvese leszek, hercegnő. Első cikkem kefelevonatával a kezemben járulok első találkánkra.

A hercegnő ajkán kiszalad a megjegyzés:

- Ugy látszik, nem igen szokta meg a szerencsét asszonyok körül.

Heves bámulattal mered rá a tekintete.

- Csak nem bántottam meg? - kérdi a hercegnő.

- Ugyan mivel? Megállapodunk tehát - -

A hercegnő feláll.

- Előbb a sikert!

- Kérem, hercegnő, képzelje magát az én helyzetembe!

Ott marad állva mellette, úgy dadog:

- Hát hogy bizhatom meg ilyesmiben! Hiszen nem akarok szigorúan megmaradni a feltételeim mellett - de szabjon ön elfogadható feltételeket!

Mivel a hercegnő nem felel, aggodalmasan kérdi:

- Hát legalább nem vonja vissza a szavát?

- Egyáltalán nem.

- Hát boldog lehetek?... De mikor? No jó; hát boldog leszek...

A hercegnőt egy csomó hölgy veszi körül. Gondolkodik:

»Hiszen nem hiheti komolyan a dolgot. Még ha a lakásán csak egy titkos tanácsos keresi föl, akkor is fáradságába kerül, hogy higgyen a szerencséjének.«

S mindjárt elgondolja:

»Hanem a titkos tanácsosról rögtön ír ám az olvasóinak! Csak el ne mondja nekik holnap, hogy azon a ponton van, hogy Assy hercegnő szeretni fogja!«

* * *

Pedig majdnem megtette ezt a főszerkesztő. Az a gondolat, ami büszkesége lett, másnap majdnem valamennyi mondatába belecsuszott. Fáradságába került, hogy visszatartsa, valahányszor a tolla hegyére merészkedett.

Visszahanyatlik, a szeme találkozik a hatalmas bronz Garibaldi pillantásával a széles íróasztal pereméről. Két teremmel odább a nyomdai gépek zugnak. Della Pergola gondolkodik.

- Hogy is történt csak? Nem tudom már. Assy hercegnő melyik perctől fogva vert tanyát a fantáziámban. Hiszen alapjában véve költő vagyok, katasztrófának kitett költő. Azt kérdeztem magamtól, minek tartják őt a többiek. A nép barátnőjének. Persze sületlenség volt, mint a többiek véleménye mindig. Ravaszok, vagy rosszakaratuak azt állították, hogy becsvágyó. De sokkal több annál: büszke. Hogy a kecskeországnak, Dalmáciának királynője legyen, az nem cél előtte, az nem Assyhoz méltó. Elhatároztam magamban, hogy valami rendkívülit fogok

látni benne, valami nagy titokzatosság felderítőjét, szoknyában járó Garibaldit - szerencsétlen Garibaldit. Micsoda igazán mélységes megfigyeléseket tettem!

- De egyuttal abba hagytam a társaságbajárást. Mert nagyon kinzott ennek az asszonynak a látása. Szépsége, lelkének különös volta, idegenszerűsége, mindene kinzott, mind arra kötelezett, hogy barátja legyek, ha lehet, kedvese. Csőcselék volt a többi ember, csupa csőcselék rajtam és azon az asszonyon kívül. Sajnos, tiszteltem. Elébkérültem s ügyetlenebb voltam a legostobább ficsurnál is. Nagyon kinos volt, de úgy éreztem kell...

- No most hála Istennek, tul vagyok rajta. Egyszer már közel voltam ahoz, hogy valami nagyon gonosz irjak felőle, hogy utat engedjek annak a sok izgalomnak, amit neki köszönhettem. Aztán eszembe jutott az a dolog a kristálybottal. Sikerült nekem minden a kristály segítségével, mi hideg és tiszta, mint a kő maga.

- Pompás büszkeséggel járultam eléje, tele a legmagasztosabb érzelmekkel. A jellememet költői mélységgel tártam föl előtte, mégis államférfiúi ügyességgel. Milyen szellemesen beszéltem Propertia felől, meg az én kis franciám felől. Miatta költői gondolataim tárba nyulok, s e gondolatokat szemérmesen őrzöm a világ elől, - hogyne hizelegne mindez neki. Meg vagyok róla győződve, hogy máris el van ragadtatva.

- Ó, ó! Még azt állítja, hogy elvesztettem a fejemet! De ha igazán elvesztettem, legalább felhasználok az alkalmat és élvezek egyszer én is. Minek a hatalom, ha aztán elővigyázatosságból itt ülök örökké az írószobámban. Végre én is átadhatom magam a kalandosságoknak, a Don Quijote-ságnak, az imádatnak.

- Ez az, imádni fogom. Imádni fogom Assy Violante-t, esetleg szeretem is majd. De benne bizni - nem. A mi birtokom van: hir, becsület, magány, szigorúság, hogy mindezt egyszerre elvessem egy asszonyért, ez csak szeszély, nagy ur szeszélye lehetne, mit megengedhetek magamnak. De hogy mindezt kiszolgáltassam neki, mielőtt ideadná magát nekem - anélkül a bizonyosság nélkül, hogy valaha is enyém lesz - erre nem vagyok képes.

- Pedig ha tudná az az asszony, milyen szívesen megtenném! Ez is kinos. Mert ha megcsálnak - sajátmagam előtt örökre lehetetlenné tenne ennyi együgyűség, jóság!

Della Pergola a hercegnő előtt kéziratot jelent meg, amelyben Dalmácia sorsán való aggodalmának ad kifejezést, nem akar ebből pártkérdést, egyszerűen minden becsületes ember kötelességévé teszi a dolgot. Aki ezen mosolyog, már előre megvetett ember.

- Rendben van, nyomassa ki.

- Mikor parancsolja fenséged, - kérdi mély meghajlással, - hogy a honoráriumért eljőjtek? Addigra kiszedik a cikket.

- Megállapodtunk: előbb a siker.

- Ragaszkodik ehez?

- S ön?

- Fölösleges erről tovább beszélni?

- Majdnem azt hiszem. Hiszen ön megvesztegethetetlen.

Eljött megint Della Pergola s kihallgatásért esedezett, most már nem fizetést emlegetett, kegyes ajándékot kért.

- Ha nem érdemli meg annál kevésbbé van joga, hogy előre kérjen, vagyis, mielőtt látom a sikert.

- Igaza van, tévedtem.

S újra üzletszerűen adja elő az okokat, miért kell őt a hercegnőnek gyorsan kielégítenie.

- Ugyan legyen okos, - mondja. - Elmulik a tavasz, a holt szezon megint egy félévvel veti hátra az ügyet. Jövő téle bizonyos botrányok előreláthatók, mik olyan jövedelmezők, hogy esetleg arra csábitanak majd engem, hogy az ön dolgát félbehagyjam...

A hercegnő mindebből kiérzi, hogy a férfi alig vágyik rá. A teste, akármilyen hevesnek is mutatkozik néha, majdnem semmi gondot sem okoz neki.

- Ugyan mért tette akkor Torloniánál az ajánlatát annyi igaz remegéssel? De különös, makacs szofista! Talán csak a hercegnői voltom szállt a fejébe? Vagy talán egyszerűen csak az igazát akarja velem szemben elérni, mint valami hirlapi polémiában?

Fellázad asszonyisága. Mialatt beszélnek, mintha csak most eszmélne arra, hogy ki van mellette, a tekintetét teli, ingerlő módon a férfi felé fordítja. Néha a kezét a férfi mellé teszi, egy ott fekvő kefelevonatra, aztán megint gyorsan felemeli. A férfit a hercegnő hűvös bőrének érintése kihozza a sodrából, dühösen azt mondja magában, hogy bolond szerelmes és nyers módon gálánssá válik. Erre aztán a hercegnő büszkesége mintha jeges köpenyegyet borított volna rá. Abbahagyja, elsápad.

Egyszer meg volt a hercegnőnek az elégtétele, hogy a földön látta maga előtt megalázva. Nem engedte meg soha a férfi szenvedélyének, hogy egészen kitörjön, úgy siklott át az érzés örvényein, mint ügyes korcsolya-művész. Arra gondolt, hogy Párisban, tizenhétéves korában, épp így csinálta - Papini, Tauna, Raphael Rigaud idejében. Még az is eszébe jutott, ami akkortájt naivságából fakadt volna, most azonban mint irónikus tulzást alkalmazta: „Csak agyon ne lőjje magát, mielőtt még irt!”

- Mindent megigérek, a mit akar! - kiáltja Pergola a lába előtt. - Térdenállok, átölelem az önét! Hogyne szolgáltatnám ki magam életre, halálra önnek... De...

S karjával a levegőben hadonász.

- Ne higye el azt, a mit ebben az állapotban mondok! Ma, hála Istennek, zárva van a nyomda, holnap nem teszek meg semmit abból, a mit ma meg kell ígérem!

- Tudom, kedvesem. Ez mind fölösleges. Ha csak számításból fogad el borraivalót, akkor nem volna semmi jelentősége. De ön agy-ember, akarat-ember, s épp ezért, akár megadom önnek, akár nem, a mit kíván, mégis tökéletesen megvesztegethetetlen marad.

A férfi felugrik.

- Nem! Én megvesztegethető vagyok! Hogy értessem meg ezt önnel? Azt akarom, hogy ön vesztegessen meg! Hát lehetetlen meggyőzőnöm róla?

Végre teljes kétségbeeséssel rohan el.

* * *

Julius elején a hercegnő mint rendesen, az albanói tó mellé költözött. Megkérte az ujságíró, hogy Castel Gandolfóban ne keresse föl, amit Della Pergola fölényes mosollyal meg is ígért.

- A falusi élet magányában mennyire megcsalja majd őt képzelete - gondolja magában Pergola. - Hogy fogja megszomjazni az ujságcikkeket, mik ábrándjainak legalább valamelyes kézzelfogható táplálékot nyújtanak! Én fel nem keresem, nem, ő fog majd eljönni énhozzám! Isten tudja, négy hét múlva talán már az enyém lesz, mégis csak októberben irok majd cikket az érdekében.

A négy hét elmúlt, della Pergola kérdi magában:

- Mért vagyok olyan ingerült, gyöngé? Igaz, sose megyek falura s a nagyvárost, amelyet pedig mindennap megvetésemmel sujtok, mégsem tudom nyolc napra sem nélkülözni. Talán nagy a hőség ebben az évben? Mi bajom lehet?

Tudta, lassan be is vallotta magának a legkiméletlenebb kifejezésekkel.

- Miért nyugtalanít olyan nagyon ez az asszony? Az a széleskörű világmegvetés, mibe én, plebejus, olyan sikeresen takaróztam - az ő velem veszett. Neki sose támad az a gondolata: »Te is csak ember vagy.« Hogy engem erre emlékeztethetnek, épp ez az örökös félelmem. Milyen szívesen lennék előkelő, megközelíthetetlenül előkelő! És mert rátaláltam valakire, aki igazán előkelő, erőltetés nélkül előkelő: ez lett a végzetem.

- Az az asszony csak nyer azzal, hogy nincs itt. Csak sejti az ember őt most; távoli Juno; Olympusának álom-magaslatán; szinte azt hiszem, az a magaslat tele van néma szobrokkal. Micsoda kin, hogy erre kell gondolnom!

Hogy beszélhessen róla, Pavic-csal barátkozott össze, kinek nagyon kapóra jött az ismeretsége. A tribun gyűlöli Della Pergolat, urnőjének jövő kedvesét látja őbenne. Posthumus féltékenység gyötri. - »Én már meghaltam Violante szemében - gondolja magában. - Ő maga gyilkolt meg, a gonosz. De most másé legyen, ki nem ér annyit, mint amennyit én értem akkor? Micsoda hős is voltam!«

Valahányszor az ujságíróval találkozik, Pavic egész elkeseredésével ráveti magát, hogy elbátortalanítsa. Együtt lehet látni őket délben a Corso kávéházainak vászonernyői alatt a tikkasztó árnyékban. A kihalt palazzók fölött vasnehéz augusztusi ég. A gavallérok eltűntek nőcskéikkel együtt a kávéházak perronjáról, a tarka virágárusítónők alusznak, a kapuk izzó iver alól elmenekültek a pompás portások. Ha magános idegen merül föl valahol, vászonkalappal nyakában, néhány nagyon drága bolt tulajdonosa az utcára lép ki és egészen olcsón kínálja áruját. Az üzletek kigőzölgései - parfüm, virág, dohány - tulesz a forró aszfalt kigőzölgésén is; mind ez illatok fölött valami könnyed szag a kloákára emlékeztet. Cigarettafelhő negyedórahosszat marad függve a csöndes levegőben.

Föllélegzenek, mikor a Café Romába lépnek. Della Pergola pompás reggelit rendel és ezért jutalmul, mikor a sajtónál tartanak, résztvehet a néptribun visszaemlékezéseiben. Vágya, hogy dicsekedjék, küzd Pavicban azzal a félelemmel, hogy felkeltse a másik ember vágyát, kívánságát. Néhány pohárka zöld chartreuse után határoz: izzadt, kerekded kezével beszél, magyaráz a másoknak, viszi a szeme elé Assy hercegnő idomait.

- A combjai csodálatosan hosszúak, idegesek. Uram, az a finom, kemény test! Az ember, ha csak megfogja, mindjárt érzi a fajt, a racet.

- Valahogy azt ne higgye, hogy egyetlen szavát is elhiszem - mondja Della Pergola mérgesen, szenvedő hangon - de azért csak beszéljen tovább!

- Csak nem akar kételkedni abban, hogy enyém volt a hercegnő? Kedves uram, tán leírjam azt a divánt, amin történt? A támláján, ami kicsit előreállt, úgy, hogy az ember könnyen megüthette a fejét, nagy, arany hercegi korona lebegett. Sose felejttem el. A belső peremén - és megfelelő helyzetemben, hisz érte - alulról belepillantottam - kicsit lekopott az aranyozása. Nos?! Hát lehet ilyen részleteket kitalálni?

- Hát olyan könnyű dolog volt megkapnia?

- Könnyű! Mit nem mond! Ön, barátocskám, nem kapta volna meg soha. Én... én, természetesen az másvalami volt. Olyan emberrel, mint én, még nem találkozott soha. Micsoda ember voltam én akkor! Tudja-e, körém jókora adag regényesség szövődik. Népem szeretete mint hullám vesz körül - még mindig, és csak most szeretnek igazán, mikor ilyen nyomorult

lettem! Ah! mentől nyomorultabbak vagyunk valamennyien, annál jobbak leszünk. Annál jobban szánjuk egymást, annál alázatosabbakká válunk. Igyál, öcsém, igyál egy pohárával, te szegény. Majd hiszel még ebben te is.

- Aztán a pokolba küldött téged, te szerencsétlen - mondja félvállról Della Pergola. Dühös kedv szállta meg, hogy Pavic lágy hasát az öklével megdolgozza, hogy zsiros szakállát letépje sovány, beesett arcáról.

- Ő az enyém - mondja magában - kinomra, az enyém, mert sajnós, tisztelnem kell őt. S ez az állat az undorító testével érintette az övét!

Ennek az eseménynek elgondolása kinozza még a hőségben is. Mohóságát a néptribun újabb meg újabb bizalmasságaival táplálja.

- No mondd el, hogyan küldött el!

- Nem küldött el - jelenti ki Pavic s zokogást fojt el.

- Tulságosan gonosz volt az előkelő hölgy, ezért mentem én el. Lásd, mit csináltam belőle; ő meg énbőlőlem. Én leheltem bele lehetet; az ő lénye az én napsugaraimtól feslett ki. Nélkülem válik-e valaha is a nép megmentőjévé? Hiszen asszony; gyöngye teremtés, kit meg kell termékenyíteni a férfi akaratával, eszméivel. S ez a férfi én voltam. Ó! Milyen férfi voltam én! Hidd meg; te nem kapod meg őt soha.

Della Pergola összerezte.

- Mert engem szeret, bátyuskám; vágyik rám. Ilyet nem talál többet. Csakhogy megölte gyermekemet, kit nagyon szerettem; ezért hagytam el. Csak vágyódjék; én nem megyek többé. Nem; Isten úgy segítjen, ellentálok a gonosznak.

Legmélyebbről csuklott föl a zokogása, aztán ivott. Az ujságíró figyel. Egy csomó avas zsir; fésületlen, poros; de van valami varázs benne, ami a közelében tartja.

Kezet nyújt Pavicnak; az arca közben a gyűlölettől megrándul.

- Viszontlátásra, kedvesem. Holnap megint együtt reggelizünk.

Kezei a nadrágzsebében, úgy marad ott ülve Pavic. Alulról, vérekes szemmel méri végig a másikat. Ellenséges indulattal tréfálkozik:

- Csak semmi reménytelen vágy, bátyuska! Mióta elhagytam a nőt, teljesen meghalt a szerelemre nézve. De kit is kívánna utánam? Ugyan mondd meg magad. Téged biztosan nem.

Della Pergola elmegy és a kezét, amivel Pavic jobbát megrázta, alaposan megmossa. A tribun nyomasztóan nyomoruságos alakja mégis szélesen terpeszkedik el a képzeletére; napról-napra nagyobb helyet foglal el benne. - Azért lett ilyenné, mert szerette? - kérdi összeborzongva. - Hát én; én mire vagyok kárhóztatva? Micsoda szerencsétlenség is, ha az ember belsőleg költő! Annyi év mesterkéltsége, érzéketlensége egyszerre kíván megváltást; egyetlen szenvedélyes ciklonban. Nem úgy érzem-e magam, mintha elveszni akarnék benne?

Éjjel lidércnyomása volt. Pavic elfolyó zsirpárnái fojtogatták, borzalommal hallotta asztmatikus vihogását, küzdött vele, úgy érezte, vérzik. Reggel megállapítja:

- Ez a félelmetes, részeges keresztény úgy látszik, akaratomon kívül nyomasztó hatással van rám. Annál jobb. Most már a legegyszerűbb becsületérzésem is belekeveredik a dologba. Gyávaság lenne, ha csak egy lépést is hátrálnék most már. Most már elhatározott dolog: szeretni fogom a hercegnőt.

- Kiutazom hozzá és a magamévá teszem! - véli. - Ha sorsomba belenyugszom, az amugy is felold minden ígéret alól, hadd tudja meg! Addig pedig szabadjára engedem a képzelőtehetségemet - még ha halálos volna is.

Gondolatokba mélyedve, a hercegnőt kilesi, mikor fürdik a tengerben, de a legjobb akarattal se tud többet meglátni belőle, mint fekete haját. Ez a fekete haj gondolataiban ott uszik a víz felszínén, fürtjei alatt tompán csillog vállának egy darabja.

- Látom, az én emlékezetemben nem fordul elő hercegi koronával ékes pamlag. Ó bár jóllakathatnám valamennyi érzékemet az ő husával, bár jóllakhatnám, bár megnyughatnék. Szeretném birni, hogy meglegyen a jogom arra, hogy megvethessem. Vagy legalább tudnám, hogy az ő éjjelei is izzók, az ő napjai is kinosak!

* * *

A hercegnő annyira szenved, amennyire csak kívánhatja Della Pergola. Szeptember elején, mikor a forróság a kötölgyeknek még a legfelsőbb ágaiba is belefészkel magát, arra kérte Blà asszonyt, látogassa meg. A tó fölött a hosszú lugasban találkoznak. Hallgatva ölelik meg egymást, Blà asszony lesüti a szemét, nincs bátorsága, hogy hosszú elmaradását igazolja.

- Alig reméltem, hogy eljöhetsz, - mondja a hercegnő. - Hiszen időközben hiressé váltál, Bice. Milyen különös tehetségre tettél szert! De mintha tudolgoztad volna magad... nem is látszol igen boldognak.

- Hát te? - mormogja Blà asszony.

A tó tükre felé fordulva, mit könnyü szellő, szelid, kékesen aranyos hullámokba fodroz, a hercegné profilját még finomabbnak látja, mint azelőtt, még erősebben hajlott, még át-látszóbb. A szemöldökét mintha ismeretlen félelmek aggasztanák.

Egymás kezét fogva haladnak tovább, nem beszélnek. A hercegnő elmerült gondolataiba. Blà asszony nem tudja, megzavarja-e. Ő maga is csöndes, szórakozott és félénk volt, nyomora hullámai egészen összezsáptak fölötte. Piselli még mindig a hercegnő pénzével játszik, de régóta nem nyer már. „Ha legalább kevésbé szeretnél, te szerencsétlen bolond” - szokta mondani. - Az idegen pénznek szerencsét kellene hoznia rám, de természetesen, olyan együgyü szerelem mint a tiéd, ellensúlyozza a hatást.

Az író nő vakmerő munkássággal igyekszik az üresedő pénztárt megtölteni, amit kedvesének játékos keze naponként keresztül kutat. A mondatok szenvedélyes áradatában hirtelen feltekint a papirosról, a lélekzete hangos, heves, vérenek haszontalan pezsdülése közepett érzi igyekezetének végleges reménytelenségét. A kiadóknál nem volt pénz a számára sohasem, Piselli mindent fölvetett előre. „Hiszen az ön megbízásából jelent meg” - mondták neki. - „Persze. Tévedtem.” - S mosolyog.

Piselli olyanná vált, mint a ki otthonos a legelőkelőbb életben. Rövid idő óta olaszul már csak angolos tájszólással beszélt, néha-néha gondolkodott egy-egy szón. Ez a kitalálása átmenetileg a gazdag félvilág legkeresettebb szerencselovagjává tette. Akadt elég szép hölgy, kik távolfekvő, elegáns szobákat béreltek ki részére, nem volt már szüksége rá, hogy agyondolgozott, szomorú és lesóványodott társnőjéhez térjen vissza, kinek erőltetett vigsága és szelid szerelme ingerelték.

Ha tulsoká elmaradt, az asszony aggodalmában nyomdák, éjjeli mulatóhelyek körül settenkedett. Ha megjelent Piselli, úgy tett, mintha nem ismerné, vagy, ha jó kedve volt felszólította, hogy igyék velük. Még Maffa hercegnek is felajánlotta az írónőt és előnyeit tárgyilagos világításban, kézzelfoghatóan adta elő. - „Nem is sejti, szegény ember, - gondolta az asszony, - hogy mi volna ő, ha én már nem volnék.” - Hogy féltékennyé tegye Pisellit, Blà asszony a

Bucci-vendéglőben egy főszerkesztő karján lépett Piselli elé. Másnap Piselli nagy összeget követelt tőle... Hiszen olyan gazdag fickót csiptél föl!! Az asszony áll mereven, remegve, valami megszólal benne: »Elvesztem.«

Néhány nappal később Piselli ismeretségük óta először megverte az asszonyt, nemsokára megszokta, hogy az asszonyt már csak lovagló ostorral látogatta meg. Utálta a sok pénzért, a mit tőle kicsalt és a mi eluszott terméketlen kezei között, utálta azért a pénzért, a mit még most is kap tőle és azért a pénzért is, a mit már nem tudott kipréselni belőle. Az asszony remegett a férfi szemöldökei közé ékelődött vad ránctól, állati tekintetétől és sötétvörösén fityegő ajkától. S amellettt vágyott arra, hogy Piselli fehér, ideges öklei alatt roskadhasson össze. A Cellini talapatáról való keskenycsipőjü, szárnyas Hermest, amely dolgozószobájában állott virágfüzérék, orchideák között s egyik sovány lábát repülésre emelte, Piselli egyszer egy ostorcsapással leverte.

- Eltörted, - mondja Blà asszony. - Te, aki hiszel a jelekben, nem látod, hogy sajátmagadat törted össze? Ó! dühöngj csak ellenem! Nem ölhetsz meg másképp, csak úgy, ha magadat is tönkreteszed!

S időközben a költő tehetsége olyan hatalmassá fejlődött, a min mindenki elbámult. Előbbi gondolatainak hüvös bája helyett most kétségbeesés sistergett valamennyi mondatában. Szavai elragadták az olvasó érzékeit, mintha asszony karját éreznék a nyakuk körül, mintha keblének a hegye vetné az irásjegyeket a papírra.

- Ugyan miért találkozunk olyan megváltozottan? - kérdi a hercegnő. Gondolkodik:

- Bice, miért vagy szerencsétlen? Mondd el.

- Inkább te mondd el, hogy mi fáj. Én, hiszen tudod, nem vagyok szerencsétlen, ha szenvedek. Nekem szükségem van a kis mártíromságra. De te, Violante, olyan csöndesen, biztosan éltél álmaid birodalmában, amit vérvörös levélfüggöny takart el a világ elől. Mért léptél ki belőle, ki tépte szét a függönyt?

- Az idő, Bice. Tul sokáig álmodoztam. Valaki aztán bedugta a fejét és a nevemen hívott, azt hiszem Della Pergola volt.

- Meg merte tenni? De megbüntetted érte, ugy-e? Látszik rajta, hogy jól elbántál vele. Egy idő óta soványodik a szelleme, azt mondják, fogy a lapjának a példányszáma.

- Nem bántam vele rosszul. Szerződést kötöttem vele. Irjon érdekemben, míg sikere lesz. Akkor a kedvese leszek.

- A kedv...

Blà asszony nem mondja tovább, visszatartja a lélekzetét.

- A kedvese? Igazán? megtennéd?

- Természetesen. Ha szerencsét hoz.

- Odaadod magad egy férfinak, akitől akarsz valamit? A szerelmedet úgy használod, mint fizetőeszközt?

- Mért ne?

- Ha szenvedélyből... mondom, ha szenvedélyből valami dologért... vagy férfiért... olyan dolgokat követünk el, miket a polgár kárhoztat... te ezt nem találod helytelennek?

- Csak rossz érzelmeket ismerek. A cselekedetek a céljainktól függenek. Azt hiszem, nem jönnek tekintetbe.

- Milyen szép vagy! - kiáltja Blà asszony kitörő örömmel. Barátnője keblére omlik.

- Milyen hálás vagyok!

- Hálás! Miért? Bice, hiszen zokogsz.

A hercegnő felemeli válláról a barátnője könnyáztatta arcát.

- Látod, már nem is mertem előtted mutatkozni, - suttogja Blà asszony.

- Orfeo miatt? Azt hitted, haragszom rád miatta?

- Ugy-e, nem? Nem haragszol rám miatta, se egyébért, még ha tudnál is mindent. Miért ne szeressük mi egymást egyszerűen, te meg én, miért ne éljünk ártatlanul s tegyük azt, amit sorsunk akar? Mennyire vágyom valami öntudatalanságra! Minek annyi lelkiismeret! A mi a szerelmünk mellett vagy mögött történik, hát tudnunk kell arról? Ó! Violante, most már nem kell kinoznom magam!

- Nem, Bice; nyugodj meg.

Megcsókolja barátnője lehunytt szemét, amelyen úgy fekszik a boldogság, mint széles nap-sugár. Blà asszony egy pillanatig úgy véli, hogy bevallott mindent: - Olyan szerelem mellett, mint a Violantéé és az enyém, üres pénztár nem fogalom. Violante mosolyogna, ha beletekintene. Mert csak az az igazság, amit érzünk, nem az, amit történni hagyunk!

- Nyugodj meg, Bice, még mindig remegsz.

- Megnyugszom. Látod, most már csak rád gondolok. Azt hiszem, hagynod kellene Pergolát, hogy gyorsan cselekedjék; aztán gyorsan meg kellene tenned, amit ígértél neki. Milyen jó volna, milyen egyszerű és ártatlan dolog lenne. Ne gondolkozz tovább! Hódítsd meg országodat, álmaidat! Ő szeret téged...

- Most te álmodozol, Bice. Hiszen felnőtt emberek vagyunk, ő meg én, sőt eléggé idősek, okosak. Benne van némi érzékiség, - természetesen kicsaltam belőle - de a vak szenvedély nagyon kevés benne; legalább is folyton fel kellene hangolnia magát így: »Vak akarok lenni, vak maradok!« Nem hiszem el neki, hogy szerelme mohóságából szerepét, egész életének szerepét elejti. Szinte úgy rémlik, tulságosan becsülöm ahhoz, hogy ezt elhigyjem róla... Pedig szükségem volna erre a hitre, mint megnyugtató szerre. Tulhosszu, átálmodozott restségem kimerített, ingerültté tett. Egész nap az unalom kinjában gyötrődöm; éjjel borzasztó aggodalmakkal tele hánykolódom, tágranyilt ablakok mellett. A levegő meztelen tagjaimon surran végig, lázam van, ha villámlik; olyankor szomjuhozva látom szülőföldem sötét, komor alakjait, a bronz-pásztorokat, rablókat, halászokat és parasztokat, belerajzolódnak a felvillanó szemhatárba. Mikor győzők? Itt feledtek engem a számkivetésben? Ez a vég? Elmulasztottam-e a tettek idejét, vagy tán magának... az életnek... idejét? Bice, vannak ilyen éjjeleid? Az aggodalom az embernek egész a lábujjahegyéig bujkál - a megváltás egy tompa óráját nem Della Pergola szerelmével váltom meg, hanem egy-egy chloral-porral, sulfonallal vagy morfínnal.

Az elhagyott tavon a dél dühöngött; fehéren izzott, mint az ón. Magányosan, zölden, távoli lombkoronákban elveszve sötétlik fölöttük a faszor. A két barátnő egy ódon pad hátára könyököl. A padon jobbról-balról egy-egy oroszlánfej, csiszolt sörényüket a két nő izgatott, tompán fehér ujjáival simogatja, amiken keskeny körmeik halványan fénylenek. Blà asszony lehajol, hogy egyik karját a hercegnő nyaka köré fonja, egymáshoz simulnak a csuszós márványon, hanyagul, szomorúságuk gyónása után sóhajtva s boldogok, hogy egymás válla mellett pihenhetnek. Az egyik fekete fürtjei a másik szőke fürtjei felé kigyóznak, illatuk egybeolvad, orcáik lágyan érintkeznek. Övükön a virágok megcsókolják egymást. Világos ruháik könnyű redői egymásba simulnak.

- Édes Violante! - mondja Blà asszony. - Sirj!

- Hát ami az akaratomból még megmaradt, az könnyekben olvadjon föl?

- Élvezd hát a szomorúságod; lelkünk legmélyén valamennyien a keresztre vágyunk.

- Én nem. A legkeményebb kereszt a halál. Most minden éjjel minden erőmből ellököm magamtól s élek, - fájdalmakkal bár, de élek.

- Minek gyötröd magad? Látod, olyan könnyü, ha esni, - nem, ha vezetni hagyja magát az ember a halálba, ugy, a hogyan a sima márványon egymáshoz csusztunk.

A hercegnő gyorsan fölegyenesedik.

- Nem! Én belekapaszkodok az oroszlánfejbe! Elvesszek a halálban, mint ebben az álomban, ami tulsoká tartott fogva? Most ugy érzem, élek megint. A fájdalmak ablakokat szaggattak sötét lelkembe; most olyan sok mindenféle tekint ki belőlem, annyi jövőbeli dolog, annyi vágy... olyan dolgokra vágyom, miket nem is sejtek. Ó! Tiszteletet érzek az élet iránt!

Blà asszony a csalódottság könnyeivel dadog:

- Milyen gonosz az, aki téged felébresztett! Barátnők voltunk, amig álmodtál.

- Barátnőm akartál lenni; hálás vagyok érte és sose szünök meg téged szeretni. De hálás vagyok neki is, mert felébresztett. Bár akarna cselekedni! Meg fogom tartani az ígéretem, közömbösen fogom megtartani, még csak megbosszulni sem akarom magam azért, hogy megtartom. De nehéz hetek ezek.

- Szegénykém. A férfiak nehéz heteket okozhatnak nekünk.

- Férfi? Többet gondolok a sajtógépeire, mint a férfiúi voltára. Csak aludni nem tudok a türelmetlenségtől, ennyi az egész.

- Én, Violante, meghalok egy férfi miatt és szívesen halok meg. Te majdnem halálra kinezod magad büszke akaratoddal. Hanem mikor végre keblére akar szorítani a halál, akkor elhessegeted magad elől őt, a vigasztalódat. Még az előbb szorosán egymáshoz simultunk, édesen remegett át rajtunk sok közös fájdalmunk, egészen egymásba olvadtunk. S most, hirtelenül, alig van már hid, mely érzéseinket áthidalná; nincs hid közted meg köztem, már a szó sem hidalja át az ürt. Minek is panaszkodom!

- Hogy a karomba vegyelek, kis Bice, így, hogy megmondjam neked, hogy szeretjük egymást, anélkül, hogy meghalnánk. Tisztelni kell az életet!

Blà asszony keserűen sóhajt.

- Néha jókora tiszteletre van szükségünk, hogy kibirjuk. Te, Violante, művésznő vagy; mint művésznő volt az, akit meghalni láttam valamikor. Én alapjában véve mindig csak derék polgárasszony maradtam, mégis nagyon sokat átéltem a névtelenek gyötrő nyomorúságából. A kiről beszéltem, nagyon szegény ember volt. Képei apró boltokban porosodtak el, piszkos betegség döntötte ágyba. Ágya mellett két pajtása ült s telefujta őt füsttel; lázában nagy vágyáról beszélt, nagy vágyáról mindazok után a dolgok után, mik benne aludtak s miket nem ismert még ő maga sem: hallod-e, Violante? eljövendő műveiről. Ujjai tarka jelmezbe markoltak, ami mellette volt egy széken, tekintete tüzvörös szegfűn merevedett meg ott az ablakán. Képtelen volt arra, hogy az érzékeit elszakítsa ettől a földtől, amelyet olyan kimondhatatlanul szépnek talált s hirtelen halt meg borzalmas aggodalomban, ordított, ellenkezett.

- Bizonyal nagyon csunya halál, elvégezhette volna egymagában szépen is. De az élete...

- Ó persze! ilyen emberek élete bátorítólag hat. Ugy örülnek ennek a földi életnek, úgy örülnek saját maguknak, bennünket is lángallobbantanak. Rómába kellene egyszer utaznunk, ott lángbaborulnánk.

* * *

Másnap korán reggel csakugyan el is utaztak a fővárosba. Kocsijuk a Piazza Montanara-n állt meg, tarka campagnai parasztnapsütötte tömegében, a parasztnapsütötte a kétkerekű kocsijukról nehézsúlyú lószarot emelnek le; nemes szökőkutak vizével locsolják a kelkáposztájukat. A két nő egy rejtett utcácska árnyékába bujik el - a Vicolo San Nicolo da Tolentino - megfeketedett kapualjon mennek át, zölden, vizes kőlépcsőn haladnak fölfelé, sötét, kis rácsos ablakok nyílnak belé. A harmadik emeleten megszólal Blà asszony:

- Felteszem, hogy mindabból, amit neked itt mutatni fognak, vagy amit meglátsz, semmit se tekintesz majd megbántásnak. Mert akkor jobb volna, ha mindjárt visszafordulnánk.

A hercegnő vállat von.

- Tudod, hogy unatkozom.

- Ennek majd vége lesz mindjárt, - véli Blà asszony.

Két lépcsővel lejjebb kopogott. Hangosan kiáltanak: »szabad«. Ahogy belépnek, valami a földrezuhan, nagy, meztelen nő ugrott le a keskeny vaságy matracáról. Köpcös kis emberke a botjával a festőállványára üt, üvölt:

- Maradsz a helyeden, te piszok!

De a nő aláejti a karját; fekete haja arca körül röpköd s nagy, sötét állatszemeivel rámered a két hölgyre. Átellenben vele, a szoba másik sarkában másik, sokkal hatalmasabb meztelenség terpeszkedik, asszonyi óriás, vörös, langyos a teste, ragyogón zsirpárnás. A combját otromba táncra hajlítja, kezét összekulcsolja szerteduzzadó keble alatt s szélesen, szökén, hátravetett fejjel kacag, a nyaka duzzadt, az ajka vastag, nedves. A lepattogzó mészfalra van fölfestve, a lába alatt nagy betűkkel van írva: »Az ideál«.

Ennek a két néma teremtésnek idom-pompájától kábultan, három férfi népesíti be a helyiséget; az a köpcös törpe a festőállványa mellett, egy keskeny, fekete, mozdulatlanul második férfi kuporog valamelyik sarokban s egy jónövésű fiatalember a tágranyilott, kékegü ablak mellett. Kiveszi a kezét a nadrágzsebéből, a cigarettát a szájából s elébesiet a látogatóinak.

- Kedves Jacobus, - mondja Blà asszony - az ember eljön ide, hogy megbizonyosodjék, hogy még nem vesztett semmit a nagyságából. Hiszen semmi hír se hallatszik többé önről, egészen leromlott.

- Nem az én hibám. Tulsokat dolgoztam, vagyis jobban mondva, tulontul sokat adtam el.

- Annál jobb. A barátnőm látni akarja, hogy mit fest. Violante, ez Halm Jacobus ur.

A festő alig hajlik meg. Felhuzza a vállát. A hercegnő csodálkozva szemléli. A mozdulatai nyugtalanok, a bőre barnássárga, száraz. Dus, barna haja hullámosan esik derüs, redőtlen homlokára. Sovány arcán nem igen ütközött ki szőr, csak az állán nő aranyszínű, lágy és két hegyben végződő szakáll. Merészvágású orra, éles, derüs szeme van. Vértörös, rövid ajkát összecsucsorítja, így mutatja, anélkül, hogy nevetne, két fehér fogsorát. Gallért nem visel, csak magas, fekete nyakkendőt, halványviolet színű selyeminget, kopott, régi festőkabátot, flanellnadrágot, a lábán egészen új lakkcipő. Azt mondja:

- Csak nézzenek a hölgyek körül a muzeumban. Sajnos, ebben a pillanatban kicsit hitvány állapotban van; a mi hiányzik, azt sziveskedjenek itt az »Ideál-lal« pótolni.

A falon levő örömlányra mutat.

A modell ruhafogasba kapaszkodik, olyanféle szándéka van, mintha el akarná takarni magát vele. De Jacobus megkapja a formátlan ruhatömeget és az ágy alá csapja.

- Csak nem akarod a rongyaidat mutogatni a hölgyeknek? Milyen illetlen vagy, Agáta? Azért jöttek a hölgyek, hogy lássanak valami szépet. A csipődnek meleg aranyosbarnája sokkal szebb, mint a mit egyébként mutatnál. Tehát... igazam van, hölgyeim?

A hercegnő bólint, mosolyog. Jacobus éles hangon beszél; büszkén félrefordul.

Az ablakkal szemben két nagy festmény pompázik; két birkózó, a nyakuk szinte kőből van, az izmaik kidudorodnak, vérvörös szőnyeget lengetnek, izgatják vele a hatalmas campagnai bivalyt, amely görbe szarvaival ellenfeleinek ront. A hercegnő megáll a kép előtt, de úgy érzi, mintha valaki hátulról zavarná. Végre észreveszi, hogy a sovány, keskeny férfi a vackából mohón tekint rá. A hercegnő hanyagul pillant rajta végig. Hosszu, fekete haja lecsüngött fejkorpától fehér ruha-gallérjára. Bajusztalan, keskenyajku ember volt, sápadt az orra és aggasztón forró a szenvedélyes pillantása. Blà asszony látja, mint vetközteti le ez a pillantás a barátnőjét, mint szennyezi be; haragtól elpirul. A hercegnő elgondolja: »Ha ez az ember mindig ilyen arcot vág, akkor biztosan nagyon szerencsétlen, a legszellemtelenebb ember is könnyen felfedezheti rajta, hogy hol sebezhető; nála még a legalacsonyabb ember is magasabb fokozaton áll.« Jóságosan, komolyan két lépést tesz feléje. A kis, zömök emberke másol; liheg, hirtelen felvisit:

- Hát ide nézzenek, hogy én mit csinállok! Ezt érdemes megnézni!

- Modell után dolgozik ön meg a barátja is, ugye?

- Csakhogy az enyémet nem érdemes megnézni - jelenti ki hidegen Jacobus, megfordítja a vásznát.

- Maradjon csak meg Periklesznél, szép hölgy; ő meg van elégedve saját magával, majd meggyőzi önt is annyira, hogy ön is az lesz.

A törpe vállat von.

- Milyen bolond! El akarja hitetni sajátmagával, meg másokkal is, hogy jobban tudja a dolgát, mint ahogy csinálja. Jegyezze meg magának, hölgyem, hogy azt csináljuk, amit tudunk, hogy azt tudjuk, amit csinálunk, azontul nincs semmi. Nézze csak meg, hogy ennek az én festett nőcskémnek, hogy csörgedezik a vér a bőr alatt. Hogy az ember még a vért is megfesse a bőr alatt, ez a művészet! Figyelje meg csak kegyesen ennek az én birkózómnak odafönn a tricepszét, nem fogná meg? Izzad a karja, ne fogja meg, mert a keze még oda ragadna. Külömben eladó a kép. A másik is eladó. Hogy milyen ügyesen van összecsapva ott az a dög! Dög! Ez az igazi szó, minden dög legyen. Nagy, meztelen testek, duzzadt izmok kellene, az embernek hallania kell, mint zug a vér a bőr alatt.

Jacobus odaáll a törpe és a látogatók közé.

- Tudják, hogy szégyelem magam a dicsekedő bolond miatt?

Aztán megint ide-oda ténfereg a szobában, közömbös arcot vág, a keze a zsebében, a szája cigarettafüsttel teli. A fehér felhők imbolyogva szállnak a festék- és terpentinszagú levegőben, minden szekrény, minden üveg ezt illatozza. A törpe lármásan nevet:

- Szégyeli magát! Helyesen is; szégyelhetitek magatokat valamennyien, mert mellettem, Perikles mellett, közönséges nyárspolgárok vagytok, semmi egyebek!

Egyik vastag lábaszárát a székre teszi, lovagolva ráül; ingben, nadrágban, úgy a hogy van és tetszelegve pillant maga körül. Himlőhelyes, tüskés fejről csak úgy ömlenek az izzadságcseppek; mennydörgő hangon beszél:

- Milyen nagy művész vagyok én! És micsoda munkaerő! Én nálam nincs hangulat-várás, meg miegymás bolondság. Nekem ilyesmire nincs időm, én egyszerűen festek. Mert olyan nagyon meleg van, délben tizenegy órától kezdve esti hétig mindig alszom. Este hét órától kezdve reggelig lakmározom és szeretetreméltó nőcskékkal mulatok. De alighogy megvirrad, én már festek. Nyolc órán keresztül az én ecseteim be nem száradnak. Hah! Micsoda szép élet ez így! Teljes erőből alkotok! Nálam szó sincs fájdalmas vágyakozásról, mint ott annál a bolondnál. Én nálam tiszta valóság minden. Csak a tenyerem nyitom kerekre, már érzem is, mint van tele hatalmas, izmos, érettszinű hussal. No vászonra vele! Nincs ellentállás.

Nagy reccsenéssel feláll a székről, a szék dobog a vörös kockákon. Agátára veti magát, a modellt. Elöl, hátul erősen megmarkolja és a hustömegeit kis kezével méri. Jacobus a vállán keresztül szól oda:

- Perikles, most pedig legalább egy óra hosszat olyan embert játsszál meg, aki jól van nevelve.

A törpe csodálkozva röhög. A fejét az ágy alá dugja, ott vannak a ruhadarabjai. Kihuz egy pár mansettát és gyapjujjaira fordítja. Aztán újra a modellnek szenteli magát.

A festett „Ideál” mellett, háttal a falnak, nagy bekeretezett vászon. A hercegnő megérinti.

- Kár a fehér keztyűjéért - mondja Jacobus. Feléje fordítja a képet.

A hercegnő pár pillanatig hallgat; Jacobus a profilját szemléli. Lágyan nyelte el azt a hullámzó déli kék ég, amely áttörte a nagy vörös, zöld és ibolyaszínű üvegeken, mik az ablakot alkották. Fehér, kissé hullámos vonalú alakja szeliden, csöndesen állt ott. A hercegnő csipőben könnyedén előrehajol az istennő előtt; akaratlan tiszteletteljes tartással, benső megértéssel.

Jacobus végre tompítottan mondja:

- Veszem észre, hogy meglátja ezt a képet. Érzzi, hogy ez az asszony büszke, idegen, közel van a siráshoz, hát valami „más”-hoz, valami valóságoshoz kell hozzáérnie. Mégis a centaur szarvára kell a kezét tennie; sovány, kékeres, halk, hűvös kezét. Borzalom izgatja, ingerli és talán magas, távoli szájalom.

A hercegnő jóvá hagyja ezt az állítását.

- Én is ilyennek látom. Azt hiszem, ez itt Botticelli »Pallas«-a, az elveszett Pallas!

- Csakugyan. Rajta voltam, hogy újra megálmodjam az istennőt, kiről a flórenci művész álmodott... Álmodott-e? Nem, nem hiszek a mondának. Nem festette meg, nem tudott többet elkészíteni belőle, mint ismert tanulmányait. De azoknak az embereknek hatalmas álmai, kik négyszáz évvel ezelőtt éltek, tovább is hatnak, tovább is élnek mindabban, ami szépség után vágyik. Ha egy-egy pillanatra nagyokká leszünk, akkor egyetlen egy érzés az, amely az ecsetünk hegyére tolakodott: négyszáz évvel ezelőtt élt ugyanez az érzés. Én megrögzítettem ezt. Azt állítom: ez az a Pallas, kit Botticelli megfestett volna.

A hercegnő gondolkodik:

- Ez a Pallas nem szép, - feleli lassan. - De a lelke ott ég a szemében. Szép a szépség után való forró vágyában. Milyen mélyen érzem őt ma!

- Minden benne van abban, amit mondott. A miénk csak a szépségre való vágy, nem a teljesedés. Azért érezzük meg ezt a Pallast legmélyéig. A beteljesedés talán csak ezeké az állatoké...

Vállával a törpe felé int, ki hátul állt.

- Az az ember ott a szépséget még ebbe a disznóólba is be akarja zárni, - ő maga is disznó, mégis, majdnem azt hiszem, sikerül neki. Ha így elnézem, végül még azt hiszem, hogy én magam nem merek a szépségnek az arcába pillantani. Hogy elbirjam viselni látását, a lelkemnek még meg kellene erősödnie valami szerencse, boldogság - legalább is jó élet által. Akkor úgy sejtem, tudnék olyasmit alkotni, amiről a világ...

Habozik: aztán összeharapott fogai közül előtör, kétkedőn, megkinzottan:

- Amiről a világ nem álmodott még soha.

Keresztbefont karral áll ott a csendes istennő előtt, magasröptűen, nagy szavakkal és nem egészen biztosan sajátmagában. A hercegnő látja ragyogó fogsorát rövid, piros ajkai között, látja, mint hatja át valami vöröses fény merészen összekuszált haját. Idegesnek, magasnak látja, csontos válla, karcsu lába van, hasa nincs. Blà asszony felé fordul, ki duzzogva hátramaradt. Anélkül, hogy tudná a szerencsétlen nő, azt remélte, hogy a festő a barátnőjét meg fogja sérteni, fölébe fog kerekedni. S most Jacobust izgatottnak, érdeklődőnek találja; szenved ettől a látványtól. Irigynek, gonosznak érzi saját magát és még jobban szenved.

- Bice, - mondja a hercegnő - nézd meg ezt a mesterművet. Régi mester meg nem alkotott munkája, amely valóra vált! Lángelméje ugylátszik, visszatért, átugrott négyszáz esztendő!... Ugy-e, nem eladó a kép? Ebben a pillanatban nem is adhatnék érte annyit, amennyit ér. Háromezer frankot ajánlok.

Egyszerre visszafojtja lélegzetét mindenki. Ezek a falak itt a háromezer szót még nem hallották soha. Végre is a kurta Perikles hosszát füttyent. Jacobus mereven feleli:

- A kép most még tényleg nem eladó. Külömben az árát majd én magam fogom megszabni.

- De... Blà asszony közbeszól.

A fekete, sovány ember vackából a rémület nyers kiáltása tör elő. Perikles - a dühtől hangtalanul - ide-oda csapkod a szobában. Egyszerre csak a feje tetejére áll. Lihegett, mikor magához tér. »A bolond!« - kiáltotta - aztán: »No jó; én hallgatok«. Az utcán egy campagnole friss lósajtot árul. Perikles két rézpénzt egy kosárba tesz, spárgán leereszti az ablakon. A kosár nehezen kerül vissza; Perikles teletömi a száját; a sajt héját keresztüldobálja a vállán Jacobus felé, közben megvető grimaszokat vág.

- Talál, vagy nem talál, bánom is én.

Jacobus dacosan néz keresztül a hercegnőn. Gunyos akar lenni, s nagyon lágyan szólal meg:

- Tisztelt hölgy, kinek nem ismerem a nevét, tévedett; ennek a festménynek az értéke nem rendkívüli. A firenzei mester lángesze nem tért vissza. Nagyon egyszerű az igazság: egy pillanatra hatalmába kerített a vágy - és akkor éppen ecset volt a kezemben. Vágyam sokszor támad, csakhogy rendesen az ecsetem a földön hever.

A hercegnő mosolyog, Jacobus egészen összezsugorodik.

- Tulságos sokszor vágyódunk, az ecset pedig mindig a földön marad. Ó, nem festjük meg Pallast, mi magunk vagyunk Pallas, a mi szemünkben is benne ég a lelkünk. Az a Bellosguardo ott...

Rámutat a keskeny, fekete emberre a sarokban:

- Az egyáltalában csak báméskodni tud. Nézzék meg csak ennek a gyanus embernek a sértő tekintetét; amely bántja magukat, bárha el is határozták, hogy itt semmi se fogja önöket sodrúkból kihozni. Ahogy ott kuporog, hallgat, sokkal szebb ez a barátom, mint egész halom

társaságbeli ismerősük. Szinte lobog a vágytól - a művészet után való vágyától; habzsolja a szépet, de a mohósága, a vágya annyira megbénítja mindazzal, mi megrázó széppel tele van a világ - hogy a keze, a szelleme megtagadják a szolgálatot, nem is fest, csak bámul, mégis valamennyiünkénél nagyobb művész.

Blà asszony ingerülten állítja:

- Rémes a maga barátja.
- Szép lelke van, talán bizony az nem elég, kedvesem?

Perikles előjön, egyik kezében sajtmaradék, a másikban szalmafonatos korsó:

- Én nem engedem meg magamnak, hogy bírálatot mondjak a lustaságról, amit ez az ember magasztal önöknek. Én csak festeni tanultam, nem okoskodni. Festők beszéljenek a kezükkel. Hanem egy dolgot mégis csak el akarok mondani. Ez a lelkes ifju itt tegnap valamennyi vázlatát, tervezetét eladta a zsidónak, e váltságösszegért vett magának egy pár lakkcipőt. Ott van rajta, gyönyörű pár cipő.

Jacobus a levegőbe néz, egyik lábáról a másikra áll.

- Igaz - mondja megvetően. - A fényezésre szükségem van. Abból fizetem, amiből birom. Pedig milyen drágán fizetem! Ezt a helyiséget üresnek tartják, ugy-e? Azt a falat, ahol a vázlateim függtek, Perikles megtöltötte a borzalmas dolgával, amit Ideálnak csufol. Az én vázlateim odavannak, ugy-e? Az ám, de itt maradtak a szellemeik, a vad fantomok, mik szünetlenül kinoznak, azt akarják, hogy segítsem őket újra életre. Hát tehetem?

- Vissza kellene vennie a vázlateit - véli a hercegnő. A festő vállat von, Blà asszony kijelenti:

- A zsidó, aki megvette, a zsákmányát rögtön szétosztotta Róma valamennyi repülő árusa között. Jacobus ur alighanem két soldoért adta el az egészet, az olcsó művészbárátok darabonként egy frankért szerzik meg valamennyit. Ilyen eredeti rajzokat az idegenek hallatlanul kedvelnek.

- Különbén más ajánlatot tennék, - mondja a hercegnő. - Jó másolatokat keresek. Másoljon, Jacobus ur, másoljon mesterműveket, amiket saját maga keres ki, amik izgatják, aztán engedje át nekem valamennyit meghatározandó évi jövedelemért.

Megint valamennyien felfigyelnek. Jacobus kinyitja a száját, a hercegnő a szavába vág:

- Bice, ha akarod, mehetünk.

Az ajtóban átadja Jakobusnak a névjegyét. A fiatalember nem tekint a névre. Mereven visszahúzódik.

- Majd alkalmilag eljön hozzám, remélem, megegyezünk és formális szerződést kötünk.

Ennél a szónál Della Pergolára gondol. »Milyen más természetű szerződés az! Ugy érzem, mintha ez megszabadítana amattól!«

A küszöbről még egyszer áttekinti a helyiséget. Perikles négyszögletes hátát mutatja; Bellosguardo obszcén pillantása rámered, abbeli aggodalmában, hogy most elveszti szeme elől, hangoosan liheg, sápadt arca rózsaszínre válik. Agata, a modell, összekuporodik azon mód meztelenül, mint egy békés állat a rejtett vaságy matracán. A falon nehézkesen táncol az örömlány, aki az ideál nevet viseli. A mész lecsöpög a falról, a vörös kőkockák közül sok töredezett, egyik hiányzik is. Szinesrehimzett rongyok a szalmaszékeken. A sarokban mindenféle szerszám halmozódik, elhasznált festőeszközök, márványdarabok, elrontott vászon. Mindez az északi világításban élesen pompázik, az ablak vörös, sárga és ibolyaszínű üvegei mintha ujjongnának az örömtől, hogy itt élhet minden. Utolsó, mély pillantást vet a Pallas szemébe,

igy távozik a hercegnő; valami büszke boldogságérzet tölti el, erős életöröm, vágy viszi előre, amit ez a négy szegényes fal lehel ki magából.

Jacobus lekiséri őket az első emeletig. A hercegnő a kezét nyújtja, Jacobus félénken megcsókolja, majdnem alázatosan. A hercegnő csak a bajuszának szálait érzi a keztyűjén, az ajka nem is érintette a kezét.

- Eladom a Pallast - mondja. - Ötezer frank.

A hercegnő mosolyog.

- Megveszem.

A festő lassan megfordult, visszatért. A hercegnő még három lépést halad lefelé, erre oda-fönről dühös robogást hall. Perikles lerohan, az emeletek mintha mind leszakadnának a nyomában. Márvány-torzót tart magasba, hatalmas alsótest és két mell fele. Szuszog, megáll, megtudta végre, ki az idegen nő.

- Fenség, az én képeim nem tetszenek önnek. Mit csináljak? Mindenkinek megvan a maga izlése. Hanem van itt egy torzó, antik torzó, fenség. Itt nincs izlésről szó, ennek egyáltalában nem kell szépek lennie, hiszen azért ásták ki mélyen a föld alól. Palestrinai paraszt ásta ki, a bérlő fél frankot adott érte, nekem meg tiz frankot kellett a bérlőnek adnom. Adjon érte huszat, fenség!

- Küldje el hozzám a torzót.

Kocsiba szállnak, Blà asszony szárazon mondja:

- Látod, ez a Perikles valamennyi között a legügyesebb, legéletrevalóbb. Festett, vagy vésett alakok, mindegy előtte. Csak testek legyenek. Ilyen kiásott kődarabnak még az az előnye is meg van, hogy nem kell neki fejet csinálni. Jobban szereti az alsótestet.

A hercegnő nem felel, azokra nem gondolt, amiket Pallas szeme mint kedves tükör hívott életre, hogy elmerüljenek benne, szépséggé váljanak. Hol látta már ezt az átszellemült teljességet? Délután Blà asszonynak dolga akadt, a hercegnő elment Ponti Propertiához. Elhajtát abba a kis, sok szénüzlet porától fekete mellékutcácskába a Corso mellett, ott lakik a híres nő. A háza egyszerű, zöld kapuján nehéz bronz-dörömbölő és egy Medúzafej. A folyosón, udvaron mindenütt régmúlt idők szaga. Sánta szolga nagy, üres előtérmen vezeti keresztül, melyben ódon cifra ládák, padok vannak, majd több kis szoba és galéria következik.

Ez a galéria keskeny, mérhetetlenül magas és üveggel fedett terem. Minden oldalról az ég kékje nyomul be, az egész terem üvegből és vasból való vidám hid, amely a falak közé sülyesztett és árkádok közé szorított kertecske fölött a régi ház két szárnyát köti össze. A folyosó-terem ablakai előtt azonban szobrok meredeznek feketén, sötéten az ég kékjébe. A bronzok tompán fénylenek, mint nedves földi barázda és a földben gyökereznek, mint ennek a földnek a teremtményei, a zárkózott, lassu, erős, nevetésnélkül való parasztok, tekintetükkel az áson, aztán a vadászok, rablók, akiknek a szeme az áldozatukon függ, amelyre a puskájuk csöve céloz, a hajósok, halászok, kik előrenyújtják a nyakukat és a pupillájuk össze van húzódva a tenger messzeségének fényétől. Leányok himbálódzva hordják mellük, csipőjük álmát ki a ragyogó levegőbe és egy ifju is állt ott, az állatbőrök lehullottak combjairól, a feje hátra van vetve, kinyújtott két karja kifeszíti a mellét, ágyékát, lábát és viharosan lábujjhegyére emelkedő egész testét egyetlen, remegő mozdulattá: a világosság felé való kimondhatatlan vággyá. A hercegnőt mindez teljesen elragadja, hatalmába keríti, a lába alól kicsuszik a talaj. Fejében a messzi kék egek kerengnek. Szédül, lehunyja a szemét. Könnyü fehér ruhaujja megrebben, fekete fűrtői is meglibbennek egy nyitott ablaktábla szellőjétől. A szellő rózsaillatot hoz magával, az illatot babér fűszerezi.

A sánta szolga bejelenti:

- Assy hercegnő.

Nyomban el is távozik.

A hercegnő a földszinti kopár hallba lép. Gipsz-álarok függtek a falon egymástól nagy távolságban. A magas mennyezet közepébe üvegtető volt illesztve. Alatta állvány, amely le volt takarva vászonrongyokkal. Alatta a kőkockákon fényes kőforgácsokból koszorú. Oldalt márványszék állt alakokkal díszítve, viaszszárgán, csiszoltan. A márványszéken vörös párna is hever, a hercegnő beleül. Nem lát senkit, folyton a tágas, ajtó nélkül való nyílás felé tekint, a szobrok irányába. Hová vezet ez az ajtó nyílás?

- Az én országomba? Oda, hová olyan régóta elküldtem terméketlen álmaimat?

- De úgy tetszik, itt is vagyok már a célnál, annak az országnak kellős közepében, amit megálmodtam, csak néznom kell. Ezek a félistenek szebbek, szabadabbak, mint a hogy valaha is kívánhattam volna, - ez itt nem kívánság, mely soha be nem teljesülhet - ez itt a kéz, mely valamennyiüket alkotta.

Elsápadva fordul meg, Propertia ott áll előtte.

Vászon felsőruhát visel, széles csipőjén zsinór fogja össze a ruhát. Pici római cipellőkön, miknek magas sarka csaknem a talpközepén van, jött idáig a piros futószőnyegen, hatalmasan, mégis zajtalanul. Mély, szelid hangján szólal meg!

- Itthon van nálam, hercegnő, én visszahúzódok. Hiszen egészen a gondolataiba mélyedt és megijedt, a mikor engem meglátott.

- Először látom, Propertia asszony. Először érzem most életemben, mit tesz: alkotni, életet alkotni magunk körül...

A hercegnő feláll, a tisztelet majdnem fájdalmasan megrázza.

- Higyje meg, - mondja dadogva.

Propertia csendesen, meghatottság nélkül mosolyog. A dicsérek egymást váltogatják, mindenik tultenni igyekszik az előzőn, pedig Propertia tudott mindent, a mit elmondhattak neki.

- Őszinte szívből hálás vagyok érte, hercegnő.

- Hallgasson meg, Propertia asszony. Ma reggel egy festett kép szemében fölletem, hogyan éget a szépség, a mi után vágyunk. Itt, önnél, már nincsen vágy. Itt állok, egész kicsinyen, de szeretettől nehezen annak a hatalomnak a világában, mely a szépséget tökéletesen megalkotja. Így nem dobogott még soha a szívem, azt hiszem, ez után az óra után az ég nem mutathat nekem többé ujat.

S szakadatlanul a szobrok sora felé tekint.

- Ezeket a szobrokat, - mondja Propertia, - Szent Pétervárott öntötték.

Végigvezette a csarnokon a vendégét.

- Simon nagyherceg rendelte meg őket, meghalt, mielőtt még elkészültek volna. Ez az asszony itt, kinek a száját, orrát fátyol takarja és a fején amphorát hord, ez a nagyherceg kedvese volt.

Propertia gondolattalanul mesél. Tudta, hogy vendégei csak akkor érdeklődnek igazán a dolgai iránt, ha minden egyes darabhoz valami anekdotát, élményt fűz. A hercegnő hallgat. Két perccel utóbb Propertia elgondolja:

- Ugyan mit akar ez a nagyszerű hölgy? Persze, azoknak egyike lesz, a kik attól félnek, hogy kiesnek a divatból, ha velem meg nem barátkoznak. Miért áll ott művem előtt és bírálatot nem mond? Nem rövid neki egy kar se, egyik fülcimpa se vastag, s bár ő maga nagyon karcsu, egyik mell se nagy neki. Kivétel volna? Érzés lakoznék benne? Ez nem jött ide gonosz kíváncsiságból, nem azt akarja megállapítani, hogy milyen nyomorulttá tett engem az a férfi, a kit szerettem. Tulságosan izgatott. Inkább azt hinném, ő maga szeret. Biztosan ő is olyan szerencsétlen, mint én: különben ilyen nagyuri hölgy hogy érezhetne meg művészetet?

Visszatértek a hallba.

- Zavarom? Dolgozni kíván?

- Ó, dehogy. Beengedem az estét és olyan hálás vagyok, hogy szép arcot hozott nekem. Üljön oda vissza a márványszékbe, hercegnő, tekintsen végig a szobrokon, végig a folyosón, mint előbb s engedje meg, hogy a profilját agyagból meggyurhassam.

A szobrásznő kissé oldalt hajtja kezével a hercegnő fejét, a hercegnő a kezét váratlanul könnyűnek érzi, mégis olyan törekenynek érzi magát a hercegnő, mint agyag darab, melybe élet költözik majd Propertia tudása, szenvedélye szerint. Propertia fajsámolyra ereszkedik le, medaillont kerekít s élvezte a hercegnő hallgatását. - Ó, bár ne kellene már sohasem beszélnem!

- Milyen sovány, büszke éle van a hercegnő arcának és milyen sápadt, hogy remeg! Bizonytal ő is nagyon szeret.

S Propertia mélyen esik vissza saját szerelmének komor tüzébe.

Hosszu idő mulik el. Aztán a hercegnő megfordul, Propertia tétlenül ül ott, a pillantása a távolba mered. Őlében, akarat nélkül nyitott ujjai között, a műve.

- Ez nem én vagyok, - mondja félhangosan a hercegnő, előrehajlik. - Elegáns, erőteljes vonások, egy férfi arcképe... hogyan kerül ez Propertia kezébe? Ah...

A szobrásznő összerenzen, halkán fejezi be:

- Ez a férfi.

Felijedt. Felismeri, hogy mit csinált és rámered a medaillonra szomorúan, de szégyenérzés nélkül. A hercegnő négy szemközt találja magát a művésznővel a lelkek magányos erdejében, félénkség, gyanakvás, hiúság kívül maradtak. Azt mondja:

- Ha el tudná őt felejteni?

- Elfeledjem? Inkább meghalok!

- Boldogtalanságán ennyire csüng?

- Hát ön nem csüng a magáén?

- Engem nem tesz férfi boldogtalanná. Én boldog akarok lenni.

- De hiszen beteg, hercegnő, egészen beteg a szenvedélytől.

- Én is szeretek. Szerettem ott azokat a szép teremtetéseket!

- Egyebet nem?...

A hercegnő tekintete rámered, hosszan, rémülettel.

- Propertia alkotásait szeretem - mondja.

Propertia a földre sűti a szemét:

- Igaza van. Annyira süllyedtem, hogy azt mondom: »Egyebet nem?« ha művészetről van szó.

Feláll, morog:

- Lássá, össze kell szednem magamat.

S egy ablakmélyedésbe menekült. A hercegnő elfordult, újból érezte Propertiával szemben azt a heves megvetést, mint mikor egy családtag bemocskolja a család becsületét. A termen végigterjed a naplemente aranyos pora. A szobrok megfürdenek benne, fiatalon, elvetemülten, érzéktelenül, örökre győzhetetlenül. Szemben, az árnyékos oldalon, nagy, erős test hajlott meg, az éjjel betakarja denevérszárnyával. Hirtelen egy hang száll az alkonyodó helyiségen át, mélységesen félelmetes hang, kebelből feltörő zokogás.

- Mégis ez a zokogó nő az, - gondolja el a hercegnő, - kinek azok a szép, szabad alkotások ottkinn az életüket köszönhetik.

Gyöngéden Propertia mellé siklik, karját a vállára fekteti.

- Az érzelmeink elfolynak és hűtlenek, mint a víz; térjen vissza, Propertia, a kőből alkotott művekhez: a kövek megnemesítenek.

- Megkíséreltem. De csak szerencsétlen szerelmem vált kővé.

Nehézkesen, támolyogva ment a terem közepéig. Az üvegtető alatt az állványról leszakította a vászondarabokat, a ködlő alkonyaton átvilágított egy márvány-relief. Ágy szélén hatalmas nő ült és egy menekülő ifju válláról tépte le a köpenyt. A fiu a vállán keresztül a nőre pillant vissza, finoman és lenézően. A hercegnő másodszorra ismeri fel a fiatal párisit az ifju alakjában. Ott az ágy szélén az a megvetett nő maga Propertia Ponti; vadul elszakadva minden önfegyelemtől és erkölcstől. Olyan szenvedély tépi, a mi kiüt durvavonásu arcára is, mint valami kalapács nyoma. Háta mögött a hercegnő a másik Propertia hangos lélekzetvételét hallja. A feje, ahogy lepillant rá, ugyanaz a tompán sápadt márványfej, éppoly féktelen, mint amaz, éppugy visszaesik a természetbe és annak minden hatalmába. A hercegnő elgondolja:

- Látom már, hogy milyen lélek és ez megmásíthatatlan.

Halkan kérdi:

- Megmarad mellette?

- Megmaradok.

- Putifárnak ez a felesége véghetetlenül szép. Hogy kívánhatnám hát, hogy valami mást csináljon?

- Mást! Hisz épp az imént akartam az ön arcélét elkészíteni, hercegnő! Mi lett belőle?

- O... Mortoeil úr... De hát kellett, hogy ez legyen belőle.

- Ha tudná!... Mondok önnek valamit, amit tudok. A nyers anyagban benne van már a kép... a boldogító, kinzó kép. Nem változtathatok rajta, egyszerűen ki kell dolgoznom a kőből. És valamennyi kőben már csak ezt az egyet találok elrejtve.

Szeretetteljesen, csöndes borzalommal kérdezte a hercegnő:

- És a mű még csak meg se könnyebbíti önt?

- Csak az első órában. Egyetlen nap alatt fejeztem be a reliefet; akkor úgy éreztem, mintha kidühöngtem volna magam.

- Ez mikor volt?

Propertia keserűen nevet!

- Ma.

- Hát most?

Felemelte a karját, aztán megint leejtette.

- Most megint úgy érzem, hogy tele tudnám népesíteni a világot szerelmem óriási szimbolumaival és ha már egészen teli volna, akkor úgy érezném, hogy nem csináltam semmit.

Bátortalanul ment vissza az ablakhoz és homlokát az üveghez szoritja. Szakadozott hegység, melyet a házak fala, tetők zezugosan, hegyesen, barnán alkottak, emelkedik magasan fölötte, bizonytalanul az éjjelbe. Hirtelen jött a teljes sötétség, a teremben elhalt a forró élet a márvány-reliefen, szeliden merült bele az árnyékba. A hercegnő, mintha magához beszélne, ezt mondta:

- Szeretném tisztább levegőbe vinni Propertiát, most izzó kohóban él. Házat szeretnék építeni, aminek küszöbén minden szenvedély megtörne és úgy szertefolyna, miként ez a mű az árnyékba omlott, - minden szenvedély, ami nem a művészetért él.

Kis idő múlva megkérdi:

- Megigéri, hogy eljön és segít majd nekem?

Észrevétlenül világos lett, a sánta szolga ide-oda járt, meggyújtotta a gázlángokat.

A két nő rögtön kilépett a lelkek néma erdejéből, kérdőleg tekintettek egymásra:

- Együtt éltük ezt át?

Bucsuzásul kezeik megérintik egymást, mindenik csodálkozóan, boldognak érzi a másikat.

- Barátnők vagyunk tehát?

A hercegnő a termen át távozik.

- Ez a ház elég magas, elég ragyogó arra, hogy olyan teljes, hatalmas életeket fogadjon be, mint a tiétek, - mondja halkan elmenőben a szobrok felé.

* * *

Este, mikor visszautazik falura, még egyszer elismételte magában ezt a mondatot. Oldalán nagy keserőséggel hallgat Blà asszony. Elgondolja magában:

- Violante szeme ragyog, egészen új élet láza lepte meg. Én nyitottam meg előtte a kaput, nekem magamnak meg kinn kell maradnom. És most már egyedül kell elmerülnöm.

- Pedig gyáva vagyok! - kiáltja magában keserű szégyenérzéssel.

- Ugyan mért menekülök most már másodszor Castel Gandolfoba? Mert félek Orfeotól. Mert oldalán már ott látom a halált, amint kézen vezet. Gyűlöl engem a szegény kedvesem, mert tulságosan szerettem őt, meg fog engem ölni. Ne kényszerítsem magam a keze alá, még ha gyilkos is? Hálásan akarok meghalni.

Albano városkán gördül keresztül a kocsijuk. A hercegnő megszólal:

- Egy kérésem van, Bice. Készíts a pénztár állásáról időnkint jelentést nekem. Szeretném tudni, mennyi pénzzel rendelkezem.

Blà asszony halkan, gyorsan feleli:

- Mindjárt holnap elhozom Rómából a kimutatást. Nem, még ma este megmondom neked a fődolgot... A fődolgot... - igérte szelid, boldog mosollyal. Gondolkodik:

- Ez az egy tart még vissza. Akkor az övé lehetek és a sorsunké.

Szükségét érezte annak, hogy jó legyen, hogy - bár a saját nyaka bárd alatt van - másokat mégis megvigasztaljon.

- Ma délután beszéltem Della Pergolával - folytatja. - Nagyon le van verve, hogy olyan állhatatos maradtál. Meg lehetsz elégedve, édes Violante. A tiéd ez az ember egészen, ne gondolkozz többet rajta; sose kinozd magad többé miatta.

A hercegnő mosolyog.

- Della Pergola miatt kinozzam magam! Ó, Bice, te emlékszel még rá: szerencsétlen voltam? és miatta? Én már elfelejtettem. Most folyton egy házra gondolok, amit meg akarok építtetni. Ugy van és Velencében fogom felépíttetni; a szobraival együtt a lomha, sötét vízben tükröződjék.

Megérkeztek.

- Elvesztettem őt, - gondolja magában Blà asszony. - Ez talán az utolsó együttlétünk.

- Egy pillanatra csak! - suttogja, amint kiszállanak.

Azt akarja mondani:

- Rosszá lettem és gyűlölködővé, mert neked élned szabad és mert én halálra vagyok ítélve. Gyáva is voltam, aztán meg is loptalak téged. Mégis, Violante, hidd meg, hogy becsületes vagyok!

Dadogott, aztán elakadt a szava.

- Máris? - mormogja. - Már itt van. Látod őt?

Fehér flanelruhás férfi ringó csipővel járkált a kert háttérében. Minden öt-hat lépés után megáll és a lábával dobbant. Kicsiny botja zugva kaszálja a levegőt, jobbra-balra ütögeti vele a virágágyak bokrait; a helios virág vörös kelyhei a feje körül röpködnek. A Flora szobrot, mely félig elzárta az utat, félrelökte a férfi az elegáns vállával, a szobor meginog a talapzatán. Amint a hercegnőt felismeri, Piselli hozzásiet, könnyedén meghajol s domboru, feszes melle fölött hiun és kegyesen mosolygott.

- Itt vagyok, - ismételteti. - Bátor voltam eljönni, hercegnő. Miért is szöktette meg tőlem fenséged szeretett barátnőmet. Én szegény ember, egészen magam maradtam.

A hercegnő magára hagyta a párt. Piselli gunyosan bókkolt Blà asszony felé:

- Lám, lám, szeretett barátnóm. Ide kell az embernek fáradnia a csöndes faluba, hogy a hölgyecskét elfogja. Elrepült a madárka, az ember alig volt képes megtudni, hogy hová. Még idejekorán jöttem? még nem fecsegett mindent el? De most aztán vége legyen a kirándulásnak.

Blà asszony lehajtja a fejét. Hirtelen ott érzi a karján a férfi görcsös szorítását. Látja, mint dagad meg Piselli homlokán az ér, mint vadul el tekintete. Az Ádámcsutkáján kidagadnak nyakának izmai, ez a duzzadt nyak a nő szemében borzalmas és gyönyörűsége. Sziszegve parancsolja Piselli:

- Gyere! Odaát van a kocsim. Hazamégy, engedelmeskedel, dolgozol és hallgatsz, te semmirevaló!

Szolga lép ki a házból, a hercegnő vacsorára hívja őket. Követik.

- Ez nem használ neked, - suttogja a férfi a nő nyaka mögött. - Még ma éjjel elmegyünk. Megkapod, amit megérdemeltél.

A nő halkán könnyörög:

- Kérlek, holnap reggelig!

A férfi röhög.

Étkezés után szótlánul ültek a tea mellett. A lány éjjel arra készítette az embert, hogy lassan, mélyen vegyen lélegzetet, hogy eszerint éljen is, szeliden, finoman, jóságosan. A hercegnő Velencéről álmódott és a kastélyról, amit ilyen éjjelek szellője legyez. Piselli hiába alakította testét valamennyi pózában, helyzetében. Meg nem fékezhető arcában tobzódott a gyűlölete. Blà asszony könnyedén ismétli:

- Komolyan, Violante, mennünk kell mindjárt.

- Ugyan miért?

- Megmondhatom... Orfeot a »Tribuna« főszerkesztője küldte... Két szerkesztője megbetegedett, többen szabadságon vannak... Fontos ügyben van rám szükségük.

- Megbocsátasz nekem, Violante? - kérdi bucsuzáskor; a tekintetében meglepő mélységgel.

Némán dübörög tova a pár kocsija a kőtölgvények alatt; a fák koronáiról csurgott a holdfény. Ugy merül a szeliden hallgató tóba, mint valami ezüstös leánylélek. Nagy csillagok, nagy gyümölcsök ragyognak, illatoznak az éjszakában. Pisellit betegesen sértette, hogy a hercegnő semmibe sem vette.

- Azelőtt, - gondolta magában - arra kért, hogy álljak a kandalló mellé, hogy láthasson. Most már nem talál elég szépnek, finomnak, mikor minden asszony szeret? Haha! örülök, hogy kiürült a pénztára, meg hogy a Bice itt mellettem aggódik. Ugyan melyiket gyűlölöm jobban a kettő közül?

Albano már mögöttük van, a kocsis részeg, Piselli meggyőződött róla, hogy bóbiskol. Tobzódik hangtalanul a dühtől. - »Te!« - ordít hirtelen s elegáns vállát Blà asszonyhoz löki, ahogy Flórát is megrendítette. Az asszony lassan elfordítja a fejét, a férfi rárivall:

- És most azt hiszed, hogy minden rendben van?

- Nem, ezt nem hiszem.

Engedelmesen tekint a férfi arcának márványára, amely még a borzalomban is elpusztíthatatlanul nemes. Piselli csaknem eltörte az asszony kézcsuklóját.

- Meg akartad neki mondani, kutya! Ha nincs szerencsém és meg nem előzlek, elárultál volna.

- Soha! Soha! - liheg az asszony és a hideg fut végig rajta arra a gondolatra, hogy mégis majdnem megakarta tenni.

- Hogy megbocsássa neked az üres kasszát, hogy újra megkedveltesd magad velem, hogy a jó gyerek légy, aki kicsikét sir és engem - engem szép lassan leráz a nyakáról, - meg akartál tagadni - ezt akartad! örült, ki azt hitted, hogy engem bemárthatsz! Megfogtalak?

A kinzás elgyöngíti az asszonyt; megkísérli, hogy a fejét újból elfordítsa. Piselli rögtön elereszti a csuklóját és hátulról támad a nyakának. Hosszan, teljes erejéből fojtogatta, tökéletesen esztétikusan vette az, hogy az asszony alázatosan hallgatott. A hold fénye hirtelen megvilágítja az asszony arcélét: egészen kéknek tünt fel Piselli előtt. Elengedi, az asszony, félig eszméletlenül, a sarokba hanyatlik. - Pfuj, áruló! mondja még a férfi. Krárog, a kedvesének teljes erejéből nyálat köp a homlokára. Erre aztán kellemes megkönnyebbülés fogja el, cigarettára gyújt. Aiiig hallhatóan szólal meg végre Blà asszony, még lélegzetért küzd.

- Mért nem végzel velem? Légy irgalmas.

S mikor Piselli gunyosan hallgat, az asszony szól:

- Nem látod, hogy szeretlek?

A férfi utánozza az elhaló suttogását:

- Hiszen a tied vagyok! Nem érezted az imént ezt a nyakadon? Légy boldog kincsem!

- Az enyém vagy! - felel rá az asszony érthetőbben. - Ez nem tesz boldoggá. Azt akarom, hogy én legyek a tiéd, azt áhitom, hogy belepusztuljak a te szerelmedbe; meg tudod ezt érteni? Fel szeretném áldozni magam érted tökéletesen, egészen, úgy, hogy ne maradjon meg belőlem semmi. Kétségbeesetten gondolkodom azon, hogy mim van még, hogy neked adhassam, hogy még egyszer érezhessem az ajándékozás kényét. De már mindenem a tiéd. A lelkemet elhasználtad egészen, nem maradt egy darabka se belőle másik élet számára. Öld meg hát a testem maradékát is! Az életem a tied volt, most vedd el a halálomat is!

Piselli vigyorogva von vállat. Blà asszony nyitott szemmel zokogott bele a holdfehér tájékba. Rohanó fellegek itt-ott elhomályosították a hold fényét, mint valami árny-tábor. A régi ut kövei úgy dübörögtek, mintha sok ezer lépés üteme zavarta volna fel őket, két oldalt az omladozó töredezett sirok fekete tömegéből ki-kiviláglott egy kötömb a sir lakójának maszkjával, mozdulatlanul, érzéketlenül. Blà asszony egyiket se látja, meg se mer moccanni. Érzi, mint oldódik le homlokáról a nyál, mindjárt odaér a szeméhez. Félt ettől az éjjeltől, ennek az éjszakának kérlelhetetlenségétől és szégyelte magát előtte.

* * *

Októberben a hercegnő visszatért a Caelsiuson levő kis villájába. Meleg eső esett, a hercegnő csak nehezen tudott lélekzeni a szobáskában, hol a gőzölgő falak s a halk, sötét butorok tömjént illatoztak. Mint rendesen, a vignát piros szőlőlevélfüggöny zárta el, a hercegnő már nem érezte a hely édességét. A reggel napja, szele még ott volt a szemében, hajában, mikor visszatért a hálószobájába, amely teli volt még az elmúlt éjjel álmaival. Valami készítette, hogy feltárja valamennyi ablakát.

Miután Pavic a trasteveri pince levegőjében frissen megfürdött, hol emberei romantikával vették körül, fölkereste a hercegnőt és a dalmát hazafiak új lelkesedéséről beszélt neki. Hatalmas fordulat kezdődik. Monsignor Tamburini is elismeri ezt. A hercegnő hazájában az alsó papság megtette a kötelességét, olyan fanatikus a nép most, a milyen nem volt még soha. A hatalmas szerzetesrendek, amiket megnyertek Assy hercegnő nevével és ígéreteivel, táplálják a forradalom tüzeit mindenütt. A maga nemében páratlan mozgalom van küszöbön: a szerzetesek lázongása. A Koburg-dinasztia elveszett és Rustschuk báró, kit szorultságukban pénzügyminiszternek tettek meg, a hercegnő rendelkezésére bocsátotta magát. Tamburini siffrirozott táviratokat mutat a hercegnőnek, San Bacco pedig - aki most magasabban hordja a fejét, mint egykor a bulgáriai diadalutja után - törvívó mozdulattal magyarázza a táviratokat, ragyogó acélból van minden szava.

A hercegnő szereti őt erővel, feszültséggel teli testtartása miatt, előrevetett jobb lábának kemény, erős vonalával; a mellén idegesen keresztbefont karjával, vörös bajuszkájának ideges remegésével, türkizkék szemének villámaival és fehér, göndör üstökének keskeny, magas homlokával. De nem tudta, mit feleljen neki. Irt Jacobus Halmnak, a festőnek, küldje el Botticelli »Pallas«-ának másolatát a Windsor-hotelbe, ott fog a hercegnő lakni egy darabig. Az időpontot is meghatározta, amikor beszélgetni szeretne vele az ismert szerződésről.

Október huszonkettedikén tisztán, vékonyan, aranyosan zugott át a tramontana az egész Campagnán. Caecilia Metella sirjánál rókavadászok találkoztak. Nyolc-tíz fiatalember rakta egyik kezét derekára, amely vörös frakkba volt szoritva, vagy feszes, fehér bőrnadrágban lévő combjára. Assy hercegnő előtt táncoltatják lovaikat. A középkori templom árnyékában vár a

hercegnő; a templom tornyai soványan, kisértetiesen, csipkésen meredeznek az ég felé. A város felől valaki lovon vágatott az országut elkoptatott kövein, egymaga érkezett a kövér vadász, vörös az az arca, düllöng, olyan mint Silenus.

- Ön itt van, doktor ur? - kérdezi a hercegnő.

Pavic köszönni akar, de nem képes elengedni a gyeplőt. Kalapja mélyen a nyakában ül, a homloka egészen kopasz. Minden átmenet nélkül jelenti, a saját gondolatmenetét követve:

- Della Pergola mindjárt jön. Én előbb érkeztem ide.

- Lóra merészkedett ülni, hogy ezt megmondhassa nekem?

- Fenség, mi a paripa olyan embernek, mint én?

Belejön a beszédbe:

- Egykor a népvihar hátára merészkedtem önért, hercegnő. Aztán hajó hátára szálltam, megint csak önért, hercegnő és ez a gyermekem életébe került. Végre a számkivetésbe, a lelki pusztulásba mentem az ön kedvéért. S most csodálkozik, hogy egy nyomoruságos ló hátán lát? Ez is csak önért van...

Izgatottan, de reménytelenül fejezi be szavait. A hercegnő nyilvánvaló jóindulattal mondja:

- Lássá, hiszen ön tulajdonképp bátor ember!

Csodálkozik rajta. Pavic alakja olybá tűnik föl, mintha a mult mögül lovagolna elő. Pavic a hercegnő életének ahhoz a szakaszához tartozott, a mit már befejezett, ma, új napjának derűs, szeles reggelén ez a látomány nem támasztott benne semmi ismerős érzelmet. Emlékszik rá, hogy megvetette Pavicot. De az a szenvedélye, mely miatt megvetette őt, eltűnt és maga Pavic azzal együtt halt meg a szemében, már csak kisértet volt, amelynek csak azért volt szabad most hozzá közelednie, mert gót templom romjai között álltak.

- Bátorság? - kérdezte a néptribun. - Óvnom kell önt, hercegnő, ettől a Della Pergolától...

- Ez magának a vesszőparipája, kedvesem. Valahányszor lát, mindig óv engem. Mi van önnel?

- Tombolok a féltékenységtől! - szerette volna a tribun kikiáltani. Ez az izgató reggel, a ló ideges, vágyakat keltő táncolása mindazt, mit sok héten keresztül óvatosan, keservesen hordott magában, annyira fölzaklatja, hogy kifröccsenni készül szenvedélyének tulhevitett kazánja. Az a félelme, hogy Della Pergola késői követője lesz neki a hercegnő kegyeiben, egészen megfiatalítja Pavicot. Megint örülten feszíti őt a vágy, hogy dolgozzék, cselekedjék, mint abban a nagy időben, amikor arra törekedett, hogy népét föl szabadítsa, mert Páduában, diákkorában ővele az elnyomott emberrel félvállról beszéltek.

- Sose lesz Della Pergoláé! - esküdözött mindennap magában. - Soha!

Hogy megakadályozza azt, hogy Assy hercegnő boldoggá tegye az ujságíró, mindenre képesnek érezte magát Pavic, törvényellenességre, embertelenségre tudott volna vetemedni. Üldözte Della Pergolát, aki kerülte őt. Az ujságíró minden utjában ott találja valamelyik sarkon ezt a kövér, elporosodott alakot, aki utána kuszik türelmesen, elkerülhetetlenül. Titokzatos intelmeket suttog, olyan dolgokról tud, mikről nem tudhat senki, megtagadja a magyarázatot, eltűnik s áldozatában olyan képzetek csiráját hagyja vissza, mik bizonytalan borzalmakra ragadják. Pavicnak a hercegnő házában bizalmasai is vannak, tud minden lépéséről, minden szaváról, amit Della Pergolával vált. Pavic érezte, hogy ma dülőre kerül a dolog és elhatározta, hogy kettejük közé áll. Mindenféle ravaszsággal élt, hogy Maffa hercegtől, egykori klubtársától, meghívót kapjon a rókavadászatra. Egyetlen gondolat üldözi:

- Gyávának látott a hercegnő, egyetlen alkalommal annak látott. Akkor, amikor a vén parasztot felnyársalták. Azóta meghaltam, megsemmisültem a szemében. Most - ki tudja - talán megint föltámadok.

Remeg néma elhatározottságában és így szól:

- Ez a Della Pergola nem az az ember, akinek a hercegnő tartja. El fogja önt árulni, hercegnő: az ügyét majd lealacsonyítja és végül hűtlen lesz mindkettőjükhöz, önhöz meg az ügyéhez.

- Ugyan magyarázza meg ezt jobban.

- Szabad hát nyíltan beszélnem? Régi, hűséges szolgájának? Köszönöm, fenség. Tudja meg hát, hogy ez az ember nekem már régen elmondott mindent, amiben ön vele megállapodott. Undorítón dicsekvő, csak azért vágyik asszonyra, hogy százezer olvasója előtt letegezhesse. Ha bizalmas természetű emlékei volnának, olyan édesek, mint az enyémeek...

Pavic összerezzen amiatt, ami kicsuszott a száján. A hercegnő, úgy látszott, meg sem értette. Pavic felháborodással fejezi be a mondatát:

- ... ott a Corso-n, a kávéházakban dicsekednék el velük.

- Jó, hát el fog árulni - mondja a hercegnő és nagyon mulattatja őt a dolog. A lovát körüljárhatja a templom körül. Pavic követi.

- El fog dicsekedni a sikerével. És hátha megengedem ezt neki? az ügy kedvéért... Érti, doktor, csak hatalmas ügyünkért?

- Akkor azt mondom fenségednek, hogy a mi ügyünkért ez az ember nem fog tenni soha semmit. Az ön jósága nem vesztegeti meg ezt az embert. Della Pergolát nem lehet megvesztegetni.

- Különös, én is ép ezt mondtam neki. Határozottan tagadta. Szinte azt kell hinnem, hogy az én tiszteletemre kivételt tesz.

- Az égre kérem, ne higgyen neki...

A hercegnő lova hosszabbakat lépked. Pavic szuszog. Ennek a pillanatnak emésztő izgalmában arccal majdnem lova nyakán fekszik, sűrű szakála a ló sörényén elgyűrődik; vörös, aggodalmas szemét alulról görgeti a hercegnő felé, aki nem is látja meg, aki csak szavakkal játszik. Pavic az életével játszik.

- Ne higgyen neki! Nem tudna semmit sem tenni, még ha akarná se. Inkább követi el a leggonoszabb alávalóságot, semhogy megvesztegethessék. Ez beteges vonás benne...

Hirtelen megáll mindkét ló, a fülét hegyezi. Pavic még hozzáteszi:

- Még ha meg is tenné, amit ön kíván tőle, abból se lenne semmi haszna. A megvesztegetett Della Pergolának rögtön megszűnik minden tehetsége...

Meghökken. Féltékenysége, ami bátorságot öntött belé, élesíti kutatóérzékét. Lelkekbe lát bele, csodálkozik azon, amit lát.

Odaát, a Caecilia Metella sirjánál szabadjára eresztik a falkát. A kutyák eleinte csak sűrű zsbongó tömeget alkotnak. De nemsokára foszlányok szakadnak le a falkáról három szétágazó sugárban és a kutyák közül a legerősebbek előretörtetnek a rövid, kemény fűvön, kinyulnak, a hasukon csuszolnak, csaholnak, játékra, gyilkosságra éhesen. Maffa herceg az első vadász, meggömbülten ül a sárgája nyakán. Vörös válla világít a napban, a nap valami aranyba vakít bele, a kürtbe. A herceg a szájához emeli, belefúj. Valamennyi paripa egyszerre horkan fel, mohón, riadtan, remegve vágtatnak. A hercegnőé hangosan, hosszan fölnyerített. A hercegnő szélesen veti magát hátra, karja meg a gyepelő két hosszú, egyetlen vonal. Felsőteste

hátrahajlik egyenesen, messzire kinyulik a ló háta mögé. A lova tiszta fehér és a levegőt csapkodja aranyos farkával.

Pavic liheg, bukdácsol, de olyan szorosan mögötte marad a hercegnőnek, hogy annak a fátyla a füle körül lebeg. Akaratlan himbálódzásában olyan most Pavic, mintha mint ünnepelt szónok hosszan, mélyen hajlongana jobbra balra a tömeg előtt, mely képzeletében megtölti a széles, fehér campagnát. Minden földhányás felveti a magasba, keményen dobban vissza a nyeregbe. Sápadt, de csak a lelki megrázkódtatásoktól, nem fél. Minden lehető változatba már előre belenyugszik. A legnagyobb szerencsétlenség, amitől retteg, nem az, hogy leesik a lóról, hanem hogy elmulasztja Della Pergola megérkezését. És ezért nem bukik el.

- Látja? - kérdi sürgetve. - Látja fenséged?

Della Pergola rézsut közeledik a mezőn, könnyedén, nem siet. Lovát a hercegnőé mellé irányítja, köszön, nyugodtan beszél, közömbösen, elszánt arcán egy izom se rezdült.

- Támadást fuvatunk, hercegnő? A fellázadt barátokkal mi is hallalit kiáltatunk? A pillanat kedvező.

- Soha ilyen kedvező nem volt. El is utazom.

- Dalmáciába?! Én is önnel megyek! Itt hagyok mindent!

- A sajtógépeit? A cikkeimet?

- Igaza van. Meggondolatlan voltam. Már csak a vágyaim vezérelnek. Mit akar? három hónapi tehetetlen vágy, kin után. És ilyen melegben! A mi nyarunk halott kövezetén! Már nem bírom tovább.

- Elárulja magát.

Erősen egymás szemébe tekintenek. Aztán a lovak galoppja közben rövid, szaggatott mondatokat váltanak. Mögöttük szuszog Pavic.

- Most megadja magát kegyelemre. Azt hiszi, nem használom ki ezt?

- Nem bánom. Én elkészültem. Nem haltam belé. Most hát a jutalmamat akarom. Mert olyan soká kitartottam. Holnap reggel jelenik meg az első cikke. S csak holnap este akarok boldog lenni. Engedékeny vagyok.

- Én is. Még többet engedek, mint ön. Egészen lemondok a cikkeiről. Nincs már kedvem hozzájuk.

- Máshoz?...

- Semmihez.

A hercegnő megcsapkodja a gyepelével a ló nyakát, hátradül s csupa gyönyörűségből sikolt egyet, szabadon, tele új vággyal, hogy átrepüljön a tiszta, kék levegőn.

- No utánam, aki szeret!

Egyenesen ugrik át egy széles vizárkon. A paripa patái remegnek, az árkon túl beletorpannak a földbe. Della Pergolát megbénítja a hercegnő szava, utánabámul. Vissza akarja fogni a paripáját. Az utolsó pillanatban ragadja meg az a félelem, hogy saját magát fogja majd megvetni gyávasága miatt, lovaglóstörővel rácsap az állat nyakára. Az árkot még alig vette észre.

Hirtelen ott fekszik kinyújtva a sekélyes mocsárban, fejjel a ferde földszáncra s föltekint mélyen bele a kékségbe, ahol olyan üveges fénnel, mint a színes kék üveg, fecske repül el fölötte.

Pavic csak azt látja, hogy a hercegnő valamely árkon túl eltűnik. Liheg: »Csak egy percre.« - Megsarkantyuzza lovát, lehunyja a szemét. Nagyon csodálkozik, mikor a tulsó oldalon találja magát, urnője oldalán, az ujságíró nélkül.

Összeszorított fogakkal kel föl Della Pergola, titokban sokszor egymásután ismétli sajátmagában:

- Csak nyugodtan, nyugodtan, az Isten szerelmére. Hiszen majd meglátjuk.

Felkuszik a mocsaras árok szélére, leveti vörös kabátját s igyekszik azt az iszaptól megtisztítani. Hirtelen föltekint.

- Ez hát a »rókahajtás«! Én voltam a róka, én a mitsem sejtő gyermek! Ő hajsolt engem, ő terített le. Még a kövér szeretője is a segítségére lehetett! Ez az igazság...

Messze a háttérben a hercegnőnek egyre kisebbednek a körvonalai, mellette a néptribun ingadozó silhouetteje. Lovas nélkül szalad velük egy harmadik paripa.

- A lovat majd elfogják, ma este rólam, az én viselt dolgaimról fog hazudozni az egész város.

- De beszéljenek még másról is, arról majd gondoskodom én!

Utnak indul. A fejét lehajtja, a kalapját a szemére huzza, az öklét összeszorítja és így megy ott vörös frakkban, fehér nadrágban. Csunyán össze van piszkítva, ekként ballag az ünnepies tájon, gyűlölet, bosszu forr benne.

- Vegyük csak nyugodtan az esetet! Kacér-e, akarattal bolondított-e el? Ó nem, nagyon keveset gondol magával. Asszony, kinek olyan tiszta az arcbőre: megváltozhatatlanul látom, a szelleme tulságosan magas, a tetszenivágyás nyomoruságosan alacsony győzelmi íve alatt nem tudna elhaladni.

- Istenem! Hogy még mindig ezt kell róla tartanom! Nem birom! De hát neki az átkozottul mindegy, hogy elveszti-e a fejét miatta. Érzéketlen, olyan érzéketlen, hogy ezzel igazán *gonosszá* válik. Pavic megmondta ott a kávéházban, mikor dicsekedett: »Gonosz nagyon ez az előkelő hölgy!« Igaza van neki, a lemondott operaénekesnek! Ó! Ez az előkelőség! A végzetem az, hogy én szegény snob igazi előkelőséggel találkoztam. Egyetlen egyszer találkoztam vele, de elég ez is.

- De most felszabadulok majd a hatása alól! Hogyan, nem akarsz leszállani Olympusodról, gonosz Juno? Majd lehozlak!

A San Giovanni kapun át tért vissza a városba, kocsit fogadott. Keresztbefekteti a lábát, a fogán keresztül fütyül, egészen biztos a hatalmában.

- Önimádó hölgy, aki azt hiszi, hogy magasan trónol a közönséges emberiség fölött, hüvös, érzéketlen s felelősség nélkül való a kisemberek sorsával szemben, akik feláldozzák érte magukat. Mire tanítom majd meg? Először is arra, hogy jóindulatu, kicsit közönséges teremtés. Másodszor arra, hogy olcsó szerelmi kalandjainak mindennapi társai bárki kívánságára elmondják majd egy bizonyos pamlagnak pontos leírását, amely pamlagon hercegi korona ékeskedik, amint azt megfelelő helyzetükből alulról tisztán látták. Belülről a pamlag aranyozása kicsit kopott.

Utközben már el is gondolja a cikkét. Készen van vele, már csattanóval is el van látva, mikor Della Pergola kiszáll a Via Campo Marzo-n lapjának kiadóhivatala előtt. A cikk még aznap este megjelent.

* * *

Este tíz óra felé járt az idő. A hercegnő a Hotel Windsorbeli hálósobájában volt. A szalon felé az ajtó függönye félig hátra van hajtva. A szobának magas, aranyozott menyezete és széles ablakai vannak. A korona-csilláron ég valamennyi gázlámpa. A selyemszékeken fehér kötésben pár kedves könyv hever. A Botticelli »Pallas« képének másolata lóg a fő falon.

Odalenn, az új, hatalmas, nagyszerű Via Nazionale-n ismerős kiabálást hall még egészen messziről, jól ismeri a rikkancsoknak ezt az ordítózását, minden este megismétlődik. Az »Intrasigente« legújabb botrány-száma teszi meg körútját a városon át. Kinyit egy ablakszárnyat, azt hiszi, hallja is már a kiáltást: »Assy hercegnő halála«.

A rikkancs-had közeledik, kétes alakok, egyik részük rongyos, másik részük népies gavallér. Órák hosszat ácsorogtak a rettegett lap nyomdája előtt, fenyegették egymást, megtréfálkoztak. Ahogy az ujság frissen megjelenik, rövid, lélektelen tusa támad köztük, azok a szerencsések, akik a nedves papír első csomóját megkaparinthatták, kitépik magukat a fekete tömegeből s riadt ordítással futnak azok felé az utcák felé, hol a legjobb a kereset, hol lázas az esti, éjjeli élet. Amerre elrohannak, nagy, fehér papírrongyokkal telik meg az utca, türelmetlen kezek tartják őket a lámpák fénye elé.

Valamennyi előtt egy féllábu ember rohan. Nagyon magasvállu, hegyes csontjai szinte kifurják a rongyait. A melle beesett, öklei soványak, csomósak. Szinte körvonalak nélkül való szürke arca egészen elmosódott a nyomoruságtól, szeme helyén bizonytalan mély árnyékok ülnek. De felsőtestét dühösen veti előre, falába keményen dobban meg a kövezeten, feltátja a száját, a mély, fekete nyílásból bugyborékol a szó, habzik a dühtől, a méregtől. Túltesz önmagán, hogy boldogságát mentől jobban élvezze: a szavait mindenütt mohón lesik, fogadják:

- Della Pergola szenzációs cikke! A nagyvilági hölgy összeomlása! Assy hercegnő leleplezése, erkölcsi halála!

- Mit jelent ez? - kérdezte magában a hercegnő.

Többet nem tud még megérteni az egészből, mint ezt a görcsösen vonagló, ordító rikkancs fejet. A sétálók körül fogják az embert, kiszakítják kezéből a lapot. Gyorsan vágja zsebre a rézpénzeket, áttöri a kört és továbbrohan, csattog, üvölt, vágat. Érthető, hogy ez a nyomorék, halálos beteg rikkancs mindig tulszárnyalta valamennyi pajtását. A mi társai élére kergeti őt, az a gyűlölet. A hercegnő látja, maga a gyűlölet élteti ezt az embert, egész betölti őt a gyűlölete. Minden pillanatban kiszállhat tagjaiból ez, mint valami gázszerű anyag, akkor aztán az egész teste rögtön összezsugorodhat, összeomolhat.

Ez az ember, akire nem emlékszik s ki aligha ismeri őt, úgy rémlik előtte, mint annak a váratlan gyűlöletnek legsikerültebb megtestesülése, amely életében elégszer támolygott már elébe emberi lelkekből. Ott a parton Zarában az az öregember, ki csupa gonoszságból táncra perdült, mikor a viharban a hercegnő az evezőket megragadta, a két óriás morlák, kik a lovainak feje előtt baltákat suhogtattak, amikor szerencsétlen beszédét tartotta a néphez, olyan néptömeghez, a mely az ő ajándék lakomáját még meg sem emésztette, ott tolongott körülötte az erkölcsös emberek fölháborodásával és az »előkelő« gunynevet adta neki. Most mindez ennek az egy rikkancsnak az ábrázatában összpontosul. A látványa szomorú, kicsit undorító.

Beteszi az ablakot, ráhuzza a sűrű függönyt. Aztán csönget, el akarja olvasni az »Intrasigente«-t. Abban a pillanatban groom jelenik meg, már tálcán hozza az összehajtogatott lapot. Ottmarad állva a hercegnő a hatalmas csillár alatt, úgy futja át a sorokat, a róla szóló cikk a lap lelegején pompázik. Még be sem fejezte az olvasást, mikor a szalon felől gyors, erős lépések hallatszanak, miket szívesen hall, a küszöbön ott áll San Bacco. Ennyit mond:

- Hercegnő, hivatott. Itt vagyok.

- Szívesen látom, kedves márki, - feleli. - De nem hívtam.

- Hogyan, hercegnő, nem hívott... akkor, Bulgáriába való utazásom előtt, amikor megengedte... hogy... mindig az öné maradhatok? Hisz akkor még nem tudhatta, hogy mikor, mire kell majd a lovag, az egész ember. Most már tudja.

S az ujságlapra üt, amit magával hozott.

- Tulságos fontosságot tulajdonít ennek a dolognak - mondja a hercegnő.

Ő is megérinti a kiterjesztett lapot.

- Ez még nem az az alkalom, a mikor a barátomnak nem szabad haboznia. Ha ez az eset előbb történik, akkor talán megdöbbenett volna. De időközben a sok várakozás kifárasztott és közömbössé tett. Belsőleg feladtam már régen minden küzdelmet: bocsásson meg, hogy nem mondtam meg ezt már előbb. Elutazom Rómából, mindentől visszavonulok.

San Bacco felfortyan:

- És meg tudná ezt tenni?...

Összeszedi magát, összekulcsolja a kezét, úgy ismétli:

- Megtenné ezt, hercegnő? Ellökne magától oly ügyet, a mely kirobbanásához van közel! A népet, mely imádja, mely a legközelebbi napokban szabadságáért akar küzdeni, cserben tudná hagyni?

A hercegnő bólint.

- Csöndesen, csöndesen, kedves barátom, mindent tudok, a mit mondani akar. Én már egyáltalában nem hiszek ennek az ugynevezett barát-forradalomnak a győzelmében. De ettől eltekintve, az a nép igen boldog lesz, ha megkíméljük a szabadságtól. Emlékszik a bérlők forrongására? Hogy gyűlöltek, mert néhány szabadelvű reformot mertem keresztülvinni, mert felvilágosultságot, igazságot, jólétet akartam adni nekik! Én pedig szerettem azt a népet szenvedélyesen, mert az állattal rokon félistennek tartottam. Hősi idők visszamaradt oszlopainak tekintetem, amelyek komolyan, bronzból állanak nagy, békés állataik között, fokhagyma és olajbogyó halmai között, mellettük óriási, hasas agyagkorsóik. Ennyi szépségre a szabadság országát akartam felépíteni. Ma lemondok minderről s szobraimmal elvonulok a magam útjára.

Mind halkabban beszélt, elgondolja: - Miket mondok most neki. - Látja, hogy San Bacco derűs marad csalódásában is, majdnem világít öntudatának tisztasága, egészen megközelíthetetlen. A hercegnő vállával akaratlanul egy mozdulatot tesz a fal felé, mintegy védelmet keres Pallas oltalmában. A márki felelni akar, a hercegnő megkéri:

- Egy szót csak még, hogy megértsen. Gondolja csak el, hogy mennyi igyekezet, mennyi pénz volt szükséges ahhoz, hogy a népbe némi kevés szabadságvágyat öntsünk. Hagyjunk neki végre békét, nem kell neki a jobb. Mi ketten és a szabadságnak valamennyi rajongója csak terhükre vagyunk. Megszégyenítjük az emberiséget és ellenségeskedést aratunk. Engednek nekünk, hogy szabaduljanak tőlünk s aztán az ilyen eseményeket, minek szülőanyja a harag, a félelem és a gonoszság, szabadságharcnak nevezzük el.

Elhallgat. - »Rossz szerep az enyém, - gondolja magában. - Hiszen San Bacco rám piríthat az eszmény nevében, melyet becsültem, szerettem.« - Bizonytalanul mosolyog.

Végre harag nélkül, megszólal San Bacco arról a világbölcsületben elárvult magasságról, amelyben élete elfolyt:

- Nem tartja igaznak az életemet...

- Dehogynem! Mert szép.

- De nem hisz a végső céljában.

A hercegnő jobbát nyújtja:

- Nem tehetek másképp.

San Bacco megfogja a kezét, megcsókolja.

- Mégis az öné maradok, - mondja.

Nyomban a homlokára üt.

- De mi csak beszélünk itt! - mondja. - Feltárjuk egymásnak a véleményeinket s úgy állunk szemközt egymással; mindkettőnknek ez a papirrongy van a kezében, amelyben önt, hercegnő, egy semmirekellő megtámadni merészelte! Önt! Önt!

Indulatba jön, bajuszkája remeg. Elkezd a szobában szaladgálni, befogja a fülét, úgy ismétli:

- Önt! Önt!

S megáll:

- Hiszen ez hihetetlen! Ugy látszik, csak most veszem észre, hogy ez milyen hihetetlen.

A nyakkendőjét szüknek érzi, két ujjával akarja kitágítani. Elhagyja a szót, végre kiteríti az »Intrasigente«-t s hangosan felolvassa a cikket, akadozva, tulgyorsan:

»Ez a derék asszonyosság, ki holmi apró forradalmacska kedvéért jámbor terveket kovácsol, egészen érdektelen hazájában...«

San Bacco félbeszakítja a felolvasást és dühös pillantásokat vet maga körül, bátor váddal s könnyekig felháborodottan, mint a parlamentben, mikor a jóllakottak pártját hívja ki acélja elé. Parancsnoki hangja dörögve szabadul föl:

- Igenis, ez rájuk vall! Ezeket az irnokocskákat egészen összemarta az irigységük. Ha valamelyik közülünk büszke akar lenni, erős és le akarja győzni a rosszat: mit talál akkor ki a firkász, hogy a nagyratörőt lekisebbitse? »Derék ember«-nek csufolja. Vagyis ez azt jelenti, hogy nem nagyon ravasz, mindenesetre csak »derék ember.« Milyen undorítón rájuk vall ez! Hallgassuk csak végig a finom uracskát, akkor majd kiderül, kit illet a szó!

Továbbolvas, de végérvényesen elakad. A hercegnő látja, amint mélyen elpirul, a keze remeg. A pamlagról és a hercegi koronáról szóló sorokhoz ért. A betük táncolni kezdenek a szeme előtt; fölismerhetetlenekké válnak előtte, de San Bacco nem mer felpillantani a lapról. A hercegnő is elhallgat, elfordul.

- Szégyeli magát - mondja magában. - Szégyeli magát ahelyett az ember helyett, ki ilyesmit írhatott, vagy hihetett. De ha visszagondolok arra az időre, amihez már nincs semmi közöm, akkor... nincs igaza, ha szégyeli magát.

- Tegye végre félre azt a lapot, - parancsolja neki.

San Bacco a sarokba vágja az ujságot. Aztán dührohammal segít zavarán:

- Ó, ó! Ez a szellemesség! Ez a becsületérzés! Ilyenek a szellemnek azok a hősei, kiknek kezében van ma a hatalom! Több hatalom van a kezünkben, mint a tettek legfenségesebb lángelméjének! Ez is egyik a finom koponyák közül, akik olyan gunyosan mosolyognak, ha becsületes ember arról beszél, hogy közibük kell vágni. Most láthatja, hogy az író, a szónok becsületességével mi minden megférhet! De vannak olyan helyzetek, - megcsukló hangon üvölt - olyan helyzetek, mikor már csak az a szellem ér valamit, amelyik a kard hegyén táncol!

A hercegnő kérleli:

- Ne ölje meg! Én nem törődöm veled.

- De én! - kiáltja San Bacco kiegyenesedve; remeg az izgalomtól. Eltűnik.

Egy pillanatig a hercegnő nyugtalan.

»Megmondjam neki? Hogy Don Quichottá válik megint. Hogy nem agyrém az a szegényes pamlag! Akkor sokkal gyűlöletesebb fájdalmat okozok neki, mint ellenfelének a kardja, amelyik a bordái közé csuszik.«

Visszalép az ablaktól.

Kivülről gonosz hangok zaja hallatszik. San Bacco még egyszer megjelenik:

- Tele van már az előszobája riporterekkel. Láthatja, hogy igazam van, ha mindennek gyors véget vetek. Egyelőre ezeknek az iparkodó kíváncsi tollnokoknak sajátkezüleg teszem ki a szűrét.

- Köszönöm! - A hercegnő feléje bólintott.

* * *

Eloltat valamennyi gázlángot s két gyertya fényében egyedül marad.

- Mit akar Della Pergola? - tűnődik. Minek veszi magára azt a kellemetlenséget, hogy az ellenségemé válik? Hiszen annyival könnyebb, ha az ember kitér egymás elől; még könnyebb, ha jóbarátnak megmarad. Hát nincs benne önuralom, disztingvált lemondás, ártani akar nekem? De mivel? Azzal a nevetséges eseménnyel, ami egy más ember életéből való, egy volt ismerősöm életéből való. Igazán azt hiszi, hogy belsőleg eltalál engem? Ugy látszik, tulbecsültem ezt a szerkesztő urat. Vagy külső nehézségeket akar nekem támasztani? Hiszen akkor a jövőbe kellene repülnie szegénynek, szegény gondolkodónak, ki még mindig ott tart az annyi meg annyi év óta üres pamlagnál, bizonyos szobrokat talapzataikról be kellene löknie a csendes vízbe, miben sötétben csillogó idomaikat méregetik. A szobrok...

Álmodozik.

- A szobrok legalább mohósággal és aljassággal sose fognak megsérteni. Semmi egyebet nem kívánnak, csak azt, hogy szeressem őket, hogy aztán mindent ideadjanak, amiből állnak. Nem erőszakosak. Akármilyen nehezek is bronzkarjaik, nem fogom őket érezni soha. Szabad maradok, idegenül érintem a centaur szarvát...

Hirtelen úgy rémlik előtte, hogy meglebbent az ajtó függönye. A mély, tágas homályba valaki betolakodott. Széles, sötét test mozog a függőnyajtó mögül előre.

- Ki van itt? - kérdi.

Fátyolozott hang feleli »Én« - és köhécsel.

- Pavic.

- Mit akar?

Pavic kilép az árnyékból. Összeszedi magát, nagy lendülettel mondja:

- Megtörtént, hercegnő.

- Mi?

- A gazember elvette a méltó büntetését.

- Hogyan?

- Meghalt.

A hercegnő összerezzen. - »Meghalt? S én örülök rajta?« - kérdi önmagát. »Nem gyűlöltem soha, míg élt. De örülök rajta, hogy eltűnt. Ez az igazság. Mert igaz az, hogy ellenség szeme, ha életre irányítja, idővel piszokfoltokat ékel bele. Jobb, ha lecsukódik örökre. Mások rosszakarata naponkint emlékeztet arra bennünket, hogy nem vagyunk egyedül, nem vagyunk szabadok. Gyűlöletünk szakadatlanul belecsöpög elfogulatlanságunkba és megmérgezi azt. Jobb, ha eltesszük az utból.«

- Hát megtörtént? Máris? De hiszen San Bacco alig egy órával ezelőtt ment el tőlem?

- Már két órával ezelőtt történt a dolog, - mondja Pavic tompán.

- Két órával ezelőtt...

Most hevesen összerezzen.

- Tehát az ellenség, aki ma este rám tört, már nem volt az élők sorában? Gyűlölettől izzón beszéltem hozzá - amikor már meg volt halva? Eljött hozzá a barátja San Bacco és beszélt vele róla, a támadásairól. San Bacco meg akarta bosszulni és mindez már halottnak szólt?

- De hiszen San Bacco - mondja a hercegnő; bizonytalanná teszi a hangját a borzalom.

- Nem San Bacco, - jelenti ki Pavic. - Én magam...

A hercegnő feláll. Ezen az éjjelen tulsok csodálatos dolog történik. Megremeg. Hirtelen leveszi a gyertyatartóról az ernyőt. A fény Pavic arcára esik, duzzadt, fakó az arca, a szemhéjai gyuladtak, a fején kuszált, őszülő haj.

- Ezt az embert megvettem és elfeledtem, - gondolja magában - mert nem nyársaltatta fel magát egy paraszt helyett. De hogy értem - értem az életét kockáztassa, ahhoz tehát elég bátor volt mégis? A hosszú idő alatt, mióta ismerem, képes volt rá mindig?

Gyorsan Pavic felé megy, a kezét nyújtja neki.

- Elesett Della Pergola? párbajban az ön kezétől esett el, Pavic?

Pavic habozva tapogatózik a hercegnő keze felé. Erőltetett tartása habozóvá válik.

- Nem párbajban esett el, - dadogja. S aggodalmas szünet után, nehezen lélezkzik:

- Meggyilkolták.

A hercegnő visszahzza a kezét, mielőtt Pavic érinthette.

- Ön gyilkolta meg?

Egészen gyöngé a felelet:

- Meggyilkol - - tat - - tam - -

A feje előrehajlik. A hercegnő megvető nevetésbe tör ki. A férfi összerezzen hirtelen megzavarodásában. A karjával néhány rövid, félelmes, bábjátékszerű mozdulatot tesz. Egyhangu szavakat morog:

- Azt akarta hercegnő, hogy áldozzam fel magam, akkor, azon a napon, amióta megvet... Elmerülök... elmerülök és ön nevet. Hát nem nevetett mindig? Minden szenvedésem nevetett. Helyes, hogy most is nevet, mikor elsülyedek. Hiszen ön olyan gonosz! Nem is keresztény nő!

A hercegnő komolyan, szeliden kérdi:

- Miért tette? Tulajdonképpen miért?

Pavic ebben a pillanatban magasan hordja a fejét. Föllázadt urnője ellen - most először, amióta szolgálja. Keserűségét, rejtett haragját az arcába vágja. Az utolsó óra ez, ami ennyi merészségre fölbátorítja. És ez az utolsó óra mindenre felhatalmazza, felülemeli minden szégyenérzésén is.

- Hogy miért tettem? - kérdi. - Mert szeretem, hercegnő. Mert mindig szeretnem kellett. Mert lealacsonyításom sok éve alatt sem tudtam elfeledni soha egy pillanatra sem, hogy az enyém volt.

- Még mindig arra gondolt? - kérdi a hercegnő és erősen csodálkozik.

- Mindig, - feleli Pavic, majdnem nemes most érzéseinek igazában.

- Lemondtam önről - teszi hozzá - mert le kellett mondanom. De azt gondolatban sem engedtem meg soha, hogy eljőjön másvalaki és elfoglalja az én helyemet. És végre mégis eljött ez a Della Pergola, és olyan haragra lobbantott, mintha engem támadnának, mintha a jogaimból vett volna el valamit. Gyűlöltem őt, beteges, nyomoruságos bosszu érzésével, mint a rablót, ki utolsó reményemből kerget ki, amibe belemenekültem. Ó! olyan remények voltak ezek, amiknek még nevük sem volt soha, olyan ájultak voltak. De el kellett tenni láb alól ezt az erős rablót. A mai cikke megváltás volt a számomra.

Felnyög.

- Megváltás? - ismétli a hercegnő gondolkodva.

- Megváltás - mondja Pavic még egyszer. - Most magam is belepusztulok. Ez véget fog vetni minden szenvedésemnek, ez jól van így, nem történhetett másképp. Mert...

Morog.

- Hiszen cinkosa voltam Della Pergolának. Amit olyan szemérmetlenül feltárt a cikkében, a hercegi korona csodás titkát - a hercegi koronát ott a pamlagon - azt én magam mondtam el neki. Igen, hercegnő, elmondtam neki, a kávéházban dicsekedtem el az ön szerelmével, nem szépítem a dolgot. Betege voltam a vágnak és féltékenységnek, aggodalomnak, gonoszságnak, beszélnem kellett önről, olyan dolgokat kellett elmondanom magamról, miket nem tudtam, nagyitanom kellett az előtt az ember előtt, aki vágyott önre, meg kellett önt aláznom, hercegnő, meg kellett önt aláznom, mert olyan büszke volt - meg kellett aláznom saját-magamat is azzal az aljassággal, mit elkövettem...

- Elég - mondja a hercegnő, mert gyötörte őt az, hogy egy lélek ennyire pőrére vetkőzzék. Pavic jelenléte ingerültté teszi. Félig elfordul tőle és kérdi:

- Hát ki tette?

- Hogy ki.

- Ki ölte meg?

- A klubbomból való ember, egyik tanítványom. Az a fiú, a kinek tiszta a szive, akinek lelkesen kék a szeme, a ki még nem érintett asszonyt. Mikor a szerkesztőséget lezárták, belopózott Della Pergola magán dolgozószobájába azzal a hosszú késsel, a mivel mindig a cövekes báb felé sujtott, amelyik Miklós királyt ábrázolta. Della Pergola gyorsan megfordult - de akkor már ott volt a kés a szívében. Az ifjunak nagy volt a gyakorlata, mert a báb, melyik Miklós királyt ábrázolta, szintén forgott mindig!...

- Hozza el ide nekem azt az ifjut, hadd köszönöm meg neki. Az életét kockáztatta értem.

- Nem, lehet. Elfogták.

- Ó! És ön, Pavic, szabadon van!

- Én még szabadon vagyok... egy pillanatig - suttogja majdnem érthetetlenül.

Hallgatnak. Végre megszólal a hercegnő:

- De most hagyjon el.

- Elmegyek.

Beteges fintort vág az arca és megint a fal mellé huzódott vissza, anélkül, hogy a hercegnőre pillantana, egészen fehér az arca, csak itt-ott egy-egy vérvörös folt.

- Még valamit! - mondja a hercegnő, amint Pavic a függönyt fölemeli.

- Mért nem tette meg személyesen?

- Nem - nem tudnám megtenni. Odadobom az életemet - de - hogy én magam szurjak le valakit - nem, ez lehetetlenség volt. Nem tudok - nem tudok vért látni...

Leengedi a függönyt.

Nehézkesen sompolygott át a szalónon, a nyakkendője a füle mögé csuszott föl. Ugy érezte, hogy elítélték megint, mint akkor, a mikor a hercegnő magához hivatta őt a paraszt felnyársalása után. A külömbiség csak az, hogy ma végleges minden, nyomoruságos reménye se marad meg, még a félelme se - mert hiszen az életének vége van ebben a világban.

Az előszoba hemzseg megint az újságíróktól. Prospero, a hercegnő vadásza és a komornyik civakodnak velük; elzárják az ajtót előlük. Pavic lassabban lép.

- Mondjam meg nekik? - gondolja. De továbbhalad.

- Minek? Nem akarom.

- Győzd le magad, bünös! - kiáltja nyomban magában. - Szánd meg ezeket a szegényeket, kiknek darab kenyeret adsz, ha tettedről cikket írhatnak.

De arra képtelennek érzi magát, hogy magára szabadítsa ezt a sok kíváncsiságot, ezt a sok életet, mi olyan lármás, olyan mohó, olyan féltékeny; olyan kárörvendő és erőszakos. Már látja, mint halad tovább az árnyékban. Lehajtott fejjel távozik s szenved, mert némán kell elpusztulnia, neki, kinek legszebb élete a hangos színjátszás volt.

Az utcán megszólít egy rendőrt:

- Hol találom a kerületi rendőrbiztost?

* * *

Négy éjjellel később a hercegnő megtudta az új dalmát felkelés tökéletes leverését. A hírt ugyanaz a gyűlölettől szakadozó rikkancs hang ordítja most is a világba, amely a halott Della Pergola lelkének utolsó kiáltásait vágta be az ablakán, mint valami csomó gatz, mihez friss vér tapad. A nyomorék béna szájában a megsemmisített népről szóló szomorú híradás győzelemordítássá válik. Minden szerencsétlenség, amit ez a világ megszült, győzelem az ő gyűlöletének. Tehetetlen a hite minden szebb jövővel szemben; haszontalannak tud minden életet és ez a magát sem ismerő lélek a fanatikusan meghalók híréből részegszik meg.

A hercegnő egyet sem enged be magához a számtalan látogató közül, kik erre a hirre ellepik a szállodát. Blà asszonyra vár, de az nem jön.

Jacobus Halm megkezdte a hercegnő arcképének festését. A szigorúan elzárt szalonban áll előtte, előrenyújtott nyakkal kémlél a festőállványa mögöl, alulról fölfelé pillant, a hercegnő velencei kastélyáról álmodozik és a saját eljövendő alkotásairól. Boldog. Sokszor, hosszu, szorgalmas szünet után ki-kitör:

- Istenem! Hogy egyszerre mi minden vált lehetségessé!

- Mi mindent fogok tudni! - jelentette ki. - Ó, nem tudtam semmit, amíg szegény voltam és nem voltak sikereim. Hogy egyáltalában érezzem az életet, eltűrtem Perikles erőszakát és tehenei, izzadó birkozói közé keveredtem. Azok beteggé tettek, képtelen voltam rá, hogy ecsetet vegyek a kezembe, de legalább vágyhattam, ha az ő dolgaira tekintettem, - vágyódhattam arra, amit most majd meg fogok csinálni! Az ördög vigye a vörös szőnyegeken birkozó izmokat, a sok mészárost tanulmányt! Az ön falait, hercegnő, ezüst fény kell, hogy takarja, amelyben csodás idomok könnyedén, szabadon fürödnek, mentesen a durvább testek keménységétől. Trónoljanak, lebegjenek, érezzék sajátmagukat, pompázzanak, pihenjenek!

A hercegnő közbeveti:

- Csak az arcképeket ne festené mindig újra át! Tegnap már majdnem egészen meg voltam elégedve, hasonlított!

- Hasonlított? - Jacobus a vállát vonogatja. - Talán véletlenül hasonlított. Hasonlító arképeket csinál önnek minden derék festőmester. A mi után én vágyódom, az látomás, Assy hercegnőhöz méltó, arc, mely a lelkét fejezi ki. A bűvös bőreből, a meleg hajából olyan érzés képét kell megalkotnom, amely mély, jóságos és hálás, mely büszke s csak sajátmagát ismeri. A szeme mozdulatlanul tekint hatalmas szenvedésekre, nehéz, édes a vágytól. Az a nő, kit én akarok megfesteni, talán nem is az, ki itt ül szemben velem, de a legközelebbi pillanatban azzá lehet. Hisz ő volt az, aki amikor először jelent meg előttem, pillantását a Pallaséba mélyítette. Emlékezetből festem önt, hercegnő. Különösen kegyes pillanataiban segít az emlékezőtehetségemnek. Amit itt a vásznon megörökíteni próbálok, csak üres forma. Majd életrekeltem, ha már nem látom, majd ha elutazott.

Végül megkérdi:

- Viszontlátom-e valaha olyan gazdagon, szeretetteljesen és szabadon, mint amikor a Pallas előtt állott meg? Ó! Akkor még képes voltam minden élvezetre, mert nem volt mit festenem, - még nem ragadott meg a lázas aggodalom, hogy önt festhessem, hercegnő! Hogy az ember rápillanthasson a dolgokra, anélkül, hogy le kellene festeni őket: micsoda boldogság ez!

* * *

Chioggia báró, a dalmát követ, sürgős ügyben beszélni kívánt a hercegnővel, a hercegnő fogadja.

Régi ismerőse; még Zara óta érintkeznek egymással. Rómában a követ a hercegnőt, mint ellenséges hatalmat kezelte, szeretetreméltóan, kifogástalanul. Ha mint barátja akarta őt meglátogatni, akkor otthon hagyta a követség hivatalos fogatát s a Grand Hotelbe ment, ahol lakást tartott. Onnan bérkocsiba szállt s magánemberré átalakulva, hajtattott a hercegnőhöz. Ugyanilyen módon tért vissza a szállóba és mint olyan diplomata hagyta azt el, aki újra elfoglalja a helyét.

De ma a Via Nazionale-n a hivatalos, ünnepies fogata hajt elő. Miklós király követe lép a hercegnő szalonjába, mellén a Koburg házi érdemrend. Chioggia báró jónövésű, ötven év körül lévő férfi, szürkésszőke pofaszakállal, kezdő potroha van, joviális, kíváncsi ember, kétkedik mindenben, kivéve a pénz hatalmában. Elég művelt ahhoz, hogy semmit se vegyen egész ünnepiesen, még saját magát se; mégis erősen vigyáz hamis, gonosz, mókás hírére. Sokan ügyes pénzembernek tekintették, nem volt kifogása ellene.

A követ kijelenti:

- Nagyon megnehezíti a barátainak, hercegnő, hogy meg legyenek elégedve sajátmagukkal. Egész Róma önről beszél s épp ezekben a hatalmas időkben zárja el az ajtaját. Kérdezik

tőlünk: »Mit csinál a hercegnő, mit szól mindehhez?« - és mi csak pusztán kitalálásokkal segíthetünk magunkon, mert a hiuságunk tiltja megvallani, hogy nem is láttuk.

A hercegnő vállat von.

- Mit akar tőlem, báró? Fáradt vagyok, a nyár megviselt. Szigorú visszavonultságomban kicsit ki akarom pihenni magam, mielőtt Velencébe utaznám el. Remélem, a tengeri levegő talpraállít.

- Akkor valószínűleg nem is tud semmit róla, hogy Don Giulio Braganzát ideggyógyintézetbe kellett szállítani?

- Sajnálám.

- Én nem. Ez a jólnevelt fiatalember megtanulta, hogyan kell elviselni azt, ha ötv ezer frankot lát elveszni egyetlen kártyán. Nem volt gazdag, szerencsés, szerencsétlenségébe egyformán beletörődött. Mit tehetett róla, hogy a spanyol követ felesége nem szerette? Madame Pippa Pastinal érett asszony, - még érett, mondanám, mielőtt több lesz az érettnél. Mindegy, Don Giulio nem tudott lemondani róla. Pippa, vagy ideggyógyintézet: választania kellett, - pedig e mögött a »vagy-vagy« mögött még ott várt rá az egész nagy világ. Ismerek gyöngédebb hódítókat is, mint ez a Don Giulio volt, olyanokat, kik sokkal fontosabb csalódásokat jóval nagyobb méltósággal viselnek el...

- És több bájjal, - teszi hozzá és kezét csókol a hercegnőnek. Nyomban folytatja:

- Felhasználhatom-e különben a mély és örömteljes csodálatnak ezt a percét arra, hogy fenségednek felajánljam a békét országommal, mely az öné is: nagyon tisztességes béke, amint látni fogja.

- Elfogadom, még mielőtt tudnám, hogy milyen. S ha önben még van harci kedv, báró, énbennem már nincsen - akkor aztán mit csinál?

- Akkor csak bocsánatot kell kérnem fenségedtől, hogy nem jöttünk el már előbb. De miután a legszomorubb tévedések egész sorozata arra kényszerített bennünket, hogy ellenséget lássunk fenségedben, valamely szégyenérzet - olyan szégyenérzet, mit államok, dinasztikák is érezhetnek - visszatartott minket attól, hogy igaztalanságunkat jóvátegyük. A közbe ékelődő emberek, kémek és zavarosban halászók gyanakvásunkban nem hagytak egy nyugodalmat se, még azt is el akarták velünk hitetni, hogy néhány elégedetlen dalmát alattvaló legutóbbi és remélhetőleg legutolsó forrongása mögött fenséged befolyása, érdeke rejteződik. Annál nagyobb örömmel használjuk ki tehát éppen ezt az alkalmat, hogy az Assy hercegek vagyonát az elkobzás alól felszabadítsuk, hogy fenségedet visszahelyezzük valamennyi birtokának újból való élvezetébe és hogy Dalmáciába való visszatérését felajánljuk.

A hercegnő mulat:

- Egyszóval, kedves báró, a szerzetes forradalom leverésével most már teljesen veszélytelennek tartanak engem s el vannak rá határozva, hogy a dolgaimmal nem törődnek tovább.

- Milyen meg nem érdemelt megbántás.

A követ tréfás mozdulatokkal ellenkezik, mégis hanyag jóváhagyással nevet. Felkiált:

- Nagyon kevésre becsüli, hercegnő, azt a gyönyörűséget, mit abból meritek, hogy óvatosnak kell lennem önnel szemben. Remélem, föltesz rólam annyi józólást, hogy többre becsülök egy szép ellenséges hölgyet, mint egy csunya barátját.

A hercegnő kételkedő arcot vág.

- A legfontosabbat elfelejtettem, - mondja vigan a követ - és újabb anekdotát mond el a római társaság életéből. Kapkodó csevegésbe merül, ami eleinte ingerli, elhidegíti a hercegnőt. Lassan-lassan alábbhagy a feszültsége, amelyet az elmúlt halálosan nehéz hetek visszahagytak benne. Negyedóra hosszat könnyűnek érzi magát, tudatlannak és frivolnak, mint a párisi parkett tizenhétéves táncosnője, kit gonoszság, árulás lengett körül és ezt nem is sejtette. Szinte sajnálja, mikor Chioggia báró megint elkomolyodik. Mint jó barát mondja, óvatosan félhangon:

- Hercegnő, a jövőben hatalmazzon föl arra, hogy óvjam a barátaitól.

- Szükséges ez?

- Szükséges volt. De hát honnan merítettem volna ezt a bátorságot? Többi között túl nagy bizalmasságot engedett meg monsignore Tamburininek. Tamburini ezt arra használta föl, hogy zsebrevágja az ön pénzét és az ellenfeleitől még többet kérjen. Közvetlenül a most végeszakadt forradalom előtt. Tamburini békét ajánlott föl nekünk szigorúan megszabott árért. Természetesen nem volt rá szükségünk, hogy ezt az árat megfizessük, biztosak voltunk a dolgunkban.

- San Bacconak tehát igaza volt! Tamburini farkas! - kiáltotta élénken a hercegnő. Meglepődött, semmi több.

- És nagy hódolója, Pavic ur is - akinek karriérje olyan szinpadi véget ért - könnyű és drága életet élt valamikor. Az ön jó ügye és reményei fizették a költségeit.

- Változtat-e ez azon a Pavicon, kit én ismerek? - gondolja magában a hercegnő. Megkérdi:

- Hát még?

A követ nedves ajakkal élvezi a saját szavait, amiket el kell mondania:

- De mindkettőnek, a papnak és a néptribunak, hercegnő, együttvéve sem sikerült teljesen megdézsmálniok a pénztárát úgy, amint ők kívánták volna. Mert a legügyesebb dolgot mégis csak egy Piselli nevű ur követte el. Jól ismerik ezt az urat játékos körökben, mint szerencsétlen játékost. Pénztárának kezelője, az ön jóbarátnője s kit én is igen tisztetek - Contessa Blà - mint általánosan ismeretes, nem tudott ettől az urtól semmit sem megtagadni.

A hercegnőn hirtelen borzongás fut át. A tekintete megmerevült, nem pihent többé a diplomata finoman eltorzult vonásain, valahol a falra szegeződött. Pár pillanat múlt el, mielőtt eszébe jutott, hogy uralkodjék magán: Chioggia báró ezekben a pillanatokban vak volt. Tuláságosan élvezte a saját gonoszságát. Ennek a mérgével saját magát gyöngítette, a megfigyelőképességét elhomályosította.

- Honnan tudta meg mindezt? - kérdi végre a hercegnő.

- Elláttak engem ezekkel a hírekkel. Csak elmondhattam volna őket mindig! De hát merhettem? Ítéljen ebben a dologban fenséged maga! Tehát egy másik, önhöz szintén közelálló hölgy volt az - Cucuru hercegnő - aki igen gyakran látott el engem értesülésekkel, melyek a helyzetnek igen tiszta és hü képét adták.

- Ah, vagy úgy; - a hercegnő némi undorral huzta el a száját.

- San Bacco sejtett is ilyesmit - gondolja magában. - Egyidejűleg átsuhan képzeletén Cucuru hercegnő alakja. Magában rögtön elképzelte az egész jelenetet, amelynek színtere most a Dominici panzió kopott szalonja is lehetett volna, hol ő maga valami távoli rokonszenvet érző bírása volt a méltatlan, groteszk agg nőnek. Ugy játszotta el ezt a szerepet magában, mint valamikor, amikor a zárai királyi vár öreg, tompaeszü embereinek volt kérlelhetetlen és fölvilágosító üldözője; vagy mint mikor otthon, a tengerparton, a meghitt kis kertben Daphnis

és Chloe meséjét játszotta el. És mint a dalmát forradalom és mint Pierluigi pavillonjában a visszhang: ezuttal is nevetéssel végződik minden. Maga előtt látta az öreg nő vörös, ostoba boszorkányarcát, amint kétes üzletének leleplezésekor dühös zavarban vicsorog, prüszköl. Halkan kacagni kezd; a követ vele kacag, anélkül, hogy tudná miért. A hercegnő megmagyarázza neki a dolgot.

Egyideig aztán a Cucuru család rovására mulatnak. A hercegnő elgondolja magában:

- Hát valamennyi összeköttetésem kapcsa, amit a dalmát szabadság elérésére kovácsoltam, olyan csörgéssel hull most egyszerre szerteséjjel, mint az elszakadt pénztekeres. A szeretetük, az érdeklődésük egész nagysága, amit ügyemnek áldoztak, számokkal fejezhető ki. Milyen egyszerű! Pénzt adtam; érte aztán azt az érzést szereztek meg nékem, hogy harcok, merész vállalkozások és veszedelmek közepett élek. A valóságban pedig teljesen egyedül állottam álommal; - mint magános sziklán, hol a tenger habjai törnek meg - fejezte be álmodozón s lelkében szülőföldjének meghitt sziklafokára Scoglio-jára gondolt. A sziklacsucs csipkéire fehér gyermek támaszkodik.

Ez a gondolat megifjítja, megtisztítja. Tehát a valóságban nem is vett részt azokban a cselekedetekben, amik nevét viselték, nem volt része ebben az egész, sikerre épített dologban, hol emberi indulatokkal elég alacsony játékot űztek. Hálát adok a sorsnak, hogy megakadályozta benne. Mikor végre elbucszott a követtől, az észrevette meglepődöttségét. Otkinn, kicsit nyugtalanul, töpreng:

- Mi ez? Hiszen én jöttem hozzá, mint fensőbbes ember? Az egész idő alatt kellemetlenül bizsergető leleplezésekkel traktáltam és most, hogy őszinte legyek, majdnem megalázottnak érzem magam. Micsoda hatalma van még mindig ennek a különös asszonynak? Mivel fenyeget?

S hosszú ideig hiába tanakodott, hogy kiszámítsa azt a hatalmat, ami rendelkezésére állt még a levert Assy hercegnőnek.

* * *

Éjjel nem tud aludni a hercegnő. A scirocco üvöltését hallgatja. A vihar összesöpri még egyszer a dalmát követ elhullatott szavait s annyi sok, üres fecsegő szó között mindig ráakad arra az egyre, amely elviselhetetlenül nehéz, amitől a gondolatai kisebesülnek. Az arcát eltakarja a kezével.

- Micsoda szégyen! Hogyan tudta elviselni! Ő, akihez úgy beszéltem, akivel együtt úgy álmodoztam, mint sajátmagammal! Hogy élhetett sajátmagával szemben ilyen gonoszul, ennyire büszkeség nélkül!

Nem tudta megérteni, de a hosszú csöndben lassan-lassan eszébe jutott a szerencsétlen contessa Blà minden halk panasza, váratlan bocsánatkérései, halálvágya. A hercegnő hirtelen felismeri az igazi értelmét mindennek, de nem lágyul meg. Barátnőjének zaklatott, hanyatatott, kérdéses, kétséges és aggodalmas élete csak ellenkezéssel töltötte el:

- Rossz lelkiismerete tisztátalanságával ölelt a keblére!

Reggel hat óra felé felijedt aggodalmas szendergéséből. Az utcán egy bot kopogtatja a köveget és a rikkancs hang rikácsolta:

- »A költő szerelmi tragédiája. Contessa Blà-t kegyetlenül meggyilkolta a kedvese!«

Mire a hercegnő felszakította az ablakot, ott látta már alant a rikkancsot, aki anélkül, hogy látná, épp az arcába kiáltotta kárörvendő gonosz hírét. A hercegnő letekint szájának fekete nyílásába. Della Pergola gennyes szennyírását, halálhörgését, a dalmát forradalmárok elestének robbaját, vinnyogását: ez a száj utánozta, visszhangozta mindezt; ezek a fogak

dühösen haraptak bele mindenbe, ez a romlott lehelet lihegte ki őket a levegőbe. Ámde Blà asszony halálának híre félelmetesebben, bénítóbban tört elő belőle minden másnál; - mert üres volt az utca. Csak az ordító nyomorék rikkancs rohant végig a házak közt. Nem lehetett látni, kit üldöz. Köröskörül az álom birodalma terpeszkedik, egyedül az ő hangja él - kinek üvölt? A széles, szürke virradatban úgy rémlik a hercegnőnek, mintha azok az események, melyeket világgá kiált, nem az előtte levő világban, annak valóságában történtek volna, - nem, csak ennek az embertelen lénynek rongyos, rothadó testében csiráznának, mintha benne érlelődnek minden borzalom. S abban a pillanatban, mihelyt kilökte magából, igazsággá válik.

Csönget a hercegnő. Félórával később kocsiban ül már. Hideg volt; eső szitált szorgalmasan a kocsni ablakára. Elgondolja: Megint halottal beszélgettem; egész éjjel.

Elért a házhoz, melynek világos lépcsőin olyan gyakran haladt föl; a legfelső emeleten rendesen már virágillat fogadta, mely megtöltötte az egész mütermet. Szobrocskák mellett föllapozott könyvek heverték. A széles ablak duzzadt a beáradó ég kékségétől, lent pedig a Spanyol-téren zsbongott az élet. A hercegnőnek eszébe jut:

- Milyen lehet most ott fönn a lakás? Mi fekszik ott?

De tudtára adják, hogy contessa Blà már hónapokkal előbb elköltözött onnan. A hercegnő a Porta Pián tul hajtattott és megállt egy ház előtt, amely azokhoz az új épületekhez tartozott, amik romokhoz hasonlitanak. Egy szoba vackában, hol a vakolat szaga érzett, feküdt Blà asszony szegényesen betakarva; gyerekek, asszonyok álltak körül. Homlokát jeges tömlő borította. A rossz ágyon pihent finom keze; a bőre átcsillogott az inge diszes csipkén. Fátyolozott tekintettel köszöntötte a hercegnőt, az ajkát mozgatta.

Prospero, a vadász, kitudskolta a kíváncsiakat. Az ajtó recsegve nyílt föl folyton; Prospero kiment s kívülről tartotta zárva az ajtót.

A hercegnő az ágy mellett áll s némán tekint le a haldoklóra. Blà asszony jobbkeze mintha halkán mozdulna, de a hercegnő nem nyul utána. Gondolkodva hallgatja a nő kinos suttogását:

- Eljöttél, Violante; most már tudod, mit tettem, látom rajtad. És most már nem hiszel nekem.

- Mit higgyek még neked? - kérdi a hercegnő; - elmerül ezeknek a vonásoknak szemlélésébe, amik annyi hűséget jelentettek valaha számára. Tisztaságuk, édességük hát nem volt más, csak tetetés? Pedig még a halál közeledésekor is ott vannak az arcán, megvannak. - Mire való az ilyen színlelés? - gondolja magában a hercegnő. - Micsoda rettenetes igyekezet! Pedig nemsokára vége; rögtön a semmié lesz. Hát igazán érdemes ebben a röpke kis életben még hazudni?

Blà asszony makacsul suttog. Ajka néhányszor hiába igyekszik egy-egy szót formálni, hogy érthetővé váljék. Végre hallhatóvá lesz:

- Hidd meg nekem, szerettelek; szeretlek; én becsületes vagyok.

- Én is azt hittem, hogy te velem együtt álmodozol! Hiszen ez volt a látszat. De közben elárultál, Bice!

Az ujjait tördeli:

- Hogyan birtad elviselni!

Blà asszony lázasan igyekezett, hogy szavakat mondjon.

- Én nem árultalak el! Higgyél hát nekem! Csak a cselekedeteimnek kellett elárulniok téged. Irántad való érzelmem megmaradt egészen tisztának. Hát nem ígértük meg egymásnak, hogy köztünk csak az érzések számitanak?

S mert a hercegnő hallgatott, kérte:

- Az ég szerelmére, higyjél nekem!

Magasabbra vetette fel magát a párnán. A jégtömlője lecsuszott a homlokáról; a visszahulló vásznakból kihámozódott sovány, finom teste; vonaglott, amint levegőért küzdött. Baloldalán félrecsuszta a véres kendők. A hercegnő megérinti homlokát; megsimogatja a kezét.

- Nyugodj meg, Bice; megkísérlem, hogy higyjek neked!

- Milyen szerencse, hogy nem haltam meg mindjárt! Akkor visszavonhatatlanul árulónak hittél volna! Borzasztó! Senki se volna, aki megmondaná neked, hogy becsületes voltam! Hallgass ide, míg engedi az idő. Ha a pénzeddel együtt eltüntem volna, vagy elmerültem volna valamely fertőben; akkor hazugnak neveznél? Lásd, ő, aki elvitte a pénzedet, erősebb volt minden fertőnél, minden tüznél. Nem tehettem egyebet, mint hogy te veled érezek és őmiatta meghaljak. Ó, bár bátrabban halhattam volna meg! Tudod, mennyire kívántam a halált! De mikor rá került a sor, gyöngé lettem. Piselli észrevette, hogy mégis van még pénzem. Összekuporgattam valamelyes pénzt, amióta itt lakom és elrejtettem előle; oda, a sarokba, hol föl vannak a kövek szedve. Mikor aztán végre legyilkolt, akkor - utolsó aggodalmamban - elárultam neki a rejtkehelyet. Ez volt a hűtlenség, amiben sorsom ellen vétkeztem. Egyébként becsületes voltam; nem úgy, ahogy a többiek értik, mikor becsületességről beszélnek, de ahogyan te érted, Violante!

Elvesztette az eszméletét.

A hercegnő elgondolja:

- Még idejekorán jöttem. Ha nem hallom meg mindazt, mit most elmondott nekem - igaza van, ez borzasztó lett volna. Hiszen elhittünk egymásnak mindent; mért ne ezt is? Ha ez a lelkének az igazsága. Együtt töltött szép óráink nevében: igaz!

- Igaz; igazad van; hallod?!

Blà asszony csukott szemmel fekszik; a hercegnő a mellére fekteti a fejét; nem hallja a lélekzetét. Hirtelen félelem tölti el:

- Bice, még egyszer csak! Ébredj fel még egyszer, még csak egy szót akarok szólni hozzád! Hiszek neked!

Blà asszony kinyitja a szemét, mosolyog:

- Köszönöm - mondja érthetően. - Győzni fog a te ügyed, Violante! Nem kételkedtem soha benne!

S rögtön kezdetét vette a haláltusa: Blà asszony hörög, kezével vadul hadonász, egész testével aggodalmasan menekülni igyekszik; érthetetlen szavak töredékei bugyborékolnak föl, tom-pán, mint valami sötét lyukból, melynek a teteje becsapódik. A hercegnő eltűnni lát valakit, aki barátnője volt. Az utolsó pillanat fejtelensége megragadja, szavakat dob a mély sötétségbe:

- Mindketten győzni fogunk Bice. Elhiszed mégis? És szeretlek, mint mindig...

Elhallgatott, egészen megzavarodottan. A lyuk bezárult, nincs már visszhangja többé.

A hercegnő az örök feledésben megnyugodott arcát szemléli. Nem nagyon sápadt s mint valamikor, szelid boldogságba merül el, kicsit bánatosan, könnyű szenvedésekre hajlón. Ráismert újra. Ez a fej gyűjtőhelye volt a gúnyos és gyöngéd költeményeknek, amik eltűntek után megmaradnak a világban. Ez az elegáns alak megjárta az utját, magányosan, finoman, biztosan: ismerve, visszatartva a szenvedéseket. Hogyan volt az lehetséges, hogy ez lett a

szellem egy kedves teremtményéből: alárendelt tárgy, fegyvertelen áldozat egy szépalaku állat kezében, aki sötét parasztok sötét utódja, aki sötétebb, izákosabb, szitkozódóbb, fösvény-ségben gonoszabb volt a parasztnál. Miért fenyegette őt ez a sors? s kit nem fenyeget, ha Blà asszonyt is elérhette.

A hercegnőnek gyöngesége egy rohamát kellett leküzdenie. Megborzongott.

Barátnőjének halála után a hercegnő Rómában egészen hazátlannak és céltalannak érezte magát. Siettette elutazását. Az utolsó pillanatban, mikor már az ajtókra nem ügyel senki, monsignor Tamburini törtetett be hozzá. A hercegnő már utra készen állt a tükör előtt.

- Mit kíván? - kérdi a papot.

- Hercegnő, az utóbbi időben nem engedtek a színe elé. Hiszen érthető is ez, hogy mindazok után, mik itt Isten akaratából történtek önnel, szeretné elhagyni Rómát. De előbb bizonytal meg akarja tenni a szükséges intézkedéseit.

- Micsoda intézkedéseket?

- A forradalom leverése rendkívül meggyöngitette az Assy-pártot.

- Már nincs Assy-párt.

- Hogyhogy?

Megdöbbenésében minden kertelgetés nélkül kiböki:

- Fenséged nem akar több pénzt adni?

A hercegnő még kerekebben felel:

- Nem.

A szalónba megy. Tamburini utána siet.

- Ezt nem gondolta meg, hercegnő. Ha feladja az ügyét - kár volna, bár semmi közöm hozzá - azért a kötelezettségei mégis megmaradnak. Vagy tagadni akarná, hogy kötelességei vannak a szegény emberekkel szemben, akik a felkelést merészelték?

- Én nem tudok ilyen kötelességeimről, különben pedig nincs ajándékozni való pénzem.

- Most, mikor szabaddá lett a vagyona!

- Mondok valamit önnek: ön eleget kapott. Milliókra van most szükségem, hogy palotát építtessenek magamnak; szobrokat vegyek és sok, sok képet festessenek.

Tamburini dühöngött, vinnyogott.

- Ó, biztos, hogy fenséged nem gondolta meg ezt a dolgot. A dalmát klastromok ön miatt fellázadtak a kormányuk ellen; most fel akarják a szerzeteket oszlatni. Parasztok ezrei szegényedtek, pusztultak el - önért, hercegnő!

- Nem én értem. Mindegyik boldogabb akart lenni, - ha ennek az érthető ösztönnek jutalma-képp még borraivalót is kaptak tőlem, akkor inkább hallgassunk róla. A barátokról nem is beszélek, azok tulságosan meggazdagodtak. Ugyan kérem, monsignore, ne tegyen úgy, mintha nem ismernők nagyon is jól ennek a szabadságharcnak az eredményét. Az egyik ur, egy Piselli nevű, tulságosan sokat kapott; másik, Tamburini ur a saját véleménye szerint még mindig nem kapott eleget: - ez az egész és azt hiszi, érdekel ez engem?

- Hogy érdekl-e? - kérdi Tamburini; zavarában fenyegetővé válik. Mind az a sok áldozat, amit követelt, azok az ezrek, kik elvéreztek önért, - az a sok ezer ember, kire szolgaság vár, asszonyaik, gyerekeik, akik velük pusztulnak éhen... hadd pusztuljanak?

- Már el is pusztultak, vagy ha nem, olyan, mintha már megtörtént volna. De a képek, melyek rám várnak, pótolhatatlanok. Nem hagyhatom őket a meg nem alkotás árnyékában elmulni. Néhány ezer ember élete - értelem, cél nélkül való élete mindkettőnk szemében - ha őszintén és becsületesen megvalljuk! - nagyon mindegy.

- Nem! Apage!

A pap ércesen üvöltött. Bal kezét az asztalra támasztotta, jobbját átkozódva emelte a káromló nő felé. Kiegyenesedett, fekete, széles, szögletes alakja, epés, erőscsontu, uralkodnivágyó arca erkölcsi öntudatban merevedett meg.

A hercegnő végignézett rajta:

- Majdnem képmutatónak tartottam önt, monsignore. Most szerencsét kívánok becsületességéhez!

Távozott.